

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Danguolė VALANČĖ

**PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ FUNKCIJOS
IR VARTOSENĄ DABARTINĖJE RAŠY TINĖJE
LIETUVIŲ KALBOJE**

Mokslo daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Kaunas, 2017

UDK 811.172`27
Va-143

Mokslo daktaro disertacija rengta 2009–2011 ir 2012–2016 metais Vytauto Didžiojo universitete pagal suteiktą Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu (2011 m. birželio 21 d. švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-1124) doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė

prof. habil. dr. Rūta Petrauskaitė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

ISBN 978-609-467-285-9

TURINYS

TURINYS.....	3
1. ĮVADAS.....	5
2. PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ KATEGORIJA.....	12
2.1. Samprata, tyrimai užsienio ir lietuvių kalbotyroje.....	12
2.2. Dalelyčių identifikavimo problemos.....	21
3. PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ VARTOSENA IR FUNKCIJOS.....	23
3.1. Dalelytė <i>net</i>	23
3.1.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės <i>net</i> aprašai.....	23
3.1.2. Dalelytės <i>net</i> vartosena.....	25
3.1.2.1. Dalelytė <i>net</i> prieš jungtukus.....	34
3.1.2.2. Dalelytė <i>net</i> po jungtukų ir jungiamųjų žodžių.....	35
3.1.2.3. Dalelytė <i>net</i> po kitų nekaitomų žodžių.....	37
3.1.3. Dalelytės <i>net</i> samplaikos.....	38
3.1.4. Dalelytės <i>net</i> funkcijos.....	40
3.1.5. Apibendrinimas.....	44
3.2. Dalelytė <i>ir</i>	46
3.2.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės <i>ir</i> aprašai.....	46
3.2.2. Dalelytės <i>ir</i> vartosena.....	52
3.2.2.1. Dalelytė <i>ir</i> po jungtukų.....	55
3.2.2.2. Dalelytė <i>ir</i> po jungiamųjų žodžių.....	60
3.2.2.3. Dalelytė <i>ir</i> po kitų dalelyčių.....	62
3.2.3. Dalelytės <i>ir</i> samplaikos.....	63
3.2.4. Dalelytės <i>ir</i> funkcijos.....	64
3.2.5. Apibendrinimas.....	70
3.3. Dalelytė <i>tik</i>	72
3.3.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės <i>tik</i> aprašai.....	72
3.3.2. Dalelytės <i>tik</i> vartosena.....	78
3.3.2.1. Dalelytė <i>tik</i> prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius.....	83
3.3.2.2. Dalelytė <i>tik</i> po jungtukų.....	85
3.3.3. Dalelytės <i>tik</i> samplaikos.....	88
3.3.4. Dalelytės <i>tik</i> funkcijos.....	91
3.3.5. Apibendrinimas.....	97
3.4. Dalelytė <i>nė</i>	100
3.4.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės <i>nė</i> aprašai.....	100
3.4.2. Dalelytės <i>nė</i> vartosena.....	102
3.4.3. Dalelytės <i>nė</i> samplaikos.....	107

3.4.4. Dalelytės <i>nė</i> funkcijos	108
3.4.5. Apibendrinimas	116
3.5. Dalelytė <i>būtent</i>	117
3.5.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės <i>būtent</i> aprašai	117
3.5.2. Dalelytės <i>būtent</i> vartoseną.....	119
3.5.3. Dalelytės <i>būtent</i> samplaikos	125
3.5.4. Dalelytės <i>būtent</i> funkcijos	125
3.5.5. Apibendrinimas	130
4. IŠVADOS.....	132
5. SUTRUMPINIMAI.....	136
6. ŠALTINIAI	138
7. LITERATŪRA	138
8. PRIEDAI	146
1 priedas. Morfologiškai anotuoto lietuvių kalbos tekstyno pavyzdžiai su dalelytėmis	146
2 priedas. Neanotuoto DRLKT-o sandara (proc.)	148
3 priedas. 60 dažniausių žodžių DRLKT-e ir dažniniuose žodynuose	149
4 priedas. <i>Ir</i> konkordanso eilutės iš DRLKT-o	151
5 priedas. <i>Ir</i> prieš jungtukus	154
6 priedas. <i>Ir</i> prieš jungiamuosius žodžius, išreikštusrieveiksmiais	155
7 priedas. <i>Ir</i> prieš jungiamuosius žodžius, išreikštus dalelytėmis	155
8 priedas. Jungtuko <i>ir</i> sudaromos morfologinės samplaikos.....	155
9 priedas. Dalelyčių pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis (remiantis DRLKT-o pavyzdžiais)	156
10 priedas. Lietuvių kalbos dalelyčių sąrašas.....	157

1. ĮVADAS

Dalelytės kaip atskiros žodžių klasės terminas radosi kartu su struktūralizmo įkvėpta aprašomąja lingvistika (Ivič 1973: 114, 118–119; Nau, Ostrowski 2010: 4). Nuo praeito amžiaus septintojo dešimtmečio dalelytes tyrinėja įvairių pasaulio kalbų lingvistai (vokiečių kalbos dalelytes – Abraham 1980; Helbig 1988; Sudhoff 2010; vokiečių ir anglų kalbų dalelytes – Stechow 1991; König 1991a, König 1991b; suomių kalbos dalelytes – Nevis 1986). Ir lietuvių kalbos gramatikose dalelytės aprašomos kaip atskira tarnybinių žodžių klasė, kuri skiriasi nuo jungtukų arrieveiksmių (Labutis 1962; Labutis 1964; LKG II 1971). Per penkis dešimtmečius šios nekaitomų žodžių klasės aprašas lietuvių kalbos gramatikose keitėsi mažai. Kaip ir „Lietuvių kalbos gramatikos“ II tome (1971: 543), taip ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (1996: 433) nurodomi devyni reikšminiai dalelyčių skyriai, t. y. tikslinamosios, išskiriamosios, parodomosios, neigiamosios, tvirtinamosios, klausiamosios bei abejojamosios, geidžiamosios, jausminės (emocinės) ir stiprinamosios dalelytės. Panašiai ir kituose lingvistiniuose darbuose dalelytės skirstomos pagal jų semantiką (LG 1997: 397–403; FLKG 1998: 190–196; Paulauskienė 2006: 177–179). Lietuvių kalbos pabrėžiamųjų dalelyčių aprašuose pastebima, kad jos traktuojamos skirtingai, vieni autoriai labiau akcentuoja jų ekspresyvumą ir įvardija kaip stiprinamąsias ar ekspresines pabrėžiamąsias dalelytes, o kiti kreipia dėmesį į jų loginius prasminius atspalvius ir vadina pabrėžiamosiomis stiprinamosiomis. Lietuvių kalbos gramatikose (LKG II 1971; DLKG 1996; LG 1997; FLKG 1998) dalelytės aprašomos pagal sandarą, santykį su kitais žodžiais ir kiek plačiau pagal reikšminius skyrius. Tik pastaraisiais dešimtmečiais pasirodė darbų, kuriuose aptariama dalelyčių ir samplaikinių dalelyčių vartoseną (Rimkutė 2006; Kovalevskaitė, Rimkutė 2008; Rimkutė 2009; Kovalevskaitė, Rimkutė 2010; Niewulis 2011; Bagdonaitė 2012; Smetona, Usonienė 2012; Kovalevskaitė 2012; Ruskan 2013). Taip pat paminėtina, kad lietuvių kalbos dalelytės ne tik dvidešimto amžiaus pradžioje buvo analizuojamos užsienio lingvistų (Leskien 1903; Hermann 1929), bet ir šio amžiaus pradžioje žymūs baltistai B. Wiemeris, D. Petit, N. Ostrowskis paskelbė straipsnių apie lietuviškas dalelytes senuosiuose raštuose, aiškinosi jų kilmę, vartosenos ypatumus (Petit 2008; Petit 2010; Ostrowski 2008; Ostrowski 2010; Arkadjev 2010; Nau, Ostrowski 2010; Wiemer 2010a; Wiemer 2010b).

Lietuvių kalbos dalelytės tyrėjus domina ne tik dėl jų įvairovės, bet ir dėl šios nekaitomų žodžių klasės reikšmių ir funkcijų pokyčių, kurie išskyla analizuojant senuosius raštus ar tarmiškai užrašytus tekstus. Iki šiol dalelytės *ir*, *tik* ir kt. laikomos irrieveiksmiais, nors dar 1922 m. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ J. Jablonskis (1957: 334–335) rašė, kad žodžiai *be*, *irgi*, *ir*, *net*, *ne*, *nė*, *tiktai*, *bemaž*, *bemaž kuo*, *beveik*, *gangreit*, *kuone*, *pagaliau*, *vėl*, *kaip tik*, *jau*, *vos*, *dar* „visos

sakinio aplinkybės nesudaro“ ir vadintini ne prieveiksmiais, o *dalelytėmis*. Todėl dalelytės, kurių lietuvių kalboje yra daug ir įvairių (žr. 10 priedą), dar tik laukia savo tyrėjų.

Šios disertacijos **tyrimo objektas** yra pabrėžiamosios dalelytės *net, tik, ir, nè, būtent*. Kiekviena jų buvo pasirinkta tikslingai, siekiant aprėpti šios žodžių klasės įvairovę: dalelytė *net* – kaip tipiškiausia; dalelytės *ir* bei *tik* – kaip dažniausios lietuvių kalboje, kurios yra homonimiškos su jungtukais; dalelytė *nè* kaip ryškiausia neigiamoji ir *būtent*, kuri gramatikose ir žodynuose neaprašoma kaip dalelytė, o tik kaip jungtukas. Tradiciškai pabrėžiamosiomis dalelytėmis nurodomos *gi, juk, dar, juo, pat, vis, vis tiek, vis dėlto, ypač* (Paulauskienė 1976: 241), taip jos pavadintos dėl jų papildomų prasminių atspalvių. Tiriamosios dalelytės yra iš skirtingų reikšminių skyrių: *tik, būtent* – tikslinamųjų, *net, tik* – išskiriamųjų, *nè* – neigiamųjų, *net, tik, ir* – stiprinamųjų, *ir* – papildomųjų, bet darbe visos jos įvardijamos kaip pabrėžiamosios. Disertacijoje laikomasi požiūrio, kad nuo kitų dalelyčių pabrėžiamosios skiriasi dviem kriterijais: 1) joms būdingas pozicinis laisvumas sakinyje, 2) jos sąveikauja su pabrėžiama sakinio dalimi. Pabrėžiamosios dalelytės *net, tik, ir, nè, būtent* turi atitikmenis vokiečių, anglų, olandų, rusų, prancūzų, lotynų kalbose (König 1991a; 1991b). Tiriamąsias dalelytes *net, tik, ir, būtent, nè* atitinka vokiškosios *sogar, nur, auch, ausgerechnet, eben, genau, gerade, nicht einmal* ir angliškosios *even, only, also, exactly, either* (angl. *focus particles*; König 1991b; Sudhoff 2010).

Lietuvių kalbos gramatikose, išleistose praeito amžiaus dešimtąjį dešimtmetį, dalelyčių aprašymas nesiremia jų vartosenos pavyzdžių empirine analize (Holvoet 2009: 11), o kartoja tai, kas buvo ištirta ir nustatyta anksčiau. Nuo „Lietuvių kalbos gramatikos“ II tomo (1971 m.) išsamiau netyrinėtos nei atskiros dalelytės, nei jų grupės pagal reikšminius skyrius. Tiesa, kai buvo rengiamos dabartinės lietuvių kalbos gramatikos (1994; 1996; 1997), kompiuterinė lingvistika Lietuvoje tik formavosi (Marcinkevičienė 2000) ir dalelyčių tyrimams dar nebuvo techninių galimybių. Šio darbo metodikos, grindžiamos tekstynų lingvistika, esmė – vartosenos tyrimas, kuriuo remiantis nustatomos dalelyčių funkcijos. Programinių įrankių naudojimas dalelytėms tirti yra itin aktualus, nes leidžia aprėpti didelį vartosenos pavyzdžių kiekį. Taip pat atliekant tyrimus būtina skirti rašytinę kalbą nuo sakytinės, nes nuo kalbos formos priklauso ir dalelyčių dažnumas (Sudhoff 2010; Pace-Sigge 2013).

Dalelyčių vartosenos tyrimų, straipsnių ar studijų, skirtų vien dalelytėms, nėra, apie jas tik užsimenama analizuojant kitus kalbos dalykus (Piročkinas 1986; Piročkinas 1990; Balkevičius 1998; Balčiūnienė, Simonavičienė 2009; Dabašinskienė 2009; Šukys 2009; Filipavičienė 2012; Kalėdaitė, Bastienė 2012; Riaubienė et al. 2013; Kamandulytė, Balčiūnienė 2016a; Kamandulytė, Balčiūnienė 2016b) ar įvardijamos jų keliamos problemos (Sirtautas 1995; Rimkutė 2006; Nau, Ostrowski 2010). Susidariusią padėtį galima įvardyti kaip **problemingę** – neištirta dalelyčių (*ir, net, tik, būtent* ir kt.) vartosena, dėl to beveik tris dešimtmečius jų aprašai gramatikose ir

žodynuose neatnaujinti. Kita vertus, reikia paminėti, kad tarnybiniai žodžiai, ypač dalelytės, kelia sunkumų ne tik lietuvių kalboje, bet ir anglų, vokiečių, lenkų, latvių ir kt. kalbų tyrėjams (Grochowski 1986; König 1991b; Hunston, Francis 1996; Nau 2010; Zilgalve 2012).

Šio **tyrimo tikslas** – nustatyti pabrėžiamųjų dalelyčių funkcijas rašytinėje lietuvių kalboje ir vaidmenį sakinio ar teksto struktūroje remiantis jų vartosenos analize. Siekiant šio tikslo keliami **uždaviniai**:

1. Apibrėžti teorines ir metodologines pabrėžiamųjų dalelyčių analizės prielaidas, jų sampratą ir tyrimo pobūdį.
2. Apžvelgti pabrėžiamųjų dalelyčių aprašus lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose.
3. Ištirti pabrėžiamųjų dalelyčių vartoseną ir nustatyti funkcijas naudojantis Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro darbuotojų sudaryto 1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto tekstyno neanotuota versija.
4. Nustatyti pabrėžiamųjų dalelyčių *net, tik, ir, nè, būtent* sudaromas samplaikas su kitomis dalelytėmis, nekaitomais ir kaitomais žodžiais.
5. Aprašyti pabrėžiamųjų dalelyčių *net, tik, ir, nè, būtent* modifikuojamus žodžius pagal kalbos dalis.
6. Atskleisti tiriamąsias dalelytes kaip aktualiosios sakinio skaidos kalbines priemones.
7. Apibendrinti tiriamųjų dalelyčių vartosenos ypatumus.

Ši disertacija – empirinis tekstynų lingvistikos darbas, nagrinėjantis pabrėžiamųjų dalelyčių vartoseną dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje. **Darbo šaltinis** yra Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudarytas 1 milijono žodžių dabartinės rašytinės lietuvių kalbos tekstynas (toliau – DRLKT), į kurį sudėti 1993–2001 m. publikuoti įvairių stilių ir žanrų tekstai. Morfologiškai anotuotas lietuvių kalbos tekstynas Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre pradėtas rengti apie 2000 m., jo tvarkymo procesas truko iki 2005 m. pradžios (Rimkutė 2006: 16). Pabrėžiamosioms dalelytėms tirti morfologiškai anotuotas tekstynas netiko, nes jame žymėtos tik tos dalelytės, kurios įeina į samplaikas (žr. 1 priedą), o šio tyrimo objektas – pirmiausia – atskiros (vientisinės) dalelytės, o po to jų sudaromos samplaikos su nekaitomais ar kaitomais žodžiais. Tačiau samplaikos yra pabrėžiamosioms dalelytėms būdinga sintaksinė ypatybė (König 1991b: 15), dėl to jos nagrinėjamos detaliau. Morfologiškai neanotuota DRLKT-o versija geriau tiko dalelyčių vartosenos analizei ir dėl to, kad jos prisideda prie diskurso koherencijos, t. y. nurodo sakiniu reiškiamo teiginio vietą diskurso struktūroje. Dar reikia paminėti, kad DRLKT-o sandara šiek tiek skiriasi nuo morfologiškai anuotos jo versijos – neanotuotame tekстыne nėra Seimo stenogramų dalies, kuri susijusi su sakytine kalba. Tekstyną sudaro 34 šaltiniai, į kuriuos įtraukti 787 tekstai. Neanotuoto DRKLT-o sandara procentais tokia:

publicistika – 49,36, mokslinė literatūra – 34,28, grožinė literatūra – 13,33, oficialūs dokumentai – 3,03 (žr. 2 priedą). Tokia DRLKT-o sudėtis yra tinkama dalelyčių vartosenai tirti: publicistiniai ir grožinės literatūros tekstai, kurie pasižymi gana laisvu stiliumi ir nemaža leksine įvairove, sudaro beveik du trečdalius, mokslinės literatūros ir oficialiųjų dokumentų tekstai – vieną trečdalį viso tekstyno, o kaip galima suprasti iš lietuvių kalbos gramatikos aprašų, dalelytės itin būdingos laisvųjų stilių žanrams, ypač grožinei literatūrai.

Be DRLKT-o, atliekant tyrimą, naudojamosi ir Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudarytu 140 milijonų žodžių „Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu“ (prieiga internete <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/menu?page=advanced>>): iškilus neaiškumams, retesni dalelyčių vartojimo atvejai tikslinami pavyzdžių ieškant DLKT-e. Aprašant pabrėžiamąsias dalelytes naudojamosi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ (prieiga internete <<http://lkiis.lki.lt/>>), „Lietuvių kalbos žodynu“ (prieiga internete <<http://www.lkz.lt/>>), „Bendrinės lietuvių kalbos žodynu“ (prieiga internete <<http://bkz.lki.lt/>>), „Lietuvių mokslo kalbos tekstynas“ (prieiga internete <<http://www.coralit.lt/>>), Senųjų raštų duomenų baze (prieiga internete <<http://www.lki.lt/seniejirastai>>). Šie šaltiniai pasitelkiami siekiant išsamiai apibūdinti tiriamąsias dalelytes ir pateikti jų žodyninius aprašus su pavyzdžiais.

Darbe taikoma keletas **metodų**, pagrindinis – tekstynų lingvistikos. Iki 2014 metų rugsėjo mėnesio tiriamųjų dalelyčių pavyzdžiai buvo renkami per „Word“ dokumentų išplėstinę paiešką. Taip renkant dalelyčių vartosenos pavyzdžius darbas užsitęsė, nes dažniausių dalelyčių *ir*, *tik* pavartojimo atvejai buvo pateikiami kartus su jungtukais *ir*, *tik*, be to, atranką sunkino tai, kad visi atvejai buvo tik pažymimi tekстыne, bet neiškeliami. Darbą pagreitino tekstynų lingvistikos programinis įrankis „AntConc“, iš tekstyno padėjęs atrinkti tiriamųjų žodžių vartosenos pavyzdžius. Tačiau tiriamųjų dalelyčių vartojimo pavyzdžiai buvo pateikti kartu su jungtukų pavyzdžiais, nes šis programinis įrankis neskiria tarnybinių žodžių kalbos dalies, jis tik padeda surasti ieškomus žodžius tekстыne. Tiriamosios dalelytės, išskyrus dalelytę *net*, gali eiti ir jungtukais (tarp jų – ir dažniausio lietuvių kalbos žodžio *ir* pavyzdžiai), kurių DRLKT-e nustatyta 33 339, tad juos visus tyrėjai reikėjo peržiūrėti ir atskirti, kuriais atvejais *ir* atlieka dalelytės funkciją. Taip pat atrinkti dalelyčių *tik*, *nė*, *būtent* pavyzdžiai iš „AntConc“ pateiktų 4325 pavartojimo atvejų tekстыne. Šis pradinis dalelyčių vartosenos tyrimo etapas pareikalavo daug laiko. Kitas dalelyčių tyrimo etapas skirtas jau atrinktų vartosenos pavyzdžių analizei. Kiekvienos dalelytės vartoseną nagrinėta atskirai, nes šios kalbos dalies išsamesnių aprašų gramatikos nepateikia, o kokių nors tik dalelytėms būdingų gramatinių požymių nėra. Taip analizuojant pavyzdžius nustatyta dalelyčių vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje, kokių kalbos dalių žodžių pabrėžia, kokias pozicijas joms būdingos, kaip keičia sakinio reikšmę. Kai kuriais atvejais, siekiant atskleisti dalelyčių vartosenos ypatumus, taikyta netinkamo pavyzdžio analizė, pvz.:

– *Ak Dievuli, pastorienėle, – atskubėjo jai į pagalbą Gryta, – tai tokie pagoniški žodžiai, taigi. Žmogus juos nusičiumpa kaip varlė musę, nereikia nė šoktelėti.*
* *Žmogus juos nusičiumpa kaip varlė musę, nereikia šoktelėti.*

Pateiktame pavyzdyje sakinyje be dalelytės *nė* netenka aiškumo. Tačiau tokių atvejų nedaug, dažniausiai sakinyje yra suprantamas ir be dalelytės.

Šio tyrimo metodika paremta empiriniais kalbos duomenimis, kurie pirmiausia atrenkami, tada grupuojami ir analizuojami kiekybiškai. Tokia analizė atskleidžia dalelyčių leksinę aplinką, kiekvienai jų būdingą poziciją sakinyje ir funkcijas tekste. Kai kurie dalelyčių vartosenos atvejai aprašomi kokybiškai, pasitelkiant diskurso analizę ir interpretaciją.

Darbo aktualumas ir naujumas sietinas su dalelyte kaip kalbos dalimi, kuri dėl semantinio ir funkcinio neapibrėžtumo į lietuvių kalbos gramatikas ir žodynus įrašyta neseniai (Labutis 1962; LKG II 1971). Ilgą laiką dalelytės nebuvo skiriamos nuorieveiksmių ar jungtukų. Praeito amžiaus septintą dešimtmetį prasidėjo dalelyčių tyrimai, jie tęsiami, aiškinamasi, kokios yra dalelyčių funkcijos, reikšmės ir ribos, nes skirtingose kalbose dalelyčių vartojimas turi savitumų. Šis darbas aktualus tuo, kad pirmą kartą pateikiamas išsamus penkių dalelyčių *net, tik, ir, nė, būtent* vartosenos dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje aprašymas. Tai yra konkretaus laikotarpio (1993–2001 m.) tekstų tyrimas, atskleidžiantis realią dalelyčių vartoseną, ir pirmas tyrimas, nagrinėjantis vieną sudėtingiausių funkcinį kalbos dalių – dalelytę, kaip visavertę ir daugiafunkčę kalbos dalį. Šio darbo naujumas sietinas ir su tekstynų lingvistikos metodu, taikomu dalelyčių vartosenos ypatumams nustatyti. Tekstynų lingvistikos metodų ir įrankių taikymas dalelyčių vartosenai tirti pasiteisino, nes parodė ne tik tai, ko ieškoma, bet ir tai, ko nesitikėta.

Teorinė ir praktinė darbo vertė. Pabrėžiamųjų dalelyčių *net, tik, ir, nė, būtent* tyrimas pateikia daug realios dalelyčių vartosenos pavyzdžių, kurie tinkami lietuvių kalbos gramatikų ir žodynų aprašams papildyti. Taikytas dalelyčių tyrimo planas gali būti panaudotas kitoms dalelytėms tirti, ypač tais atvejais, kai jos gali būti ne vien dalelyte, bet ir jungtuku. Kuo daugiau dalelyčių bus ištirta, tuo tiksliau bus galima įvardyti dalelyčių požymius, kurie jas skiria nuo jungtukų irrieveiksmių. Išsiaiškinus dalelytėms tipiškus vartosenos modelius reikėtų patikslinti jų leksikografiniuose aprašuose esančius neatitikimus, kai dalelytės įvardijamos kaiprieveiksmiai (*vos, tik*) ar jungtukai (*būtent, nebent*). Be to, pabrėžiamųjų dalelyčių tyrimas gali papildyti lietuvių kalbos gramatikos skyrių apie dalelyčių vartoseną rašytinėje kalboje, kadangi iki šiol dalelyčių vartoseną aprašoma neskiriant rašytinės ir sakytinės kalbos, nors tai yra svarbu, nes sakytinėje kalboje jų vartojama daug daugiau nei rašytinėje. Remdamiesi pabrėžiamųjų dalelyčių tyrimo rezultatais tekstynų morfologinio ir sintaksinio anotavimo sistemų kūrėjai gali atnaujinti programas, kurios tiksliau skirtų dalelytes nuo jungtukų. Tai pirmiausia pasakytina apie

VDU Kompiuterinės lingvistikos centre sukurtą sintaksinio anotavimo programą ir ja sužymėtą tekstyną ALKSNIS (plačiau žr. <<http://clarin-lt.lt/?p=205>>).

Disertaciją sudaro įvadas ir dvi pagrindinės dalys, išvados, sutrumpinimai, šaltinių ir literatūros sąrašai ir priedai. Antroji dalis „Pabrėžiamųjų dalelyčių kategorija“ skirta užsienio ir lietuvių kalbotyrai apžvelgti. Pradedama nuo dalelyčių tyrimų anglų ir vokiečių kalbose, plačiau aptariami pabrėžiamųjų dalelyčių kategorijai (angl. *focus particles*) skirti darbai. Ši apžvalga atskleidžia kitokį požiūrį į dalelytes, jų vaidmenį kalboje. Visai kitokia dalelyčių padėtis lietuvių kalbotyroje, čia dabartinė jų vartoseną ir funkcijas nėra tyrinėjamos nei pagal reikšminius skyrius, nei pagal atskiras dalelytes. Vis dėlto ir lietuvių kalbininkai atkreipia dėmesį į šią žodžių klasę, jos identifikavimo problemas. Trečioji dalis „Pabrėžiamųjų dalelyčių vartoseną ir funkcijas“ skirta dalelyčių *net, ir, tik, nè, būtent* vartosenai aprašyti. Kiekviena dalelytė nagrinėjama laikantis tos pačios tvarkos: pateikiami jų lietuvių kalbos gramatikų ir žodynų aprašai su pavyzdžiais, taip parodoma pabrėžiamųjų dalelyčių padėtis lietuvių kalbotyroje. Po to analizuojami atrinkti pabrėžiamųjų dalelyčių vartosenos pavyzdžiai pagal dalelyčių poziciją sakinyje ir pagal jų pabrėžiamų žodžių kalbos dalis. Taip pat apibūdinamos tiriamųjų dalelyčių funkcijos ir jų vaidmuo išryškinant aktualiąją sakinio dalį. Taip siekiama nustatyti tiriamųjų dalelyčių vartosenos ypatumus, atskleisti panašumus ir skirtumus. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

Remiantis atliktu tyrimu, **ginti teikiami šie teiginiai:**

1. Pabrėžiamosios dalelytės laikytinos nauju reikšminiu dalelyčių skyriumi, sujungiančiu į vieną kai kurias tikslinamąsias, išskiriamąsias, jungiamąsias ir stiprinamąsias dalelytes.
2. Dalelyčių *net, tik, ir, nè, būtent* funkcijos sakinyje glaudžiai siejasi su pabrėžiamų žodžių kalbos dalimi ir kontekstu.
3. Dalelytės *net, tik, ir, nè, būtent* funkcionuoja kaip diskurso rodikliai. Šią funkciją jos atlieka pavartotos ne tik sakinio pradžioje, bet ir kitose sakinio vietose.
4. Pabrėžiamosios dalelytės *net, tik, ir, nè, būtent* yra aktualiosios sakinio skaidos kalbinės priemonės. Jos išryškina informaciniu aspektu svarbiausią pasakymo dalį.

Darbo aprobavimas

Straipsniai disertacijos tema

1. Valančė D. 2012: Būtent kas yra *būtent*. *Darbai ir dienos* 58, 235–256.
2. Valančė D. 2013: Kai kvapo – *nė kvapo*: pastovaus junginio su pabrėžiamąja dalelyte *nė* vartoseną. *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 17, 142–150.
3. Valančė D. 2014: Nekaitomas žodis *būtent* XVI–XVII amžiaus lietuviškuose raštuose. *Archivum Lithuanicum* 16, 341–360.
4. Valančė D. 2015: Kristijono Donelaičio *Metų* dalelytės – subtili kalbos puošmena ar eilėdaros atspara? *Darbai ir dienos* 63, 139–153.
5. Valančė D. 2015: Pabrėžiamosios dalelytės (*tik, net, ir* etc.) reklamos tekstuose. *Respectus philologicus* 28 (33), 109–119.
6. Valančė D. 2015: Dalelytės *net* funkcijos ir vartoseną dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje. *Darbai ir dienos* 64, 79–100.

Pranešimai disertacijos tema

1. *Žodžių būtent ir pavyzdžiui vartosenos tyrimas, paremtas dabartinės lietuvių kalbos tekstynais*. XVI tarptautinė filologijos studentų mokslinė konferencija, Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos fakultetas, 2013 m. balandžio 8–9 d.
2. *Pabrėžiamosios dalelytės tik, net, ir reklamoje*. Tarptautinė mokslinė konferencija *Reklama quasi menas*, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2014 m. balandžio 10–11 d.
3. *Žodis būtent XVI–XVII a. raštuose*. Tarptautinė kalbotyros konferencija *Aktualieji baltų kalbų istorijos ir dialektologijos klausimai*, Latvijos universitetas, 2014 m. lapkričio 7–8 d.
4. *Lietuviškos pabrėžiamosios dalelytės kaip diskurso žymikliai ir jų atitikmenys rusų kalboje: tyrimas paremtas žodynais ir tekstynais*. V tarptautinė mokslinė konferencija *Kalba ir tarpkultūrinė komunikacija*, Baltarusijos valstybinis M. Tanko pedagoginis universitetas ir Lietuvos edukologijos universitetas, 2015 m. gegužės 19–23 d.
5. *Visgi dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje*. XII tarptautinis baltistų kongresas, Vilniaus universitetas, 2015 m. spalio 28–31 d.

2. PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ KATEGORIJA

2.1. Samprata, tyrimai užsienio ir lietuvių kalbotyroje

Pabrėžiamosios dalelytės yra universali gramatinė kategorija. Anglų kalbos leksiniai vienetai *even, only, also, too, just, exactly, either*, atitinkantys lietuvių kalbos dalelytes *net, tik, ir, būtent, nė*, laikomi prototipiniais jos nariais (König 1991: 15). Šiuos leksinius vienetus užsienio tyrėjai dažniausiai priskiria prierieveiksmių poklasio, tačiau skirtingi autorius juos vadina skirtingai: *pabrėžiamieji priklausomi žodžiai* ('focusing adjuncts' (Quirk *et al.* 1972), *pabrėžiamieji prieveiksmai* ('focusing adverbs' (Taglicht 1984), *skaliarinės dalelytės* ('scalar particles' (König 1981)), *stiprikliai* ('intensifiers' (Ross, Cooper 1979), *pabrėžiamieji subjunktai* ('focusing subjuncts' (Quirk *et al.* 1985), vokiečių kalboje *laipsnio dalelytėmis* ('Gradpartikeln' (Altmann 1976; Altmann 1978; cituojama iš König 1991: 181). Vieną reikšmingiausių studijų, skirtų pabrėžiamosioms dalelytėms, praėjo amžiaus pabaigoje paskelbė E. Königas (1991 m.). Šiame dešimtmetį trukusiame darbe jis analizavo pabrėžiamųjų dalelyčių reikšmes ne tik anglų, bet ir vokiečių, olandų, lotynų ir kt. kalbose ir konstatavo, kad jos laikytinos prieiveiksmių poklasiu, t. y. „funkciniais žodžiais“ ar „sinkategorematiniais žodžiais“¹ (König 1991: 10). Tad kategoriją „pabrėžiamoji dalelytė“ E. Königas darbe vartoja kaip patogų sutrumpinimą žodžiams su daugeliu sintaksinių ir semantinių savybių įvardyti². Šiuo požiūriu *pabrėžiamosios dalelytės* lietuvių kalboje, panašiai kaip ir vokiečių, yra ne vien tik sąlyginis pavadinimas, jos atitinka visus dalelyčių klasei būdingus požymius (žr. 2.2 poskyrį). Paminėtina, kad buvo kalbininkų, kurie pabrėžiamąsias dalelytes priskyrė prie atskiro dalelyčių poklasio (Helbig 1988; Helbig 1996; Foolen 1993, cituojama iš S. Sudhoff 2010: 5). Tad pabrėžiamųjų dalelyčių priskyrimas prie prieiveiksmių ar dalelyčių priklauso nuo požiūrio į visą dalelyčių klasę konkrečios kalbos sistemoje.

Pagrindinės pabrėžiamųjų dalelyčių ypatybės yra dvi: 1) pozicinis laisvumas, t. y. jos gali eiti ir sakinio pradžioje, ir kitose sakinio vietose; 2) sąveika su aktualiajais sakinio dalimi, t. y. jos atskiria remą nuo temos arba pabrėžiamą sakinio dalį nuo pamatinės (Sudhoff 2010: 6). Be to, pabrėžiamosios dalelytės gali sudaryti samplaikas su kitomis dalelytėmis ar kitais nekaitomais

¹ Citata iš originalo: „Lexical elements like E. *even, only, also, too* or *just* and their counterparts in many other languages are traditionally categorised as adverbs. <...> they should therefore be regarded as a special subclass of adverbs, 'function words' or 'syncategorematic words'“ (König 1991: 10). [Čia ir toliau į lietuvių kalbą vertė – D. V.].

² Citata iš originalo: „The category 'focus particle' is thus no more than a convenient abbreviation for a number of syntactic and semantic properties“ (König 1991: 15).

žodžiais, bet ši sintaksinė ypatybė būdinga tik kai kurioms kalboms, pvz., vokiečių, (König 1991: 15).

Studijoje E. Königas (1991: 14) išvardija anglų kalbos pabrėžiamąsias dalelytes:

also, alone, as well, at least, even, especially, either, exactly, in addition, in particular, just, merely, only, let alone, likewise, so much as, solely, still/much less, purely, too.

Taip pat jis (König 1991: 15) nurodo jas atitinkančius leksinius vienetus vokiečių kalboje:

allein, auch nur, ausgerechnet, ausschließlich, bereits, besonders, bloß, einzig, eben, ebenfalls, erst, gar, genau, geschweige, denn, gerade, gleich, gleichfalls, insbesondere, lediglich, (nicht) einmal, noch, nur, schon, selbst, sogar, vor allem, wenigstens, zumal, zumindest.

Išvardytos pabrėžiamosios dalelytės anglų ir vokiečių kalbose galėtų atitikti šias lietuvių kalbos dalelytes ir dalelyčių samplaikas: *bent, gi, ir, irgi, ypač, jau, jaugi, ką tik, nebent, nè, net, netgi, taigi, taip pat, tik, tik ką, tiktai, vien tik*. Tačiau ne visi šie leksiniai vienetai pasižymi poziciniu laisvumu, t. y. viena iš pabrėžiamųjų dalelyčių ypatybių, tad tarp išvardytųjų yra keli prototipiniai nariai, kuriuos išskyrė E. Königas (1991b: 15), S. Sudhoffas (2010: 8) ir kt., tyrinėję šią gramatinę kategoriją anglų, vokiečių ir kitose kalbose. Prototipinėmis pabrėžiamosiomis dalelytėmis anglų kalboje laikomi žodžiai *only, also, even*, vokiečių – *nur, auch, sogar*, lietuvių kalboje juos atitiktų *tik, ir, net*.

Pastaraisiais metais S. Sudhoffas (2010) išleido didelės apimties studiją, kuri iš dalies pratęsė E. Königo darbą, tik jos tyrimo objektas yra vokiečių kalbos pabrėžiamosios dalelytės, jų sintaksiniai modeliai, itin daug dėmesio skiriama jų prozodijai. Tiek anksčiau parengtas E. Königo pabrėžiamųjų dalelyčių semantikos tyrimas, tiek vėlesnė S. Sudhoffo vokiečių kalbos pabrėžiamųjų dalelyčių analizė rodo, kad ir tarnybiniai žodžiai laikomi svarbiais kalbos sistemos nariais, vertais detalių tyrimų. Toliau darbe apžvelgiami ne tiek su pabrėžiamosiomis dalelytėmis, kiek apskritai su dalelyčių klase susiję tyrimai.

Užsienio šalių, ypač vokiečių, kalbininkai šios kalbos dalies žodžius, kurių vienoje kalbose yra daugiau (pvz., vokiečių, japonų), kitose mažiau (anglų, prancūzų), ne vieną dešimtmetį tyrinėja, lygina ir klasifikuoja pagal reikšmę, atliekamas funkcijas kalboje, vartosenos ypatumus sakytinėje kalboje ir kt. Dalelyčių tyrinėtojai pastebėjo, kaip nelengva rasti tinkamą atitikmenį dalelytei kitoje kalboje, nes šios žodžių klasės įvairovė kiekvienoje kalboje yra skirtinga, taip pat kyla sunkumų tiksliai perteikti vienos dalelytės reikšmės kita kalba, rasti jos atitikmenį. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos jungtuko *ir* bei dalelytės *ir* atitikmuo vokiečių kalboje negalėtų būti vienas žodis, reikėtų atskirai versti jungtuką *ir* kaip *und*, o dalelytę *ir* kaip *auch*, tačiau tokia

reikšme kaip lietuvių kalboje jungtukas *und* nevartojamas, o dalelytės *auch*³ reikšmė – „taip pat, irgi“ – sutampa su dalelytės *ir* reikšme, bet tik iš dalies. Dėl dalelytės būdingo daugiareikšmiškumo XX amžiaus pabaigoje kalbininkų (daugiausia vokiečių) požiūris į dalelytes skyrėsi ir dalelytė – kaip kalbos dalis – kalbotyros darbuose buvo apibrėžiama trejopai:

- a) labai plačiai, kai visi nekaitomi žodžiai laikomi dalelytėmis;
- b) siaurai, kai dalelytės skiriamos nuo prielinksnių, jungtukų irrieveiksmių (šio požiūrio laikosi ir lietuvių kalbos gramatikų autoriai);
- c) diferencijuotai, kai dalelytės laikomos nekaitomų žodžių, tokių kaiprieveiksmiai, jungtukai ir prielinksniai, poaibiu (Hartmann 2006: 2953).

Praėjusio amžiaus aštuntajame bei devintajame dešimtmetyje kilus susidomėjimui funkcinė leksika (Hunston, Francis 1996: 7) dalelytės taip pat sulaukė gausių tyrimų, išsamių aprašymų. Buvo nagrinėjama ta leksikos dalis, kuri ilgą laiką laikyta nestilinga (vok. *Flickwörter*) ar tiesiog tuščiais žodžiais (vok. *farblose Redefüllsel*) (Helbig 1988: 14). Per tą laikotarpį vien apie vokiečių kalbos dalelytes paskelbta gerokai daugiau nei šimtas straipsnių bei studijų (remiamasi Helbig 1988: 248–258). Kalbininkas G. Helbigas, išskirtinai domėjęsis vokiečių kalbos dalelytėmis, vienoje iš savo ankstesnių vokiečių kalbos gramatikų (Helbig, Bushma 1987: 477) jas apibrėžė taip:

*Vokiečių kalboje dalelytės aprašomos kaip gana uždara klasė, kurią sudaro apie 40 žodžių, nelinksniuojamų, neasmenuojamų ir nelaiapsniuojamų.*⁴

Tačiau po metų G. Helbigas išleido vokiečių kalbos dalelyčių žodyną (1988), kuriame pateikė 104 žodžių, galinčių atlikti dalelytės funkcijas, detalius aprašus. Įžanginiame žodyje kaip išskirtinį šios kalbos dalies bruožą nurodo itin dažną jų vartojimą kalboje, ypač šnekamojoje, dialoguose, taip pat iškeliamą jų svarbą komunikacijoje. Kita vertus, G. Helbigas pažymi, kad kitose kalbose dalelyčių reikšmes atitinkančių žodžių gali ir nebūti, nes ne visos kalbos turi tokią gausią ir įvairią šių žodžių klasę. Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad dėl dalelyčių gali kilti vertimo ir mokymosi, ypač negimtakalbams, sunkumų. Dar pažymėtina, kad vokiečių kalbos dalelytės ir jų reikšminiai poklasiai buvo skiriami taikant nevienodus kriterijus, todėl jų skaičius taip pat skirtingas, pvz., „Dalelyčių žodyne“ nurodoma 9 (Helbig 1988: 29), o Dudeno gramatikoje – 5 jų poklasiai (*Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* 1998: 377). Taip pat paminėtina, jog vokiečių kalbos dalelytės gramatikose ir žodynuose aprašomos pagal jų reikšminius skyrius, tačiau G. Helbigas parengtame žodyne (1988) 104 dalelytės išdėstytos pagal abėcėlę ir kiekviena

³ Križinauskas J., Smagurauskas S. 2003: *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas = Deutsch–litauisches Wörterbuch*, 91.

⁴ Citata iš originalo: „Die Partikeln stellen im Deutschen eine relativ geschlossene Klasse dar, die etwa 40 Wörter umfaßt die weder deklinierbar noch konjugierbar oder komparierbar sind“ (Helbig, Bushma 1987: 477).

aprašyta nurodant jų reikšminius skyrius, aptariant vartosenos ypatumus su pavyzdžiais, žodyno pabaigoje pateikiami dalelyčių homonimai su jų vartosenos pavyzdžiais.

Be aukščiau paminėtų didelės apimties darbų (Helbig 1988; König 1991b; Sudhoff 2010) dalelyčių tyrimai skelbti ir straipsniuose. Dažnai nagrinėta vokiečių kalbos dalelyčių reikšmė bei leksikografiniai jų aprašai vienakalbiuose žodynuose (Henne 1978; Burkhardt 1982), analizuota jų vartoseną pragmatiniu aspektu (Gerstenkorn 1979), taikant lyginamąją analizę gilintasi į vokiškų dalelyčių aprašus dvikalbiuose žodynuose (König 1981), o dar anksčiau buvo palygintos vokiečių ir japonų kalbų modalinės dalelytės (Iwasaki 1972) ir kt. Be apžvalginių darbų, nagrinėjančių šią kalbos dalį ar jos reikšminius skyrius vokiečių kalboje, paskelbta dešimtys publikacijų apie atskiras vokiečių kalbos dalelytes, tokias kaip *eben*, *eigentlich*, *einfach*, *nämlich*, *ruhig*, *vielleicht*, *wohl* (Hartmann 1979; Löbner 1991), nagrinėjama pavienių dalelyčių semantika ir jų skyrimo nuo kitų dalelyčių poklasių (modalinių, pabrėžiamųjų) principai. Analizuojant dalelytes itin kreipiamas dėmesys į jų vaidmenį komunikacijos procese ir jų vietą sakinyje kaip tam tikrą informacinės struktūros riboženklį (Ferry 2012; Biber et al. 2010: 913). Vien ši užsienio kalbotyros darbų apžvalga rodo, kad dalelytės yra aktuali kalbos fenomeno sudedamoji dalis, ne vieną dešimtmetį traukianti tyrėjų dėmesį.

Pastaraisiais metais dalelytės minimos ir tarp diskurso rodiklių, dar vienos gramatinės kategorijos, kuri atlieka svarbų vaidmenį kuriant komunikacinius ryšius tarp sakinių ir perduodant kontekstinę informaciją, žinomą komunikacinio akto dalyviams. „Diskurso rodikliai yra pradinis sakinio / pasakymo elementas, kuris nepriklausomas sintaksiškai, bet priklausomas nuo dėstymo sekos arba eiliškumo“⁵ (Schiffrin 1987: 326–327). Viename naujausių darbų (Degant, Cornillie, Pietrandrea 2013: 4–6) rašoma apie diskurso rodiklių kategoriją, jos požymius ir ribas, kurias ne visada lengva nubrėžti tarp diskurso rodiklių, apimančios skirtingų kalbos dalių žodžius, ir modalinių dalelyčių. Dauguma naujausių tyrimų skiriama tarnybinių žodžių vartosenai sakytinėje kalboje, čia jų vaidmuo labiau matomas nei rašytinėje kalboje. Pradinė pozicija, kurią gali užimti pabrėžiamosios dalelytės, parodo jų ryšį su gretimais sakiniais, bet taip pat jų vaidmenį siejant didesnes teksto atkarpas, jų sąsają su diskursu.

Lietuvių kalbotyroje per paskutinius penkiasdešimt metų darbų, skirtų tikrai dalelyčių klasei, nedaug. Pirmą kartą lietuvių kalbos dalelytes kaip atskirą žodžių klasę apibrėžė V. Labutis straipsnyje „Dalelytės ir jų vieta kalbos dalių tarpe“ (1962). Apie trumpus nekaitomus žodžius buvo užsimenama ir anksčiau lietuvių kalbos gramatikose bei studijose (Schleicher 1856; Leskien 1903; Hermann 1926; Jablonskis 1922), bet kaip atskira kalbos dalis jie neskirti.

⁵ Citata iš originalo: „Discourse markers are utterance-initial elements whose use is syntactically independent and sequentially dependent“ (Schiffrin 1987: 326–327).

Lietuvių kalbos dalelytės išsamiausiai aprašytos „Lietuvių kalbos gramatikos“ II tome (1971; toliau vadinama – LKG II), kur dalelytės *gi, ir, jau, kad, kaip, net, štai, tai, tik, va* priskirtos prie ekspresinių, arba stiprinamųjų. Nors jų reikšmės atspalviai LKG II siejami su emocine ekspresija, dauguma jų sutampa su pabrėžiamosiomis, kurios teikia papildomų reikšminių atspalvių. pvz.: *Prireikus į šias komisijas gali būti pakviesti ir užsienio specialistai.*⁶

Lietuvių kalboje pabrėžiamosiomis dalelytėmis laikomos *gi, juk, dar, net, juo, pat, ypač, tik, vis* ir kt. Pirmą kartą pabrėžiamąsias dalelytes išskyrė A. Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (1976: 241), vėliau toks pats dalelyčių skyrius nurodytas „Lietuvių kalbos žinyne“ (1999: 190) ir „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (1999: 134). Tačiau „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (1996: 436; toliau vadinama – DLKG) šios dalelytės vadinamos *stiprinamosiomis* ir nurodomos tokios: *gi, jau, kad, net, štai, tai, kadgi, kaip*. Anglų kalba parengtoje lietuvių kalbos gramatikoje (1997: 402, toliau vadinama LG) rašoma ir apie dalelytes, tarp jų devynių reikšminių skyrių įvardytos ir *stiprinamosios-pabrėžiamosios (kadgi, jau kad, ko, kuo)*. A. Valeckienės parengtoje „Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ (1998: 194; toliau vadinama – FLKG) prie *pabrėžiamųjų* dalelyčių priskirtos *ir, kad, kaip, tai, šit, štai, va*. 2006 m. išleistame lietuvių kalbos morfologijos vadovėlyje šios dalelytės vadinamos *pabrėžiamosiomis stiprinamosiomis*, tarp kurių įtraukta dalelytė *vis* ir samplaikinės dalelytės *vis tiek, vis dėlto* (Paulauskienė 2006: 178). Nors lietuvių kalbotyroje darbų, skirtų dalelytėms, yra nedaug, bet ir tie keli autoriai (V. Labutis, V. Ambrazas, A. Valeckienė, A. Paulauskienė) skirtingai vadino reikšminius dalelyčių skyrius, taip pat ir dalelytes, perteikiančias papildomas reikšmes. Apžvelgus visų pabrėžiamųjų dalelyčių aprašus, galutinis jų sąrašas yra toks: *dar, gi, ypač, ir, jau, juk, juo, kad, kadgi, kaip, net, pat, šit, štai, tai, tik, tiktai, va, vis, vis tiek, vis dėlto*.

Iš dalelytėms skirtų darbų apžvalgos matyti, kad šią kalbos dalį ne taip paprasta įvardyti. Lietuvių kalboje, kaip ir kitose (remiamasi A. Holvoetu ir J. Pajėdiene (2005: 112)), jos neturi konkretnės leksinės reikšmės, o sakinyje atlieka gana įvairius pagalbinius vaidmenis: kartais papildo ar netgi keičia gretimų žodžių reikšmę, kartais suteikia pasakymui modalumo, kartais sieja sakinius ar net didesnes teksto atkarpas, kartais paryškina žodį ar žodžių junginį, prie kurio šliejasi, bet taip pat jos gali implikuoti papildomą informaciją. Dėl tokio leksinio neapibrėžtumo ir kartu semantinio talpumo dalelytės gali atlikti ir jungtuko funkciją, o kartais jų vartosenoje išvelgiama netgi prieveiksmio funkcija, pvz.:

- (1) *Gera gera apdūkusia galva, vis dėlto esti gi ir pagirių dienu.*⁷ (dll. „tačiau, kaip bekalbėtum“)
- (2) Kad ir lyja, **vis dėlto** keliausiu.⁸ (jng. „tačiau“)

⁶ Pavyzdys iš DRLKT-o.

⁷ Pavyzdys iš A. Paulauskienės (2006: 178).

⁸ Pavyzdys iš DLKŽ_{6c} [žiūrėta 2014-08-30].

Pabrėžiamosios dalelytės *ir, kad, tai* sutampa su jungtukais. Kai kurios kitos pabrėžiamosios dalelytės (*juo, kaip, tik, tiktai*) sakinyje gali eiti irrieveiksmiu, ir jungtuku. Tačiau *dar, vis tiek* ir *ypač* DLKŽ₆₆ yra apibrėžtos kaiprieveiksmiai, o *jau* ir *vis*⁹ laikomos irrieveiksmiu, ir dalelyte. Skirtinguose kalbiniuose darbuose pabrėžiamosios dalelytės aprašomos ir įvardijamos ne visada taip pat, gramatikose jų pateikiama kiek daugiau nei žodynuose. Galima daryti prielaidą, kad pabrėžiamųjų dalelyčių skyriaus nariai (kaip ir kitų) priskiriami prie kitų reikšminių skyrių, tokių kaip tikslinamosios, tvirtinamosios, išskiriamosios dalelytės, ir nė karto nepaminėti kalbiniuose darbuose, tad ir aukščiau pateiktas pabrėžiamųjų dalelyčių sąrašas nėra visai tikslus ir išbaigtas. Taip pat pažymėtina, kad ankstesnių žodynų rengėjai tinkamus iliustracinius pavyzdžius atrinkdavo vadovaudamiesi savo kalbine nuojauta, o „dabar tai padaryti daug objektyviau, pvz., remiantis tekstynais“ (Jakaitienė 2005: 105).

Pabrėžiamosios dalelytės gali eiti prieš bet kurį žodį, jų padėtis sakinyje priklauso nuo to, ką norima pabrėžti. Sakinio struktūroje dalelytės iškelia tai, ką norima akcentuoti, pvz.:

(3) **Tik** / **Net** / **Ir** Jonas atnešė gėlių.

(4) Jonas **tik** / **net** / **ir** atnešė gėlių.

(5) Jonas atnešė **tik** / **net** / **ir** gėlių.

3–5 pavyzdžiuose matyti, kad pabrėžiamosios dalelytės gali eiti prieš bet kurį žodį ir taip jo reikšmę ne tik pabrėžti, bet ir suteikti papildomos informacijos, kurios sakinyje *Jonas atnešė gėlių* neturi. Taip glaustai, pridėjus vos vieną žodį prie sakinio, galima išreikšti tai, ką perteiktų tik papildomas (-i) sakinyje (-iai), pvz.:

(6) **Tik** Jonas atnešė gėlių. (su dalelyte *tik*) // (be dalelytės *tik*) Jonas atnešė gėlių, bet tik jis vienas atnešė. / Jonas atnešė gėlių, nors kiti jų neatnešė.

(7) Jonas **net** atnešė gėlių. // Jonas nepagailėjo pinigų ir atnešė gėlių. / Jonas, kad ir kiek daug dirba, atnešė gėlių.

(8) Jonas atnešė **ir** gėlių. // Jonas atnešė visko, taip pat (ir) gėlių. / Jonas toks dėmesingas. Jis atnešė duonos, bulvių, obuolių ir gėlių.

Šie pavyzdžiai yra ekvivalentiški sakiniams su dalelytėmis *tik, net, ir*. Tačiau jie tik apytikriai gali perteikti sakinio mintį be pabrėžiamųjų dalelyčių, tai atsiskleidžia dar vieną dalelyčių ypatybę, jos kalboje funkcionuoja kaip diskurso rodikliai¹⁰ (Holvoet, Pajėdienė 2005: 114). Dalelyčių vaidmuo sintaksėje per menkai įvertintas, tą dar 1988 m. išleistoje „Lietuvių kalbos sintaksėje“ pažymėjo V. Sirvydas ir Č. Grenda (1988: 34), bet platesnių tyrimų tuo klausimu nebuvo atlikta.

Kitos pabrėžiamosios dalelytės *gi, juk, kadgi, net, pat, šit, štai, va* yra tik dalelytės. Tačiau, kaip buvo minėta, dalelytės gali būti daugiareikšmės, tarp išvardytų dalelyčių yra ir

⁹ J. Bagdonaitės magistro darbe (2012) pateikta *vis* vartosenos pavyzdžių, iš kurių matyti, kad *vis* labai retai vartojama kaiprieveiksmis dabartinėje lietuvių kalboje.

¹⁰ Terminą *diskurso rodikliai* (angl. *discourse markers*) A. Holvoetas ir J. Pajėdienė vartoja kita reikšme, jis neakcentuoja tarnybinio žodžio pradinės padėties sakinyje, o pabrėžia jo ryšį su diskursu ir jų siejamą funkciją nepriklausomai nuo pozicijos.

parodomųjų – *šit, štai, va* (jų reikšmė išryškėja priklausomai nuo prasminio žodžio, kurį jos niuansuoja). Prie pabrėžiamųjų jos priskirtinos kaip periferiniai vartosenos variantai, nes LKG II tome stiprinamosios dalelytės laikytos emocinėmis bei ekspresinėmis, o ne prasminėmis loginėmis, nors šios labiau atitinka jų reikšmės pobūdį (turinį)¹¹.

Pabrėžiamoji dalelytės *gi* reikšmė dažniausiai iliustruojama pavyzdžiais, kurie perteikia tiesioginę kalbą, tam tikrą pasakymą, pvz.: *Gi žinau, ko jam reikia*.¹² Paprastai dalelytė *gi* vartojama kaip enklitikas, o su viensiemeniais nekaitomais žodžiais, tarp kurių nemažai dalelyčių (*kurgi, irgi, nagi, taigi* ir pan.), ji sudaro sąaugas. Visgi pažymėtina, kad dalelytė *gi*, kaip ir kitos, nėra kiek plačiau tirtos, nes paskelbtuose kalbiniuose darbuose jos vartosena iliustruojama vien grožinės literatūros ir tautosakos pavyzdžiais, o kaip ji vartojama dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje, daugiau įsivaizduojama nei turima žinių. Remiantis A. Utkos parengto „Dažninio lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis, dalelytė *gi* pavartota 170 kartų 1 mln. žodžių tekstyne. Dar dažniau ji vartojama sudarydama suaugtines dalelytes, DRLKT-e tokių jos vartosenos atvejų nustatyta: *taigi* (dll.) – 440, *netgi* (dll.) – 190, *argi* (dll.) – 55, *kaipgi* (dll.) – 23, *taipogi* (dll.) – 21, *nejaugi* (dll.) – 19, *ogi* (dll.) – 11, *dargi* (dll.) – 4. Iš viso šie suaugtinių su *gi* dalelyčių vartosenos atvejai sudaro 763. Pažymėtina, kad dalelytės *gi* pabrėžiamoji funkcija lieka ir suaugtinėse dalelytėse: kai kurios ją sustiprina (*taigi, netgi*), kitos labiau pabrėžia pirmosios suaugtinės dalelytės reikšmę (*ogi, nejaugi*).

Iš lietuvių kalbos gramatikų ir kitų kalbinių darbų buvo nustatyta, jog pabrėžiamoji funkcija būdinga dalelytėms *gi, juk, juo, dar, net, pat, tik, vis*, tačiau DLKŽ_{6e} ir LKŽ_e dalelytėmis laikomi ne visi šie žodžiai (žr. 1 lentelę).

¹¹ Dar reikia paminėti, kad nors dalelytės *šit, štai, va* išvardytos prie ekspresinių, arba stiprinamųjų, jų vartosenos pavyzdžių ten nėra pateikta (LKG: 568–570), po vieną pavyzdį prie kiekvienos randama tik prie parodomųjų (LKG: 552). Labai panašiai ir DLKG-oje: pateiktas vienas *štai* dalelytės pavyzdys, iliustruojantis jos parodomąją reikšmę, o prie stiprinamosios reikšmės dalelyčių *štai* tik paminėtas, tačiau nepateikta jokių pavyzdžių (DLKG: 436). Vieninteliai pavyzdžiai, iliustruojantys šių dalelyčių ekspresinę pabrėžiamąją reikšmę, pateikti FLKG-oje (1998: 194), tačiau ir čia labiau reiškiamas pasakymo ekspresyvumas nei loginis pabrėžimas to žodžio, prieš kurį dalelytė eina (pvz.: *Štai ir vakar kad kirto viena!*).

¹² Cituojama iš LG (1997: 402); tokia dalelytės *gi* vartosena reta, nes dažniausiai ji eina po pabrėžiamojo žodžio. Apie pradinę *gi* poziciją sakinyje užsimenama ir DLKG (1996: 436).

1 lentelė. Žodžių, galinčių atlikti pabrėžiamųjų dalelių funkcijų, leksikografiniai aprašai

Žodis	DLKŽ _{6e} aprašas				LKŽ _e aprašas				
	Dalelytės	Prieveiksmis	Jungtukas	Ištiktukas	Dalelytės	Prieveiksmis	Jungtukas	Ištiktukas	Įvardis
dar	–	(1) ¹³ 1. kol kas, iki šiol, iki tol 2. papildomai 3. didesniu laipsniu (prie aukštesniojo laipsnio būdvardžių arrieveiksmių)	–	(2) dardė jimui nusakyti	(1) 1. kol kas, iki šiol, iki tol 2. daugiau, didesniu laipsniu (prie aukštesnio laipsnio būdvardžių irrieveiksmių) 3. be to, papildomai 4. ne 5. vartojamas prie įvardžių arrieveiksmių kokiai ypatybei, bruožui sustiprinti, pabrėžti	(2) dabar	–	(3) kartojant nusakomas dardėjimas, bildėjimas	–
gi	juk, tai (pabrėžiant)	–	–	–	(1) juk, tai	–	–	(2) 1. kartojant nusakomas paukščių gagenimas, girksėjimas 2. kartojant nusakomas gėrimo garsas	–
juk	vartojama pasakymui sustiprinti	–	–	–	sustiprinimui pažymėti	–	–	–	–
juo	(3) tuo (sustiprinimui žymėti)	(1) labiau	(2) kuo (ppr. vartojamas su atliepiamuoju žodeliu juo ar tuo, žymint gretinamų reiškinių ar veiksmų priklausymą vienas nuo kito)	–	–	(2) juo 1. labiau 2. dar	(1) kuo, tuo	–	–
net	sustiprinimui, pabrėžimui,	–	–	–	(1) sustiprinimui, pabrėžimui, apribojimui žymėti	–	(2) psn.: 1. kol, kolei, iki (šalutiniams laiko	–	–

¹³ Skaičiai prie žodžio reikšmių (1) nurodo jų eiliškumą žodyno straipsnyje.

	<i>apribojimui žymėti</i>						<i>aplinkybės sakiniams jungti)</i> 2. <i>bet, bet tik, bet tiktai, o (priešpriešai reikšti)</i> 3. <i>nes, kadangi</i> 4. <i>jei bent, nebent</i>		
pat	1. <i>vietai pabrėžti</i> 2. <i>laikui pabrėžti</i> 3. <i>tolygumui pabrėžti</i>	–	–	–	1. <i>vietai pabrėžti</i> 2. <i>laikui pabrėžti</i> 3. <i>dvių objektų kiekybės ar būdo sutapimui pabrėžti</i> 4. <i>juk, net, netgi</i>	–	–	–	–
tik	(1) 1. <i>pabrėžia žodžio reikšmę.</i> 2. <i>prie k a s, k u r, k i e k reiškia apibendrinimą</i>	(3) 1. <i>ne daugiau kaip, nieko kito kaip, išimtinai</i> 2. <i>vos, bemaž; pamažu</i>	(2) <i>bet, tačiau</i>	(4) 1. <i>cik (viščiukus šaukiant)</i> 2. <i>laikrodžio ir kt. tikėjimui žymėti</i>	(1) 1. <i>vien, tiktai (išskyrimui, apribojimui, tikslinimui reikšti)</i> 2. <i>sustiprinimui reikšti</i> 3. <i>vos, mažne</i> 4. <i>visiškai neseniai, ką tiktai</i>	–	(2) 1. <i>o, bet, tačiau (priešpriešai žymėti)</i> 2. <i>vartojamas žymint tai, kad prijungiamojo sakinio pagrindinio dėmens veiksmas vyksta tuoj po šalutinio dėmens veiksmo</i> 3. <i>porinių priešpriešos jungtukų komponentas</i>	(3) <i>kartojant</i> 1. <i>cik</i> 2. <i>laikrodžio tikėjimui žymėti</i> 3. <i>širdies plakimui žymėti</i> 4. <i>bėgimui mažais žingsniukais nusakyti</i>	–
vis	(2) <i>pabrėžti ypatybei</i>	(1) <i>visada, nuolatos</i>	–	–	(2) 1. <i>žymint veiksmo tąsą</i> 2. <i>su aukštesniojo laipsnio būdvardžiais irrieveiksmiais žymint ypatybės stiprėjimą</i> 3. <i>pabrėžiant, išskiriant žodį sakinyje</i> 4. <i>vis dėlto, šiaip ar taip; vis tiek</i> 5. <i>užvis, daugiau</i>	(1) <i>visada, visą laiką, nuolat</i>	–	–	(3) <i>pron. def. n. visa</i>

1-oje lentelėje pateikti aštuonių žodžių *gi, juk, juo, dar, net, pat, tik, vis* žodyno straipsniai (DLKŽ_e ir LKŽ_e). Pagal LKŽ_e ir DLKŽ_e aprašus *dar* neatlieka dalelytės funkcijos, ji vartojama tiktai kaiprieveiksmis. Nors nuo LKG II tomo (1971) ir visuose vėlesniuose kalbiniuose darbuose minima, kad *dar* yra dalelytė, bet dabartinės lietuvių kalbos žodyne tai nėra nurodoma, juose pateikiama dvi reikšmės: *prieveiksmio (dār)* ir *ištiktuko (dar̃)*. Tiktai praeito amžiaus dešimtajame dešimtmetyje L. Grumadienės ir V. Žilinskienės parengtuose dabartinės rašomosios lietuvių kalbos dažniniuose žodynuose (1997; 1998; jų šaltinis – elektroninis tekstynas, sudarytas iš 1,2 mln. žodžių) nurodytas ne tik prieveiksmio *dar* dažnumas – 742 atvejai, bet ir dalelytės *dar* – 210 atvejų.

Pabrėžiamųjų dalelyčių kategorija lietuvių kalbotyroje nėra išskirta, bet jos narius galima sudėlioti iš atskirų darbų. Tačiau tokio veiksmo rezultatas yra tik dalelyčių sąrašas. Kaip jos vartojamos ir kokios jų funkcijos, tokių tyrimų nėra. Apskritai apie dalelyčių vartoseną žinomos atskiros detalės, pavyzdžiui, kaip jas galima atskirti nuo kitų kalbos dalių (Rimkutė 2006; Bagdonaitė 2012). Kiek daugiau rašyta apie dalelyčių samplaikas su kitais nekaitomais ir kaitomais žodžiais (Rimkutė 2009; Kovalevskaitė, Rimkutė 2010; Kovalevskaitė 2012). Iš tarnybinių kalbos dalių tik jungimo funkciją atliekantys žodžiai yra labiau analizuoti, bet tik kaip jungtukai (Bielinskienė 2003; Bielinskienė 2010), bet nuodugniau netirta, kai tie patys žodžiai *ir, tik, būtent* sakinyje atlieka kitas funkcijas. Pabrėžiamąsias dalelytes apibrėžti plačiau nei dabar įprasta lietuvių kalbos gramatikoje ir kaip dar vieną (sudėtinę) lietuvių kalbos gramatinę kategoriją šiuo metu nėra pagrindo, nes jos dar neiširtos ir jų narių skaičius nenustatytas, o šioje apžvalgoje pateiktas sąrašas yra tik apibendrinimas kelių kalbinių darbų, kuriuose bendrai aptariamos dalelytės, neanalizuojant nei sintaksinių, nei semantinių jų ypatybių.

2.2. Dalelyčių identifikavimo problemos

LKG II tome dalelytės apibrėžtos kaip nesavarankiški žodžiai, kuriems būdingas „semantinis ir sintaksinis nesavarankiškumas, semantinis ir sintaksinis neapibrėžtumas, nekonkretumas ir morfologinis nekaitymas ir struktūros paprastumas“ (LKG II 1971: 543). Taip pat dalelytės apibūdintos ir vėlesnėse lietuvių kalbos gramatikose, kituose kalbiniuose darbuose (GLK 1985: 357; KTŽ 1990: 42; LG 1997: 395; FLKG 1998: 188; LKE 1999: 133). Keturis kartus perleistoje DLKG-oje (1994, 1996, 1997, 2006) dalelytė apibūdinta kaip „nesavarankiška kalbos dalis, kurią sudaro nekaitomi žodžiai, teikiantys kitiems žodžiams, žodžių junginiams ar sakiniams papildomų prasminių reikšmės atspalvių“ (DLKG 1996: 432). Naujausi dalelyčių apibrėžimai būtų šie: „dalelytė, gramatikos terminas, kuriuo žymima nekaitomų žodžių, reiškiančių papildomus reikšmės atspalvius, klasė“ (VLE 2003: 426); „Dalelytės – tarnybiniai

žodžiai, teikiantys kitiems žodžiams, žodžių junginiams ir sakiniams papildomų reikšmės atspalvių“ (LKŽ_{in} 2007: 190). Taigi dalelytės apibūdinamos kaip nekaitomi tarnybiniai žodžiai, „reiškiantys papildomus reikšmės atspalvius“ (VLE 2003: 426).

Ilgą laiką – nuo V. Labučio disertacijos (1964) ir jos pagrindu parengto LKG II dalelyčių skyriaus iki 2010 metų, kai pasirodė N. Nau ir N. Ostrowskio studija apie baltų kalbų dalelytes ir jungtukus, – lietuvių kalbos dalelytės nebuvo tyrinėtos (keli tyrimai, nagrinėjantys dalelytes diachroniškai, paskelbti anksčiau: V. Ambrazo (2006), N. Ostrowskio (2008), D. Petit (2008), N. Ostrowskio (2011)). Neanalizuojant dalelyčių vartosenos pavyzdžių detaliau, nusistovėjo požiūris, kad jų vaidmuo ribotas, susijęs tik su papildomais reikšmės atspalviais.

Nuo praeito amžiaus septintojo dešimtmečio keitėsi požiūris į dalelytes užsienio kalbotyroje, šie leksiniai vienetai tyrinėti ne tik dėl papildomų reikšmės atspalvių, bet ir kaip diskurso rodikliai sakytinėje kalboje ar viena iš koherencijos priemonių rašytinėje kalboje. Tarnybiniai žodžiai, ypač dalelytės (pvz., *tik*, *ir*, *būtent* ir kt.), dažnai kalboje gali atlikti ne vieną funkciją. Taip pat pastebėta, kad jų funkcijos išeina už sakinio ribų. Visa tai lemia, kad dalelytės vartojamos sieti sakinius ir kurti rišlų pasakojimą. Taip dalelytės, kaip ir kai kurie kiti tarnybiniai žodžiai, tampa diskurso rodikliais (Diewald 2013: 36).

A. Holvoetas ir J. Pajėdienė (2005: 115) pažymi, kad dalelytėms kaip „diskurso rodikliams negalima priskirti aiškios leksinės reikšmės ir negalima jų laikyti papildomų predikacijų raiškos priemonėmis <...>. Jų atstovaujamos kalbos dalies apibūdinimas gali būti tik sutartinis.“ Remiantis A. Holvoeto ir J. Pajėdienės (2005) studija, galima teigti, jog lietuvių kalbos dalelytės gali būti apibūdinamos kaip diskurso rodikliai ir tuomet, kai jos eina ne tik sakinio pradžioje, bet ir kitose sakinio vietose. Užsienio kalbotyroje būtent pradinė tarnybinio žodžio pozicija sakinyje žymi jo kaip diskurso rodiklio funkciją (Schiffrin 1987). Tokia dalelytės pozicija laikoma pagrindiniu kriterijumi dar vienai (diskurso rodiklio) kategorijai apibrėžti.

Dėl lietuviškų dalelyčių vaidmens kalboje nekilo didelių diskusijų, pasirodė tik vienas kitas pastebėjimas, kad šiai žodžių klasei skiriama per mažai dėmesio (Sirtautas, Grenda 1988: 34; Sirtautas 1995: 100). Tačiau, kaip matyti iš leksikografinių jų aprašų (žr. poskyrius 3.2.1, 3.3.1, 3.5.1), klausimų yra nemažai, tad norint į juos atsakyti reikia tirti šiuos dažnai vartojamus žodžius. Tam itin praverstų įvairūs dabartinės lietuvių kalbos tekstynai (bendrasis „Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas“, specialusis „CorALit: Lietuvių mokslo kalbos tekstynas“ ar specialiai tyrimui atlikti sukurti tekstynai), iš kurių atrinkti vartosenos pavyzdžiai būtų nagrinėjami pasitelkus programinę įrangą. Tekstynais rėmėsi ir kitų kalbų dalelytes tyrę autoriai (Pace-Sigge 2013; Sudhoff 2010), aprašę dalelyčių vartosenos dėsningumus.

3. PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ VARTOSENA IR FUNKCIJOS

Pabrėžiamųjų dalelyčių tyrimo planas. Pabrėžiamųjų dalelyčių *net, ir, tik, nè, būtent* vartosena nagrinėjama atskirai, nes tai, kas būdinga vienai, ne visada randama kitos dalelytės pavyzdžiuose. Atliekant DRLKT-e rastų pavyzdžių tyrimą, siekiama detaliai aprašyti kiekvieną pabrėžiamąją dalelytę pagal tą patį planą: kaip ji aprašoma lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose, kurias pozicijas dalelytė užima sakinyje, kokius žodžius ji dažniau pabrėžia, kaip funkcionuoja su jungtukais ar jungiamaisiais žodžiais, ar sudaro morfologines samplaikas, kokias funkcijas sakinyje atlieka. Laikantis tokios pabrėžiamųjų dalelyčių *net, ir, tik, nè, būtent* pavyzdžių analizės galima aiškiau apibrėžti kiekvienos jų vartosenos ypatumus, jas lyginti ir nustatyti jų panašumus bei skirtumus. Šis skyrius pradedamas dalelyte *net* – žodžiu, kuris dabartinėje lietuvių kalbotyroje visada įvardijamas kaip dalelytė, o baigiamas *būtent* – žodžiu, kuris dabartinės lietuvių kalbos žodynuose laikomas tikrai jungtuku.

3.1. Dalelytė *net*

3.1.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės *net* aprašai

J. Jablonskis dar 1922 m. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ pažymėjo, kadrieveiksmis *net* veikiau vadintinas pažymimąja ir išskiriamąja dalelyte ([1922] 1957: 335). Tik po kelių dešimtmečių *net* buvo įrašyta į dalelyčių, naujos žodžių klasės, būrį, nurodant, kad ji „pasakytą tikrovės reiškinį <...> išskiria, patikslina“ (Labutis 1962: 361–362). Aštunto dešimtmečio pradžioje LKG II tome (1971: 551) dalelytė *net* įrašyta į išskiriamųjų skyrių, nors pažymėta, kad ji gali ypatingai ką nors pabrėžti, pvz.: *Ilgainiui išdygo namai, net ištisi kaimai. CvR II 31*. Taip pat nurodyta, kad *net* gali perteikti kalbančiojo nuostabą, kuri perduodama čia pat ar anksčiau pasakytams dalykams (LKG 1971: 551). Ši dalelytės reikšmė grindžiama loginiu pagrindu, nors taip pat pažymima, jog kai kada *net* gali reikšti ir emocinį pabrėžimą, tačiau tai laikoma jau kitu reikšmės atspalviu – ekspresiniu, arba stiprinamuoju (LKG 1971: 568). Vis dėlto akademinėje gramatikoje labiau akcentuojama išskiriamoji *net* reikšmė, kuri iliustruojama tik pavyzdžiu: *Nepatenkinti net riestainiais, ėjo vaikai su motina tylėdami. KrėvRg 66* (LKG 1971: 570). Tikslinamoji dalelytės *net* funkcija čia neminima. Devintojo dešimtmečio viduryje pasirodė lietuvių kalbos gramatika rusų kalba (1985: 359, 361), kurioje *net* yra įvardyta tarp išskiriamųjų ir ekspresinių stiprinamųjų dalelyčių. Dar po dešimties metų parengtoje naujoje DLKG-oje (1996: 434, 436) *net* įtraukta į du reikšminius dalelyčių skyrius – į išskiriamųjų ir stiprinamųjų. Nors šios

gramatikos koncepcija grindžiama dinaminės sinchronijos principu, dalelyčių skyriuje dabartinę jų vartoseną iliustruoja vienas kitas pavyzdys iš naujesnių grožinės literatūros kūrinių, o *net* aprašyta visai taip pat kaip akademinėje LKG (1971), tik čia ne taip akcentuojama jos pabrėžiamoji funkcija. Anglų kalba parengtoje lietuvių kalbos gramatikoje (1997: 398, 402) *net* įtraukta į du reikšminius skyrius – į tikslinamųjų ir ribojamųjų (angl. *specifying and limiting*) bei stiprinamųjų pabrėžiamųjų (angl. *intensifying-emphatic*), o jos vartoseną iliustruojama tokiais pavyzdžiais: *Net jis atėjo / ‘Even he turned up.’* (1997: 398); ir *Jis net pravirko. / ‘He even burst into tears.’* (1997: 402). Beveik tuo pat metu išleistoje funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje (Valeckienė 1998: 190) *net* paminėta tarp išskiriamųjų dalelyčių, tačiau jos vartosenos pavyzdžių nepateikta. Kiek vėliau parengtame lietuvių kalbos morfologijai skirtame darbe (Paulauskienė 2006: 178) *net* įrašyta į du reikšminius skyrius – į pabrėžiamųjų stiprinamųjų ir išskiriamųjų, bet šios dalelytės vartosenos pavyzdžių nepateikta.

Jau penkis dešimtmečius lietuvių kalbiniuose darbuose *net* laikoma dalelyte, galinčia suteikti išskyrimo, sustiprinimo ar pabrėžimo atspalvių žodžiui, kartais ir sakiniui, tačiau plačiau į jos funkcijas kalboje neatkreiptas dėmesys, nors šios dalelytės vaidmuo neapsiriboja vien papildomais prasminiais atspalviais. Toks požiūris į *net* nėra išskirtinis, mat iki šiol rengtuose kalbiniuose darbuose dalelytės aprašomos tik bendrai pagal reikšminius skyrius, nedetalizuojant kiekvienos jų specifinių ypatybių ir vartosenos (žr. 2 lentelę).

Dalelytė *net*, priešingai nei *ir* ar *tik*, nekelia painiavos, nes ji nėra heterosemiška, dabartinėje lietuvių kalboje jau nebevartojama kaip jungtukas (plg. LKŽ^e, Pajėdienė 2010: 265, Ambrazas 2006: 453). Tad dabartinės lietuvių kalbos žodynuose nuo pirmojo leidimo (1954: 497) iki naujausiojo (2011^{6e}) *net* aprašoma kaip „dalelytė sustiprinimui, pabrėžimui, apribojimui žymėti“ ir pateikiami tie patys, kaip ir ankstesniuose žodynuose (DLKŽ 1957, 1972, LKŽ), pavyzdžiai, iliustruojantys jos vartojimą: *Taip sprogo, net langai išbyrėjo. Jie buvo net ne kaimynai. Kai duoda, tai net skamba.* Tačiau pažymėtina, kad dalelytė *net* kalboje vartojama dažnai, tai patvirtina ir dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas (Utkā 2009), ji tarp 85 čia nurodytų lietuvių kalbos dalelyčių randama aukštai, trečioji – po *ir* bei *ne* (žr. 3 priedą).

2 lentelė. Dalelytės *net* aprašai lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose

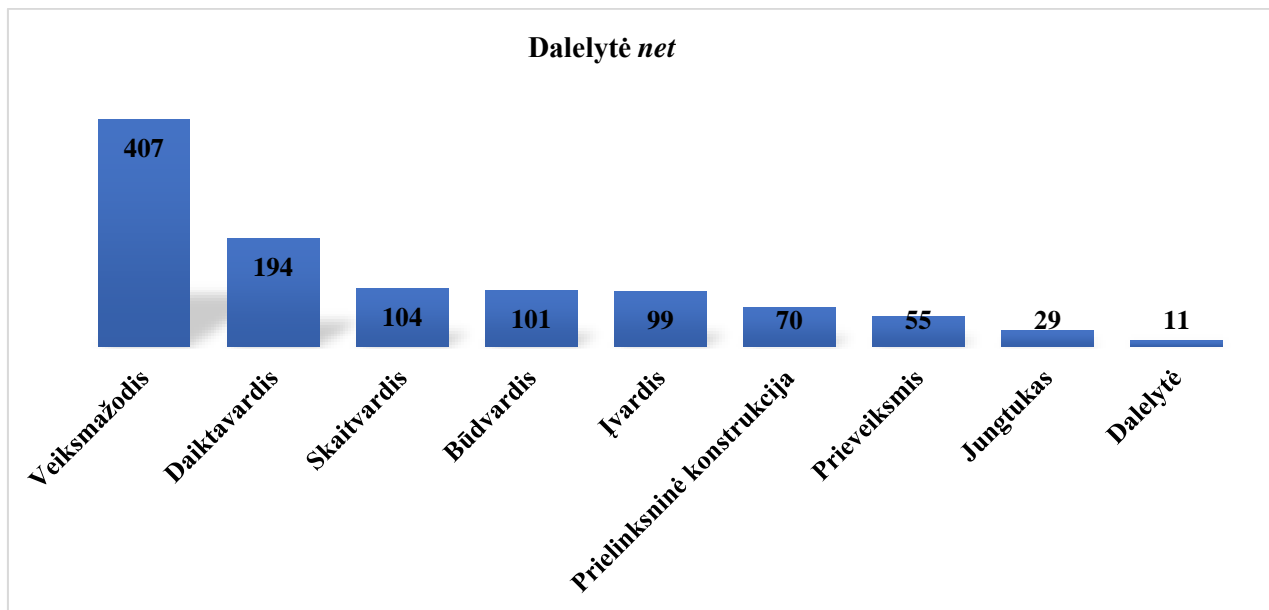
Gramatika / žodynas	Reikšmė / funkcija	
JJ LKG	pažymimoji/ išskiriamoji	–
LKG II	išskiriamoji	ekspresinė / stiprinamoji
DLKG	išskiriamoji	stiprinamoji
LG	tikslinamoji ribojamoji	stiprinamoji pabrėžiamoji
FLKG	išskiriamoji	–
LKM	išskiriamoji	pabrėžiamoji stiprinamoji
DLKŽ	apribojamoji	sustiprinamoji pabrėžiamoji

Taigi žodynuose dalelytė *net* aprašoma kaip žodis, kuris papildomai sustiprina, pabrėžia, ar apriboja. O gramatikose *net* dažniausiai minima kaip dviejų reikšminių skyrių dalelytė. Tačiau iki šiol nebuvo nagrinėta, kokia pozicija ir funkcijos dalelytei *net* būdingiausios dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje.

3.1.2. Dalelytės *net* vartoseną

DRLKT-e dalelytės *net* pavartojimo atvejų nustatyta 1 174. Kaip žinoma iš jos aprašų, pateiktų šio darbo 3.1.1 poskyryje, dalelytė *net* sakiniui gali suteikti papildomų reikšmės atspalvių, t. y. sustiprinti, apriboti, pabrėžti. Lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose ji apibūdinama kaip dalelytė, kuri neatlieka kitų tarnybinių žodžių funkcijų, tad jos vartosenos tyrimas gali parodyti tai, kas būdinga pabrėžiamosioms dalelytėms.

Tarp dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių rasta tik viena samplaikinė dalelytė *net ir* (104 atv.), tai bus aptarta toliau darbe (žr. poskyrį 3.1.4). Šiame disertacijos poskyryje nagrinėjami tiksliai dalelytės *net* vartosenos pavyzdžiai (1 070 atv.). Dalelytės *net* prepoziciškai pabrėžiami žodžiai nagrinėjami pagal kalbos dalis (žr. 1 paveikslą). Toks morfologinis aprašymas darbe pasirinktas dėl to, kad jis yra aiškus ir paprastas. Be to, tai pirmas toks išsamus dalelyčių vartosenos aprašymas, paremtas realios vartosenos pavyzdžiais. Iki šiol dalelyčių tyrimai buvo paremti grožinės literatūros, tautosakos ir šnekamosios kalbos pavyzdžiais, neskiriant rašytinės kalbos nuo sakytinės, nors šiai žodžių klasei tokia skirtis itin svarbi.

1 pav. Dalelytės net pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Dalelytės *net* pavyzdžių analizė atskleidė, kad jos pozicija susijusi su funkcija, kurią ši dalelytė gali atlikti. Toliau jos pozicijos nagrinėjamos detaliau.

Dalelytė *net* gali eiti sakinio pradžioje (1), (2) ir toliau į dešinę prie bet kurios sakinio dalies žodžio, pvz.:

- (1) *Net 1938 metais pastatytas namas turbūt dar šimtmečius stovės.*
- (2) *Net kokybiška plomba laikys trumpiau.*
- (3) *Šiuo metu žinomos net kelios prionų sukeltos ligos.*
- (4) *Kodėl vakare net Laisvės alėja tuščia?*
- (5) *Joje yra net 43 lietuvių dailininkų darbų.*
- (6) *Šiai problemai Ė. Fromas net paskyrė knygą „Bėgimas nuo laisvės“.*
- (7) *Tokia daugybė naujų knygų net gąsdina.*
- (8) *Negali gauti net prieglobsčio.*

Analizuojant DRLKT-e dalelytės *net* vartosenos pavyzdžius, nustatyta, kad vientisiniai sakiniai, kuriuose ji pavartota, sudaro apie trečdalį visų rastų pavartojimo atvejų. Aukščiau pateiktuose (3), (4), (5), (6), (7), (8) sakiniuose dalelytė *net* pabrėžia jų reimą, kuri kiekvienu atveju nusakoma skirtingai, tai gali būti vienas žodis (7), (8), (9) arba du ir daugiau (3), (4), (5). Pabrėžiamoji dalelytė *net* padalija vientisinį sakinį į dvi dalis, išryškindama reimą.

Dalelytės *net* pavyzdžių, kur ji eina sudėtiniame sakinyje, yra daug daugiau, nes rašytinei kalbai jie būdingesni, pvz.:

- (9) *Net agrarinių mokslų institutų ūkiai buvo maitojami, didžiulė žala padaryta sėklininkystei.*
- (10) *Kai parvažiuoju į kaimą, miesto net prisimint nesinori.*

- (11) *Galimas dalykas, kad ten atsispindintis DLK istorijos ir paveldo traktavimas yra tam tikros nuoskaudos dėl kaimyninių valstybių istorikų nutylėtos ar iškraipytos baltarusių tautos istorijos išraiška, gal **net nepilnavertiškumo kompleksu apraiška**, pirmą kartą pasijutus nepriklausoma valstybe.*
- (12) *Būties pirminis pradus toliau veikia ir blogyje, panašiai kaip ligos atveju dar lieka ir sveikatos; ir **net labiausiai** suardytas ir sugadintas gyvenimas išlieka ir toliau dar juda Dieve, nes jis – būties pamatas.*
- (13) *Recenzuojamą kūrinį išnagrinėja **net tada**, kai nebūna ką nagrinėti, ir rėžia išvadą iš peties.*

Išskyrus (9) pavyzdį, kur dalelytė *net* eina sakinio pradžioje ir jos vartoseną sietina su diskursu, kitais atvejais (10), (11), (12) ir (13) ji prepoziciškai paryškina remą, pasakomą veiksmažodžiu (10),rieveiksmiu (12) ir (13) ar daiktavardiniu junginiu (11). Šių dalelytės *net* pabrėžiamų žodžių gramatinės funkcijos sakinyje taip pat skirtingos.

Sudėtiniuose sakiniuose dalelytė *net* vartojama tarp prasminių žodžių tam, kad išskirtų, patikslintų, pabrėžtų svarbiausią žodį ar žodžių junginį, taip pat ji vartojama kaip sakinio dėmenų ar sakinių siejimo priemonė (Vaskelienė 2007: 99), pvz.:

- (14) *Ryšiai su tikrove gali būti labai originalūs, **net** šokiruojantys, bet vis dėlto tai ryšiai.*

(14) sakinio veiksnys *ryšiai* apibūdinami kaip *labai originalūs, net šokiruojantys*, tai nauja informacija, rema, kurioje dalelytė paryškina žodį *šokiruojantys*.

Kitame pavyzdyje dalelytė *net* akcentuoja vieną veiksmažodį iš trijų:

- (15) *Turiu katę Modę. Kartais ji būna labai negera: draskosi, kanda, **net** šoka ant galvos.*

(15) sakinyje pabrėžiamas vienas iš V, nors remą sudaro trys veiksmažodžiai, apibūdinantys katę, jos elgesį, kuris pasakotojui yra pats svarbiausias ir akcentuojamas prie veiksmažodžio *šoka* prepoziciškai pavartojant *net*. Šis pats netikėčiausias veiksmas pasakomas sakinio gale ir dar labiau paryškinamas. Šiuo atveju dalelytė *net* sakinyje pavartota tam, kad remoje pažymėtų aktualiausią pasakotojui informaciją.

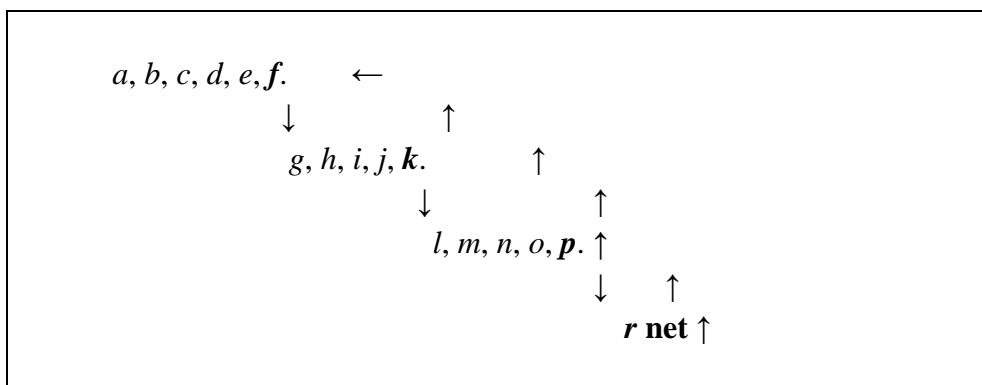
Rašytinėje kalboje prepozicinė pabrėžiamoji dalelytė *net* realizuoja vieną pagrindinių funkcijų – ji padeda išskirti autoriui svarbiausią žodį ar žodžių junginį. Vien dalelytės *net* pavartojimas prie vieno ar kito prasminio žodžio gali daugiau ar mažiau keisti sakinio reikšmę, pvz.:

- (16) a. *Tai, kieno pagrindas amžinumas yra savo esme, yra priklausoma ir imanencijos požiūriu glūdi jame. Tačiau priklausomybė nepanaikina savarankiškumo, nepanaikina **net laisvės**.*
 b. *Tai, kieno pagrindas amžinumas yra savo esme, yra priklausoma ir imanencijos požiūriu glūdi jame. Tačiau priklausomybė nepanaikina savarankiškumo, nepanaikina **laisvės**.*

(16a) sakinyje dalelytė *net* ne tik pabrėžia remą *laisvės*, bet ir implikuoja, kad „priešingai negu tikėtasi“ priklausomybė nepanaikina *laisvės*. (16b) pavyzdyje tiktai konstatuojama, kad *nepanaikina laisvės*. Taigi dalelytės *net* pavartojimas (16a) sakiniui suteikia daugiau prasmės.

Analizuojant dalelyčių *net* pavyzdžius pastebėta, kad dažniau ji vartojama ilgesniuose, iš kelių dėmenų sudarytuose sakiniuose, kur dalelytės *net* funkcijos neapsiriboja prepoziciniu žodžio ar žodžių junginio pabrėžimu, o kuria giluminius saitus tarp pirmesnių sakinių ir pastraipų, pvz.:

- (17) (a) *Pradžioje viskas ėjosi sklandžiai.* (b) *Pašnekovai atrodė gerai nusiteikę, kalbos smagiai sukosi ir Tomas jau tikėjosi visai maloniai praleisiąs čia vakarą.* (c) *Bet salėje atmosfera palengva kaito.* (d) *Viena nemaža rusiškai kalbanti grupė ėmė atvirai kabinėtis prie kitų restorano lankytojų.* (e) *Tai nieko gero nežadėjo, ir kai kurie pradėjo skirstytis.* (f) *Pakilo ir Tomo kaimynai, o ir pats daug nesvarstęs paprašė prabėgančių padavėją atnešti sąskaitą.* (g) *Deja, ramiai pasišalinti taip ir nespėjo.* (h) *Prie dviejų merginų, sėdinčių už gretimo stalo ir, matyt, trumpai likusių be savų palydovų, staiga įkyriai pristojų vienas ruselis.* (i) *Kivirčas įsižiebė greitai.* (j) *Merginos mėgino pasprukti, bet įkyruolis, atgalia ranka viską nušlavęs nuo stalo, piktai pastojų joms kelią.* (k) *Tuojau pat kilo muštynės, į kurias įsivėlė ir keletas dar likusių restorano lankytojų, bet jėgos buvo labai jau nelygios.* (l) *Tomas ilgiau nedvejojo.* (m) *Kuo ir kiek smūgių suduota, neskaičiavo, žinoma, niekas, tačiau nepraėjus nė minutei ant žemės liko voliotis keturi vaitojantys kūnai.* (n) *Likusieji išsinešdino patys.* (o) *Po trumpos nejaukios pauzės salėj staiga nugriaudėjo tikros ovacijos, prie kurių prisidėjo ir beveik visas subėgęs aptarnaujantis personalas.* (p) *Dabar jau tikrai pats laikas dingti!* (r) *Pakilęs į savo numerį, vakaro didvyris net drebėjo iš pykčio ir pamažu atitokdamas ėmė svarstyti, ar viskas atlikta nepriekaištingai.*

2 pav. Sakinių ir pastraipų schema, rodyklėmis parodanti gilumines teksto sąsajas

Ar pagrįstai ketvirtos pastraipos (r) sakinyje pavartojama dalelytė *net*, galima spręsti tik iš pirmesnių pastraipų, sudėliojančių *vakaro didvyrio* paveikslą ir jo pykčio priežastis. Čia dalelytė *net* susieja ilgą teksto (16 sakinių) atkarpą. Netgi neidama sakinio pradžioje dalelytė *net* kuria gilumines teksto sąsajas kaip diskurso rodyklis. Grafiškai šiuos saitus tarp sakinių ir pastraipų iliustruoja 2 paveikslas. Iš pateiktos schemos matyti, kad kiekviena pastraipa baigiama sakiniu, kuris jungiasi su jau kitos pastraipos pirmu sakiniu (f su g; k su l; p su r), tačiau (r) sakinyje turi

ryšį su visais pirmesniais sakiniais (*r* su *p*, *r* su *k* ir *r* su *f*). Dalelytė *net* pavartota kaip pagalbinė leksinė priemonė nuosekliam pasakojimui sukurti ir prasminiams akcentams sudėlioti. Iš 2 pavyzdžių matyti, kad ilgesniame rišliame tekste dalelytė *net* gali paryškinti tą prasminį žodį, kuris logiškai pagrįstas ir išplaukia iš pirmesnių sakinių.

Iš tekстыne rastų dalelytės *net* 1 174 pavartojimo atvejų nustatyta: pirmuoju sakinio žodžiu ji ėjo 123 kartus, sudėtinio bejungtuko sakinio pradžioje – 62, sudėtinio sujungiamojo sakinio pradžioje – 22, sudėtinio prijungiamojo sakinio pradžioje – 51, visi jie sudaro ketvirtadalį pavyzdžių, bet dažniausiai *net* vartojama tarp prasminių žodžių – 869 (žr. 3 lentelę). Tais atvejais, kai *net* neina sakinio pradžioje, ji ne tik pabrėžia prasminį žodį, prieš kurį eina, bet ir išreiškia ryšį su pirmesniu sakiniu ar sakiniais. Dalelytė *net* keičia prasminio žodžio reikšmę ir netgi sakinio, ji taip pat svarbi pagalbinė priemonė rašytinėje kalboje temai ir remai atskirti.

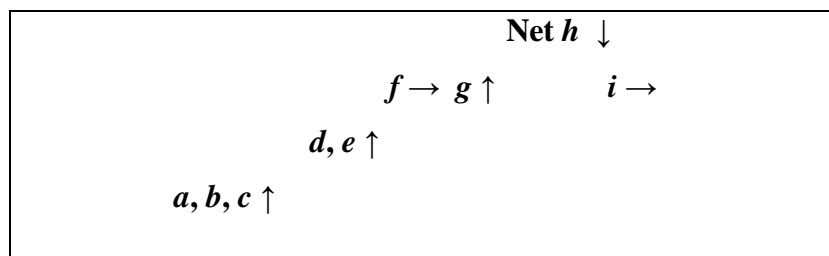
3 lentelė. Dalelytės *net* pozicijos sakinyje

Dalelytės <i>net</i> pozicija	Pavartojimo skaičius
Sakinio pradžioje	123
Sudėtinio bejungtuko sakinio pradžioje	62
Sudėtinio sujungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	22
Sudėtinio prijungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	51
Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje prieš jungtuką	27
	305 (26 proc.)
Sakinyje tarp prasminių žodžių	676
Sakinyje po jungtukų <i>ir</i> , <i>ar</i> , <i>arba</i> , jungiančių vienasarūšes sakinio dalis	193
	869 (74 proc.)
Iš viso	1 174

Dalelytės *net* pavartojimo atvejų, kai ji eina pirmuoju sakinio žodžiu, rasta 123, t. y. 10,5 proc. visų jos pavyzdžių DRLKT-e. Neretai pradinę sakinio poziciją užima samplaikinė dalelytė *net ir* (24 atv.). Tyrimas atskleidė, kad tokia dalelytės *net* pozicija nėra laisvai pasirenkama, ją sąlygoja kiek anksčiau pasakyta informacija. Sakinio pradžioje *net* gali būti pavartota, kai prieš ją einančiame (-iuose) sakinyje (-iuose) buvo kalbama apie tai, ką dalelytė *net* išskiria ar akcentuoja. Pavyzdžiui, pvz.:

- (18) (a) *Patį svarbiausią Franklio ir jo logoterapijos postulatą jau minėjau: žmogaus gyvenimas turi besąlygišką prasmę, bet kokiomis aplinkybėmis žmogaus gyvenimas yra prasmingas.* (b) *Tačiau daugelis gyvenimo aplinkybių tampa kliūtimi šio svarbaus postulato supratimui, o kartais ir savo prasmės troškimo realizavimui.* (c) *Franklis yra įvardijęs keletą bendrakultūrinių dalykų, kurie yra didelė kliūtis žmogui suvokti savo gyvenimo prasmę.* (d)

Visų pirma, viena iš tokių svarbių priežasčių jis manė esant mūsų civilizacijos pasiekimus, ypač industrinius, pramonės pasiekimus, kai žmogus tampa lyg ir priedu prie daiktų, varžteliu industriniame pasaulyje, praranda arba nemato savo unikalios vertės, tada nustoja matyti ir savo prasmę. (e) *Kitą beprasmiškumo šaltinį Franklis matė žmogaus susvetimėjime su savo aplinka, ypač atotrūkyje nuo gamtos pasaulio.* (f) **Dar kitas svarbus** dalykas, Franklio nuomone – žmogaus atitrūkimas nuo savo šaknų, t. y. nuo savo krašto, šalies, pagaliau nuo savo šeimos tradicijų, – žmogus pasijunta lengvai blaškomas šiame gyvenime, neturintis į ką atsiremti, taigi neturintis galimybės pamatyti gyvenimo prasmę. (g) Pagaliau yra tokie globaliniai dalykai, kurie, mano supratimu, turi įtakos, kad šiais laikais mes vis daugiau susiduriame su sutrikimais, jei ne su sutrikimais, tai su sunkiais klausimais, su kuriais žmogus negali susidoroti, į kuriuos negali atsakyti, ir kurių mes negalime įvardyti kokiais nors klinikiniais terminais. (h) **Net neurozės pavadinimas** čia labai sąlyginis – žmonės susiduria su vienetvės, susvetimėjimo problemomis, su kaltės jausmo problema, pagaliau su gyvenimo beprasmybės jausmu. (i) Na, ir kaip išeitį Franklis siūlo: egzistuoja bendra prasmė, viso pasaulio prasmė, tačiau žmogui suvokti visą bendrą prasmę labai keblu ir sunku.

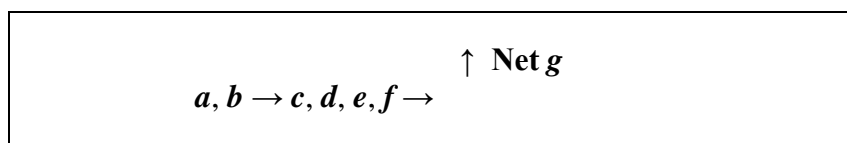

3 pav. Sakinių schema, rodyklėmis parodanti, kaip kuriama koherencija

3-ame paveiksle pateikta cituotos pastraipos schema, iš kurios matyti, kaip iš sakinių nuosekliai ir palaipsniui kuriamas pasakymo centras, esantis (18g) sakinyje ir dalelytė *net* pažymėtas. Dalelytė *net* čia yra būtina, kad pirmesni sakiniai būtų susieti į vientisą logišką minčių dėstymą: nuo pirmųjų sakinių (a, b, c) palaipsniui (d–h sakiniai) rutuliojama aukščiausio pastraipos taško link. Tad 8-ą sakinių pradėdanti dalelytė *net* atlieka ne tik pabrėžimo ir diskurso rodiklio funkcijas, bet ir sujungia į grandinę pirmesnius sakinius.

Tačiau pirmesni sakiniai nebūtinai turi būti tarsi sugraduoti, koherencija pastraipoje gali būti kuriama ir kitaip, pvz.:

- (19) (a) *Vežimas be lingių kratė kaip valstietė žirnius rėtyje.* (b) *Kai po kuriuo nors ratu pasitaikydavo akmuo, Ana Regina kaskart mėšlungiškai įsitverdavo rungo, kad neužvirštų ant Grytos, neatsitrenktų į smailius Pimės kelius arba neįsibrėžtų į šiurkštų vežimo šoną.* (c) *Pievose kvėpėjo šienas.* (d) *Per pūdymą savo bandą švilpaudamas ginė piemenukas.* (e) *Pirmą pjūtį pramiegojęs valstietis plakė dalgį.* (f) *Sausame ore toli skardeno akmeniu tvaksimos geležies džeržgimas.* (g) **Net gegutė** liovėsi kukavusi vienišame topolyje.

4 pav. Pastraipos sakinių schema, iliustruojanti, kaip pabrėžiamas paskutinis sakiny

(19) pavyzdyje pasakotojas kuria aplinkos vaizdą iš atskirų fragmentų (*a, b, c, d, e, f*), kurie dėstomi vienas po kito intonaciškai neišskiriant nė vieno, tik (19g) sakinys, pradedamas dalelyte *net*, paryškina ne tik sakinio veiksni, bet ir visą sakinį, kuris užbaigia pastraipą tarsi pabrėžtina intonacija. Rašytinėje kalboje intonacinius paryškinimus galima tik nuspėti, tačiau dalelytė *net* sakinio pradžioje gali būti aiškus prozodinis akcentas (žr. paveikslą).

DRLKT-o pavyzdžių tyrimas atskleidė, kad dalelytė *net* sakinio pradžioje dažniausiai pabrėžia daiktavardžius, turinčius konkrečią reikšmę (22 atv.), pvz.: *net senutės, net gydytojai, net tvartai* ir kt., o prieš abstrakčiuosius (3 atv.) ar tikrinius (2 atv.) daug rečiau (žr. 5 paveikslą).

Palyginti dažnai dalelytė *net* eina prieš veiksmažodžius (24 atv.). Dauguma tokių pavyzdžių DRLKT-e sietini su sakytine kalba, kai perteikiamas pokalbis, t. y. dalelytė *net* vartojama nepilnuosiuose sakiniuose, pvz.:

- (20) – *Jeigu būtume tik žiūrėję, čia jau nebesėdėtum.*
– *Galbūt, – nenorom sutiko Tomas.*
– ***Net neabejok.*** *Elgeisi chrestomatiškai neteisingai.*

(20) pavyzdyje sakinys, sudarytas iš vieno neigiamos reikšmės veiksmažodžio *neabejok*, pradedamas pabrėžiamąja dalelyte *net*, kuri implikuoja, jog viskas buvo kitaip, ja tarsi įteigiama „neturėk jokių dvejonų“. Tokiais atvejais, kai *net* eina prieš neigiamos reikšmės veiksmažodžius, vietoj jos galėtų būti ir dalelytės *nė*, rečiau – *ne*, tačiau tuomet pasakymas skambėtų griežčiau, neįgytų implikuotos nuostabos ar įtikinimo atspalvių, pvz.:

- (21) – *Galbūt, – nenorom sutiko Tomas.*
□¹⁴ – ***Nė neabejok.*** *Elgeisi chrestomatiškai neteisingai.*

Pavyzdžių, kuriuose dalelytė *net* vartojama prieš būdvardžius, įvardžius ir skaitvardžius, DRLKT-e rastas vienodas skaičius (po 11 atv.), bet jos funkcijos gali kiek skirtis atsižvelgiant į prasminio žodžio atliekamą gramatinę funkciją sakinyje. Pvz., dalelytė *net* eina sakinio pradžioje prieš būdvardį, atliekantį tarinio funkciją:

- (22) (a) *Negali būti, kad nepažintų.* (b) *Manęs kaip manęs, bet bičiulis kasdien prie jo staliuko smarkso.* (c) *Žydros akys nemirksėdamos žiūrėjo į mus.* (d) ***Net nejauku:*** *žiūri ir nemato!..*
(e) *Pirmą kartą pajutau, ką reiškia būti tuščia vieta.*

(22) pavyzdyje dalelytė *net* sieja du gretimus sakinius (c, d), nors ir pirmesni sakiniai kuria aiškų diskursą, motyvuojantį jos pavartojimą. (22) sakinį galima pasakyti ir be dalelytės *net*, pvz.:

- (23) □ *Žydros akys nemirksėdamos žiūrėjo į mus. **Nejauku:** žiūri ir nemato!..*

¹⁴ □ Šiuo ženklu žymimi disertacijos autorės perkurti pavyzdžiai, kuriuose pabrėžiamoji dalelytė pakeista kita. Sakinys lieka aiškus, suprantamas, tik, pakeitus dalelytę, pasikeičia jo konotacija.

(23) pavyzdyje mintis perteikiama suprantamai, tačiau pasakymas neturi pereinamosios grandies, t. y. žodžio, kuris stipriau sukabina du sakinius ir sujungia dvi mintis. Todėl sakinio pradžioje *net* vartojama kaip diskurso rodiklis, suteikia papildomų reikšmių ir akcentuoja remą.

DRLKT-e rasta atvejų, kur dalelytė *net* vartojama prieš aukščiausiojo laipsnio būdvardį, atliekantį papildinio funkciją, pvz.:

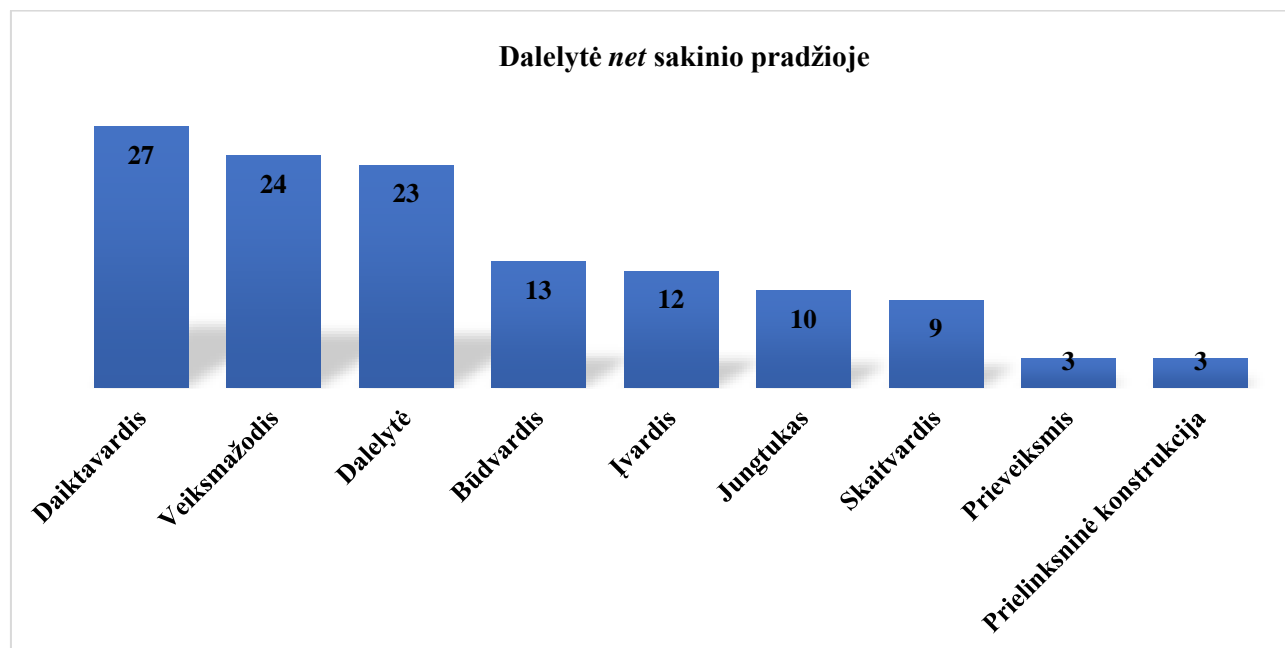
- (24) (a) *Jie aiškinasi tarpusavio santykius, ir nei Jūs, nei Jūsų dukrelė iš tikrųjų čia niekuo dėtos.*
 (b) *Kita vertus, vienuose namuose gyvenant trims šeimoms, kasdienės trinties tikrai sunku išvengti.* (c) *O išvargusi galbūt supanikuojate be rimtos priežasties.* (d) ***Net painiausią situaciją galima mėginti taisyti.***

Pirmiausia (24) pavyzdyje matyti, kad dalelytė *net* sieja (24c) sakinį su (24d), bet taip pat ji išryškina sakinio remą pasakytą inversine žodžių tvarka, kur nauja informacija pasakoma prieš temą. Taip (24d) sakinys dar labiau akcentuojamas pastraipoje.

Sakinio pradžioje prieš skaitvardžius dalelytė *net* vartojama tam, kad sukurtų sąsają tarp sakinių ir pabrėžtų skaičiais išreikštą aplinkybę, pvz.:

- (25) *Ji išlydėdama pasakoja apie J. Paukštelio gyvenimą, apie jo namą.* (b) *Stebisi ir džiaugiasi, kaip kadaise dirbo statybininkai.* (c) ***Net 1938 metais*** pastatytas namas turbūt dar šimtmečius stovės.

Užimdama pradinę poziciją (25c) sakinyje *net* vartojama ir kaip diskurso rodiklis, siejantis (25b) bei (25c) sakinius, ir kaip dalelytė, išreiškianti autoriaus nuostabą.

5 pav. Dalelytės *net* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Analizuojant dalelytės *net* vartosenos pavyzdžius pastebėta, kad sakinio pradžioje ji šliejasi prie pabrėžiamojo *pats* (3 atv.) ir parodomųjų įvardžių *tas* (2 atv.), *toks* (3 atv.). Eidama sakinio pradžioje prieš įvardį, ji paprastai atlieka diskurso rodiklio funkciją, bet taip pat žymi sakinio temos ir remos dalis, pvz.:

(26) *Tos pačios minties vedami ir naujosios Europos statytojai savo centrus perkelia pas mažuosius. Net tų institucijų vadovybę noriai atiduoda į mažųjų rankas.*

Kaip matyti iš (26) pavyzdžio, kai dalelytė *net* eina sakinio pradžioje prieš įvardį *tų*, prepoziciškai ji akcentuoja visą žodžių junginį *net tų institucijų vadovybę*, nors labiausiai paryškina žodžių junginio centrą *vadovybę*.

Sakinio pradžioje priešrieveiksmius (3 atv.) dalelytė *net* vartojama kaip diskurso rodiklis, siejantis sakinius, pvz.:

(27) (a) *Lotynų Amerikoje, iš kurios kilęs Chulijas, žmonės visai kitaip bendrauja.* (b) *Net tada, kai visai blogai, žmonės moka džiaugtis.*

Šiame pavyzdyje dalelytė *net* pažymi remą, kuri (27b) sakinyje iškelta prieš temą.

Išnagrinėju dalelytės *net* pavyzdžių vartoseną pagal jos užimamą poziciją sakinyje, nustatyta, kad dažniausia ji eina tarp prasminių žodžių, tokiais atvejais ji gali pabrėžti daiktavardį, veiksmažodį, būdvardį, įvardį, skaitvardį arrieveiksmį, atliekančius skirtingas gramatines funkcijas. Dalelytės *net* vartoseną sietina su aktualiąja sakinio skaida, ji vartojama remai ar temai išryškinti. Kai dalelytė *net* eina sakinio pradžioje, ji funkcionuoja kaip diskurso rodiklis, bet taip pat prepoziciškai akcentuoja prasminius žodžius. Dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių tyrimas parodė, kad teiginys, jog „dalelytės struktūriškai yra laisvos sakinyje“ (FLKG 1998: 188) ne visai teisingas, nes analizuoti pavyzdžiai parodė, kad konkrečiame sakinyje ar tekste jos vietą apibrėžia pirmesnis (-i) sakinyje (-iai). Jeigu sakinio pradžioje dalelytė *net* kaip diskurso rodiklis funkcionuoja visada, tai kitose sakinio vietose ši jos funkcija priklauso ir nuo modifikuojamų žodžių, ir to sakinio vietos diskurso struktūroje. Be to, dalelytė *net* vartojama ir kaip aktualiosios sakinio skaidos kalbinė priemonė. DRLKT-o pavyzdžių tyrimas parodė, jog šios dalelytės vartojimas itin susijęs su diskursu, ji neatsiranda bet kurioje sakinio vietoje be loginio pagrindo.

Toliau darbe aptariami dalelytės *net* vartosenos pavyzdžiai, kai ji vartojama prieš jungtukus, po jungtukų ir jungiamųjų žodžių. DRLKT-e taip pat rasta nemažai dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina po kitų nekaitomų žodžių (*gal*, *galbūt*, *kartais*). Tokie pavartojimo atvejai būdingi tik šiai pabrėžiamajai dalelytei.

3.1.2.1. Dalelytė *net* prieš jungtukus

Dar vieną dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių grupę sudaro atvejai, kai ji eina prieš prijungiamuosius jungtukus (24 atv.) ar jungiamuosius žodžius (6 atv.), pvz.:

- (28) a. – *Tėti, tu manęs daugiau nepaliksi? – nuolat kartojo vaikas, nenulipdamas nuo tėvo kelių, rankomis apkabinęs kaklą.*
b. *Nerūpėjo nei atvežtos dovanos, nei gražūs pažadai, nei motinos užkalbėjimai. (c) Net kai reikėjo eiti duoti kraujo, Jonukas tipeno šalia, nepaleisdamas Beno rankos.*

Po dviejų (28a), (28b) neigiamųjų sakinių (28c) sakinyse pradedamas *net*, dalelytė eina prieš šalutinio laiko reikšmės jungtuką ir ši sudėtinio sakinio dėmenį kur kas stipriau išskiria susiedama su pirmesniais dviem sakiniais. Tokia *net* vartoseną rodo jos kaip diskurso rodiklio funkcija, kuri yra dominuojanti, bet taip pat išlaikomi ir papildomi šios dalelytės reikšmės atspalviai – pabrėžimas, išskyrimas.

Daugiausia rasta pavyzdžių, kai dalelytė *net* eina prieš jungtukus *jei, jeigu*, kurie savo gramatine funkcija yra tapatūs ir žymi jungiamųjų dėmenų sąlygos santykį (LKG 1971: 693). Tačiau tokių samplaikų nei LKG, nei DLKG nenurodo, nors tekstyne rasti 22 pavyzdžiai (žr. 4 lentelę). *Dalelytė net*, vartojama prieš jungtukus *jei, jeigu*, paryškina šalutinio sakinio apribojimą (29) ar sąlygą (30), pvz.:

- (29) *Vienas lauke – net jei tai ir G. Šivickas – ne karys...*
(30) *Tada judama tik viena kryptimi ir dairytis atgal ar į šonus jau nebeverta. Tik pirmyn, net jei ne visad ir ne viskas patinka!*

Dalelytė *net* vartojama prieš jungtukus *jei, jeigu* ir tais atvejais, kai šalutinis sakinis iškeliamas prieš pagrindinį (10 atv.), pvz.:

- (31) *Daugumas tokio spaudimo neatlaiko ir pasitraukia iš akademijos. Net jei ir pasiseka baigti akademiją, informacija apie nesąžiningą poelgį pasiekia tarnybos vietą, ir spaudimas tęsiasi.*

(31) pavyzdyje matyti, kad dalelytė *net* kaip diskurso rodiklis sieja gretimus sakinius, bet taip pat ji suteikia šalutiniam sakiniui papildomą (nustebimo) atspalvį.

4 lentelė. Dalelytė *net* prieš prijungiamuosius jungtukus

Dalelytė <i>net</i> prieš jungtukus	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
<i>net jei</i>	13	<i>Dievas pasako – ir jos yra. Net jei visos pasaulio esybės būtų vien tik Dievo sielos mintys, tai jau vien dėl to jos turėtų būti gyvos.</i> <i>Stengdamiesi apibūdinti tą tremties neapibrėžtumą ir neaiškia grėsmę, pastebime, jog bemaž viskas, ką galima apie tai pasakyti, apima ir naujuosius miestų kraštovaizdžio gyventojus, net jei jie ir neatvyko iš svečios šalies.</i>

<i>net jeigu</i>	9	<i>Tada vokiečiai nutarė taip: turi būti Amatų rūmų nariais, turi būti keliami aukšti kvalifikacijos reikalavimai, norint dirbti. Ir nuo to laiko vokiečių produkcija, net jeigu ir buvo socializmas, vis tiek skyrėsi savo kokybe.</i> <i>Kokia laimė, visai nekrikščioniškai toptelėjo dvasiškajam tėvui. Net jeigu ji tik pasižvalgys po turgaus prekystalius ir šnektelės su prekijais, kraujas ims greičiau tekėti jos gyslomis ir išnešios juodą tulžį.</i>
<i>net kai</i>	2	<i>Vos išjojome į plynę, asilas sustojo. Nuo prakaito net garavo. Nepajudėjo, net kai aš nulipau nuo jo.</i>
<i>net kaip</i>	5	<i>„Liežuvis“ ir savo išvaizda buvo kažkas neįprasta ir lig tol nematyta, labiau net kaip dabartinis „Nemunas“.</i>
<i>net kada</i>	1	<i>Neaišku, net kada mūsų bendrijos pradėjo rietis, sako paauglė, nes kivirčijamasi jau labai seniai...</i>
	30	

Tekstyno duomenų analizė parodė, kad *net* prieš jungtukus *jei, jeigu* vartojama kur kas dažniau nei prieš kitus prijungiamuosius jungtukus ar jungiamuosius žodžius (*kai, kada*). Toks dažnumas leistų įžvelgti morfologines samplaikas *net jei, net jeigu*, kuri vartojama siekiant stipriau pabrėžti kokią nors sąlygą, reiškiamą šalutiniu sakiniu. DLKT-o duomenimis, dabartinėje lietuvių kalboje samplaika *net jei* beveik dvigubai dažnesnė (2 697 atv.) nei *net jeigu* (1 441 atv.). Taigi morfologinės samplaikos *net jei, net jeigu* vartojamos dažnai, bet dabartinės lietuvių kalbos gramatikose neminimos.

3.1.2.2. Dalelytė *net* po jungtukų ir jungiamųjų žodžių

Analizuojant surinktus pavyzdžius buvo nustatyta, kad *net* gana dažnai eina po jungtukų, kurie jungia vienaarūšes sakinio dalis (201 atv.), ir kiek rečiau (70 atv.) – sudėtiniuose sakiniuose po sujungiamųjų ir prijungiamųjų jungtukų ar jungiamųjų žodžių (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Dalelytė *net* po prijungiamųjų jungtukų ir jungiamųjų žodžių

Prijungiamieji jungtukai / jungiamieji žodžiai	Pavarto jimo skaičius	Sujungiamieji jungtukai	Pavarto jimo skaičius	Po jungtukų, jungiančių vienaarūšes sakinio dalis	Pavarto jimo skaičius
<i>jog net</i>	5	<i>bet net</i>	10	<i>ar net</i>	50
<i>kad net</i>	26	<i>o net</i>	2	<i>arba net</i>	16
<i>kai net</i>	2	<i>tačiau net</i>	6	<i>ir net</i>	135
<i>kur net</i>	1	<i>vis dėlto net</i>	1		
<i>kuris net</i>	7				
<i>nes net</i>	7				
<i>jei ... tai net</i>	1				
<i>kam ... tam net</i>	1				
<i>jei net</i>	1				
	51		19		201

Vienarūšes sakinio dalis įprasta jungti sudedamuoju jungtuku *ir*. Skiriamieji jungtukai *ar*, *arba* vartojami rečiau, tad ir jų vartosenos pavyzdžių, kai eina po *ar*, *arba* eina *net*, rasta perpus mažiau (66 atv.), pvz.:

- (32) *Įkaltas į galvas teiginys, kad mokslas yra gamybinė jėga, davė pagrindą mokslinės veiklos rezultatais laikyti ir išradimų bei technologijų aprašymus, techninius, konstruktorinius sprendimus ar net administracinę veiklą reglamentuojančius dokumentus.*

(32) pavyzdyje dalelytė *net*, vartojama po priduriamojo jungtuko *ar*, pabrėžia visą žodžių junginį, t. y. paskutinį vienarūšių papildinių komponentą. Panašiai *net* funkcionuoja, kai eina po vienarūšes sakinio dalis jungiančio jungtuko *ir*, pvz.:

- (33) *Garantuotas valandinio užmokesčio dydis apskaičiuojamas, remiantis normuota operacijų trukme, kuri, H. Emersono nuomone, turi būti nustatoma, atsižvelgiant į techninius įrengimų duomenis, darbo sąlygas ir net darbininko asmenines savybes.*

(33) pavyzdyje išvardijami kriterijai, kuriais remiantis apskaičiuojamas darbo užmokesčio dydis, tad baigiant po *ir* pridėdama dalelytė *net* prozodiškai išskiria paskutinį kriterijų.

Po prijungiamųjų jungtukų (51 atv.) dalelytė *net* vartojama dažniau nei po sujungiamųjų (19 atv). Dažniausiai ji eina po jungtuko *kad* (26 atv.), rečiau – po *nes*, *kuris*, *jog*, po vieną atvejį rasta, kai *net* eina po jungtukų *kai*, *jei*, *kam*. Vartosenos pavyzdžiai rodo, kad dalelytė *net* eina po šių sujungiamųjų jungtukų: *bet* (10 atv.), *tačiau* (6 atv.), *o* (2 atv.), *vis dėlto* (1 atv.).

Dalelytei *net* būdinga pozicija sudėtiniame sakinyje yra tokia, pvz.:

- (34) *Panevėžyje žalgiriečius mustebino mažoka aikštė, bet šeimininkai paaiškino, kad sniego joje buvo tiek daug, jog net buldožeriais nepavyko viso išstumdyti.*

(34) sakinyje dalelytė *net* atlieka ir pabrėžimo funkciją (*net buldožeriais*), ir dviejų sakinio dėmenų siejimo funkciją (*buvo tiek daug, jog net*). Porieveiksmių *tiek daug* šalutiniame sakinyje einanti dalelytė *net* yra būtina, ji kaiprieveiksmių antecedentas. Nors tokių atvejų nėra daug, bet kartais sudėtiniuose prijungiamuosiuose sakiniuose dalelytė *net* sietina su būdvardiniu junginiu, pvz.:

- (35) *Jurbarkas – senas miestas. Toks senas, jog net užmiršo savo senumą.*

- (36) *Netikėtai išlindusios saulės spindulys blyksteli ant plastmasinės stiklinaitės, išvystu ant pirštų atspaudus – kapiliarai panašūs į surizgusius skruzdėlių takelius, švelniai rausvi ir tokie ryškūs, kad net sugelia akis.*

(35) ir (36) sakiniuose dalelytė *net* funkcionuoja kaip diskurso rodiklis.

Dalelytės *net* vartosenos pavyzdžiai, kai ji eina po jungtuko ar jungiamojo žodžio, svarbūs tuo, kad patvirtina vieną iš pabrėžiamųjų dalelyčių nustatymo kriterijų, jos pozicinį laisvumą. Dalelytė *net* gali eiti po jungtuko, bet pabrėžiamas ne jungtukas, o tolesnis prasminis žodis.

Dalelytės *net* pozicija, kai ji vartojama po jungtuko, darbe yra išskiriama, nes ir kitos pabrėžiamosios dalelytės, kurios dabartinėje lietuvių kalboje yra heterosemiškos (pvz., *tik, visgi*), dėl tokios pat padėties sakinyje galėtų būti lengviau atpažįstamos ir apibrėžiamos, t. y. nepainiojamos su jungtukais arrieveiksmiais.

3.1.2.3. Dalelytė *net* po kitų nekaitomų žodžių

Dalelytė *net* DRLKT-e kiek dažniau eina po modalinės dalelytės *gal* (37 atv.). DLKT-e dalelyčių samplaikos *gal net* vartosenos atvejų rasta 4 946, o štai dabartinės lietuvių mokslo kalbos tekстыne CorALit – 12. Toks šios samplaikos dažnumas leidžia ją laikyti apstabarėjusiu kalbos vienetu (Marcinkevičienė 2001: 97). Samplaikos *gal net* reikšmė dvejopa: viena vertus, dalelytė *gal* parodo, kad kalbėtojas abejoja ar nėra užtikrintas tuo, ką sako, kita vertus, eidama kartu su *net*, išskiria dar vieną papildomą veiksmą, požymį ar objektą, pvz.:

(37) *Jeigu viskas taip klostysis toliau ir iki metų galo aš nieko nenudobsiu, mane tikriausiai pašalins iš organizacijos, o po to gal net nužudys – tikrai nužudys <...>.*

Nors kartais *gal net* atlieka ir jungiamąją funkciją, kai baigiant vardyti su abejone priduriamas paskutinis sakinio komponentas, kurį siekiama pabrėžti, pvz.:

(38) *Galimas dalykas, kad ten atsispindintis DLK istorijos ir paveldo traktavimas yra tam tikros nuoskaudos dėl kaimyninių valstybių istorikų nutylėtos ar iškraipytos baltarusių tautos istorijos išraiška, gal net nepilnavertiškumo komplekso apraiška, pirmą kartą pasijutus nepriklausoma valstybe.*

Nors (44) sakinyje reiškiami ne viena abejonė, bet po samplaikos *gal net* pasakoma *nepilnavertiškumo komplekso apraiška* išskiriama, ji suvokiama kaip tikėtiniausia.

Rasti du pavartojimo atvejai, kai *net* eina po *galbūt*. Ši samplaika yra retesnė, DLKT-e rasti 683 jos vartosenos pavyzdžiai, o jos reikšmė atitinka samplaikos *gal net* reikšmę. Be jau minėtų pridūrimo ir pabrėžimo reikšmių, kai kada ši samplaika gali eiti su aiškinamosiomis sakinio dalimis, pvz.:

(39) *<...> o vėliau jie bus geresni, gal net labai geri ir protingi; Tai šis dokumentas ir patikslina, galbūt net per vėlai patikslina.*

Tiek (44), tiek (45) pavyzdyje samplaikos atlieka jungiamąją funkciją, bet dalelytės prasminių atspalvių nepraranda ir jais papildo sakinius.

Dalelytės *net* pavartojimo atvejų analizė parodė, kad ji eina ir porieveiksmio *kartais* (23 atv.). DRLKT-e rastuose pavyzdžiuose *kartais* yra laikorieveiksmis „kai kada“, kurio ryšys su *net* nėra toks glaudus, kad atsisakius vieno ar abiejų žodžių sakinyje prarastų aiškumą, pvz.:

(40) *Tomui [kartais net] širdį sugeldavo matant linksmą draugo šeimą.*

Tačiau tokių *net* pavartojimo atvejų kaip (46) pavyzdys yra daug mažiau nei tokių, kuriuose ši dalelytė yra sintaksiškai ir semantiškai svarbi, netgi nepakeičiama – kai ji ir jungia, ir tikslina, ir pabrėžia, pvz.:

- (41) *Nuo XII a. vėl atsiranda įrašai antikapiuose (kaip ir Antikos laikais), kuriuose taip pat pradedama vaizduoti velionį – kartais net dukart: gulintį ir besimeldžiantį.*

DLKT-e rasta 2 017 tokios samplaikos pavartojimo atvejų, o CorALit tekстыne – 20.

3.1.3. Dalelytės *net* samplaikos

Dalelytė *net* sudaro nedaug samplaikų su kitais nekaitomais žodžiais, dažniausiai DRLKT-e rasta suaugtinė dalelytė *netgi* (190 atv.). Šiame darbe ji nenagrinėjama, nes tokias dalelytes, kaip *netgi*, *irgi*, *tiktai* ir pan., reikėtų nagrinėti kartu, o tai pernelyg išplėstų tyrimą. Samplaikinės dalelytės *net ir* vartosenos pavyzdžių DRLKT-e rasta 104, tai beveik 9 proc. visų *net* vartosenos atvejų. Samplaika *net ir* vartojama panašiai kaip ir dalelytė *net*, bet ji sakiniui suteikia papildomų reikšminių atspalvių, pvz.:

- (42) *Vakar premjeras išdrįso pripažinti, kad net ir per kelis šimtus dienų nepavyks likviduoti graudaus konservatorių valdymo palikimo.* (laiko reikšmė)
- (43) *Longetės iš plastmasės padeda bent jau įtvirtinti kojos pėdą reikalingoje padėtyje ligoniams, sergantiems cerebraliniu paralyžiumi, kad jie galėtų kojomis remtis į žemę. Net ir tokios longetės, nekalbant apie protezus ar ortopedinę avalynę, gaminamos pagal individualius užsakymus.* (panašumo reikšmė)
- (44) *Šiandien mes apie juos burnos kampu šnekam, mykiam, kažką pasakom, nepasakom visko ir žmonėms, pagaliau net ir Seimo nariams, svarstantiems šį įstatymo projektą, yra neaišku, ką mes dabar norim padaryti.* (praplėtimo, papildymo)

Samplaikos *net ir* pagrindinė funkcija pabrėžiamoji, bet ji sakiniui suteikia dar ir tęstinumo. Būtent šia reikšmės ypatybe samplaika *net ir* skiriasi nuo dalelytės *net*, kuri tokios konotacijos neturi. „Kontekstinė konotacija kitaip nei leksinė neaprašoma žodynuose, nes atskirai paimtas vienas žodis jos neatskleidžia. Jai aptikti ir nustatyti reikia didelio tekstyno ir gausių vartojimo pavyzdžių, nes tik iš jų, iš nuolat drauge vartojamų žodžių, galima patikimai nustatyti kontekstinės konotacijos pobūdį“ (Marcinkevičienė 2011: 95), pvz.:

- (45) a. *Vilkų kauksmai aidėjo net ir dieną.*
b. □ *Vilkų kauksmai aidėjo net dieną.*

(40a) pavyzdyje samplaika *net ir* išreiškiamas tęstinumas, (40b) pavyzdyje dalelyte *net* – tik pabrėžiama, jog dieną kauksmai nesiliovė.

Analizuojant samplaikos *net ir* pavyzdžius, pastebėta, kad ji neina prieš skaitvardžius, reiškiančius laiką. Gali būti, kad šios samplaikos reikšmė labiau siejasi su tęstinumu ar išplėtimu nei su konkrečiu laiku, jo pabrėžimu, pvz.:

- (46) *Ir ne vienam pasitaikydavo suklupti, nes kam nėra tekę ūkio darbų pačiam dirbti, tam net ir iškalus vadovėlių tiesas nelengva nesusipainioti, norint suprasti, kaip jas taikyti praktikoje.*

(41) pavyzdyje, sudėtiniame prijungiamajame sakinyje, po porinio jungtuko *kam ... tam* samplaika *net ir* yra būtina, kad pasakymas būtų logiškas. Samplaiką čia galima pakeisti dalelyte *ir*, sakinys išliktų suprantamas, o štai vienos dalelytės *net* nepakaktų, nes vien pabrėžimas be tęstinumo čia netinka.

Kai samplaika *net ir* eina sakinio pradžioje, ji (taip pat kaip *net*) atlieka diskurso rodiklio funkciją, pvz.:

- (47) *'Aukštesnis' suvokimas (intuityvusis-mistinis) yra betarpiškas pažinimas, aplenkiantis jausmus, logiką, kalbą ir filosofinį pažinėjo foną-pasaulėžiūrą. Bet čia ir vėl kyla abejonė, ar toks pažinimas žemės planetoje iš viso yra galimas? Šios srities žinovų vyraujanti nuomonė yra ta, kad kiekvienos mistinės patirties tarpininkas yra mistiko (taip pat ir pseudomistiko) pasaulėžiūra, logikos dėsniai, kalba bei sąvokos, kuriomis ta pasaulėžiūra ir (ar) pasaulėvaizdis yra išreiškiamas. „Negali būti priėjimo prie jokios patirties sferos, kuri nėra proto formų ir kategorijų apipavidalinta“, – pabrėžia misticizmo filosofas Wayne Proudfoot. Iš tiesų religinio potyrio analizė rodo, kad filosofinis-pasaulėžiūrinis fonas paveikia patį mistinį išgyvenimą. Šis dėsnis galioja visokio plauko mistikams: krikščionims, **budistams** ar hinduistams.*

Antai zen-budizmo mokytojai teigia, kad protinė-sąvokinė analizė veda žmogų į klaidą. Užtat 'koan'o' taktika jie bando palaužti protinį-spekuliatyvinį funkcionavimą, kad naujokas (vienuolis) galėtų be kliūčių patirti apšvietą (satori). Aišku, zen'o mokytojai vien tik 'koan'o' metodika (absurdiškais, kvailais atsakymais, tyla, lazdos mojavimais...) savo mokinių satori nesukels. Tam reikia kažko daugiau, reikia tam tikro filosofinio-pasaulėžiūrinio konteksto, kad zen'o mokytojų neįprasti metodai būtų vaisingi. O tas „kažkas daugiau“ ateina iš zen-budizmo tradicijos, kurią mokiniai pasisavina be žodžių. Mokinyms privalo ta tradicija persisunkti pirmiau, negu satori potyris pasidaro jam galimas. Tradicija ir sudaro tą žodžiais neišreikštą esminį (būtiną) interpretavimo kontekstą, kuriame ir absurdiški atsakymai darosi „prasmingi“, bent zen-budizmo požvilgiu.

Vadinasi, net ir zen-budizmo, kuris taip skrupulingai bando vengti loginio ir žodinio aiškinimo, kiekviena patirtis yra patyrėjo filosofinių prielaidų formuojama. <...>

(42) pavyzdys iliustruoja, kaip sakinio pradžioje po įterpinio vadinasi einanti samplaikinė dalelytė *net ir* pabrėžia daiktavardį *zen-budizmo*. Sakinio pradžioje *net ir* funkcionuoja kaip diskurso rodiklis, logiškai susiejantis tris pastraipas, o jos vartojimą paremia iš ankstesnių sakinių žinoma informacija. Tad samplaikinės dalelytės *net ir* funkcija panaši į dalelytės *net*, tik dar labiau akcentuojanti pabrėžiamą prasminį žodį, jo reikšmę. Pateiktą pavyzdį vertinant aktualiosios skaidos požiūriu, samplaika *net ir* paryškina temą.

3.1.4. Dalelytės *net* funkcijos

Pagal poziciją dalelytės *net* vartosenos pavyzdžiai nagrinėti anksčiau (žr. 3.2.1 poskyrį), nors atskirti vartoseną nuo funkcijų ne visada įmanoma. Kai dalelytė *net* eina pirmuoju žodžiu jos kaip diskurso rodiklio funkcija yra tokia pat svarbi kaip pabrėžiamoji, nes eidama pradinėje pozicijoje ji sieja sakinius kurdamą giluminius saitus ir prepoziciškai pabrėžia prasminį (-ius) žodį (-ius). Kai dalelytė *net* eina tarp prasminių žodžių, tuomet pirmiausia akcentuojamas jos ryšys su žodžiu, prieš kurį ji pavartojama. Dažniausiai dalelytė *net* atlieka pabrėžiamąją funkciją ir yra aktualiosios sakinio skaidos priemonė, kuri paryškina reimą, o kartais ir temą. Kitos papildomos jos funkcijos priklauso nuo leksinės aplinkos, konteksto. Dalelytė *net* gali atlikti ne vieną funkciją sakinyje – kokias konkrečiai, nustatoma analizuojant jos pavartojimo pavyzdžius. Dėl tokio funkcinio neapibrėžtumo, būdingo dalelytei *net* (taip pat ir kitoms dalelytėms), šiame darbe analizuojama, kokioms kalbos dalims priklauso prasminiai žodžiai, prieš kuriuos ji prepoziciškai eina.

Išnagrinėjus 482 pavyzdžius nustatyta, kad dažniausiai *net* eina prieš veiksmažodį, kuris suprantamas morfologiškai, t. y. įtraukiamos tiek jo asmenuojamosios, tiek neasmenuojamosios formos (DLKG 1996: 282). Paaikškėjo, kad dalelytė *net* modifikuoja veiksmažodį kas penktame analizuotame pavyzdyje (žr. 6 lentelę). Perpus rečiau ji vartojama prieš daiktavardį (15 proc. pavartojimo atvejų), kiek rečiau – prieš skaitvardį (16 proc.), dar rečiau dalelytė *net* eina prieš būdvardį (8 proc.) ir įvardį (7 proc.); (žr. 6 paveikslą).

6 lentelė. Dalelytės *net* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavartojimo skaičius	Proc.	Pavyzdžiai
Veiksmažodis (neigiamasi)	199 (81)	41	<i>Tokia laisve ir demokratija net piktnaudžiaujama. Turtingi žmonės dažnai net nežino, kur knygnas.</i>
Daiktavardis	73	15	<i>Iš kontoros net žingsnį žengti buvo baisu.</i>
Skaitvardis	78	16	<i>Žodyne pateikiama net 14 žodžio varyti reikšmių.</i>
Būdvardis	38	8	<i>Tai patvirtina net skeptiškasis Voltaire'as, savo Essai sur les <...>.</i>
Įvardis	35	7	<i>Todėl prie jų galiu derinti net tą patį rankinuką.</i>
Prieveiksmis	28	6	<i>Daugelis grupių net visiškai kontroliuoja tarpusavio santykius.</i>
Prielinksninė konstrukcija	20	4	<i>Jie vežami net iš kaimyninės Lenkijos.</i>
Dalelytė	11	3	<i>Gal net ne pati įstatyminė nuostata, bet jos taikymo metodika.</i>
Iš viso	482	100	

Iš 199 vartosenos pavyzdžių, kuriuose dalelytė *net* eina prieš veiksmažodį ir jo formas, 81-as yra neigiamas, pvz.:

(48) *Pirmą kartą 1992 metais buvau jo priimtas iš anksto jam **net nepranešus**.*

Tolesnis tyrimas parodė, kad 26 atvejais dalelytė *net* vartojama neigiamajame sakinyje, bet ji akcentuoja kitą neneigiamos reikšmės veiksmažodį, pvz.:

(49) *Tiesa, požiūris į pačius muzikantus buvo gana keistas – daugelyje „Kiss“-ams pasiūlytų kontraktų **nebuvo net užsimenama** apie kokią nors kūrybos laisvę, iš jų tenorėta padaryti pigų, „einamą“ projektą – marionetes, kurias galima tamputi už virvučių, o vėliau, po kelerių metų, išsunkus viską, kas įmanoma, kaip nereikalingą šlamštą numesti šalin.*

(49) sudėtiniame sakinyje paryškinamas neveikiamosios rūšies dalyvis *net užsimenama*. Tokiais atvejais vietoj dalelytės *net* gali būti vartojama dalelytė *nė*, tačiau tarp šių dalelyčių *nė* yra skirtumų, kurie ir lemia vienos ar kitos pasirinkimą konkrečiu atveju. Dalelytė *nė* neturi papildomos konotacijos, ji tiesiog aiškiai išreikštų, kad nebuvo visai jokių užuominų, pvz.: ☐ <...> daugelyje „Kiss“-ams pasiūlytų kontraktų **nebuvo nė užsimenama** apie kokią nors kūrybos laisvę <...>.

Kai kada dalelytės *net* pabrėžiamoji funkcija neigiamajame sakinyje įgyja papildomą netikėtumo atspalvį, pvz.:

(50) *Sparčiai besivystančios medicinos dėka sergantys žmonės išgydomi efektyviais vaistais, jiems sėkmingai atliekamos sudėtingos operacijos, apie kurias dar palyginti neseniai niekas **nedrįso net galvoti**, ligonio gyvenimą pratęsia jam transplantuoti mirusiojo organai, bet invalidų mūsų šalyje vis dar sparčiai daugėja.*

Kai kuriais atvejais galima išvelgti dalelytę *net* įgyjant nuostabos konotaciją, pvz.:

(51) – *Ar jūsų gobelenus perka ir Lietuvos baldų gamintojai?*
– *Taip. Saviems **net parduodame** pigiau.*

Vis dėlto papildomos dalelytės *net* funkcijos, tokios kaip netikėtumas, nuostaba ir pan., labiau priklauso nuo konteksto, nuo kitų prasminių žodžių tame pačiame sakinyje.

Papildomoms dalelytės *net* funkcijoms rasti įtaką daro ir sakinio sandara, pvz.:

(52) *Bičiulis paminėjo kažkokį žurnalą. **Nebuvau net girdėjęs**. Jis visada daug skaitydavo ir dabar aš jam pavydėjau.*

(52) pavyzdžio neišplėstame neigiamajame sakinyje dalelytės *net* pabrėžimas įgyja užtikrintą intonaciją, tarsi sakant „nebuvo nieko / visiškai nieko girdėjęs“.

Iš pavyzdžių analizės matyti, kad dalelytė *net* dažniau eina neigiamuosiuose sakiniuose prieš ar po neigiamojo veiksmažodžio, reiškiančio sąmoningą psichinę ar socialinę veiklą, pvz.: *net negalvok, net nebandysianti, net nekalbu, net neužrašyti, net nežada, net nepajuto, net nemėgino, net nepastebi ir pan.* Tokie atvejai sudaro daugiau nei pusę analizuotų pavyzdžių, taigi

viena dalelytės *net* ypatybių yra ta, kad ji neigiamajame sakinyje paryškina veiksmažodį, kartais suteikia dar ir papildomų reikšmių.

Kiek kitaip pabrėžiamoji dalelytė *net* funkcionuoja teigiamajame sakinyje prieš veiksmažodį, pvz.:

- (53) „*O vakar čia buvo taip jauku, – Ulrika baugščiai apžvelgė tamsią erdvę. – Degė stalinė lempa, Angelė laikė rankose stikluoką, ir likeris jame buvo geltonas, manytum, jog tai ištirpęs auksas. Ir man net atrodė, kad mes abi su savo švelniais plepalais esame vertesnės už knygas...*“

(53) pavyzdyje dalelytė *net* pabrėžia veiksmažodį *atrodė*, tarsi implikuoja „daug daugiau visko“. Šiuo atveju dalelytę būtų galima praleisti, sakinys dėl to neprarastų aiškumo ar logiškumo, tik neliktų to diskurso rodiklio, būtų tiesiog konstatuojama: *Ir man atrodė, kad...*

Kartais dalelytė *net* prieš veiksmažodžio vartojama tam, kad užbaigtų veiksmų grandinę, pvz.:

- (54) *Mūsų socialinė aplinka (žmonės, valstybės, institucijos) diferencijuotai reaguoja į žmogaus elgesį: vienokiam elgesiui pritaria, jį paremia, į kitokį išvis nereaguoja, o dar kitokiam nepitaria, t. y. nepastiprina, blokuoja, už jį net baudžia.*

Tačiau kur kas dažniau dalelytė *net* eina prieš veiksmažodį, kai norima labiau pabrėžti veiksmo stiprumą, intensyvumą, pvz.:

- (55) *Nuo prakaito net garavo.*

Arba, atvirksčiai, – kai norima pabrėžti veiksmo jo menkumą, silpnumą, pvz.:

- (56) *Čia niekas neateidavo ir iš čia neišeidavo, todėl mes nieko nežinojome, juk tingėjome net dairytis pro langus.*

Vis dėlto daugiausia randama tokių dalelytės *net* pavartojimo pavyzdžių, kai ji pabrėžia veiksmažodį, jo nusakomą veiksmą, pvz.:

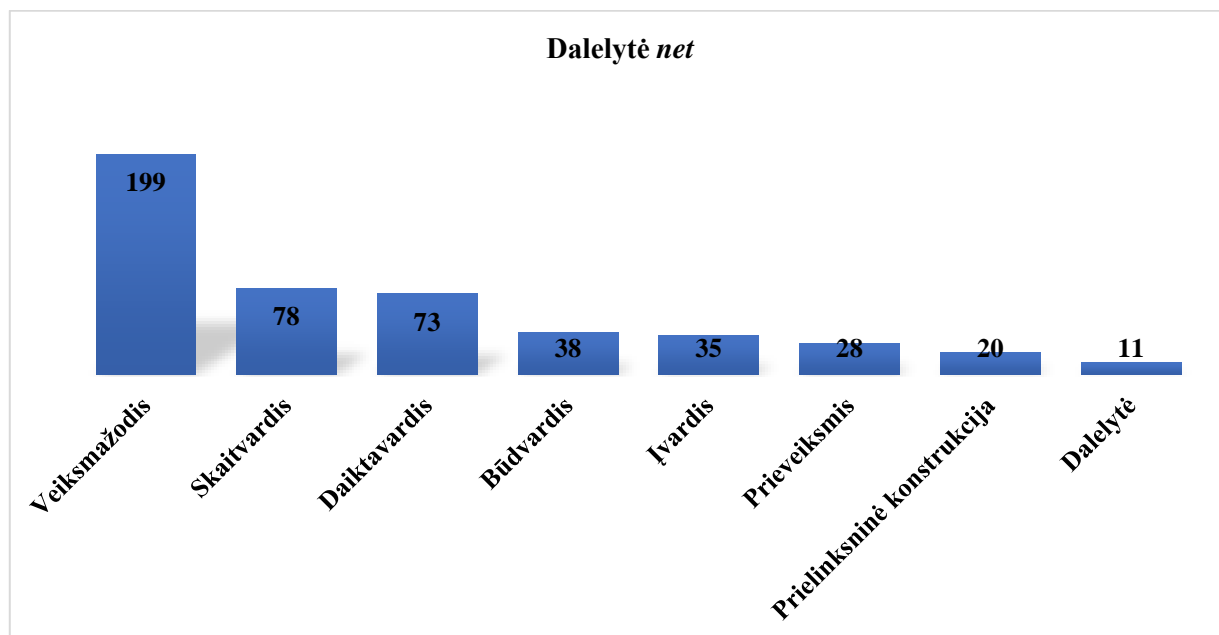
- (57) *Benas net atsisakė Tomo pastogės, nutaręs apsistoti kokiame nors viešbutyje.*
(58) *Galima net daryti išvadą, jog Filomatų organizacijos slaptumas šiuo požiūriu buvo išsaugotas.*

Pastebėta ir tai, kad tarp dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių yra grupė tokių, kai dalelytė eina po aplinkybes reiškiančių žodžių prieš veiksmažodį, pvz.:

- (59) *Vienu metu net pamanė visai šauniai praleisiąs laiką.*
(60) *Tačiau vėlesnė ordino istorija Lietuvoje susijusi su vokiečiais vienuoliais, o tėvas Kazimieras 1932 m. net išstojo iš vienuolijos.*
(61) *Dėl to veržlė kartais net prikepa prie stebulės korpuso.*

Tokiais atvejais dalelytės *net* pabrėžiamoji funkcija sutampa su aktualiąja sakinio skaida ir paryškina remą.

Kai dalelytė *net* eina prieš veiksmažodį, jai būdingiausia pabrėžiamoji funkcija, bet ir šiais atvejais jos vaidmuo susijęs su konkretaus veiksmažodžio reikšme, sakinio sandara, kontekstu. Tad be pagrindinės funkcijos dalelytė *net* atlieka ir papildomų.

6 pav. Dalelytės *net* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Prieš kitų kalbos dalių žodžius (daiktavardžius, skaitvardžius,rieveiksmius ir kt.) vartojama dalelytė *net* išlaiko pabrėžiamąją funkciją, o papildomų reikšmių ne visada įgyja. Kai *net* eina prieš daiktavardį (73 atv.), beveik visada jį pabrėžia suteikdama papildomą – nuostabos – atspalvį, pvz.:

(62) *Sniege ryškėjo naktiniai vilkų ir lūšių pėdsakai, o lapių ir kiškių net takai išminti.*

(62) pavyzdyje pavartota dalelytė *net* perteikia ne tik pabrėžimą, bet ir nuostabą, jog lapių ir kiškių buvo tiek daug.

Panašiai dalelytė *net* vartojama ir su prielinksninėmis konstrukcijomis (20 atv.), ji paryškina visą žodžių junginį suteikdama jam papildomą – nuostabos – atspalvį, pvz.:

(63) *Auksiniai papuošalai net į kapus būdavo dedami, o to nepastebėta jokiam kitame Švedijos krašte.*

Prieš būdvardį, įeinantį į daiktavardinį junginį, vartojama dalelytė *net* dažniausiai išskiria ne tik būdvardį, bet ir visą daiktavardinį junginį, pvz.:

(64) *Metodiškai aiškią prognozių skaičiavimų schemą dažnai sunku pritaikyti net planinės ekonomikos sąlygomis.*

Kitos papildomos dalelytės *net* reikšmės, tokios kaip nuostaba, netikėtumas, prieš būdvardžius, įeinančius į daiktavardinius junginius, taip pat perteikiamos, bet jos priklauso nuo leksinės aplinkos.

Prieš įvardį dalelytė *net* eina retai (35 atv.), Tokiais atvejais pabrėžiamoji jos funkcija dominuoja, pvz.:

(65) *Motiejus (Mateusz) Remeris gavo net tos kariuomenės generolo laipsnį.*

Panašiai dalelytė *net* vartojama ir su prieveiksmiais – dažniausiai prepoziciškai paryškina jų reikšmę, pvz.:

(66) *Jauna pakvaišusi italė net savaip užkrečia tuo pamišimu savo santūrią, sausoką seserį psichiatrę.*

Kur kas dažniau nei prieš būdvardį ar įvardį dalelytė *net* vartojama prieš skaitvardį (78 atv.), pabrėžiamoji jos funkcija dažnai reiškia ir nuostabą, pvz.:

(67) *Žemaitijos vardas net XIV a. pabaigoje nebuvo vien geografinė sąvoka, kaip liudija ir vėlesniais amžiais oficialiai vartojamas Žemaitijos kunigaikštystės pavadinimas.*

Kai dalelytė *net* eina prieš skaitvardžius *vienas, aštuoni, milijonas, XVI amžius* ir pan., ji implikuoja mintį ar žinią, kurią būtų galima nusakyti taip: „nors neįtikėtina ar sunku įsivaizduoti, bet tai įvyko, buvo pagaminta, atsirado“, t. y. įvyko netikėtas, bet akivaizdus pokytis. Tokia dalelytės *net* reikšmė būdinga tik jai, jos negali atstoti nei *ypač*, nei *nė*, savo pabrėžiamąja funkcija labai artimos dalelytei *net*, tačiau dėl papildomų reikšmės atspalvių nevartojamos sinonimiškai, nors, kaip buvo minėta, *net* ir *nė* reikšmė supanašėja prieš neigiamuosius veiksmažodžius.

Vienintelė dalelytės samplaika *net ir* aptarta (žr. poskyrį 3.1.3). Prieš kitas dalelytes *net* vartojama labai retai. DRLKT-e rasta pavartojimo atvejų, kai dalelytė eina prieš dalelytes *ne, dar*, kad paryškintų toliau einantį prasminį žodį, pvz.:

(68) *Panašiai, net dar stipriau, vėliau pasisakė ir Katalikų Bažnyčia II Vatikano suvažiavimo nutarimuose, o šiuos principus dabar ryškiai praktikuoja Vokietijos krikščionys demokratai bei kitų Vakarų pasaulio kraštų demokratinės partijos.*

(68) pavyzdyje dalelytė *net* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji, bet ji atlieka ir daugiau funkcijų – siejimo, aktualiosios sakinio skaidos.

3.1.5. Apibendrinimas

DRLKT-o pavyzdžių tyrimas parodė, kad dalelytės *net* funkcijos rašytinėje lietuvių kalboje neapsiriboja vien papildoma reikšme žodžiui ar sakiniui, ji atlieka daugiau vaidmenų, kurie nebuvo nagrinėti. Iš rašytinės kalbos pavyzdžių nustatyta, kad dalelytė *net* neatsiranda sporadiškai

bet kur sakinyje, ji vartojama pagrįstai, atsižvelgiant į platesnį kontekstą, ne į vieną kurį žodį (žr. 7 lentelę). Remiantis tekstyno duomenimis, sakinio pradžioje einanti *net* atlieka diskurso rodiklio funkciją, ji, kaip koherencijos elementas, kuria giluminius saitus su pirmesniu (-iais) sakiniu (-iais) ar pastraipa (-omis). Kitos jos funkcijos – pabrėžimas, išskyrimas, sustiprinimas – išryškėja sakinyje, jos priklauso nuo prasminių žodžių, prieš kuriuos dalelytė *net* pavartojama. Priklausomai nuo konteksto dalelytė *net* taip pat gali papildyti sakinį nuostabos, netikėtumo, įtikinamumo atspalviais. Buvo nustatyta, kad sakinyje dalelytė *net* dažniausiai eina prieš veiksmažodį, kuris neretai būna neigiamasis. Prepoziciškai daiktavardį ir skaitvardį dalelytė *net* pabrėžia dažniau nei būdvardį, įvardį irrieveiksmį. Taip dalelytė *net* funkcionuoja kaip pagalbinė aktualiosios sakinio skaidos priemonė, kuri skaido sakinį į temą ir remą. Dalelytė *net* gali pabrėžti tiek remą, tiek temą, bet dažniau ji akcentuoja naują informaciją. Analizuojant dalelytės *net* vartosenos pavyzdžius taip pat pastebėta, kad ji vartojama ir prieš jungtukus *jei*, *jeigu*. Tokiais atvejais sudaromos dalelytės ir jungtuko samplaikos *net jeigu* ir *net jei*, atliekančios jungtuko funkciją. Dabartinės lietuvių kalbos gramatikose šios samplaikos tarp jungiamųjų žodžių neminimos.

7 lentelė. Dalelytės *net* funkcijos

Funkcijos Kalbos dalis	Pabrėžiamoji	Kontekstinė	Diskurso rodiklio	Siejimo	Aktualioji sakinio skaida
Daiktavardis	+	+	+	+	+
Veiksmažodis			+	+	+
Būdvardis	+		+	+	+
Įvardis	+	+	+	+	+
Skaitvardis	+	+	+	+	+
Prieveiksmis	+		+	+	+
Prielinksninės konstrukcijos	+		+	+	+

Atlikta analizė atskleidė, jog dalelytė *net* rašytinėje kalboje vartojama tikslingai, ji sakinyje turi savo poziciją, kuri susijusi su kontekstu, pirmiau pateikta ar visiems žinomas informacija; taip pat ji suteikia sakiniui papildomų reikšmės atspalvių, dėl to pakeisti ją sakinyje kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis (*ir*, *nė*) beveik neįmanoma, nors jų reikšmė labai panaši. Dalelytė *net* kaip diskurso rodiklis rašytinėje kalboje gali būti vartojama ne tik sakinio pradžioje, bet ir toliau sakinyje, kad susietų sakinius ir prepoziciškai akcentuotų žodį ar žodžius, prieš kuriuos ji eina.

3.2. Dalelytė *ir*

3.2.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės *ir* aprašai

Dažniausias lietuviškas žodis *ir* (Grumadienė, Žilinskienė 1997; Utkā 2009; Kazlauskienė, Rimkutė, Utkā 2012) kiek plačiau aprašytas tik gramatikose kaip jungtukas (LKG II 1971: 659–660; DLKG 1996: 456–457), o apie tai, kad jis gali atlikti ir daugiau funkcijų, užsimenama bendrai apžvelgiant dalelytes, aptariant jų nustatymo sunkumus (Sirtautas, Grenda 1985: 191; Sirtautas 1995). Per pastarąjį dešimtmetį kalbininkai ne kartą atkreipė dėmesį į jungtuką *ir*, kurio vartosenai įtaką daro jungtukas *bei*, itin paplitęs dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje (Bielinskienė 2004: 119–120; Bielinskienė 2009; Bielinskienė 2010; Miliūnaitė 2007₁, 2007₂). Tai, kad šiandieninė jungtuko *bei* vartoseną nėra būdinga lietuvių kalbai, parodoma pateikiant įvairius pavyzdžius, taip pat remiamasi senaisiais raštais, siūloma, kaip šį jungtuką derėtų vartoti.

Nuo 2006 m. įsigaliojus naujoms skyrybos taisyklėms (PPST 2006), kiek kitaip skiriamos vienaarūšės sakinio dalys ir sakiniai, kuriuos jungia jungtukas *ir*, tad jo paminėjimas bei pavyzdžių pateikimas ten būtinas. Tik apie kitas siejimo priemones, tarp kurių taip pat galėtų būti dalelytė *ir*, neužsimenama.

Vieninteliai kalbiniai straipsniai, kuriuose daugiau ar mažiau aptariama dalelytės *ir* vartoseną rašytinėje lietuvių kalboje, yra du: pirmajame (Česnulienė 2012: 34) ji paminėta kaip modalinis lyginamasis konektorius, bet nepateikta pavyzdžių, o kitame (Česnulienė 2013: 46) *ir* įvardytas priežasties konektoriumi, siejančiu sakinius ir kuriančiu kontekstines reikšmes. Dar apie dalelytės *ir* vartoseną vertingų pastebėjimų yra pateikta E. Rimkutės disertacijoje (2006: 157–158). Tačiau šie keli darbai leidžia daryti prielaidą, kad dalelytės *ir* vartoseną netirta.

Sakinyje *ir* paprastai atlieka jungiamąją funkciją, kuri šiam žodžiui būdinga nuo pat M. Mažvydo raštų (Urbas 1998: 150–153). Kaip jungtukas *ir* aprašyti ir pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje (Kleinas 1653: 173). Nuo XVII amžiaus vidurio žinoma, kad *ir* gali eiti sujungiamuoju jungtuku tarp vienaarūšių sakinio dalių, vėliau papildoma, jog jis jungia ir sakinius. Tik XX amžiaus pradžioje J. Jablonskis (1957 [1922]: 335) atkreipė dėmesį į tai, jog „žodžiai *be*, *irgi*, *ir* (taip pat *irgi*), *net*, *ne*, *nė*, *tiktai*“ tik griežčiau išskiria vieną kitą sakinio dalį ir nelaikytini prieveiksmiais.

1962 m. straipsnyje „Dalelytės *ir* jų vieta kalbos dalių tarpe“ V. Labutis pamini *ir* kaip žodį, galintį eiti pabrėžiamąja dalelyte. Kiek vėliau parengtoje V. Labučio disertacijoje „Dabartinės lietuvių kalbos dalelytės“ (1964) minimos samplaikinės dalelytės, sudarytos su dalelyte *ir* (*kaip ir*, *kad ir*, *lyg ir*).

LKG II tome pažymima, kad atskirais atvejais žodis *ir* laikytinas dalelyte. Ji įvardyta kaip išskiriamoji tarp dalelyčių *bent, ypač, ypač, ypačiai, nebent, net, netgi, nè, nors, tik, tiktai, vien* (1971: 550–552) bei dalelyčių samplaikų *kad ir, net ir, vien tik* ir ekspresinė, arba stiprinamoji, tarp *gi, jau, kad, kaip, net, štai, tai, va* (1971: 568–570). Nors šioje gramatikoje dalelytės aprašytos gana išsamiai, pateikiant ne vieną grožinės literatūros arba šnekamosios kalbos vartosenos pavyzdį, iliustruojantį papildomus prasminius dalelyčių atspalvius, tačiau dalelytės *ir* aprašas glaustas, pirmiausia atkreipiamas dėmesys į tai, kad ji gali pabrėžti atskirą žodį – ši pabrėžiamoji reikšmė jai būdingesnė (palyginti su *net*, kita išskiriamąja dalelyte, kuri taip pat galinti pabrėžti), pateikiami trys pavyzdžiai (1971: 570):

- (1) *Grybai tik lyjant ir auge.* BaltPV₁ I 89
- (2) *Pamislinau, kad gal ir gyvų nepaliks.* Ssk.
- (3) *Kaniavoms ir visai vaikų nebuvo.* VaižgV 215

Panaši *net* vartoseną teiliustruota vienu pavyzdžiu:

- (4) *Nepatenkinti net riestainiais, ėjo vaikai su motina tylėdami.* KrėvRg 66

LKG II tome pirmiausia nurodoma dalelytės *ir* išskiriamoji reikšmė ir ji aprašoma kartu su dalelytėmis *net, netgi, net ir, nè*. Paminima, kad *ir* vartojama tuomet, kai norima ką nors ypač pabrėžti arba kas nors kelia lyg ir nuostabą (1971: 551), pvz.:

- (5) *Ir aklai vištai grūdas pasitaiko.* PP 348
- (6) *Ugnis dega ir nekurstoma.* JablRR I 484

Taip pat teigiama, kad dalelytė *ir* gali teikti žodžiams ne tik išskyrimo, bet ir savotišką nuolaidos reikšmės atspalvį (1971: 551), bet pavyzdžių nepateikta. Todėl neaišku, ar tokią reikšmę dalelytė *ir* perteikia pati viena, ar eidama samplaikoje su kita dalelyte.

LKG II tome dalelytės *ir* aprašas grindžiamas dviem skirtingais reikšmės atspalviais – išskyrimo ir pastiprinimo, kuriuos ji suteikia žodžiams. Vis dėlto palyginus pateiktus pavyzdžius galima teigti, kad šie dalelytės *ir* reikšmės atspalviai yra labai artimi – tiek išskiriant, tiek pastiprinant siekiama pabrėžti norimą žodį ar žodžių junginį. Toks dalelytės reikšmių atspalvių atskyrimas gali būti tik sąlyginis, skirtumus galima išvelgti, kai tame pačiame sakinyje yra daugiau dalelyčių (*tik, gal*).

Kelios dalelytės *ir* samplaikos (*net ir, kad ir*) disertacijoje jau buvo minėtos. LKG II tome detaliau jos neaprašomos, pateiktas tik vienas pavyzdys su *net ir*:

- (7) *Pečiūra, kaip tyčia, net ir laiškų niekam neberašė.* Vien R VI 428

Tik pabaigoje aptariant dalelyčių struktūrą pažymima, kad *ir* sudaro samplaikas su dalelytėmis, taip pat su santykiniais įvardžiais beirieveiksmiais, su jungtukais ir kai kuriais kitais žodžiais (1971: 575): *lyg ir, štai ir, bet ir, nors ir*.

Jungtukas *ir* LKG II tome (1971: 659–660) aprašytas detaliau, pirmiausia akcentuojant jo kaip sudedamojo jungtuko funkciją ir tik pačioje pabaigoje pažymint, kad jungtukas *ir* gali žymėti ir priduriamuosius santykius. Nors plačiau tokia jungtuko *ir* pozicija, kai jis eina pirmuoju sakinio žodžiu, neaptariama, tačiau jo vartosenos pavyzdžių pateikiama: pateikiama pavyzdžių:

- (8) *O karstus nešė šlėktos ir amatininkai. Ir tiek buvo norinčių, kad varžėsi dėl tos garbės.* Myk-PutR VI 36
- (9) *Panelės veidas pasirodė Petruį lyg kur matytas, bet jis niekaip negalėjo prisiminti, kur ir kada.* *Ir staiga atsiminė: Skrodsio duktė!* Myk-PutR VI 476

Toks sakinių ryšys LKG II tome apibūdinamas kaip priduriamasis. Šiandien tokiais atvejais jungtukas *ir* atlieka diskurso rodiklio funkciją, jis ne tik jungia sakinius, einančius vienas po kito, bet ir kuria giluminius teksto saitus, dėl to įgyja dalelytės bruožų.

Devintojo dešimtmečio viduryje parengtoje viename lietuvių kalbos gramatikoje rusų kalba (1985: 357–362) *ir* paminėta kaip dalelytė, kuri sutampa su jungtuku, tai būdinga ir kitoms dalelytėms *kad, ar, lyg, nors* (1985: 357). Šioje gramatikoje dalelytė *ir* neįrašyta nė į vieną iš devynių reikšminių skyrių.

Dar po dešimties metų buvo išleista DLKG (1994; 1996 antrasis pataisytas leidimas, kuriuo remiamasi šiame darbe), kurioje vadovaujantis funkcinės gramatikos principais nagrinėjama lietuvių kalbos sandara, tad kalbos dalių aprašas irgi kiek kitoks nei tritomeje gramatikoje. DLKG-oje (1996: 432–437) dalelytės trumpai aprašytos pagal reikšminius skyrius, pateikiant po vartosenos pavyzdį. DLKG-oje (1996: 434) dalelytė *ir* tenurodoma kaip samplaikinių dalelyčių *kad ir, net ir, lyg ir* komponentas, o pati viena tarsi nelaikoma dalelyte, nėra ji įrašyta nė į vieną reikšminį skyrių, taip pat nepateikta jos vartosenos pavyzdžių. Prieveiksmiams DLKG-oje vietos skirta kur kas daugiau (1996: 410–431), pagal reikšmę jie skirstomi į būdo ir aplinkybių, t. y. vietos laiko, priežasties ir tikslo (1996: 424), tačiau prieveiksmis *ir* (kaip *irgi, taip pat*) nė į vieną reikšminį prieveiksmių poskyrį neįtrauktas, nors pateiktas pavyzdys, kuriame *ir* pradeda sakinį, pvz.:

- (10) *Ir kaimynas džiaugiasi kartu.* (1996: 422)

(10) pavyzdys iliustruoja veiksmo būdo prieveiksmio *kartu* vartoseną, o apie sakinio pradžioje einantį *ir* neužsimenama, nes jis nėra prieveiksmis, bet gali būti arba jungtukas, arba dalelytė. Laikantis gramatikoje išdėstyto požiūrio į sintaksinius ryšius, nekaitomo žodžio padėtis tarp prasminių žodžių sakinyje gali būti reikšmingas kriterijus nustatant kalbos dalį. DLKG-oje (1996:

410) teigiama, kadrieveiksmiai paprastai šlyja prie veiksmožodžių, rečiau prie būdvardžių irrieveiksmių. Tad ir gretimi žodžiai, ir žodžio pozicija sakinyje galėtų būti objektyvūs kriterijai nustatant kalbos dalį, pavyzdžiui, ar nekaitomas žodis yra dalelytė, arrieveiksmis.

Be DLKG-os, dešimtajame dešimtmetyje buvo išleistos dar dvi lietuvių kalbos gramatikos, kuriose po keletą puslapių skiriama dalelytėms (LG 1997: 395–403; FLKG 1998: 188–198). Šiose gramatikose taip pat minima dalelytė *ir*. FLKG-oje (1998: 190–191) pažymimos dvi dalelytės *ir* funkcijos – išskiriamoji ir pabrėžiamoji. LG-oje (1997: 402) nurodoma nauja dalelyčių reikšminė funkcinė grupė – jungiamosios (angl. *connecting particles*), tarp kurių įrašyta dalelytė *ir*, pateiktas jos vartosenos pavyzdys: *Nevalgyk pyrago. – Aš ir nenoriu*. LG-oje minima, kad dalelytė *ir* taip pat gali atlikti stiprinamąją pabrėžiamąją funkciją, kaip ir kitos dalelytės (*gi*, *juk*). Tokią jos vartoseną iliustruoja pavyzdys: *Jis ir yra tas žmogus, apie kurį kalbama*. Dalelytės *ir* pozicija LG-os pavyzdžiuose labai panaši, o jos funkcija traktuojama skirtingai. Tikėtina, kad dalelytės *ir* funkcija sietina ne tik su jos pozicija, bet ir su diskursu.

XX amžiaus pabaigoje išleistos lietuvių kalbos gramatikos yra svarbios iki šiol, nes tokios apimties darbų, skirtų dabartinei lietuvių kalbai, vėliau nebuvo parengta. Naujausioje „Praktinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ (Ramonienė, Pribušauskaitė 2003: 250) dalelytėms aptarti neskirta nė puslapio, tik gramatikos pabaigoje pridėta lentelė, kurioje pateiktos, autorių nuomone, svarbiausios dalelytės, suskirstytos į aštuonis reikšminius skyrius. Ši gramatika parengta orientuojantis į komunikacinę kalbos paskirtį, tačiau dalelytės tekste paminėtos tik keletą kartų.

Dalelytės *ir*, kaip ir kitų dalelyčių, vaidmuo kalboje nėra detaliau tyrinėtas ir aprašytas. Lietuvių kalbos gramatikose, kaip ir morfologijos (Paulauskienė 2006) bei sintaksės (Sirtautas, Grenda 1988) vadovėliuose, tik paminima, kad ji gali eiti ne tik jungtuku, bet ir dalelyte ar sudaryti samplaikines dalelytes (*kad ir*, *lyg ir*, *kaip ir*). Nors dalelytė *ir* nėra detaliau analizuota, bet jos funkcijos kalboje vertinamos skirtingai. Žinoma tai, kad ne visada *ir* kalboje atlieka sujungiamojo sudedamojo jungtuko funkciją, kartais ji gali suteikti papildomų reikšminių atspalvių, kurie būdingi kitoms dalelytėms (*net*, *netgi*, *juk* ir kt.). Dalelytė *ir* gali pabrėžti (panašiai kaip *net*, *juk*), kai kada patvirtinti ar palyginti (*taip pat*, *irgi*), o kartais papildyti, pridurti (*taip pat ir*) ar apibendrinti (*taigi*). Dalelytės *ir* vartosenos ypatumai nagrinėjami darbe toliau, remiantis DRLKT-e rastais pavyzdžiais (žr. 3.2.2 poskyrį).

Nuo XX amžiaus vidurio leistuose žodynuose (LKŽ_e; DLKŽ 1954; 1972; 1993; 2000; 2011_e) žodis *ir* pirmiausia aprašomas kaip jungtukas (DLKŽ; LKŽ), o kitos jo gramatinės funkcijos dažniausiai nurodomos dvi:rieveiksmis, kurio reikšmė atitinka *irgi*, *taip pat*: *Aš ir kartu keliausiu*, ir dalelytė, kuri gali reikšti: 1) *net*, *dargi*: *Arklis ir to nemoka pakinkyti. Ir geležis sudyla. Kad ir lytų, aš keliausiu*. 2) *kaip tik*: *Jis ir yra tas žmogus, apie kurį kalbėjome*. 3) o (klausiamuosiuose sakiniuose): *Ir ką tu jam padarysi?* (DLKŽ, leistuose 1972, 1993, 2000,

kartojami tie patys pavyzdžiai), tik internetinėje DLKŽ_e (2011) versijoje žodis *ir* aprašytas kaip jungtukas ir dalelytė, čia jo reikšmės tokios pat kaip ir ankstesniuose DLKŽ, išskyrus vieną – *irgi, taip pat* laikomos dalelytėmis, o nerieveiksmiais. Ir atnaujintame DLKŽ_e (2015) žodis *ir* aprašytas kaip jungtukas ir dalelytė, kuri gali perteikti keturias skirtingas reikšmes (pažymėtina, kad DLKŽ_e (2015) pavyzdžiai, iliustruojantys tas reikšmes, liko tie patys, kaip ir anksčiau leistuose žodynuose, skirtumas tik tas, kad *irgi, taip pat* atitinka pirmąją dalelytės *ir* reikšmę, taigi ji nebelaikomarieveiksmiu). Po tiek laiko atsižvelgta į K. Ulvydo (LKG II 1971: 425–542) parengtąrieveiksmių aprašą, kuriame išvardyta itin daug šios kalbos dalies narių, bet tarp jų nėra įrašyta *ir, irgi, taip pat* kaiprieveiksmių. Šie žodžiai neina sakinio aplinkybe ir neatlieka pagrindinės sintaksinės funkcijos, būdingosrieveiksmiams. Taip pat nėra vienas iš trijų paminėtų žodžių neišsiskiria nei morfologiniais, nei darybiniais požymiais, pagal kuriuos derėtų prie kitųrieveiksmių. Tarp gausybės būdorieveiksmių atskirą grupę sudaro kiekybiniai *d r a u g è s* (1971: 436)rieveiksmiai, kurie semantiškai galėtų būti artimiausi *ir, irgi, taip pat*, bet jie taip pat nepateikti, vardinami tik iš skaitvardžių išvestirieveiksmiai (*trijuose, vienuolikoje* ir kt.). Tokia LKG autoriaus pozicija skyrėsi nuo kiek anksčiau leisto LKŽ IV tomo (1957: 133) ir vėliau parengto DLKŽ₂ (1972 m.), kuriuose žodis *ir* laikomas jungtuku,rieveiksmiu (*irgi* ir *taip pat* laikomirieveiksmiais) ir dalelyte.

Naujausiame lietuvių kalbos žodyne BLKŽ_e (2016) vėl nurodomos trys *ir* funkcijos – jungtuko, dalelytės irrieveiksmio. BLKŽ_e tarsi grįžta atgal į aštuntąjį dešimtmetį, kai griežtai skirta dalelytė *ir* nuorieveiksmio *ir*, nors paaškinimas dėl tokio atskyrimo nepateikiamas. Nesant aiškių kriterijų, kaip atskirti dalelytę *ir* nuorieveiksmio *ir*, BLKŽ_e pavyzdžius galima palyginti su kitomis dalelytėmis, pritaikant pakeitimo metodą, pvz.:

- (11) a. *Tu, matyt, ir iki dešimt nemoki suskaičiuoti.*¹⁵
 b. * *Tu, matyt, taip pat / irgi iki dešimt nemoki suskaičiuoti.*
- (12) a. *Ir aš moku šokti tango.*¹⁶
 b. □ *Net aš moku šokti tango.*
 c. □ *Ne tik jūs, bet ir aš moku šokti tango.*

Sakinyje, kuriame *ir* traktuojama kaiprieveiksmis, gali būti bet kuri pabrėžiamoji dalelytė:

- d. □ *Juk aš moku šokti tango.*
 e. □ *Tik aš moku šokti tango.*
 f. □ *Gi aš moku šokti tango.*
 g. □ *Būtent aš moku šokti tango.*

Vargiai galima *ir* pakeisti kiturieveiksmiu, nes tokiu atveju keičiasi ir sakinio reikšmė:

- h. □ *Geriausiai aš moku šokti tango.*
 i. □ *Nuo seno aš moku šokti tango.*

¹⁵ Dalelytės *ir* pavyzdys iš BLKŽ_e.

¹⁶ Riveiksmio *ir* pavyzdys BLKŽ_e.

Be to, rašytinėje kaboje nėra įprasta, kadrieveiksmis eitu sakinio pradzioje prieš ivardj. Vietoj *ir* galima irasyti samplaikine dalelyte *taip pat* ir sakiny liktu suprantamas, o dalelyte *irgi* siuo atveju nelabai tiktu:

j. □ **Taip pat** aš moku šokti tango.

k. * **Irgi** aš moku šokti tango.

Trys atvejai *su geriausiai, nuo seno ir taip pat* parodo, kaip keičiasi sakinio mintis: du pirmieji apibūdina veiksma (kaip moku?), o paskutinis – veikiausiai priduria, kad *taip pat / ir aš moku šokti tango*. Kokius nors aplinkybinius ryšius su veiksmažodžiu čia sunku išvelgti, bet matyti, kad tarp gana artimų žodžių *ir / taip pat / irgi* yra skirtumų. Pavyzdžiui, BLKŽ_e-e rastas (12a) sakiny parodo, jog dalelyte *ir* pabrėžia ivardj *aš*, šio sakinio esme būtų galima suprasti taip: „aš, kaip ir kiti, moku šokti tango“. Arba, žinant platesnį kontekstą, *ir* galėtų atitikti dalelyte *net*, tokiu atveju būtų implikuojama nuostaba, jog „priešingai negu tikėtasi, aš moku šokti tango“. Taip pat pastebima, kad tiek vienu (12a), tiek kitu (12b) atveju žodis *ir* labiau susijęs su ivardžiu, prieš kurį eina, o ne su veiksmažodžiu, nors toks sintaksinis ryšys atsiranda pavyzdžiuose surieveiksmiais (12h, 12i). Kita vertus, (12a) pavyzdys rodo, kad turint vieną sakinį nustatyti konkrečią dalelytės *ir* reikšme yra sunku.

Dar reikia pažymėti, kad dviejuose dažniniuose rašytinės lietuvių kalbos žodynuose (Grumadienė, Žilinskienė 1998: 3; Utkā 2009: 3) žodis *ir* traktuojamas skirtingai: pirmajame – tai jungtukas ir dalelyte, o antrajame – jis dar irrieveiksmis. Bet, nepaisant paminėtų skirtumų, abiejuose dažniniuose žodynuose *ir* yra dažniausiai vartojama lietuvių kalbos dalelyte (žr. 3 priedą).

8 lentelė. Dalelytės *ir* aprašai lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose

Gramatika / žodynas	Reikšmė / funkcija	
JJ LKG	pažymimoji/ išskiriamoji	–
LKG II	išskiriamoji	ekspresinė / stiprinamoji
DLKG	–	–
LG	jungiamoji	stiprinamoji pabrėžiamoji
FLKG	išskiriamoji	pabrėžiamoji
LKM	–	–
DLKŽ_{6e}	jungiamoji	stiprinamoji pabrėžiamoji

Lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose pateikiami dalelytės *ir* aprašai rodo, kad naudojantis tais pačiais pavyzdžiais, bet vadovaujantis skirtingais vertinimo kriterijais tas pats žodis viename žodyne traktuojamas vienaip, o kitame kitaip. Gramatikose ši dalelyte *irgi* vertinama skirtingai, kai kuriose ji neįtraukta tarp dalelyčių (žr. 8 lentelę). Šiame darbe laikomasi

požiūrio, kad *ir* gali eiti jungtuku, išiktuku ir dalelyte. Jos kaip dalelytės reikšmę tiksliausiai perteikia kitos dalelytės: *irgi, taip pat, net*. Be to, ji gali įgyti papildomų reikšmių, kurios priklauso nuo konteksto. Tad laikyti *ir*rieveiksmiu, t. y. žodžiu, galinčiu perteikti veiksmo aplinkybę ar ypatybę (KTŽ 1990: 160), nėra pagrindo. Šiame darbe laikomasi DLKŽ_{6e}-e ir lietuvių kalbos gramatikose pateikiamo požiūrio į dalelytės *ir* reikšmes.

3.2.2. Dalelytės *ir* vartoseną

Nors žodis *ir* pirmiausia laikomas sujungiamuoju jungtuku, visgi apie dešimtadalyje jo vartosenos atvejų DRLKT-e būtų sunku taip apibrėžti, nes jo atliekamos funkcijos labiau panėšėja į dalelyčių, kurios sakiniui suteikia papildomų reikšmės atspalvių. Taip pat tokiais atvejais *ir* padėtis sakinio struktūroje skiriasi nuo tos, kuri yra būdinga jungtukui *ir* (eiti tarp vienaarūšių sakinio dalių). Būtent tokių žodžio *ir* pavyzdžių ieškota rašytinės lietuvių kalbos tekstyne.

Naudojantis „AntConc“ įrankiu tekstyne žodis *ir* rastas 33 339 kartus. Šį skaičių sudaro jungtuko *ir*, sudėtinių jungtukų, dalelytės *ir*, morfologinių samplaikų (*kad ir, kaip ir, ne tik ... bet ir ir pan.*) pavartojimo atvejai. Tekstynų lingvistikos įrankis neskiria, kada *ir* eina dalelyte, o kada – jungtuku, tad tai atlikta pačios tyrėjos, skaitant kiekvieną konkordanso eilutę, kurioje rastas žodis *ir*. Kartais konkordanso eilutės buvo per mažai, reikėjo ieškoti visame sakinyje, kuriame pavartotas žodis *ir*, ir atsižvelgus į žodžio leksinę aplinką nustatyti jo kalbos dalį (žr. 4 priedą). *Ir* sakiniuose labai dažnas, tačiau, kaip minėta, automatiniu būdu neįmanoma atskirti, kokia kalbos dalimi konkrečiu atveju šis žodis eina, tad tai atlikta peržvelgus kiekvieną atvejį atskirai ir nustačius, kokias funkcijas jis atlieka: jungia vienaarūšes sakinio dalis, sakinius, yra porinio jungtuko *ir ... ir* dalis ar pan. Pvz.:

- (13) *Kai kurių latvių dainų melodiką linkstama sieti net su paleolitu, o pagal sutartinių pėdsakus Aukšžemėje, Vidžemės rytuose ir Latgalos vakaruose atsektas ir kitų mokslų duomenimis nustatytas sėlių III–IV a. įsiveržimas kyliu į šias vietas.* [sujungia vienaarūšes sakinio dalis]
- (14) *Bus lengviau ir jam pačiam stebėti savo sveikatą, ir mūsų gydytojams, nes nereikės sklaidyti ambulatorinių kortelių.* [porinis jungtukas]

Visas dalelytės *ir* tyrimas šiame darbe aprašomas atsižvelgiant į jos pozicijas sakinyje, pabrėžiamą žodį, tiksliau, kalbos dalį, kuriai priklauso pabrėžiamas žodis ir funkcijas. Taip siekiama nustatyti *ir* kaip dalelytės požymius. Pavyzdžių tyrimas baigiamas morfologinių samplaikų sąrašu (žr. 16 lentelę), į kurį įtrauktos samplaikos su dalelyte *ir* (žr. 8 priedą, kuriame pateiktos jungtuko *ir* sudaromos morfologinės samplaikos ir sudėtiniai jungtukai).

Atlikus dalelytės *ir* pavyzdžių analizę nustatyta, kad dažniausiai ji eina tarp dviejų prasminių žodžių, iš kurių antrąjį modifikuoja. Tokioje pozicijoje dalelytė *ir* prepoziciškai

pabrėžia žodį ar žodžių junginį sakinyje, bet dar dažniau ji papildo sakinio turinį tuo, kas svarbu kalbančiajam ar rašančiajam. Dalelytės *ir* funkcijos priklauso nuo jos pozicijos sakinyje. Toliau kiekviena pozicija nagrinėjama atskirai (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Dalelytės *ir* pozicijos sakinyje

Dalelytės <i>ir</i> pozicija	Pavartojimo skaičius
Sakinio pradžioje	61 (2,3 proc.)
Sakinyje tarp prasminių žodžių	2609 (97,7 proc.)
Iš viso	2 670

DRLKT-e rasta per 700 sakinių, kurie pradedami *ir*, bet daugumą pavyzdžių yra jungtuko *ir*. *Ir* jungia du sakinius, einančius vienas po kito, tiksliai atskirtus ne kableliu, o tašku. Tokiais atvejais jungtukas *ir* funkcionuoja kaip diskurso jungtukas, kuris parodo tęstinumą, bet taip pat jis tą sakinį labiau pabrėžia, ypač tai ryšku, kai *ir* eina prieš įvardžius (15), veiksmažodžius (16),rieveiksmius (17), pvz.:

Tekstyne rasti 61 dalelytės *ir* pavartojimo atvejai, kai ji eina sakinio pradžioje – tai sudarė 2,3 proc.

- (15) *Tokiose vietose griežlės suka ant žemės gerai paslėptus lizdus, vedžioja išsiritusius juodus kaip angliukai griežliukus, juos augina. Galbūt griežlės ir Lietuvoje sudeda dvi dėtis per metus, o vasaros pabaigoje suaugusios griežlės šeriasi. **Ir visą tą laiką paukščiai turi turėti patikimą slėptuvę nuo priešų, jaustis saugiai ir jaukiai, kol rugsėjo mėnesį pajudės į tolimąją Afriką.***
- (16) *Didelėje Levaniškių gyvenvietėje niekas nenori dirbti pats sau. **Ir nepasakysi, kad ten – vieni tinginiai.***
- (17) *Mes sau neturėtume kelti apskritai klausimo: ar mūsų gyvenimas turi prasmę – į šį klausimą turime atsakyti kiekvienu savo gyvenimo momentu, kiekvienu savo gyvenimo sprendimu. **Ir tada mūsų gyvenimas tampa panašus į nenutrūkstamą prasmių grandinę.***

Tęstinumą, kurį žymi *ir*, galima išvelgti ir tuose pavyzdžiuose, kuriuose *ir* eina prieš daiktavardžius, dalelytes, jungtukus, būdvardžius, skaitvardžius, prielinksnes konstrukcijas, pvz.:

- (18) *Kelionės, žmonės, susitikimai, parodos, darbas neskaičiuojant darbo valandų, poilsio dienų. Visur norisi suspėti. **Ir Vytautas Ylevičius suspėja: Pelesoj su „Vorutos“ redakcija, Gervėčiuose su „Lietuvių godomis“, Kupiškėje – su Suomijos ambasadoriumi, Ignalinoje su mokytojais, Trakuose su Vytautų klubu.***
- (19) *Mat daugelis šalies durpynų yra nusaustinti. **Ir net nespicialistui aišku, jog nenaudojant tokių durpynų, ateityje jie žus.***
- (20) *Iš Sajūdžio laikų atėjęs posakis „Baimė – tautos nelaimė“ labai aktualus ir šiandien. **Ir jeigu patys žmonės šito nesupras, tai jokios interpelacijos Vyriausybei, jokia policijos kritika neduos impulso naujam tautos atgimimui.***

- (21) *Šitame erdviame kambaryje, su dideliais langais į paties rašytojo sodintą sodą, buvusi muziejaus vedėja Rūta Švedienė planavo rengti renginius su J. Paukštelio kūrybos gerbėjais, buvusiais mokiniais, giminėmis. Kiek laiko taip ir buvo. Deja, paliko šį namelį R. Švedienė. **Ir nauja** laikinai dirbusi vedėja R. Germanavičienė nepanorėjo pasilikti.*
- (22) *Liko ne tik prisiminimai apie rašytoją Juozą Paukštelį. Jo palikimas – šeši „Raštų“ tomai, romanai, apsakymai, dramos, atsiminimai. **Ir dvi** dukros – Dalia ir Valentina.*
- (23) *Artyn mokyklos nėjo. **Ir prie kampinio namo**, kur kadaise jos tėvas už prekystalio maišė žoleles ir miltelius, sustojo tik trumpą akimirką.*

Kai kada dalelytė *ir* įgyja kitų reikšmės atspalvių ir sakinyje funkcionuoja kaip tekstą siejantis leksinis elementas, kuriantis saitus su pirmesniais sakiniais ir atliekantis ne vien pratęsimo, bet ir kitas funkcijas, pvz.:

- (24) (a) *Dr. Bea Medicine liūdino (ji mums sąžiningai ir be užuolankų apie tai kalbėjo) nepagarba Žemei, prosenelių, tėvų sakraliniam, dvasiniam materialiniam turtui. (b) Žemė – neparduodama Dievo dovana Dievo vaikams. (c) **Ir** „Gitče-Manitas galingas, Viešpats Gyvasties“ dovanojo indėnams, kurie „margesni už genį“ ir sudaro per 300 tautų ir genčių – „dangų, žvaigždes, prerijų kalnynus, bebrus, lašišas, klevus ir sekvojas...“*

(24c) sakinio pradžioje vartojamas *ir* atlieka paaiškinimo funkciją kaip *tad*.

Pavyzdžių, kai *ir* užima pradinę poziciją sakinyje ir vartojamas kaip pabrėžiamoji dalelytė, nedaug (žr. 10 lentelę). Dažniausiai tokiais atvejais ji eina klausiamojo sakinio pradžioje, pvz.:

- (25) *Prišokęs žvilgtelėjo pro mažytį grotuotą langelį. Lauke matėsi tik purvina žemė, keli vaismedžiai ir aukšta mūro tvora. „Aišku, rūšys, – iš karto susivokė. – Pasirinkimo nėra, teks svečius pasitikti prie durų. **Ir kas** galėjo pagalvoti, kad vos ne tobulai įvaldytą kovos meną teks panaudoti tokiomis sąlygomis? Pažiūrėsim, ko esu vertas žiaurioj realybėj!“*

10 lentelė. Dalelytė *ir* sakinio pradžioje

Su santykiniu įvardžiu	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
ir koks (-ia)	10	<i>Ir kokį žaidimą pradėjot su tais amerikonais? Ir kokią užduotį vykdai dabar?</i>
ir kas	10	<i>„Žiūrėk, kaip Genovaitė pragydo! Ir kas galėjo pagalvoti?“ Ir kas tai turi nuspręsti?“</i>
ir ką	18	<i>Ir ką gi mėstai? Ir ką tu jai, tai Neringai...</i>
Iš viso	38	

Sakinio pradžioje einanti *ir* dažnai randamas ne vienas, o prie kitų nekaitomų žodžių (jaustukų, jungtukų, dalelyčių,rieveiksmių): *ir ačiū* (4 atv.), *ir apskritai* (6 atv.), *ir atvirkščiai* (9 atv.), *ir čia* (9 atv.), *ir dar* (26 atv.), *ir dabar* (7 atv.), *ir jei(gu)* (6 atv.), *ir kai* (8 atv.), *ir kaip(gi)* (11 atv.), *ir ne tik* (3 atv.), *ir ne vien* (3 atv.), *ir net(gi)* (7 atv.), *ir nors* (14 atv.), *ir priešingai* (7 atv.), *ir taip* (15 atv.), *ir tik(tai)* (16 atv.), *ir vis dėlto* (16 atv.), *ir vėl* (9 atv.), *ir štai* (14 atv.). Dar

buvo rasta po vieną du pavartojimo su kitais nekaitomais žodžiais atvejus: *ir vis tik, ir turbūt, ir nė, ir ar, ir bene, ir būtent, ir kol, ir galbūt* ir kt. Kai *ir* eina sakinio pradžioje prieš nekaitomus žodžius (214 atv.), dominuoja jo jungiamoji funkcija.

Nagrinėjant pavyzdžius pastebėta, kad sakiniai, pradedami *ir*, gali ne tik pratęsti pirmesnį sakinį, bet ir labiau jį pabrėžti, pvz.:

- (26) (a) *Vėliau kunigaikščiui Adomui Čartoriskiui (Czartoryski) įkūrus Lietuvos komitetą, jo veikloje aktyviai dalyvavo M. Remerio sūnus Edvardas.* (b) *Komitetas slapta rengė 1863 m. sukilimą prieš carizmą.* (c) **Ir kai** *sukilimas įvyko, už jo ruošimą Edvardas Remeris buvo suimtas, o jo sūnus Alfredas net ištremtas į Sibirą.*

(26c) sakinyje *ir* akcentuoja jungtis su pirmesniais sakiniiais (26a, 26b): (26b) – tiesiogiai pratęsia ankstesnį sakinį, o (26a) – netiesiogiai, tarsi paaiškina, panašiai kaip dalelytė *taigi*. Vis dėlto šiame pavyzdyje *ir* funkcionuoja kaip diskurso jungtukas.

Pradžioje sakinio vartojamas *ir* gali atlikti ir apibendrinamąją funkciją, sujungti visus pirmesnius sakinius pastraipoje ir tuo panėšėja į dalelytę, pvz.:

- (27) (a) *Tą „qžuolo įvykį“ dar menantys žmonės pasakoja taip: Viktoras Bergas tada, kai dar buvo tiesiama antroji Vilniaus-Kauno autostrados juosta, važiavo su reikalais į Kauną. Žiūri, prie Rykantų qžuolo triūsinėja darbininkai.* (b) *Sustoja.* (c) *Girdi – darbininkai keiksnėja.* (d) *Atėjo pjauti qžuolo, o pjūklas per trumpas.* (e) *Nusiuntė į Vilnių atvežti ilgesnio.* (f) *Nors tas qžuolas projekte ir paliktas, bet vykdytojas nutarė kitaip.* (g) *Važiuoja Viktoras Bergas toliau į Kauną, bet taip neramu dėl to qžuolo...* (h) *O jeigu tie ras ir atveš ilgesnį pjūklą?* (i) *Apsuko automobilį ir atgal į Vilnių, į ministeriją, pas patį vyriausiąjį.* (j) **Ir** *buvo uždrausta „tobulinti“ projektą.*

(27j) sakinio pradžioje *ir* ne tik pabrėžia junginį *buvo uždrausta „tobulinti“*, siejasi su (27f) sakiniu, bet ir tarsi apibendrina ir užbaigia tai, kas pasakyta pirmesniuose sakiniuose.

Remiantis aptartais pavyzdžiais, pradinėje pozicijoje pabrėžiamoji dalelytė *ir* vartojama retai. Sakinio pradžioje einanti *ir* funkcionuoja kaip diskurso jungtukas *ir*.

3.2.2.1. Dalelytė *ir* po jungtukų

Panagrinėjus kitų pabrėžiamųjų dalelyčių *gi, jau, tai* vartosenos pavyzdžius DRLKT-e, pastebėta, kad jos neretai eiti po jungtukų ir jungiamųjų žodžių, pvz.:

- (28) *Klausimas apskritai – „apakina“, tada žmogus nustoja matyti, **kame gi** jo unikali gyvenimo prasmė, užgožtas klausimo, kame yra viso pasaulio prasmė.*
(29) *Po kelių dienų aš radau dar šiltą, **bet jau** tuščią vilkų guolį.*
(30) *Medžiai gyvena mažiau, **o juk** Ryga nuo seno puošdavosi žaliu apdaru.*

Taip pat ir dalelytė *ir* randama DRLKT-o pavyzdžiuose einanti po jungtukų ar jungiamųjų žodžių. Kai dalelytė *ir* eina po jungtuko *kad*, ji sudaro samplaiką, kuri funkcionuoja kaip

nuolaidos jungtukas. Palyginus samplaikų *kad ir* bei *nors ir* reikšmes nustatyta, kad jos yra labai panašios, pvz.:

- (31) a. *Padėtį dar šiek tiek gelbėjo plačių, **kad ir** negražinamų jokiais pumpurais, širdžių prancūzai.*
b. *Padėtį dar šiek tiek gelbėjo plačių, **nors ir** negražinamų jokiais pumpurais, širdžių prancūzai.*

(31a) sakinyje *kad ir* pakeitus į *nors ir* (31b) mintis išlieka aiški, o semantiškai tiek pirmas sakinytis, tiek antras sakinytis neturi didelių skirtumų. Tik (31a) pavyzdyje nebūtų galima keisti samplaikos *kad ir* į jungtuką *kad*:

- c. **Padėtį dar šiek tiek gelbėjo plačių, **kad** negražinamų jokiais pumpurais, širdžių prancūzai.*

O (31b) pavyzdys ir be dalelytės *ir* būtų suprantamas:

- d. □*Padėtį dar šiek tiek gelbėjo plačių, **nors** negražinamų jokiais pumpurais, širdžių prancūzai.*

Palikus vieną jungtuką *nors*, (31d) sakinytis liktų suprantamas, tik nuolaida būtų ne taip stipriai pabrėžiama kaip vartojant samplaiką *nors ir*. Panagrinėjus samplaikų *nors ir* bei *kad ir* vartojimą DRLKT-e pastebėta, kad rašytinėje kalboje nuolaidai reikšti kiek dažniau vartojama samplaika *kad ir* (166 atv.) nei *nors ir* (149 atv.). Nors apskritai nuolaidą gali perteikti ir kitos jungtukų bei dalelyčių samplaikos, bet šiame darbe dėmesys kreipiamas į jungtukų samplaikas su dalelyte *ir*, siekiant nustatyti, kaip dalelytė *ir* funkcionuoja dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje.

Dalelytės *ir* samplaikos su jungtukais ar jungiamaisiais žodžiais darbe nagrinėjamos pagal sąrašą, sudarytą remiantis DLKG jungtuko aprašu (1996: 455–461). Į jungtukų sąrašą įtraukta dauguma gramatikoje paminėtų vientisinių jungtukų ir jungiamųjų žodžių, prie kurių dalelytė *ir* gali šlietis.

Atliekant dalelytės *ir*, einančios po jungtukų, vartosenos tyrimą, kai kurių jungiamųjų žodžių (*destis, nelygu* ir kt.) DRLKT-e iš viso nerasta, todėl sąrašas patrupėjo. Taip pat paaiškėjo, kad po jungtukų ar jungiamųjų žodžių, tokių kaip *negu, nekaip, kuo, juo, it, idant, nebent, jei(gu) tik, kai tik, kol, iki, kada, būtent, o vis dėlto, o betgi, vis tik, tiktai, tik, čia*, dalelytė *ir* nevartojama. Tokiais atvejais į 11 lentelę jungtukas buvo įrašytas nurodant „0“. Kiti bent kartą užfiksuoti dalelytės *ir*, einančios po jungtuko, atvejai pateikiami su vienu iliustruojančiu pavyzdžiu.

11-oje lentelėje pateikti 49 jungtukai, po kurių dalelytė *ir* vartojama. Tokie atvejai sudaro 39 proc. visų lentelėje pateiktų jungtukų. Su jungtukais *bei, vis dėlto, bet vis dėlto, tarytum, tartum* vartojamos dalelytės *ir* pavyzdžių rasta po 1 vieną. Kiti atvejai yra dažnesni, pavyzdžiui, *ir*, vartojamos su jungtuku *tačiau*, rasti 39 pavyzdžiai, o su jungtuku *kaip* – 359.

Išnagrinėjus šiuos dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžius nustatyta, kad dažniausiai ji eina po prijungiamųjų jungtukų, tokie atvejai sudaro beveik 84 proc. Dalelytė *ir* dažna lyginamosiose samplaikose *kaip ir* (359 atv.) bei *lyg ir* (78 atv. Kiek rečiau ji eina po jungtukų *nors* (149 atv.) ir *kad* (166 atv.), *tegu* (9 atv.), *tegu* (3 atv.) ir pabrėžia nuolaidą ar šliedamasi prie nereikšminio jungtuko *kad* suteikia jam naują reikšmę. Dar rečiau dalelytė *ir* vartojama po prijungiamųjų aiškinamųjų jungtukų: *todėl* (60 atv.), *tad* (27 atv.), *taigi* (24 atv.), *tai* (23 atv.). Po kitų prijungiamųjų (laiko, priežasties, sąlygos) sakinių jungtukų: *kai* (5 atv.), *nes* (12 atv.), *kadangi* (2 atv.), *jei* (13 atv.), *jeigu* (13 atv.) – dalelytė *ir* randama retai.

Po sujungiamųjų jungtukų *ir* vartojama rečiau nei po prijungiamųjų, tokie atvejai sudaro apie 16 proc. Dažniau ji eina po priešpriešinių jungtukų: *o* (71 atv.), *tačiau* (39 atv.), *bet* (32 atv.). Pastaroji jungtuko bei dalelytės samplaika (*bet ir*) dažnai įeina į ilgesnes samplaikas *ne tik ... bet ir* arba *ne vien ... bet ir*, tokių pavyzdžių DRLKT-e rasta beveik 500, tačiau DLKG-oje (1996: 460–461) tokios samplaikos neminimos tarp jungtukų, nors turėtų būti (plg. LKG II 1971: 665). Priešpriešinius santykius žyminti samplaika *ne tik ... bet ir* dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje dažnesnė už lyginamąją samplaiką *kaip ir*. Dažniausiai pirmasis samplaikos dėmuo *ne tik* eina per vieną ar kelis žodžius nuo antrosios dėmens *bet ir* (32), nors DRLKT-e rasta vartosenos pavyzdžių, kai samplaikos dėmenys gana nutolę (33), pvz.:

- (32) *Neopagonizmui artimos ne tik raganos, bet ir šėtono garbintojai.*
- (33) *Dėl tos priežasties ji teisingai laikoma ne tik priešu visko, kas sukurta (nes kūrinija egzistuoja vien meilės siejama), ir pirmiausia žmogaus, bet ir pastarojo suvedžiotoja, gundančia jį pažinti apgaulingas aistras ir išileisti vaizduotėn tai, ko nėra; <...>.*

Apie samplaiką *ne tik... bet ir* rašoma toliau disertacijoje (žr. 3.2.3 poskyrį), apžvelgiant samplaikas, į kurių sudėtį įeina dalelytė *ir*.

11 lentelė. Dalelytė *ir* po jungtukų

Jungtukai		Pavarto jimo skaičius	Pavyzdžiai
Sujungiamieji			
Sude damie ji	bei ir	1	<i>Per vieną didžiausių savo kelionių, kuri truks iki kovo 24 dienos, A. Brazauskas aplankys Argentinq, Urugvajų, Braziliją bei ir Venesuelą ir susitiks su visų jų prezidentais.</i>
	ties ir (kartojamasi s)	19	<i>Ši teorija gana optimistinė. Ją taikant, atsiveria neribotos tiek žmonių, tiek ir gyvūnų lavinimo galimybės.</i>
	čia ir (kartojamasi s)	0	–
	tai ir (kartojamasi s)	0	–
		20	

Prieš priešiniai	bet ir	24	<i>Tiesa, kad reinkarnacijos doktrinos negalima įrodyti, bet ir galutinai negalima įrodyti, kad ji neegzistuoja.</i>
	o ir	71	<i>Tomas nežinojo nė ko klausti, o ir laiko nebebuvo.</i>
	tačiau ir	39	<i>Šitas leidimas pagrindui veikti – tai vienintelė įmanoma leidimo sąvoka, kurios įprastiniu būdu sieti su žmogumi visiškai nedera. Tačiau ir pagrindo valia negali meilės sunaikinti, ji to ir nereikalauja, nors dažnai taip atrodo; nusigręžusi nuo meilės, pagrindo valia turi pasidaryti savarankiška ir ypatinga, kad meilė, jeigu vis dėlto pro ją prasiskverbtų, kaip šviesa pro tamsą, sublizgėtų savo visagalybe.</i>
	tik ir	0	–
	tiktai ir	0	–
	vis dėlto ir	1	<i>Siela tapusi žmogiška jau nebegalinti sugrįžti į žemesnę būklę. Vis dėlto ir šiam dėsniui randama išimčių, kur siela privalo grįžti į gyvulio kūną.</i>
	vis tik ir	0	–
	o betgi ir	0	–
bet vis dėlto ir		0	–
		1	<i>Tačiau viršum dvasios yra pradinė bepagrindybė, kuri jau nebe abiejų pradų nesiskyrimas (abejingumas), bet vis dėlto ir ne tapatybė, o visuotinė, visa ko atžvilgiu vienoda ir vis dėlto niekieno nepaliesta vienovė, absoliučiai nepriklausoma ir vis dėlto viską persmelkianti geradarystė, vienu žodžiu – meilė, kuri yra viskas visame kame.</i>
		136	
Skiriamieji	ar ir	8	<i>Dar kiek uždelsime ir turėsime, ką turėjome prieš reformą – Mišias viena kalba, o lietuviams pamoksliauką ar ir visai nieko lietuvių kalba.</i>
	arba ir	7	<i>Mūsų kartos gamtosaugininkai, tie, kuriems dabar maždaug apie pusšimtis metų, kurie prie šešiasdešimties priartėję arba ir peržengę, jeigu tik keliauja Vilniaus-Kauno autostrada, dažnai pasako: „Va, Bergo qžuolas!“.</i>
		12	
Aiškina mieji	tai ir	15	<i>Vagia, plėšia, apgaudinėja, kas netingi, o jei nesutaria gražiuoju, tai ir žudo.</i>
	taigi ir	24	<i>Tai žmonių daugumą susiejo su turtu, taigi ir nuosavybės teise įvairiausiai jos pavidalais.</i>
	tad ir	27	<i>Reikės daug pataisų įstatymuose, tad ir rūpinamės.</i>
		66	
Prijungiamieji			
Laiko	kai ir	5	<i>O buvo vasarų, kai ir nė karto nepastebėdavau.</i>
	kada ir	0	–
	iki ir	0	–
	kol ir	0	–
	kai tik ir	0	–
	5		
Prie žasties	nes ir	14	<i>Beje, tą pačią konjunktūrą galima panaudoti šiems reiškiniams paaiškinti, nes ir ji istoriškai kinta</i>
	kadangi ir	2	<i>Kadangi ir pagrinde glūdėjo visa Dievo esybė, tik ne kaip vienovė, tai šitame pagrindo veikime sau galėjo viešpatauti tiktai pavienės dieviškos esybės.</i>
		16	
Sąlygos	jei ir	13	<i>Neblogai, jei ir aikštė tą dieną būtų sausa.</i>
	jeigu ir	13	<i>Jeigu ir toliau taip lis, vanduo, užuot tekėjęs lietvamzdžiais, ims smelktis kambarin – o tada jau reikės kviestis statybininkus, kad tie pigiai užglaistyti skylės lubose, o jie, niekšai, aišku, pasistengs darbą atlikti taip, kad po savaitės Atpirkėjas vėl kreiptųsi į juos.</i>
	jei(gu) tik ir	0	–
	nebent ir	0	–
		26	
Tikslo	idant ir	0	–
		0	–

Nuolaidos	nors ir	149	<i>Tad tėvai ar globėjai, nors ir turėdami gerų norų, pernelyg didelė globa vaiko savarankiškumą gali net nuslopinti.</i>
	kad ir	166	<i>Visa kita, kad ir kas nutiktų, neturi daryti jokios įtakos.</i>
	tegu ir	9	<i>Gražu, bet sykiu ir graudu, kad šį ciklą, tegu ir netiesiogiai, pratęsia tos pačios bitelės darbininkėlės knyga „Baltijos tautos“.</i>
	tegul ir	3	<i>Ne menkesnė klaida buvo ir pačių dešiniųjų išreikalauti priešlaikiniai Seimo rinkimai: nepriėmus desovietizacijos įstatymo (tegul ir prasto – kitas parlamentas būtų pataisęs), vykstant žemės ir viso ūkio reformai, taigi ypatingos krizės metu, rinkti valdžią yra tolygu savanoriškam jos atidavimui savo priešininkams.</i>
		327	
Lygina mieji: Kokybės	kaip ir	359	<i>Jame Bėmė, kaip ir Paracelsas, įrodinėja, jog visa, kas egzistuoja pasaulyje, turi savo žymenis, kaip, pavyzdžiui, elnio ragų atšakos parodo šio gyvulio amžių, o iš lapų formos ir spalvos galima spręsti apie jo toksines ir gydomąsias savybes.</i>
	lyg ir	78	<i>Lyg ir žinau, bet kartais atrodo, tarsi viskas eitų pro šalį...</i>
	tarsi ir	3	<i>Kiekvienas žmogus yra savo ir kitų žmonių elgesio tyrėjas, vadinasi, tarsi ir socialinis psichologas.</i>
	tarytum ir	1	<i>Tarytum ir nebūta Lietuvoj šių atradimų, tarytum jau iš anksto susitaikyta su praradimu, susitaikyta tyliai, kad tik šis graudulingas botanikos faktas nebesukeltų mums kokių pernelyg patriotinių jausmų ar kokių negražių ginčų dėl atradimo prioriteto.</i>
	tartum ir	1	<i><...> ir dešinioji ranka taip stipriai nebespaudžia krūtinės, tuojau pirštai nelies drabužio, atitrūks nuo jo ir ims leistis aslos linkui, kažkur po kojų, kur ji guli, tartum ir pati keldama aukštyn savo mazguotą galvą, <...></i>
	it ir	0	–
	442		
Santykiai	juo ir	0	–
	kuo ir	0	–
		0	
Skirtumo	negu ir	0	–
	nekaip ir	0	–
		0	
Nereikšminis	jog ir	9	<i>Manoma, jog ir antrą kartą automobilį pavogė tos pačios grupuotės nariai, taip bandydami ištaisyti pirmos vagystės klaidą.</i>
		9	
	Iš viso	1 059	

Iš viso pavyzdžių, kai dalelytė *ir* vartojama po jungtuko, DRLKT-e rasta 1 059 (žr. 11 lentelę). Pridėjus ir tuos atvejus, kai ji įeina į samplaikas *ne tik ... bet ir; ne vien ... bet ir* (469 atv.), iš viso suskaičiuota 1 528 dalelytės *ir*, einančios po jungtuko, pavartojimo atvejų. Dalelytė *ir* gali būti vartojama tiek po sujungiamųjų jungtukų *bei, tiek, tai, bet, o, tačiau, ar, arba*, tiek po prijungiamųjų jungtukų ir jungiamųjų žodžių: *tai, taigi, tad, todėl, užtat, kai, nes, kadangi, jei, jeigu, nors, kad, tegu, tegul, kaip, lyg, tarsi, jog*. Tik su jungtuku *kad* dalelytė *ir* sudaro samplaiką *kad ir*, kuri įgyja naują – nuolaidos – reikšmę, kuri nei jungtukui *kad*, nei dalelytei *ir* nėra būdinga. Kitose samplaikose *kaip ir, lyg ir, nors ir* dalelytė *ir* tik stiprina jungiamojo žodžio *kaip* ar jungtukų *lyg, nors* funkciją. Po kitų jungtukų *o, bet, tačiau, jei, jeigu, jog, nes* ir jungiamųjų žodžių *tai, taigi, tad, todėl, užtat* einanti dalelytė *ir* labiau pabrėžia prasminį žodį ar žodžių junginį šioje sakinio dalyje. Palyginti retai dalelytė *ir* randama einanti po jungtukų *bei, tiek, tai, ar, arba* – tokiais atvejais ji prepoziciškai paryškina prasminius žodžius.

3.2.2.2. Dalelytė *ir* po jungiamųjų žodžių

DLKG (1996: 668–670) sintaksės dalyje pažymima, kad prijungiamųjų sakinių šalutiniai dėmenys prie pagrindinio sakinio jungiami ne tik jungtukais, bet ir santykiniais ar parodomaisiais įvardžiais,rieveksmiai ir dalelytėmis. Šių sintaksinių ryšio priemonių lietuvių kalboje yra įvairių. Dalelytė *ir*, vartojama po jungiamųjų žodžių, pabrėžia ne tik žodį, prieš kurį eina, bet paryškina visą šalutinį sakinį. Šios siejimo priemonės toliau darbe aprašytos pagal kalbos dalis – pradedant nuo santykinių įvardžių, einant prie parodomųjų įvardžių,rieveksmių ir dalelyčių (žr. 12, 13, 14, 15 lenteles).

12 lentelė. Dalelytė *ir* po santykinių įvardžių, atliekančių jungiamąją funkciją

Santykinis įvardis	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
kas	2	<i>Pasak J. Rainio, šiuolaikiniam individui Kristus, kaip absoliučiai nenuodėminga, tobula būtybė, per daug tolimas, nes nepasiekiamas, neprilygstamas. „... iš mūsų reikalauja to, kas ir Dievui buvo ne pagal jėgas. <...>“.</i>
kam	0	–
ką	1	<i>Nežinau, ką ir galvoti... – ėmė kiek tvardyti Benas.</i>
kuo	0	–
kame	0	–
kuris (-i), (ie), (-ios)	20	<i>Atsiranda naujas šeimininkas, kuris ir likviduoja įmonę.</i>
kurio (-ios), (-ių)	6	<i>Vienintelėje vos apšviestoje gatvelėje, vedančioje link Šešupės kranto, ant kurio ir pūpsėjo Beno trobelė, nebuvo matyti nė gyvos dvasios.</i>
kuriam (-iai)	0	–
kurį (-ią)	5	<i>Tai jau ne paršas, kuris turi paniekinantį atspalvį, o mielas gyvuliukas, kurį ir paglostyti norėtusi.</i>
kuriuo (-ia)	1	<i>Gilindamiesi į minėtąjį veikalą „Totalybė ir begalybė“, matome ne tik, kaip nuosekliai žengiamas pirmasis pabėgimo iš būties žingsnis, bet ir kaip prieinamas egzodo tikslas, kuris yra Kitas – kitas asmuo, kitas žmogus, kuriuo ir grindžiama filosofo etinė pozicija.</i>
kuriame (-ioje), (-iuose), (-iose)	4	<i>Nes Dievas mumyse – tai aiškus pažinimas arba pati dvasios šviesa, kurioje ir paaiškėja visa kita; jokiū būdu negalima manyti, kad Dievas pats galėtų būti neaiškus; ir to, kuris tą pažinimą turi, jis tikrai nepalieka tuščiai dykinėjančio.</i>
katras (-a)	0	–
koks (-ia), (ie), (-ios)	0	–
koks ... toks		

kelintas (-a)	0	–
keli (-ios)	0	–
	39	

13 lentelė. Dalelytė ir po jungiamąją funkciją atliekančių parodomųjų įvardžių

Parodomieji įvardžiai [kaip atliepiamieji žodeliai]	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
kas ... tas ir	1	<i>Žiūrėk, kas anksčiau daugiausia vogė, tas ir šiandien pakėlęs galvą vaikšto.</i>
kuo ... tuo ir	1	<i>Kuo didesnė ego cenzūra, tuo ir didesnė tikimybė, kad sapnas bus užmirštas.</i>
koks ... toks ir	1	<i>Kokį randu, tokį ir apsirengiu.</i>
kokia ... tokia ir	1	<i>Kokie mes patys, tokia ir policija.</i>
dėl to	15	<i>Ypač sunku būna po darbo, dėl to ir ariam po dvi pamainas.</i>
	19	

14 lentelė. Dalelytė ir porieveiksmių, atliekančių jungiamąją funkciją

Prieveiksmis / prieveiksmis su atliepiamuoju žodžiu	Pavartoji mo skaičius	Pavyzdžiai
ties pat ... kiek ir	6	<i>Būtent dėl šios priežasties tokių jausmų raiška yra ties pat santūri, kiek ir skaisti".</i>
kodėl ir	0	–
kur ir	6	<i>Vėliau emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas, kur ir susipažino su Polu Stenliu.</i>
kol ... tol ir	2	<i>Bet abu vykdė Fausto, tikro Europos „patrono“ žodį: „Kol esu gyvas, tol ir veikiu".</i>
kaip ... taip ir	34	<i>Kaip audrą netiesiogiai sukelia Saulė, bet ne tiesiogiai Žemės atoveikio jėga, taip ir blogio dvasią (kurios meteorinę prigimtį mes jau pirma aiškinome) sužadina gėrio artėjimas - ne tuo, kad jis suteikia jėgų, o tuo, kad jas skaido. <i>Panašiai kaip kasdieniame gyvenime mes šiaip jau pasitikime tik tvirtu protu ir pasigendame tikro jautrumo tų, kurie nuolat mums savo jausmą stengiasi rodyti, taip ir tais atvejais, kai turime reikalą su tiesa ir pažinimu, patybė, pasiekusi tik jausmo lygmenį, negali įgyti mūsų pasitikėjimo.</i></i>
taip ir	15	<i>Tai ir tapo šio dvidešimtmečio mirties priežastimi. Jis mirė, taip ir neatgavęs sąmonės.</i>
todėl ir	60	<i>Apskritai gal tai tik tušti plepalai, todėl ir nenoriu labai skelbtis.</i>
užtat ir	4	<i>Užtat ir graudu, kad nebesugrįš jau niekada tas pavasario rytas, kai sėlinta prie kurtinio kartu su Profesorium Tadu Ivanausku...</i>
	127	

Iš dalelytės *ir* pavyzdžių, pateiktų 11-oje, 12-oje, 13-oje, 14-oje lentelėse, matyti, kad dažniausiai (1 059 atv.) ji vartojama po jungtukų (žr. 11 lentelę). Po jungiamųjų žodžių dalelytė *ir* eina daug rečiau: po santykinių įvardžių *kas, kuris* – 39 atvejai (žr. 12 lentelę), po parodomųjų įvardžių 19 atvejų (žr. 13 lentelę), porieveiksmių – 127 atvejai (žr. 14 lentelę).

Taip pat reikia paminėti, kad DRLKT-e rasta dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžių, kai ji vartojama prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius, bet tokiais atvejais jos funkcija yra jungiamoji. Tai buvo nustatyta išnagrinėjus šiuos pavyzdžius, rastus DRLKT-e (žr. 5, 6, 7 ir 8 priedus). Galima teigti, kad *ir* pozicija sakinyje – prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius ar po jų – lemia jos funkciją.

3.2.2.3. Dalelytė *ir* po kitų dalelyčių

DRLKT-e rasta 65 pavyzdžiai, kai dalelytė *ir* sakinyje šliejasi prie kitų dalelyčių *gal, galbūt, ar*, atliekančių jungiamąją funkciją (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Dalelytė *ir* po dalelyčių, atliekančių jungiamąją funkciją

Dalelytė	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
gal ir	41	<i>Jeigu neiškeros, gal ir sulauks proanūkiai geresnių dienų.</i> Gal ir palaikysite mane nekukliu, bet aš padariau tai, ką norėjau.
o gal ir	15	<i>Nustebino, o gal ir pritrenkė gilus viešnios išmanymas apie Lietuvą, josios socialinius reikalus.</i>
galbūt ir	8	<i>Jos turi savo atstovus Seime, galbūt ir kitose valdžios struktūrose, o bent viena iš šių grupuočių yra susijusi su kriminaliniu pasauliu.</i> Galbūt ir mes ne viską padarom, kad jie patogiai jaustųsi.
o galbūt ir	1	<i>Šių baltų palikuonys gali būti šiaurės rusai, baltarusiai, šiaurės ukrainai, o galbūt ir šiaurės rytų lenkai ir Volgos finai.</i>
	65	

Jungiamąją funkciją gali atlikti ir daugiau dalelyčių, tokių kaip *turbūt, juk, net*, kurių pavartojimo samplaikose su dalelyte *ir* pavyzdžių tekstyne rasta ne po vieną. Tačiau į 15-ą lentelę surašytos tik tos dalelytės, kurios DLKG-oje (1996: 670) paminėtos kaip jungiamieji žodžiai ir kurios, remiantis DRLKT-e rastais pavyzdžiais, vartojamos su dalelyte *ir*. Tokie atvejai sudaro daugiau nei pusę samplaikinių dalelyčių pavartojimo atvejų, nustatytų tekstyne.

Be 15-oje lentelėje pateiktų 65 atvejų, kai *ir* šliejasi prie dalelyčių, atliekančių jungiamąją funkciją, paminėtini ir kiti panašūs atvejai: *net ir* (20 atv.), *dar ir* (9 atv.), *turbūt ir* (5 atv.), *jau ir* (3 atv.), *tik ir* (1 atv.), *juk ir* (1 atv.). Iš pateiktų pavartojimo atvejų skaičių matyti, kad dalelytė *ir* dažniau eina po abejojamųjų dalelyčių *gal, galbūt*, pvz.:

- (34) (a) *Vis dar galvoju, kad verslininku būti sunkiau negu premjeru...* (b) *Tik pažiūrėkim, kaip visai keikiami, sprogdinami, persekiojami verslininkai.* (c) *O juk jie ir eiliniai darbo žmonės didžiulius mokesčius turi mokėti, kad išlaikytų pensininkais tapusių ketvirtadalį Lietuvos*

gyventojų, mažamečius vaikus, invalidus ir dar, žinoma, sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros darbuotojus, vyriausybės, ministerijų, Seimo, prezidentūros tarnautojus, savivaldybių ir kitokius biurokratus.

*(d) Kai apie tai pagalvosime, **gal ir pavydo** bus mažiau, gal geriau suprasime tuos, kurie dėl savo verslo naktim neužmiega.*

Sakinyje (34d) apibendrinama tai, kas pasakyta pirmesniuose (a, b, c) sakiniuose, o jo dėmuo *gal ir pavydo bus mažiau* pabrėžiamas stipriau nei tolimesnis *gal geriau suprasime tuos*.

Išskyrus samplaiką *net ir*, po kitų pabrėžiamųjų dalelyčių *jau, juk, tik* Gali šlietis ir prie kitų dalelyčių, nes taip atsiskleidžia ne tik jos pabrėžiamoji funkcija, bet ir ryšys su pirmesniais sakiniais.

3.2.3. Dalelytės *ir* samplaikos

Iš nagrinėjus DRLKT-o pavyzdžius nustatyta, kad *ir* dažniausiai sudaro tokias morfologines samplaikas: *ir kt., ir pan., ir t. t., ir kita, ir panašiai, ir taip toliau*. Samplaikose *ir* eina iš kairės ir atlieka jungtuko funkciją (žr. 8 priedą). Bet yra morfologinių samplaikų, kurias sudaro dalelytė *ir*. Į tokių samplaikų sąrašą įtrauktos visos, kurios bent kartą paminėtos lietuvių kalbos gramatikose ir naujausiuose kalbiniuose tyrimuose (Kovalevskaitė, Rimkutė 2008: 136–145). Iš 20 morfologinių samplaikų penkios (*na jau ir, na tai ir, tai čia ir, tai štai ir, va jau ir*) DRLKT-e nerastos. Morfologinės samplaikos vartojamos skirtingai, vienos jų yra dažnos kalboje, pvz., *bet ir* (493 atv.), kitos – retos, pvz.: *nu ir* (1 atv.), *kad ir kiek* (2 atv.), *kad ir kas* (2 atv.) (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Dalelytė *ir* morfologinėse samplaikose

Nr.	Morfologinės samplaikos	Pavartojimo skaičius
1.	bet ir	493
2.	gal ir	103
3.	kad ir	166
4.	kad ir kaip	14
5.	kad ir kiek	2
6.	kad ir kas	2
7.	kad ir koks	6
8.	kaip ir	366
9.	lyg ir	78
10.	na jau ir	–
11.	na ir	21
12.	nu ir	1
13.	na tai ir	–
14.	net ir	107
15.	netgi ir	4
16.	nors ir	155
17.	tai čia ir	–

18.	tai ir	91
19.	tai štai ir	–
20.	va jau ir	–
Iš viso		1 609

Tarp dažniausių dalelytės *ir* morfologinių samplaikų yra šios: *kaip ir* (359 atv.), *kad ir* (166 atv.), *nors ir* (155 atv.), *lyg ir* (78 atv.). Sakinyje jos atlieka jungiamąją funkciją. Dalelytė *ir* samplaikų *kaip ir*, *lyg ir*, *nors ir* reikšmę keičia nedaug, o samplaikų *kad ir*, *bet ir* – gana stipriai.

3.2.4. Dalelytės *ir* funkcijos

Iš dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžių nustatyta, kad sakinyje ji gali būti pavartota prieš bet kurią kaitomosios kalbos dalies žodį. Dažniausiai *ir* šliejasi prie daiktavardžių (792 atv.), veiksmažodžių (692 atv.), įvardžių (394 atv.), būdvardžių (384 atv.), kur kas rečiau vartojama prieš prielinksnes konstrukcijas (242 atv.),rieveiksmius (112 atv.), skaitvardžius (55 atv.) (žr. 17 ir 18 lenteles; 7 paveikslą).

17 lentelė. Dalelytės *ir* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavartojimo skaičius	Proc.	Pavyzdžiai
Daiktavardis	792	29,7	<i>Vadinasi, identiškumas apima ir žmogaus tapatybę laike. Toks susibūrimas įvyko ir V. Kudirkos tėviškėje. Štai visi veiksniai, kurie sudaro tam tikras prielaidas, pastojančias kelią į absoliutinę tiesą, kintant, evoliucionuojant gyvenimo formoms, kinta dažnai ir pažiūros į praėjusius laikus. Pirmąją sudarė pusiau slaptos organizacijos, kurioms reikėtų priskirti ir Vilniaus masonus. Todėl tas, kuris imtų teigti, jog Dievas pats norėjęs blogio, turėtų šio teiginio pamato ieškoti saviraiškoje kaip kūrimo akte; šiaip jau dažnai buvo reiškama mintis, jog tas, kuris norėjo pasaulio, turėjo norėti ir blogio.</i>
Veiksmažodis	692	25,9	<i>Neneigsime, jog tokia ir yra tikroji Spinozos pažiūra. Po teisybei, dėl šito beribio plepumo Benas jos ir vengdavo, bet dabar padėtis iš tikrųjų atrodė rimta. Juk pati „laisvės“ sąvoka tuo ir skiriasi, kad ji plečiasi tada, kai mes norime ją pasisavinti. O savo patyrimą šiame lageryje jis ir aprašo savo pirmojoje knygoje.</i>
Įvardis	394	14,8	<i>Gydant šias ligas labai svarbu ir aktyvus paties ligonio vaidmuo. Gali būti nusakomi ir bendresni kokybiniai įvertinimai, pavyzdžiui, tie, kurie naudojami studentų egzaminų žinioms įvertinti. Stambiose įmonėse, be gamybos viršininko, yra ir vyriausiasis dispečeris.</i>
Būdvardis	384	14,4	<i>Žinoma, kas kita, jeigu vyro elgesys pasikeičia ir jūsų atžvilgiu (irzliai jums atsakinėja, tampa grubus ir pan.). Meningokokinė infekcija visuomet paūmėja žiemos pabaigoje ir pavasarį, ne išimtis ir šie metai, pastebi D. Rokaitė.</i>
Prieveiksmis	112	4,2	<i>Įvairių padavimų lokalinių motyvų rasime ir daugiau. Tačiau galima ir paprasčiausiai nuskursti.</i>

			<i>Tai sunki meilė, o tavo atveju ir gana komplikuota.</i>
Skaitvardis	55	2	<i>Manosios Europos atminties kambariai paženklini naujos pradžios po 1945-ųjų, prigrįzdinti šlamšto, turėjusio paklausą tūkstančiuose su palaimos jausmu lankomų sendaikčių turgų, bet juose telpa ir šimtų tūkstančių žmonių lankytos parodos bei festivaliai. Skandinavijoje bandą ganė ir trimitavo tik moterys. Jos ir XX a. pirmojoje pusėje ganė Rusijoje, Jaroslavlio srityje, tik trimitų nevartojo, o daužė signalines lentutes.</i>
	2 429	91	

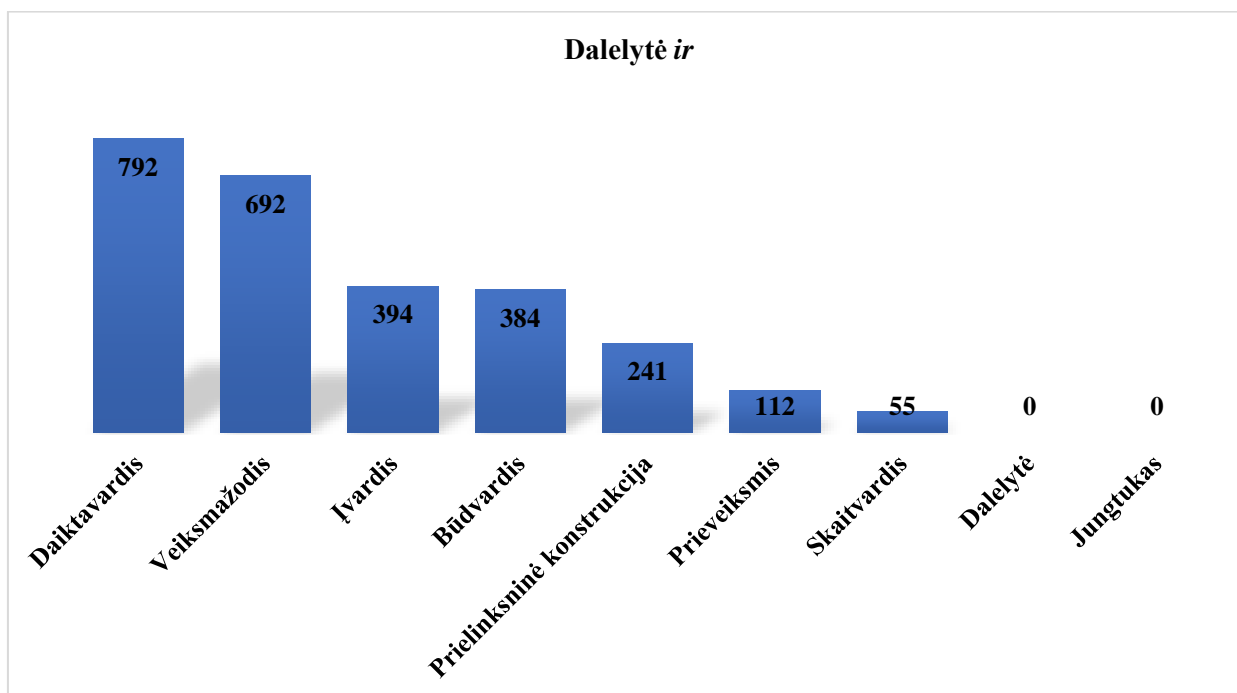
Dažniausiai dalelytė *ir* pabrėžia daiktavardžius, bendrinius (*ir laborantės, ir sloga, ir vietą, ir žmogui*) ir tikrinius (*ir Latvijos, ir Agnė, ir „Drobę“, ir Jelgavoje, ir Laisvė alėjai*). Dalelytė *ir* akcentuoja daiktavardžio ar daiktavardinio junginio reikšmę sakinyje, pvz.:

- (35) *Tai kad tu **ir dieną** nenori su manim kalbėtis.*
(36) *Galbūt klausiate lyg ir provokuodamas papildyti aną ribotą aiškinimą... Yra **ir eilėraštis** tokiu pačiu pavadinimu (knygoje pirmasis).*
(37) *Tikrai manau, kad jeigu Viktorui Bergui būtų tekę dirbti šiais laikais, ko gero, jo lauktų **ir Gedimino ordinas**...*

Dažnai dalelytė *ir* prieš daiktavardžius vartojama kaip samplaikinių dalelyčių *taip pat, taip pat ir* sutrumpintas variantas, kuris ką nors priduria, pvz.:

- (38) *Tarp suaugusių gervių matau **ir jauniklių**.*
(39) *Iniciatyvūs žmonės galėtų **ir Lietuvoje** steigti tokias dirbtuvėles.*

Prieš daiktavardį einančiai dalelytei *ir* priduriama ji funkcija būdingesnė nei pabrėžiamoji.

7 pav. Dalelytės *ir* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kiek rečiau dalelytė *ir* eina prieš veiksmažodžius, DRLKT-e nustatyti 692 tokie atvejai. Nagrinėjant šiuos pavyzdžius pastebėta, kad 90 proc. atvejų dalelytė *ir* eidama prieš veiksmažodį atlieka pabrėžiamąją funkciją, t. y. paryškina jo reikšmę, pvz.:

- (40) *Tiesa, per tuos metus nė vienai komandai nepavyko tris kartus iškovoti šios taurės, todėl ji iki šiol **ir neturi** nuolatinio šeimininko.*

Dalelytė *ir* gali pabrėžti tiek neigiamąjį, tiek teigiamąjį veiksmažodį, prieš kurį ji pavartojama, pvz.:

- (41) *Mįslė tarsi paslepiama, vaikas gali jos **ir nepastebėti**, nes mįslės įminimas dažniausiai yra eilėraščių pavadinimas.*
(42) *Nepykstam ir nesibaram, jei ko **ir trūksta**.*

Dalelytė *ir* prieš veiksmažodį dažnai gali pakeisti samplaika *net ir* (pvz.: *net ir neturi, net ir nepastebi, net ir trūksta*), bet viena dalelytė *net* tokiu atveju ne visai tiktų. Kaip parodė dalelytės *net* vartosenos pavyzdžių tyrimas, ji pasižymi stipria papildoma konotacija ir gana glaudžiai siejasi su pirmesniais sakiniais, o tai nėra būdinga dalelytei *ir*.

Dalelytė *ir* gana lengva įterpti į sakinį, nes ji veikia tą žodį, prieš kurį eina, pvz.:

- (43) *Nes mada klastingas dalykas. Ji gali **ir nuasmeninti** žmogų.*

Dalelytė *ir* prieš veiksmažodį gali atlikti ir priduriamąją funkciją, panašiai kaip samplaikinės dalelytės *taip pat, taip pat ir*. Šiuo atveju jos ryšys su pirmesniu sakiniu yra glaudesnis, pvz.:

- (44) *Šis svarbus klausimas, beje, siejasi su daugumos mūsų tautiečių tuo pačiu klausimu: žinome, kad daugelis mūsų patyrė lagerius, tremtį. Franklis **ir kelia klausimą**: kas lageryje galėjo padėti išlikti?*

Dalelytė *ir* dažnai šliejasi prie įvardžių: dažniausiai – prie asmeninių (*jis, jie, mes, tu, savas*), parodomųjų (*ta, tas, šis, šitas*) ir neapibrėžiamųjų (*kitas, visas, kitoks*), pvz.:

- (45) *Teks **ir man** prisijungti prie šios medžioklės.*
(46) *Per laimėtas sekundes ar minutes gali **ir šį bei tą** sugalvoti.*
(47) *Nieko, tiks **ir toksai**, vis tiek į karstą nebeguldysim!*

(45), (46), (47) pavyzdžiuose dalelytė *ir* pabrėžia įvardį, prieš kurį eina. Bet dažnu atveju ji eina prieš įvardį, o paryškina visą žodžių junginį, kurio pradžioje yra įvardis, pvz.:

- (48) *Optimizmo negali kelti **ir kiti rodikliai**.*
(49) *Galimi **ir visų trijų grupių ligų deriniai**.*

Tais atvejais, kai dalelytė *ir* vartojama prieš būdvardžius, ji pabrėžia ne tik būdvardį, bet ir visą žodžių junginį, į kurį įeina būdvardis, pvz.:

(50) *Be abejo, žmogus gali turėti ir vidinių paskatų, palankiai veikiančių pagalbos motyvaciją.*

Kartais dalelytė *ir* itin akcentuoja tą būdvardį, prieš kurį ji pavartota, pvz.:

(51) a. *Dėl šios priežasties biudžetinių įstaigų darbuotojams neišmokėjome apie 3 mln. litų atlyginimų. Sudėtinga finansuoti ir būtinausius miesto tvarkymo bei plėtros darbus.*
b. *Dėl šios priežasties biudžetinių įstaigų darbuotojams neišmokėjome apie 3 mln. litų atlyginimų. Sudėtinga finansuoti būtinausius miesto tvarkymo bei plėtros darbus.*

(51a) sakinyje dalelytė *ir* būtų galima pakeisti dalelyte *net* – tai parodo jos pabrėžiamąją funkciją. O praleidus dalelytę *ir* sakinys (žr. 51b) liktų suprantamas, bet jo reikšmė pasikeistų, nes nebeliktų to akcento, kuris pabrėžia būdvardį *būtinausius*.

Dar pastebėta, kad pabrėžiamoji dalelytė *ir* dažna neigiamuosiuose sakiniuose. Iš (52) pavyzdžio matyti, kad ji eina po neigiamos reikšmės veiksmožodžio. Galima daryti prielaidą, kad neigiamajame sakinyje dominuoja dalelytės *ir* pabrėžiamoji funkcija, pvz.:

(52) *Paskui ėjo kitos nesėkmės, kai buvusieji misijos nariai ėmė ją viešai kritikuoti. Pvz., Robert Mishner, buvęs misijos prezidentas, apkaltino sektos vadovybę, kad ji atiduodanti pinigus Maharaj Ji asmeniškam naudojimui. Nepadėjo ir indiškų apdarų pakeitimas vakarietiškais.*

Teigiamajame sakinyje dalelytės *ir* funkciją nustatyti sunkiau, nes ji labiau priklauso nuo konteksto, pvz.:

(53) *Klystume, manydami, kad problemos nutylėjimas išsaugos santykius. Jis juos sugadintų. Kuo ilgiau problema slepiama, kuo daugiau jų susikaupia, tuo didesnė sprogimo tikimybė. Įsidėmėtina štai kas: išsakant problemą ramiau balsu, yra daugiau vilties, kad bus atsižvelgta į jos turinį. Jei problema pateikiama sprogimo forma, partneris gali tai palaikyti mūsų blogos nuotikos pasireiškimu, ir tiek. Kitokiu nekonstruktyviu būdu reaguojant į problemą, pavyzdžiui, nekalbant, spyriojantis, siunčiama tik netiesioginė informacija apie savo nepasitenkinimą. Priėmėjas tokią informaciją gali savaip „perskaityti“. O dėl klaidingų prielaidų daromos ir klaidingos išvados.*

(53) pavyzdyje dalelytė *ir* atlieka pabrėžiamąją funkciją, panašiai kaip dalelytė *netgi*.

Priešrieveiksmius dalelytė *ir* eina gana retai. Tokiais atvejais ji sakinyje pabrėžiarieveiksmį, jo reikšmę, pvz.:

(54) *Apsukresni tautiečiai jau prieš kelerius metus sugebėdavo išvykti užsienin, ten gauti darbo ir parsigabenti krūvą pinigų arba bent parsivairuoti nuvažinėtą užsienietišką automobilį. Rizikuodavo žmogeliai pakliūti tenykščių įstatymų nemalonėn už nelegalų darbą, bet pinigų trauka – didesnė už baimę. Nelabai kas pasikeitė ir dabar.*

Du trečdalius dalelytės *ir* pavyzdžių, kai ji pavartojama priešrieveiksmius, sudaro pasikartojantys (ne mažiau nei 3 kartus) atvejai: *ir daugiau* (20), *ir dabar* (17), *ir šiaip* (17), *ir*

labai (13), ir čia (10), ir anksčiau (9), ir visai (8), ir vėliau (6), ir kiek (5), ir kitaip (6), ir daug (3), ir ten (3).

Mažiausiai rasta dalelytės *ir* pavartojimo pavyzdžių, kai ji eina prieš skaitvardžius. Kai ji vartojama prieš skaitvardį, dažniausiai atlieka pabrėžiamąją funkciją, pvz.:

(55) *Dr. J. Staugaitis, pasiekęs ir septyniasdešimtmetį, gerai laikėsi: aukštas, tiesus, vešlių baltų plaukų – tikras patriarchas.*

Dalelytė *ir* taip pat šliejasi prie prielinksninių konstrukcijų. Ji gali eiti prie įvairių prielinksnių, kaip ir dalelytė *tik*. DLKG-oje (1996: 439) prielinksnių pateikta daugiau nei šio darbo 18-oje lentelėje, bet DRLKT-e nerasta pavyzdžių, kur dalelytė *ir* eitų prieš šiuos prielinksnius: *anot, arti, aukščiau, dėka, dėlei, greta, įkandin, lig(i), link(ui), netoli, pasak, pirma, pirmiau, pusiau, šalia, toliau, žemiau, viduj, vidury, virš, viršuj* (vartojami su kilmininku); *aplinkui, palei, paskui, priešais* (su galininku); *sulig, ties* (su įnagininku). Tad šie prieveiksmiai į 18-ą lentelę neįtraukti.

18 lentelė. Prielinksninės konstrukcijos, prieš kurias eina dalelytė *ir*

Prielinksnis	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
į	48	<i>Svarbu atsižvelgti ir į naujų tendencijų įtaką gyvybinio ciklo diagramoms. Zinkevičius yra atkreipęs dėmesį ir į kitą svarbią detalę: <...> Kai jie buvo Lietuvoje, užvažiavo ir į mano sodybą Perlojoje.</i>
apie	39	<i>Turiu ką papasakoti ir apie tai, kaip kūrėme Lietuvos krepšinio lygą. Autorius čia kalba ir apie portretinį Jogailos panašumą, nors patyrusiam menotyrininkui tikriausiai gerai žinoma antkapinė Jogailos skulptūra ir patikimesni jo atvaizdai Liublino pilies koplyčioje bei Kūdikielio pagarbinimo scenoje iš Sopulingosios triptiko Krokuvos Katedroje, kur jis vaizduojamas kaip vienas iš trijų karalių. Užsiminėte ir apie politinę veiklą.</i>
su	35	<i>Tikriausiai taip bus pasielgta ir su šiais dviem snieginų leopardų jaunikliais. Frustracijos tyčios, diferenciacijos pobūdis susijęs ir su jos pagrįstumo interpretacija. Vadinasi, asmenybė P ir su tais kitais asmenimis turi ryšį, nors netiesioginį.</i>
iš	26	<i>Dėl gausaus sniego laikinai atšaukti lėktuvų reisai ir iš Varšuvos tarptautinio aerouosto. Verta į jas žvilgtelėti ir iš psichologinės perspektyvos.</i>
dėl	19	<i>Iškyla problemos ir dėl žemės gavimo įmonės statybai. Statys Gegelis sako, kad vairuotojas nukenčia ir dėl kitų prekybos degalais taisyklių pažeidimų.</i>
be	15	<i>Jei jis ras reikalo, galės ir be manęs pats apsiginti, kaip yra apsigynęs A. Tumėnas. Niekur nedingsi ir be buto nuomos.</i>

nuo	14	<i>Technologijos disciplina priklauso ir nuo technologijos dokumentacijos kokybės, nuo technologų ir gamintojų bendradarbiavimo, operatyvumo, šalinant trūkumus. Vengimas to, kas bent kiek realu, manant, kad ir menkutis susilietimas su tikrove gali sutepti dvasią, turi, be abejo, nukreipti akis ir nuo blogio kilmės klausimo.</i>
po	9	<i>Neatmestina šio apgyvendinimo įtaka ir vienbalsumui, nes į Suvalkiją kėlėsi ir dzūkai, taip pat lenkai mozūrai bei lietuvininkai, o daugiabalsumą galėjo paveikti ir po didžiojo maro XVIII a. pradžioje čia iš Rytų Prūsijos atsikėlę kolonistai vokiečiai ir Šveicarijos prancūzai. Į operacinę ligonį veža jo palatos seselė, ji pasitinka ir po operacijos.</i>
prie	6	<i>Gyvena jis ir prie mūsų upelių, ypač prie skaidrių Dzūkijos sraunumų. Polas Stenlis prikibo ir prie šios asmenybės – Peterio pavardė jam pasirodė per ilgą.</i>
per	6	<i>Pavojinga mažyliui ir per didelę globa, smulkmeniška kiekvieno jo žingsnio ar žodžio kontrolė. Tai žaizdos supūliavimas ir kraujavimas. Bet tai pasitaiko ir per kitas chirurgines operacijas.</i>
už	5	<i>Meldžiamasi ir už Lietuvos partizanus, žuvusius karius. Kartais Frenkui pavykdavo pirkti už dešimt centų tai, kas kainavo dolerį, o kartais jis nusiderėdavo tą patį ir už penkis centus.</i>
tarp	5	<i>Analogiškos rungtyinės bus ir tarp jaunų (iki 20 metų) žaidėjų.</i>
ant	4	<i>Bandžiau į medžioklę joti ir ant jako.</i>
pagal	3	<i>Vilnius yra lyderis ir pagal pastatytų butų skaičių.</i>
pas	3	<i>Apie kvėpavimo reguliavimą galite ir pas mus pasikalbėti.</i>
prieš	2	<i>Lietuvos mokslininkai išdrįso pasirašyti ir prieš N. Chruščiovo agrarines „rekomendacijas“, išgelbėjo nuo sunaikinimo dovilus, pievas ir ganyklas, tebevykdė augalų ir gyvulių selekcijos darbą, nepaisydami konstrukcinių reikalavimų iš „centro“.</i>
vietoj	1	<i>Galbūt ir vietoj destruktivių juodai raudonų naujosios rinktinės iliustracijų (dail. A. Paberžis), skiriančių padavimų grupes, skaitytojui buvo galima gražiomis nuotraukomis pristatyti gimtąjį kraštą su piliakalniais, ežerais, upėmis.</i>
pro	1	<i>Žinoma, į visa tai galima žiūrėti ir pro komercinę prizmę, bet išeina labai iškreiptas vaizdas.</i>
užu	1	<i>Beje, ir užu kulto ribų sutiksime individų, galvojančių ne savo protu, bet vyresniųjų potvarkiais.</i>
Iš viso	242	
Proc.	9	

Kaip matyti iš 18-os lentelės, dalelytė *ir* eina prieš 19 prielinksnių: *apie, ant, be, dėl, į, iš, nuo, pagal, pas, per, po, prie, prieš, pro, su, tarp, už, užu, vietoj*. Su vienais prielinksniais, tokiais kaip *į, apie, su, iš, be, dėl*, dalelytė *ir* randama einanti dažniau, su kitais, tokiais kaip *nuo, po,*

prie, per, už, tarp, ant, pagal, pas, – rečiau. Labai mažai rasta dalelytės *ir* su prielinksniais *vietoj, prieš, užu, pro* pavartojimo pavyzdžių (žr. 18 lentelę).

Analizuojant dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžius pastebėta atvejų, kai toje pačioje pozicijoje gali būti tiek dalelytė *ir*, tiek jungtukas *ir*, pvz.:

(56) *Tai pasakytina ir apie fizinį darbą, ir apie valdymo sprendimus.*

Jeigu (56) sakinyje būtų trumpesnis, tai vietoj porinio jungtuko *ir ... ir* būtų dalelytė *ir*, pvz.:

(57) *Tai pasakytina ir apie fizinį darbą.*

Tokiais atvejais (plg. 56 ir 57 sakinius) *ir* gramatinė funkcija priklauso nuo sakinio sandaros.

Be kita ko, pastebėta, kad dalelytė *ir* prieš prielinksnines konstrukcijas eina po tam tikrų veiksmažodžių: *priklauso ir nuo, kalbėta ir apie, pasakyti ir apie, žinoti ir apie, papasakoti ir apie, atsižvelgti ir į, atkreipti dėmesį ir į, važiuoti ir į*. Nors dažniausi yra tie atvejai, kai *ir*, ji, modifikuodama prielinksnines konstrukcijas, eina po veiksmažodžių, tačiau rasta ir tokių pavyzdžių, kai ji eina po daiktavardžio (pvz., *Anksčiau ar vėliau ir pas mus visa tai atkeliaus*), būdvardžio (pvz., *Beje, cheminis sušukavimas tampa populiariesnis ir tarp vyrų*). Kai dalelytė *ir* eina prieš prielinksnines konstrukcijas, jai būdingesnė priduriamoji funkcija (panašiai kaip dalelytei *taip pat*) nei pabrėžiamoji.

3.2.5. Apibendrinimas

Atliekant šį tyrimą buvo laikomasi požiūrio, kad leksinis vienetas *ir* gali eiti jungtuku arba dalelyte (LKG II 1971; Sirtautas 1995), bet ne prieveiksmiu. Tad atrenkant dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžius pirmiausia buvo nustatoma, ar konkrečiame pavyzdyje *ir* eina jungtuku, kuris jungia vienuosės sakinio dalis ar sakinius, t. y. atlieka sujungiamojo sudedamojo jungtuko funkciją. Visais kitais pavartojimo atvejais *ir* buvo traktuojama kaip dalelytė. Iš 33 339 analizuotų *ir* pavartojimo atvejų nustatyti 2 716, kai *ir* eina dalelyte. Dar nustatytas 1 781 atvejis, kai dalelytė *ir* eina po jungtukų, jungiamųjų žodžių ir kitų dalelyčių (skaičiuota atskirai).

Dažniausiai dalelytė *ir* vartojama prieš daiktavardžius ir daiktavardinius junginius, kurių reikšmę sakinyje svarbu pabrėžti. Taip pat ji gali eiti prie daiktavardžių ar daiktavardinių junginių, kai norima juos papildyti ar pridurti, tokiais atvejais *ir* atitinka samplaikines dalelytes *taip pat, taip pat ir*. Prieš veiksmažodžius dalelytė *ir* vartojama tada, kai norima juos pabrėžti. Kai dalelytė *ir* eina prieš įvardžius ir įvardžių junginius, išryškėja jos papildomoji / priduriamoji funkcija, o prieš būdvardžius ir prieveiksnius einanti dalelytė *ir* dažniausiai atlieka pabrėžiamąją funkciją. Kai dalelytė *ir* eina prieš prielinksnines konstrukcijas, ji gali atlikti papildomąją funkciją kaip

samplaika *taip pat*, bet kartais ji paryškina visą prielinksninę konstrukciją. Taigi dažniausiai dalelytė *ir* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji, o kitos jos funkcijos priklauso nuo pabrėžiamo žodžio kalbos dalies ir konteksto, kuriame vartojama (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Dalelytės ir funkcijos

Funkcijos Kalbos dalis	Pabrėžiamoji	Papildomoji / priduriamoji	Diskurso rodiklio	Siejamoji	Aktualioji sakinio skaida
Daiktavardis	+	+	+	+	+
Veiksmažodis	+		+	+	+
Būdvardis	+		+	+	+
Įvardis		+	+	+	+
Skaitvardis	+		+	+	+
Prieveiksmis	+		+	+	+
Prielinksninės konstrukcijos	+	+		+	+

DRLKT-o pavyzdžiuose dalelytė *ir* retai eina sakinio pradžioje. Tais atvejais, kai ji eina prieš jungtukus ar jungiamuosius žodžius, dominuoja ne dalelytės, o jungtuko funkcija. DRLKT-e nemažai rasta *ir* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina po jungtukų. Tai dalelytei *ir* būdinga pozicija. Su kai kuriais jungtukais ji sudaro morfologines samplaikas (*kad ir, nors ir, bet ir, lyg ir, kaip ir* etc.), samplaika *kad ir* funkcionuoja kaip nuolaidos jungtukas. Po jungtukų einanti dalelytė *ir* pabrėžia visą šalutinį sakinį. Daug rečiau dalelytė *ir* eina po jungiamųjų žodžių ir kitų dalelyčių, atliekančių jungiamąją funkciją, bet ir tokiais atvejais dominuoja jos pabrėžiamoji funkcija. Dalelytei *ir* būdinga pozicija – eiti po veiksmažodžio (tarinio) prieš daiktavardinį junginį (papildinį) ir šį pabrėžti. Pabrėžiamoji dalelytė *ir*, kaip ir dalelytė *net*, gali užimti tą pačią poziciją sakinyje, bet tekste jas skirtingai veikia priklausomybė nuo pirmesnių sakinių, nuo konteksto. Dalelytės *ir* vartoseną yra labiau apribota ir ne tokia semantiškai įvairi, palyginti su kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis.

3.3. Dalelytė *tik*

3.3.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės *tik* aprašai

Dalelytės *tik* aprašai lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose skiriasi, dėl to jie bus apžvelgti detaliai. XX amžiaus antroje pusėje išleistose lietuvių kalbos gramatikose *tik* minima tarp dalelyčių, jungtukų ir ištiktukų, o tuo pat laikotarpiu pasirodžiusiuose dabartinės lietuvių kalbos žodynuose *tik* aprašoma pirmiausia kaiprieveiksmis, jungtukas, paskui – kaip dalelytė ir ištiktukas.

Dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje dalelytė *tik* vartojama dažnai – remiantis „Dažninio dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodyno“ (Grumadienė, Žilinskienė 1997: 3) duomenimis ji yra tarp trijų dažniausiųjų (po dalelyčių *ir, ne*). Kaip ir dalelytė *ir, tik* gali eiti ne tik dalelyte, bet ir jungtuku,rieveiksmiu (remiantis DLKŽ_{6e}, dažniniais rašytinės lietuvių kalbos žodynais). Nors dalelytė *tik* yra dažnai vartojama dabartinėje lietuvių kalboje (žr. 3 priedą), seniausiuose lietuvių kalbos raštuose ji nebuvo tokia dažna. Pavyzdžiui, M. Mažvydo raštuose jos nėra, vietoj dalelytės *tik* vartojama *tiktai* (Urbas 1998: 387), o K. Donelaitis „Metuose“ vartoja *tikt* (Kabelka 1964; Valančė 2015c). Tačiau pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje D. Kleinas pamini ne tik *tiktai, tikt*, bet ir jungtuką *tik* (1653: 165 [1957: 261]). Vis dėlto XX amžiaus pradžioje vokiečių kalbininko A. Leskieno parengtoje studijoje apie lietuviškas dalelytes ir jungtukus (1903), kurios pagrindas – senieji lietuvių kalbos raštai, *tik* neaprašytas nei tarp dalelyčių, nei tarp jungtukų.

Tai, kad dalelytė *tik* senuosiuose raštuose randama rečiau nei *tiktai*, patvirtina ir LKŽ_e-o pavyzdžiai, tarp kurių seniausi – iš J. Brodovskio žodyno (XVIII a.): *Tik oda ir kaulai* B648; *Tik ant juoko mane čia pavadino* B544. Tikėtina, kad *tik* lietuvių kalboje paplito palyginti neseniai, per praeitą šimtmetį, o iki tol ji buvo vartojama retai. Net ir 1922 m. gramatikoje J. Jablonskis paminirieveiksmį *tiktai* kaip žodį, kurį reikėtų vadinti dalelyte (1957: 335), apie *tik* jis neužsimena.

Septinto dešimtmečio pradžioje V. Labutis paskelbė studiją apie dalelytes (1962: 369), kurioje įrašyta ne tik dalelytė *tiktai*, bet ir dalelytė *tik*. Nuo to laiko lietuvių kalbos gramatikose ji visada įvardijama tarp kitų dalelyčių. Gramatikose *tik* minima ne tik kaip dalelytė, bet ir kaip jungtukas bei ištiktukas, tačiau kaiprieveiksmis ji neminama nei LKG II tome, nei DLKG. Toliau darbe ir apžvelgiami dalelytės *tik* aprašai lietuvių kalbos gramatikose: LKG II (1971), GLK (1985), DLKG (1994), LG (1997), FLKG (1998).

LKG II tome dalelytė *tik* įrašyta į tris reikšminius skyrius. Pradedama nuo tikslinamųjų, kur dalelytės *tik* reikšmė apibrėžiama kaip kiekio arba laipsnio tikslinamoji (1971: 545). Tokiais atvejais ji vartojama tam, kad pažymėtų labai nedidelį kiekį ar labai silpną laipsnį to, kas

pasakoma prasminiu žodžiu (pvz.: *T i k nenulėkiau nuo vežimo, kai krestelėjo*. Užp). Taip pat ji įrašyta į išskiriamųjų dalelyčių skyrių (1971: 550) pažymint, kad *tik*, kaip ir kitos šio reikšminio skyriaus dalelytės *netgi*, *net ir*, *ir*, *nė*, gali ypač ką nors išskirti. Be kita ko, čia paminėta, kad dažniausiai jos vartojamos prieš daiktavardžius (pvz.: *Iš viso mano lobio man liko t i k akiniai*. SruogDM 12). Pažymima, kad išskiriamosios dalelytės, tarp kurių yra *tik*, gali atlikti jungiamąją funkciją, pvz.: *Su meile nueisi, tik atgal negrįši*. PP 132. Visgi dalelytė *tik* nebuvo įtraukta tarp ypatingą pabrėžimą reiškiančių dalelyčių kaip *net*, *netgi*, *net ir*, *ir*, *nė*. LKG II tome (1971: 570) įžvelgta dalelytės *tik* papildomų reikšmių įvairovė ir dėl to ji įrašyta tarp ekspresinių, arba stiprinamųjų, dalelyčių *gi*, *ir*, *net* ir pan., kaip galinti sustiprinti, pabrėžti atskirą žodį ar visą sakinį (pvz.: *Pons ir tarnas jo peklon t i k bėga, t i k bėga*. DonM 89).

Lietuvių kalbos gramatikoje rusų kalba (1985: 359) dalelytė *tik* įtraukta į du reikšminius skyrius, t. y. ji įvardyta kaip tikslinamoji ir išskiriamoji ribojamoji, o jos vartoseną iliustruota pavyzdžiu: *Savo rudąją eilutę mokytojas dėvėjo t i k šventadieniais* (čia dalelytės *tik* žymi išskirimą arba ribojimą *tik šventadieniais*). Šioje gramatikoje plačiau jos vartoseną nenagrinėta.

Po dešimtmečio išleistoje DLKG (1994: 433, 434) dalelytė *tik* įtraukta į du reikšminius skyrius – tikslinamųjų ir išskiriamųjų. Šioje gramatikoje randamas tik vienas dalelytės *tik* vartoseną iliustruojantis pavyzdys: *Iš viso mano lobio man liko t i k akiniai* (cituojamas iš LKG II tomo). Juo parodoma išskiriamoji dalelytės reikšmė.

Lietuvių kalbos gramatikoje anglų kalba (LG 1997: 398, 402) dalelytė *tik* minima dviejuose reikšminiuose skyriuose – kaip tikslinamoji ir ribojamoji (angl. *specifying and limiting*) ir kaip stiprinamoji pabrėžiamoji (angl. *intensifying-emphatic*). Pirmoji reikšmė iliustruota tokiu pavyzdžiu: *Mes radome tik / tiktai jo akinius*. *Tik* kaip pabrėžiamoji dalelytė pristatyta tokiu pavyzdžiu: *O ji tik verkė!* Šioje gramatikoje nebeskaidoma dalelytės *tik* tikslinamoji ir išskiriamoji reikšmės, taip pat atkreipiamas dėmesys į jos pabrėžiamąją funkciją, kuri DLKG neminama.

„Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ (Valeckienė 1998: 191) rašoma, kad dalelyčių funkcijos gali būti labai įvairios, tai priklauso nuo konteksto. Dalelytei *tik* būdingiausiomis nurodomos modifikuojamoji ir ekspresinė funkcijos. Kaip modifikuojanti dalelytė *tik* paminėta tarp tikslinamųjų, o jos vartoseną iliustruoja kartojamas pavyzdys iš LKG II tomo (pvz.: *Tik nenulėkiau nuo vežimo*. Užp.). *Tik* kaip ekspresinei dalelytei būdinga pabrėžiamoji funkcija (pavyzdys iš LKG II: *Vaikai tik šoko, tik lakstė*. Balč.).

„Lietuvių kalbos morfologijoje“ (Paulauskienė 2006: 178, 179) dalelytė *tik* įtraukta į tris semantinius skyrius – pabrėžiamųjų stiprinamųjų, tikslinamųjų ir išskiriamųjų, bet vartosenos pavyzdžių pateikta tik pirmų dviejų. Pabrėžiamosios stiprinamosios dalelytės *tik* pavyzdys:

- (1) *Dabar tik stypčiojat aplink lovą, tik žvairakiuojat visi ratu: kada tas senis kojas pakratys*. J. B.

Tikslinamoji dalelytė *tik* iliustruota tokiu pavyzdžiu:

- (2) *Tik valandėlę atsikvėpsiu ūksmingam sodo nuošaly.* K. Br.

Dalelytės *tik* aprašai gramatikose rodo, kad ji yra daugiareikšmė. Tačiau jos vartoseną niekur, išskyrus LKG II, plačiau nenagrinėta. Apskritai kalbiniuose darbuose dalelytės aprašomos tiksliai pagal reikšminius skyrius, detaliau nėra nagrinėjamos. Be to, dalelytės *tik* vartoseną iliustruojama pavyzdžiais iš lietuvių literatūros klasikos, naujų jos vartojimo pavyzdžių dešimtąjį dešimtmetį parengtose gramatikose beveik nėra. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad dalelyčių tyrimai nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios, kai buvo išleistas LKG II tomas, nebeatliekami.

Kaip jau buvo minėta, remiantis dažninių žodynų duomenimis, (Grumadienė, Žilinskienė 1997; Utkā 2009) *tik* dabartinėje lietuvių kalboje yra vienas iš dažniausių žodžių. Lietuvių kalbos žodynuose jo aprašas yra kitoks nei gramatikose. Vieninteliame LKŽ_{e-e} *tik* aprašas pradedamas nuo dalelytės, kuri gali įgyti keturias reikšmes: pirmoji – „vien, tiksliai“, reiškianti, apribojimą, išskirimą, tikslinimą. Šią reikšmę iliustruoja net 75 pavyzdžiai, surinkti iš įvairių rašytinių šaltinių ir gyvosios kalbos, tarmių. Pavyzdžiuose dalelytė *tik* dažniausiai eina prieš daiktavardžius (7 atv.), prielinksnes konstrukcijas (9 atv.), skaitvardžius (10 atv.) ar veiksmažodžius (11 atv.) ir išskiria, apriboja arba patikslina tą prasminį žodį ar žodžių junginį, šalia kurio eina, pvz.:

- (3) *Ogi tai ne šuo, tik vilkas.* V. Piet.
(4) *Tik per plauką gyvas liko.* Švnč.
(5) *Filmas tik suaugusiems.* DŽ₁.
(6) *Karvytę tik auklėjam, daugiau nieko nelaikom.* Kp.
(7) *Bulba auga tik tris mėnaisius.* Žl.

Rečiau dalelytė *tik* eina prieš įvardžius ir prieveiksnius, pvz.:

- (8) *Visi juda, visi šoka, tik jis vienas šokt nemoka.* K. Bink.
(9) *Prasta roda raita jo[ja], gera tik pėsčia eita.* Kl.

Dar rečiau *tik* eina prieš jungtukus, pvz.:

- (10) *Jie nieko kito nenorėjo, tik kad vaikams būtų gerai.* V. Bub.

Antroji dalelytės *tik* reikšmė, nurodoma LKŽ_{e-e} (per 100 pavyzdžių), neturi jokio atitikmens. Šiuo atveju dalelytė sakinyje vartojama tam, kad sustiprintų prasminį žodį, dažniausiai tai būna veiksmažodis (35 atv.), pvz.: *Subatvakariais [būdavo] tik skamba laukai.* Ūd. Iš kai kurių pateiktų antrąją dalelytės *tik* reikšmę iliustruojančių pavyzdžių pastebėta, kad stiprinamoji reikšmė glaudžiai susijusi su jau minėta pirmąja, t. y. ją galima pakeisti dalelytėmis *tiktai, vien*, pvz.:

- (11) a. *Man tik juokas ima labai.* Rš.

- b. □ *Man tiktai juokas ima labai.*
- (12) a. *Ten n[ra] ko pykties – teip tik dėl vištų.* Trk.
b. □ *Ten n[ra] ko pykties – teip tiktai / vien dėl vištų.*
- (13) a. *Tik slyst viedrai pakalnėn – nulėkė kažna kur.* Kvr.
b. □ *Tiktai slyst viedrai pakalnėn – nulėkė kažna kur.*

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad skirtumas tarp dalelytės *tik* pirmos ir antros reikšmės yra nežymus, *tik* čia gali būti pakeista atitinkamomis kitomis dalelytėmis. Be to, matyti, kad dalelytė *tik* eina su daiktavardžiais, prielinksninėmis konstrukcijomis ir išiktukais, kaip ir pateiktuose pirmą reikšmę iliustruojančiuose pavyzdžiuose.

Kita dalelytės *tik* ypatybė, susijusi su antra reikšme – jos vartojimas po jungtukų ar jungiamųjų žodžių: *bet, jei, kad, kada, ką, kai, kaip, kas, kiek, koks, kur, o, ligi*. Tokių pavyzdžių LKŽ_e-e pateikta nemažai (40 atv.), pvz.:

- (14) *Kai tik sugrįšiu, ateisiu.* DŽ.
(15) *Kentėjau dantis sukandęs, kiek tik begalėjau.* Kl.

Dar kiti pavyzdžiai rodo, kad dalelytė *tik* sudaro samplaikas su kitomis dalelytėmis, pvz.:

- (16) *Vos tik pagyriau jos gražumą, jau tikrai įtikėjo, tariasi dideliai man patikusi Žem.*
(17) *Vien tik jis čia atėjo.* DŽ.

Kai kada dalelytė *tik* savo antrąja reikšme gali atitikti dalelytes *juk, taigi*, pvz.:

- (18) a. *Tik duodu, tik padedu – galia nerūgoti.* Rdn.
b. □ *Juk duodu, juk padedu – galia nerūgoti.*

Tačiau dalelytės *tik* ir *juk* turi papildomų reikšminių atspalvių, kurie jų laisvą pasirinkimą riboja.

Kiti atvejai, kai dalelytę *tik* būtų galima keisti kitais žodžiais (*taigi, tikrai*), yra gana reti.

Ypač dabartinėje kalboje neįprastas *tik* pakeitimas *tikrai*. Pvz.:

- (19) a. *Trečių naktį tai katė tik sugavo žiurkę.* Vlšk.
b. □ *Trečių naktį tai katė tikrai sugavo žiurkę.*
- (20) a. *Kam tę pult prie to darbo – tik ne rugiai byra.* Jrb.
b. □ *Kam tę pult prie to darbo – taigi / tikrai ne rugiai byra.*

Trečioji dalelytės *tik* reikšmė (22 atv.) sutampa su *vos, mažne*, kai pabrėžiamas labai mažas kiekis ar laipsnis, pvz.:

- (21) a. *Košė tik drungna.* Slnt.
b. □ *Košė vos drungna.*
- (22) a. *Jis tik nenumirė [iš gailystos].* Lp.
b. □ *Jis vos / mažne nenumirė [iš gailystos].*
- (23) a. *Nors buvau kaip geras pupų pėdas, bet savo pagalį tik panešti galėjau.* J. Bil.
b. □ *Nors buvau kaip geras pupų pėdas, bet savo pagalį vos panešti galėjau.*

LKŽ_e-e taip pat pateikiama pavyzdžių (15 atv.), kai ta pati mažumo reikšmė gali būti stiprinama kartojant *tik*, pvz.:

(24) *Arkliai tik tik kicena*. I. Šein.

Ketvirtoji dalelytės *tik* reikšmė – „visiškai neseniai, ką tiktai“, ją iliustruojančių pavyzdžių gerokai mažiau (8 atv.). Pvz.:

(25) a. *Tik pamelžtą pieną aš supiliu ir padedu šaltai*. Mžš.

b. ☐ *Ką tiktai / visiškai neseniai pamelžtą pieną aš supiliu ir padedu šaltai*.

(26) a. *Išaušo tik – ir vėl jau sutemo*. T. Tilv.

b. ☐ *Išaušo ką tiktai / visiškai neseniai – ir vėl jau sutemo*.

LKŽ_e-e dalelytės *tik* aprašo gale yra pateiktos dažnesnės jos samplaikos: *kaip tik, ką tik, tik ką, bet (teip) tik, tik jau*. Kadangi šių samplaikų reikšmė ne visada atitinka jas sudarančių dalelyčių reikšmes, žodyne nurodytos jų reikšmės. Samplaikinės dalelytės su *tik* gali eiti kita kalbos dalimi, pvz.,rieveiksmį *tik ką, ką tik* „visai neseniai“.

LKŽ_e dalelytė *tik* aprašyta išsamiai, atskleista visa jos prasminių atspalvių įvairovė. Vis dėlto nors kai kurie pavyzdžiai pateikiami kaip iliustruojantys tam tikrą konkrečią *tik* reikšmę, skiriamą dar į dvi reikšmes, tačiau iš pavyzdžių gana sunku išvelgti skirtumus tarp tų reikšmių. Iš žodyne nurodomų keturių dalelytės *tik* reikšmių dvi laikytinos pagrindinėmis – išskiriamoji ir stiprinamoji, o kitos dvi – smulkesniais stiprinamosios reikšmės pogrupiais, kurie atspindi labiau šnekamąją kalbą nei dabartinės lietuvių kalbos ypatumus.

Visai kitaip *tik* aprašytas DLKŽ_{6e}-e: jisai pirmiausia jis pristatomas kaiprieveiksmis, jungtukas, o paskui – dalelytė ir ištiktukas. (LKŽ_e *tik* aprašas pradedamas nuo daugiareikšmės dalelytės, po to einama prie jungtuko ir ištiktuko). Visiškai skirtingai žodynuose vertinama adverbialinė *tik* funkcija: didžiajame LKŽ_e-e ji net neminima, o DLKŽ_{6e}-e nuo jos pradedamas aprašas ir nurodomos dvi reikšmės. Pirmoji – „ne daugiau kaip, nieko kito kaip, išimtinai“, ją iliustruoja tokie pavyzdžiai:

(27) a. *Filmas tik suaugusiems*.

b. ☐ *Filmas tiktai / vien / vien tik suaugusiems*.

(28) a. *Tik pradžioje buvo sunku*.

b. ☐ *Tiktai / vien pradžioje buvo sunku*.

(29) a. *Apie tai galima tik spėlioti*.

b. ☐ *Apie tai galima tiktai / vien tik / vien spėlioti*.

(30) a. *Jis tik bėgo ir bėgo*.

b. ☐ *Jis tiktai bėgo ir bėgo*.

(31) a. *Dar tik antra valanda*.

b. ☐ *Dar tiktai antra valanda*.

Šalia DLKŽ_{6e} (27a), (28a), (29a), (30a), (31a) pavyzdžių pateikti ir kiti (27b), (28b), (29b), (30b), (31b), kuriuose *tik* pakeista ją atitinkančiomis dalelytėmis *tiktai*, *vien* ir samplaika *vien tik*. Iš pastarųjų pavyzdžių išryškėja dalelytei *tik* būdingos papildomos reikšmės – išskyrimas, tikslinimas, apribojimas su pabrėžimo atspalviu (be to, pastebėta, kad DLKŽ_{6e}-e pateikti (27a), (28a) pavyzdžiai pasiskolinti iš LKŽ_e-o dalelytės *tik* aprašo, iliustruojančio pirmąją *tik* reikšmę (atitinkančią dalelyčių *tiktai*, *vien* reikšmes). (31a) pavyzdyje *tik* eina prieš skaitvardį ir šiuo atveju pabrėžia laiką. Adverbialinę funkciją čia sunku įžvelgti – abejotina, kad *tik* pateiktuose pavyzdžiuose galėtų perteikti tokias reikšmes:

- (32) a. * *Dar ne daugiau kaip antra valanda.*
b. * *Dar išimtinai antra valanda.*

Antroji adverbialinė *tik* reikšmė DLKŽ_{6e}-e apibrėžiama kaip atitinkanti *vos*, *bemaž*; *pamažu*, pvz.:

- (33) a. *Rado jį tik gyvą.*
b. *Rado jį vos gyvą.*
(34) a. *Jis tik nenumirė.*
b. *Jis vos nemirė.*
(35) a. *Arkliai tik tik kicena.*
b. *Arkliai vos vos kicena.*

Iš pateiktų pavyzdžių galima spėti, kad nesužiūrėta, nes nelabai aišku, kodėl *vos*, kuris DLKŽ_{6e}-e pateikiamas tiktai kaip dalelytė, reiškianti *tik*, čia virtorieveiksmiu. Tačiau tokių dalelyčių reikšmių aprašų DLKŽ-uose ne tik šie du. DLKŽ_{6e}-e pateiktasrieveiksmio *tik* aprašas su pavyzdžiais taip pat neatrodo pagrįstas. Vien pritaikius pakeitimo metodą matyti, kad *prieveiksmį tik* visada gali pakeisti dalelytės *tiktai*, *vien*, *vos*.

Vertinant bendrai, dalelytė *tik* DLKŽ_{6e}-e aprašyta glaustai. Remiantis žodyno medžiaga, *tik* arba pabrėžia žodžio reikšmę (pvz.: *Jis tik šoko, tik lakstė*), arba apibendrina, kai eina šalia *kas*, *kur*, *kiek* (pvz.: *Kur tik eisi, ten jį sutiksi.*). Tarp dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių pateikti du atvejai, kai *tik* sudaro samplaikas, pvz.: *Tik ką išsimaudžiau.* // *Visai neseniai išsimaudžiau.* Samplaikos *tik ką* reikšmė atitinkarieveiksmio reikšmę, sakinyje ši samplaika eina laiko aplinkybe. Tačiau DLKŽ_{6e}-e samplaikinės dalelytės *tik ką* kaip atskiro leksinio vieneto reikšmė nenurodyta.

20 lentelė. Dalelytės tik aprašai lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose

Gramatika / žodynas	Reikšmė / funkcija		
JJ LKG	–	–	–
LKG II	išskiriami	ekspresinė / stiprinami	tikslinami
DLKG	išskiriami	–	tikslinami
LG	tikslinami ir ribojami	stiprinami-pabrėžiami	–
FLKG	–	ekspresinė	tikslinami
LKM	išskiriami	pabrėžiami stiprinami	tikslinami
DLKŽ _{6e}	–	pabrėžiami	apibendrinami

Dabartinės lietuvių kalbos žodynuose *tik* aprašas susijęs su pateiktu DLKŽ_{1e} (1954: 855), kuriame nurodytos dvirieveiksmio *tik* reikšmės („ne daugiau kaip, nieko kito kaip (apribojant, apibrėžiant)“ ir „vos“), o kaip dalelytė visai neapibrėžtas. Vėliau leistuose žodynuose *tik* aprašas papildytas ir dalelytės reikšmėmis, bet jos pateiktos porieveiksmio ir jungtuko reikšmių, t. y. kaip nepagrindinės. Toks skirtingas *tik* traktavimas tęsiasi daugiau nei šešiasdešimt metų. Gramatikose *tik* apibūdinamas kaip dalelytė, jungtukas, išiktukas, o žodynuose – pirmiausia kaiprieveiksmis (žr. 20 lentelę). Darbe remiamasi gramatikų aprašais ir *tik* kaiprieveiksmis čia nenagrinėjamas, nes, darbo autorės nuomone, toks požiūris nėra pagrįstas ir per daug susiaurina *tik* kaip dalelytės vartoseną.

3.3.2. Dalelytės *tik* vartoseną

DRLKT-e rasta 3 819 *tik* vartosenos pavyzdžių. Kaip žinoma iš *tik* aprašų, pateiktų 3.3.1. poskyryje, *tik* yra daugiareikšmis ir daugiafunkcis žodis. Šiame tyrime laikomasi dabartinės lietuvių kalbos gramatikų traktuotės – t. y. *tik* sakinyje gali eiti dalelyte, jungtuku, išiktuku. Adverbialinė *tik* vartoseną nenagrinėjama, nes vertinama kaip perteklinė, kuri nepagrįstai laužo akademinę tradiciją (Ulvydas 1995: 220–225; Sirtautas 1995: 100). Dėl to atsirastų painiava, nes dalelytės *tiktai*, *vien*, *vos* taip pat reikėtų įtraukti įrieveiksmius.

DRLKT-e rasti 363 pavyzdžiai, kai *tik* eina jungtuku, o išiktuko *tik* pavartojimo atvejo nerasta. Dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių DLKT-e nustatyta 3 456, tarp kurių ir morfologinės samplaikos su dalelyte *tik*. Dalelytės *tik* kaip atskiro leksinio vieneto (ne samplaikos) pavyzdžių rasta 2559. Nuo pat dalelytės *tik* tyrimo pradžios pastebėta, kad ji itin dažnai sudaro samplaikas su nekaitomais ir kaitomais žodžiais. Apie DRLKT-e rastas dalelytės *tik* samplaikas rašoma 3.3.3 poskyryje.

Išanalizavus pabrėžiamosios dalelytės *tik* pavyzdžius nustatyta, kad dažniausiai ji vartojama ne sakinio pradžioje, o kitose sakinio vietose, tokie atvejai sudaro 76 proc. visų jos pavyzdžių, rastų DRLKT-e (žr. 21 lentelę).

21 lentelė. Dalelytės *tik* pozicijos sakinyje

Dalelytės <i>tik</i> pozicija	Pavartojimo skaičius
Sakinio pradžioje	229
Sudėtinio bejungtukio sakinio pradžioje	39
Sudėtinio sujungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	188
Sudėtinio prijungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	147
Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje prieš jungtuką	19
	622 (24 proc.)
Sakinyje tarp prasminių žodžių /tarp kaitomų žodžių	1880
po <i>ir, ar, arba</i> , jungiančių vienaarūšes sakinio dalis	57
	1937 (76 proc.)
Iš viso	2 559

Nustatyti 229 sakinių, kurie praddami dalelyte *tik*. Kaip ir tiriant pabrėžiamąją dalelytę *net*, pastebėta, kad pradinė dalelytės *tik* pozicija glaudžiai susijusi su pirmesniais sakiniiais. Sakinys pradamas dalelyte *tik* tada, kai svarbu išskirti ar akcentuoti tai, kas buvo kalbama prieš ją einančiame (-iuose) sakinyje (-iuose), pvz.:

- (36) (a) *Ne mažiau už lietuvius Naugardą iš vakarų vargino Livonijos ordinas.* (b) *Šių kovų epicentre dėl savo geografinės padėties buvo Pskovas.* (c) *Kovose su vokiečiais Daumantas tapo triumfatoriumi.* (d) *Tiesa, pirmojo susidūrimo – žygio į Šiaurės Estiją (Vironiją) 1268 m. sausį tokiu nepavadinsi.* (e) *Žygiui ruošiasi esmingai, sutelkta didelė kariuomenė, vadovaujama Naugardo kunigaikščio Demetrijaus.* (f) *Tačiau mūšiuose su vokiečiais pergalių nepasiekta, net patirta skaudžių nuostolių.* (g) *Kokie buvo Daumanto nuopelnai, nežinome.* (h) *Šaltiniuose tenkinamasi pastabomis, jog Pskovo kunigaikštis vadovavęs dešiniajam kariuomenės sparnui, kurį tiktų vadinti rikiuotės centru, nes dešiniau nuo Daumanto kovėsi Demetrijus su sūnėnu Sviatoslavu, o pagrindinis vokiečių šarvuotos rikiuotės „pleišto“ smūgis teko naugardiečių rikiuotei kairėje.* (i) *Daumantas garbę ir šlovę pelnė kitokios taktikos kovose, panašiose į neseniai Lietuvon surengtus žygius.* (j) ***Tik su šešiomis dešimtimis karių*** 1269 m. balandžio 23 dieną, regis, patykojęs apie aštuonis šimtus vokiečių, Daumantas sumušė juos prie Miropovnos upės.

Dalelytė *tik* atsiranda (36j) sakinio pradžioje, kad pabrėžtų prielinksninę konstrukciją *su šešiomis dešimtimis karių*, kaip itin mažą skaičių karių, nugalėjusių dešimtis kartų gausesnę kariuomenę. Šis sakinyje papildo (36c) ir (36i) sakinius: *Kovose su vokiečiais Daumantas tapo triumfatoriumi.*<...> *Daumantas garbę ir šlovę pelnė kitokios taktikos kovose, panašiose į neseniai Lietuvon surengtus žygius.* Dalelytė *tik* vartojama kaip diskurso rodiklis, kuriantis

giluminius ryšius tekste, bet ne toks ryškus kaip dalelytė *net*. Pateiktame pavyzdyje dalelytės *tik* pabrėžimas labiau sietinas su ribojimu, tam tikro skaičiaus akcentavimu (36j) sakinyje.

Dalelytė *tik* labiausiai paryškina žodžius ar žodžių junginius, prieš kuriuos ji eina, pvz.:

- (37) (a) *Užsienio lietuviai – neatskiriama lietuvių tautos dalis.* (b) *Ilgus dešimtmečius jie, išsaugodami tautinę savimonę ir identiškumą, gynė lietuvių tautos teisę į valstybingumą ir vietą pasaulio tautų bendrijoje, populiarino Lietuvą ir jos kultūrą valstybėse, kuriose gyveno.* (c) ***Tik atkūrusi valstybingumą, Lietuva galėjo pradėti glaudžiai bendradarbiauti su užsienyje gyvenančiais lietuviais.*** (d) *Vienas svarbiausių Lietuvos valstybės uždavinių siekti, kad ryšiai su jais, jų bendruomenėmis ir organizacijomis būtų naudojami ten gyvenančių lietuvių, Lietuvos valstybės ir visuomenės interesams bei poreikiams tenkinti.*

(37c) sakinyje dalelytė *tik* pabrėžia frazę *atkūrusi valstybingumą*, kuris svarbus ne tik apibūdinant Lietuvą, bet ir susiejant šį sakinį su pirmesniu.

Sakinio pradžioje *tik* neretai eina prieš veiksmažodžius. Tokiais atvejais gana sunku atskirti, kur *tik* eina dalelyte, o kur ji – daugiareikšmis jungtukas. Remiantis DLKG (1996: 715), *tik* kaip jungtukas vartojamas ne tik priešinamąja reikšme, bet ir išskiriamąja, nuolaidos, neatitikimo, sąlygos, gretinimo reikšme. Tad vien pakeisti *tik* į *bet*, siekiant išsiaiškinti jo funkciją sakinyje, nepakanka, o kitos šio žodžio, kaip jungtuko, reikšmės neturi konkrečių atitikmenų. Nurodžius tokias įvairias jungtuko *tik* reikšmes, dalelytė *tik* visas savo funkcijas praranda. Sakinio pradžioje ji negali būti pavartota, šią poziciją gali užimti tiktai jungtukas *tik*. Dalelytė *tik*, siedama sakinius, ne vien parodo formalius jų ryšius, bet ir perduoda papildomas prasmes, o tai jungtukui nebūdinga. Todėl (38a) pavyzdyje *tik* laikytinas dalelyte, kuri tarsi implikuoja „nieko daugiau negalvok, tik siųsk...“, bet laikantis DLKG aprašo (38a) pavyzdyje *tik* yra sąlygos jungtukas:

- (38) a. – *Lyg ir nieko... – Kazys patylėjo. – **Tik siųsk** netaupydamas pinigų ir viską susitvarkys. **Bet daugiau** nekvailiok.*
b. *– *Lyg ir nieko... – Kazys patylėjo. – **Jeigu tik siųsk** netaupydamas pinigų ir viską susitvarkys. **Bet daugiau** nekvailiok.*

Kitas vartosenos pavyzdys (39a) iliustruoja *tik* kaip priešinamojo jungtuko funkciją. Tokią funkciją rodo tai, kad šiuo atveju *tik* gali būti pakeistas jungtukas *bet* (39b):

- (39) a. *Vieną vakarą buvau numačiusi pagaliau atlikti ilgai atidėliotus darbus. Deja, nuo stalo pakilti privertė durų skambutis. Atidariusi duris, išvydau senokai matytą bičiulę. Ji žengė vidun džiūgaudama, kad nusprendė padaryti man siurprizą – atvažiavo neperspėjusi ir net galės likti nakvoti! Sukandau dantis ir stengiausi elgtis mandagiai. **Tik nežinau**, kam nuo to buvo geriau?*
b. □ *Vieną vakarą buvau numačiusi pagaliau atlikti ilgai atidėliotus darbus. Deja, nuo stalo pakilti privertė durų skambutis. Atidariusi duris, išvydau senokai matytą bičiulę. Ji žengė vidun džiūgaudama, kad nusprendė padaryti man siurprizą – atvažiavo neperspėjusi ir net galės likti nakvoti! Sukandau dantis ir stengiausi elgtis mandagiai. **Bet nežinau**, kam nuo to buvo geriau?*

Sakinio pradžioje dalelytė *tik* dažnai eina prieš daiktavardžius, turinčius konkrečią reikšmę, pvz.: *tik senelės, tik automobiliui, tik gydytojas, tik skiepai* ir kt. O pavyzdžių, kai *tik* prieš abstrakčiuosius ir tikrinius daiktavardžius, rasta nedaug, pvz.: *tik rūpestį, tik ateityje, tik dūšia, tik Malevskis, tik Amerikoje, tik Lietuvos*. Analizuojant šiuos pavyzdžius pastebima, kad dalelytė *tik* sakinio pradžioje atlieka pabrėžiamąją funkciją su apribojimo atspalviu, tarsi sakoma „nieko daugiau tik“, pvz.:

- (40) (a) *Kiek daugiau kaip pora mėnesių apsistota Užuguostyje, ne taip jau toli nuo gimtųjų Kazokiškių, Vievio pusėje.* (b) *Lig tol, nesant vietoj kunigo – vienas išsikėlė prie didesnio kelio, kitas gi retsykais atvažiuodavo iš Stakliškių – klebonija buvus apleista.* (c) *Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis, palankiai vertinęs Lenkijoje pensijon išėjusio kunigo Alfredo pasiryžimą dirbti misionieriaus darbą Lietuvoje, visgi jam siūlęs pareigas Kaišiadorių katedroj.* (d) *Nes, pamatęs tą apleistą kleboniją, atsidūręs užkampių užkampėje, ims, ko gero, ir pabėgs...* (e) *Bet ne ir ne!* (f) **Tik Užuguostis, jei nėra kokios kitos, dar nuošalesnės „skylės“.**

Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad (40f) sakinyje praleidus dalelytę *tik*, būtų sunku suprasti sakinį:

* *Užuguostis, jei nėra kokios kitos, dar nuošalesnės „skylės“.*

Taigi pabrėžiamoji dalelytė ne tik paryškina tikrinį daiktavardį, bet ir sukuria sąsają tarp (40a), (40e) ir (40f) sakinių.

Dalelytė *tik* sakinio pradžioje dažnai eina priešrieveiksmius. DRLKT-o pavyzdžiuose su kai kuriaisrieveiksmiais (pvz.: *tik tada, tik čia, tik labai, tik tiek* ir kt.) ji vartojama po keletą kartų, pvz.:

- (41) **Tik tada, kai viską turite po ranka, imkitės ruošti valgi, o pirmiausia produktus tam valgiui, kuris virs ilgiausiai: kai jis užkaistas, ruoškite kitą valgi, kuriam išvirti ar iškepti reikia trumpesnio laiko. Kai ir šis bus paruoštas, vartotus įrankius ir indus sudėkite spintelėn, likusius produktus – į jų nuolatinę vietą, virtuvė vėl bus švari ir tvarkinga.**

Su kitaisrieveiksmiais dalelytė *tik* vartojama daug rečiau, pvz.:

- (42) (a) *Vyrai pasakojo, kad slėniuose jau tikras pavasaris, jau žydi sodai, merginos vaikšto su vasariniu apdaru.* (b) *Rytojaus dieną raiteliai išvyko, vėl likęs vienas negalėjau surasti sau vietos, – naktį niekaip negalėjau užmigti, vis galvojau.* (c) **Tik paryčiui kiek užsnūdęs susapnavau sapną.**

(42) pavyzdyje dalelytė *tik* pavartota prieš laikorieveiksmį *paryčiui*, kad jį pabrėžtų. Eidama sakinio pradžioje ji sujungia (42b) sakinį su (42c) sakiniu ir sukuria koherenciją, giluminį teksto ryšį.

Sakinio pradžioje pabrėžiamoji dalelytė *tik* taip pat gana dažnai eina prieš įvardžius. Ji paryškina parodomuosius (*tik tas, tik tai; tik tokia, tik tokie*), asmeninius įvardžius (*tik jis, tik jos*), apibendrinamąjį (*tik niekas, tik nieko*) ir atskiriamąjį įvardį (*tik vieni pripažįsta, tik vienu metu*).

Nedaug dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina prieš būdvardžius, skaitvardžius ir prielinksnes konstrukcijas. Dalelytė *tik* pabrėžia visą prielinksninę konstrukciją, kuri gali būti sudaryta iš prielinksnio ir daiktavardžio, pvz.:

- (43) *Palšoje tamsoje nebesimatė akmeninio silueto. **Tik prieš akis**, vizgindamas uodegytę, stovėjo juodas šuniukas.*

Arba – iš kelių žodžių junginio, pvz.:

- (44) (a) *Apskritai Suvienijimo bažnyčia nariams verbuoti naudoja dvi skirtingas prieigas: slaptą ir atvirą.* (b) *Slaptasis verbavimo būdas pasirodė besąs sėkmingesnis už viešąjį.* (c) *Slapčiomis „žvejojamas“ rekrūtas kurį laiką nieko negirdi ir nežino apie bažnyčią.* (d) *Ji mat slepiasi prisidengusi įvairiais vardais, pvz., Kūrybingos bendruomenės seminaras, ekologija, pasaulio taika, rasinių santykių pagerinimas, seminaras apie viršpojūtinį suvokimą...* (e) *Visuose tuose seminaruose ar paskaitose esti slaptai prakišama Moon'o ideologija.* (f) *Žinoma, tie seminarai vedami Moon'o žmonių, o jų dalyviai – Moon'o sekėjai, išskyrus „sugaudytus naujokus“.* (g) *Parodžiusieji susidomėjimo pakviečiami į kitą seminarą ar paprasčiausiai apsilankyti.* (h) ***Tik po trijų ar keturių savaitių*** Moon'o grupė atskleidžia savo tikrą vardą.

(44) pavyzdyje dalelytė *tik* atlieka diskurso rodiklio funkciją – ji sieja (44c) ir (44f) sakinius. Taip pat šiuo atveju ji akcentuoja laiką – *tik po trijų ar keturių savaitių*. Pateiktoje teksto atkarpoje pavartota dalelytė *tik* paryškina tą sakinio dalį, kuri autoriui yra svarbi.

Tais atvejais, kai dalelytė *tik* vartojama su būdvardžiais, dažniausiai ji eina prieš nelyginamojo laipsnio kokybinius būdvardžius (pvz.: *tik vėly vakarą, tik nepastabus keleivis, tik nepilni penkiolika metų* ir kt.). Taip pat ji eina prieš įvardžiuotinius būdvardžius (pvz.: *tik amžinoji, tik paskutiniu metu, tik senasis pirtininkas, tik pastarieji*). Šiuose pavyzdžiuose apie dalelytę *tik* būtų per maža pasakyti, jog ji pabrėžia įvardžiuotinio būdvardžio reikšmę, kur kas ryškiau ji čia atsiskleidžia ji kaip diskurso rodiklis, kuris padeda sukurti giluminius ryšius tarp sakinių pastraipoje, pvz.:

- (45) (a) *Pamiršau vieną Gustą.* (b) *Vienas Gustas nerado vietos mano istorijose.* (c) *Senas pirtininkas amžinai nesiskutęs, apšepusiu smakru, kurčias ir nebylys.* (d) *Beveik niekada nematau jo miestelyje, beveik niekas nebevaikšto praustis į medinę jo pirtį.* (e) *Tačiau pirtis tebestovi ir kas šeštadienį lengvas dūmas rūksta pro jos kaminą.* (f) *Vienintelis žmogus, kuris čia ateina, pasispraudęs po pažastimi beržinę šluotą, yra tas vienintelis, kuris moko ir šokdina mūsų miestelį savo instrukcijomis, nurodymais ir potvarkiais.* (g) *Bet ar yra bent vienas, matęs tą vienintelį akis į akį?* (h) ***Tik senasis pirtininkas***, kurčias ir nebylys, kuris nepapasakos niekam, ką mato ar girdi.

(45h) sakiny pradedamas dalelyte *tik*, kad užtikrintai atsakytų į (45g) sakinio klausimą. Bet taip pat ji sieja (45h) sakinį su (45c) sakiniu. (45h) sakinio pradžioje prieš būdvardį einanti dalelytė *tik* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji ir kaip diskurso rodiklis.

Sakinio pradžioje dalelytė *tik* palyginti retai vartojama prieš skaitvardžius. Dažniausiai tokiais atvejais ji pabrėžia konkrečius metus ar amžių (6 atv.), pvz.: *tik 1612 m., tik 1706 metais, tik XIV a. viduryje* ir kt. Taip pat ji pabrėžia skaitvardį *vienas (-a)*, pvz.:

- (46) ***Tik 1 iš 100*** užsikrėtusiųjų meningokoku suserga meningitu arba meningokokiniu sepsiu. Šios sunkiausios ligos formos pakerta turinčius silpniausių imunitetą.

Čia pateiktas (46) pavyzdys yra pirmas vienos straipsnio dalies sakinytis, tad, atrodytų, vienintelė dalelytės *tik* funkcija yra pabrėžimas, akcentavimas – *tik 1 iš 100*. Tačiau panagrinėjus straipsnio tekstą atsiskleidžia, kad (46) sakinytis yra susijęs su straipsnio pradžia:

- (47) *Meningokokinė infekcija, kuria kasmet užsikrečia dešimtys žmonių, šiais metais debiutavo ypač tragiškai: Vilniuje vien sausį ir vasarį nuo jos mirė 4 žmonės.*

Dalelytė *tik* ir šiuo atveju padeda sukurti ryšį tarp nutolusių sakinių ir pabrėžti perduodamą aktualią informaciją (Girdenienė 1971: 45).

Kitame poskyryje aprašomi dalelytės *tik* pavyzdžiai, kai ji eina prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius. Tokių atvejų nedaug, nes užimdama šią poziciją *tik* dažniausiai funkcionuoja ne kaip dalelytė, o kaip jungtukas.

3.3.2.1. Dalelytė *tik* prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius

Dalelytė *tik* dar rečiau nei pabrėžiamoji dalelytė *net* vartojama prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius. Daugiausia dalelytės *tik* pavyzdžių rasta su jungtuku *kaip* (14 atv.). Tokiais atvejais ji eina prieš šį lyginamąjį jungtuką ir paryškina jo reikšmę kartu su prasminiais žodžiais, pvz.:

- (48) *Kur kas greičiau pastebime juos turint kitus žmones. O savo negerą bruožą aiškiname **tik kaip priverstinį atsaką** į kitų žmonių blogą elgesį su mumis.*
- (49) *Šeima tave visapusiškai palaikė ir tas gyvenimo epizodas turėjo išlikti **tik kaip niūrus prisiminimas**.*

Su kitais lyginamaisiais jungtukais dalelytė *tik* vartojama itin retai, pvz.:

- (50) *Jei Dievas būtų mums tik loginė abstrakcija, tai viskas turėtų iš jo eiti kaip loginė būtinybė; jis pats būtų **tik tarsi svarbiausias įstatymas**, iš kurio viskas išplaukia, bet neturėtų asmens bruožų ir sąmonės.*
- (51) *Kai Benas atskubėjo į įvykio vietą, rado **tik lyg Dievo pirštą** styrantį mūrinį kaminą ir daugybę tebesmilkstančių nuodėgulių.*

Aiškinantis, ar (50) ir (51) pavyzdžiai, kai dalelytė *tik* paryškina jungtukus *tarsi*, *lyg*, nėra vieninteliai, tokių atvejų ieškota ir DLKT-e. Čia jų vartosenos pavyzdžių rasta taip pat nedaug: *tik lyg* – 24, *tik tarsi* – 38 atvejai.

Dalelytės *tik* pavyzdžių, kai ji eina prieš kitus prijungiamuosius jungtukus ar jungiamuosius žodžius, DRLKT-e nedaug. Tokiais atvejais ji labiau akcentuoja sudėtinių prijungiamųjų sakinių pirmąjį dėmenį, pvz.:

- (52) „*Tik būtinai parašykite didžiosiomis raidėmis: MOTINOS PIENAS – PATIKIMIAUSIAS KŪDIKIUI MAISTAS! TIK KAI JO NĖRA AR TRŪKSTA, MAITINKITE VAIKUTĮ MOTINOS PIENO PAKAITALAIŠ*“, – pokalbio pradžioje paprašė ALYTĖ ANDRAŠIENĖ, parduotuvės „PUPA“, prekiaujančios tais motinos pieno pakaitalais, vedėja.

DRLKT-e rastas vienas pavyzdys, kai dalelytė *tik* eina prieš jungtuką *kad* ir pabrėžia prijungiamą šalutinio sakinio dėmenį:

- (53) *Bet ne seniausiai buvau susipažinęs su vokiečių oreivystės firmos „Deruluft“ atstovu Br. Balčiūnu (tarp kitko, K. Binkio giminaičiu pagal pirmą jo žmoną), kuris turėjo atliekamų pinigų ir idėją fiks, kad jam reikia pasidaryti žurnalistu, ir jis tada gausiąs leidimą nuvykti į Ameriką. Tai jis mielai kurį laiką pafinansuosiąs „Spaktyvos“ leidimą, tik kad aš duočiau jam pasirašyti keletą numerių už redaktorių.*

Tačiau analizuojant dalelytės *tik* pavyzdžius pastebėta, kad tais atvejais, kai ji eina prieš nereikšminį jungtuką *kad*, ji pabrėžia ne jungtuką, o postpoziciškai paryškina veiksmažodį (*pažadu tik, kad; matau tik, kad; nesinorėtų tik, kad*), būdvardį (*svarbu tik, kad; baisu tik, kad*), daiktavardį (*bėda tik, kad*) ir prievieksmį (*gaila tik, kad*), pvz.:

- (54) *Gaila tik, kad Kemi pilis egzistuos trumpiau negu ji buvo statoma.*

Dar vienas tokią vartoseną iliustruojantis pavyzdys:

- (55) *Žiūrėk tik, kad paskui nebūtų vėlu.*

DRLKT-e rasta dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina prieš jungiamuosius žodžius *kada*, *kokie*. Bet tais atvejais ji nepabrėžia jungiamųjų žodžių, pvz.:

- (56) *Klausimas tik, kada, kaip ir kur mėginti jį žengti, jei visi nuo tavęs suka nosį ir net nenori suvokti, kas vyksta tavo sieloje.*

(56) pavyzdyje dalelytė *tik* postpoziciškai pastiprina prasminį žodį *klausimas*, pagrindinio sakinio veiksnį.

Dalelytei *tik* nebūdinga eiti prieš jungtukus ar jungiamuosius žodžius ir pabrėžti tą sudėtinio sakinio dalį. Kur kas dažniau ji eina prieš prijungiamųjų sakinių jungtukus ir jungiamuosius žodžius, bet postpoziciškai ji šliejasi prie prasminių žodžių, kurie yra kito sudėtinio sakinio (dažniausiai neišplėstinio) dėmens nariai. Tokia postpozicinė vartoseną būdinga ir kitai pabrėžiamajai dalelytei – *gi*, tad šiais atvejais dalelytė *tik* panėšėja į ją, pvz.:

(57) *Nesamprotausim, kaip ir kiek privalo žaisti Rimas Kurtinaitis – tai jo komandos trenerio reikalas, nesinorėtų tik, kad jis virstų pasakų Jonuku, kurį visi užjaučia ir gailisi...*

(56) ir (57) pavyzdžiuose dalelytė *tik* eina vieno iš sudėtinio sakinio dėmenų pabaigoje ir (56) sakinyje pabrėžia veiksnį, o (57) – tarinį. Pastarajame sakinyje nuo jungtuko *kad* ji atskirta kableliu, vadinasi, dalelytė *tik* priklauso prie pagrindinio sudėtinio sakinio dėmens, kurį ji postpoziciškai pabrėžia.

Dalelytės *tik* postpoziciškai pabrėžiami žodžiai yra iš skirtingų kalbos dalių, tai ir būdvardžiai (*baisu, svarbu*), ir daiktavardžiai (*klausimas, bėda*), irrieveksmiai (*gaila*), pvz.:

(58) a. *Raibąsias laukų višteles – kurapkas – visų būrelių medžiotojai lesina grūdų atliekomis. Gaila tik, kad ne visur yra įruoštos joms palapinės-slėptuvės.*

(58b) sakinyje dalelytė *tik* perkėlus priešrieveksmį *gaila*, t. y. tarinio vardinę dalį, sakinyje (58c) jos reikšmė keistųsi ir jau būtų kaip priešpriešinio jungtuko *bet*, pvz.:

b. □ *Tik gaila, kad ne visur yra įruoštos joms palapinės-slėptuvės.*

c. *Raibąsias laukų višteles – kurapkas – visų būrelių medžiotojai lesina grūdų atliekomis.*
□ *Bet gaila, kad ne visur yra įruoštos joms palapinės-slėptuvės*

Tokia dalelytės *tik* vartoseną galima, kai ji eina prieš jungtukus *kad, jei*.

DRLKT-o pavyzdžių analizė rodo, jog dalelytė *tik* prieš jungtukus vartojama labai retai. Nustatyta 19 atvejų, kai dalelytė *tik* pabrėžia jungtukus *kaip, tarsi, lyg, kai* ir *kad* ir prijungiamą sakinio dėmenį. Dar 8 atvejais dalelytė *tik* šliejasi ne prie jungtuko, o prie žodžio, po kurio ji eina, ir jį pastiprina – taip šlietis būdinga kitai pabrėžiamajai dalelytei *gi*. Kadangi tokių pavyzdžių nėra daug, platesnių apibendrinimų negalima daryti. Tokią dalelytės *tik* vartoseną reikėtų tirti analizuojant pavyzdžius didesniame tekстыne.

3.3.2.2. Dalelytė *tik* po jungtukų

Pavyzdžių, kai dalelytė *tik* eina po jungtukų ir jungiamųjų žodžių, DRLKT-e nustatyta daugiau nei kitų pradinių (kai dalelytė *tik* eina pirmu sakinio žodžiu ar prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius) pozicijų (žr. 21 lentelę).

Dažniausiai dalelytė *tik* vartojama po prijungiamųjų jungtukų: *kad* (42 atv.), *kai* (29 atv.), *jei* (20 atv.), nes (17 atv.), pvz.:

(59) *Sėdėjau studijoje ir laikiau sugniaužusi kumščius, kad tik naujos pramoginės laidos „Dar ne vakaras“ simpatiškas vedėjas atsistotų taip, kaip reikia, pasižiūrėtų būtent į tą, o ne į aną filmavimo kamerą, bei viską teisingai pasakytų ir Audrius Giržadas neturėtų prie ko prikibti.*

- (60) *Apie kitus užsieniečius pagalvokime ir taip: koks skirtumas JAV, Anglijos, Prancūzijos biznieriui, ar turėti gamyklą Lietuvoje, ar Rusijos Lietuvos gubernijoje, jei tik galima pelnytis.*
- (61) *Pateikimas išimties teise. Tai toks pateikimo būdas, kai tik tam tikri tarpininkai įmonės prekes pateikia vartotojui.*

Iš (59), (60), (61) pavyzdžių matyti, kad dalelytė *tik* vartojama iškart po šalutinio sakinio jungtuko, kad semantiškai išryškintų po jos einančius prasminius žodžius: *tik naujos pramoginės laidos, tik galima pelnytis, tik tam tikri tarpininkai*. Taigi dalelytė *tik* po prijungiamųjų jungtukų atlieka dvi funkcijas: pabrėžiamąją ir diskurso rodiklio. Šalutiniame sakinyje dalelytė *tik* paryškina tai, kas autoriui itin svarbu.

Po kitų prijungiamųjų jungtukų dalelytės *tik* vartojama rečiau, pvz.:

- (62) *Kas neturi kaimyno, tas neturi ir kultūros. Svarbu tad gyventi pačiame viduryje verdančio gyvenimo, nes tik čia suliepsnoja intelektualinė aistra, užsidega širdys, kyla sugestijos, ryškėja idėjos, susiduria nuomonės.*

(62) pavyzdyje po prijungiamojo priežasties jungtuko *nes* einanti dalelytė *tik* pirmiausia pabrėžia įvardį *čia*, bet užimdama tokią poziciją ji paryškina ir visą šalutinį sakinį.

Iš viso dalelytės *tik* pavyzdžių, kai ji eina po prijungiamųjų jungtukų, DRLKT-e nustatyta 147 (žr. 22 lentelę).

Daug rečiau *tik* vartojama po jungiamųjų žodžių: *kada tik* (3 atv.), *kur tik* (32 atv.), *kuris (-i) tik* (13 atv.), pvz.:

- (63) *Tačiau įvardyti tuos padarinius norėta; ir kadangi vokiečių mentalitetas mechanistinę filosofiją galėjo įsisąmoninti tik (tariamai) tobuliausiai išreikštą, tai šitaip buvo pasakyta siaubinga tiesa: visa filosofija, visa be išimties, kuri tik yra grynai protinė, yra arba taps spinozizmu!*
- (64) *Kovą galėsi nutraukti, kada tik panorėsi.*

(63) ir (64) pavyzdžiuose dalelytė *tik* labiau pabrėžia jungiamuosius žodžius *kuri tik* ir *kada tik*, taip paryškina prijungiamą sakinio dėmenį.

22 lentelė. Dalelytės *tik* vartoseną po jungtukų ir jungiamųjų žodžių

Po prijungiamųjų jungtukų/ jungiamųjų žodžių	Pavarto jimo skaičius	Po sujungiamųjų jungtukų	Pavarto jimo skaičius	Po jungtukų, jungiančių vienaarūšes sakinio dalis	Pavarto jimo skaičius
<i>jei tik</i>	20	<i>bet tik</i>	38	<i>ar tik</i>	4
<i>jeigu tik</i>	9	<i>o tik</i>	56	<i>arba tik</i>	7
<i>jei / jeigu ... tai tik</i>	8	<i>tačiau tik</i>	16	<i>ir tik</i>	46
<i>jog tik</i>	3	<i>ir tik</i>	67		
<i>kad tik</i>	42	<i>ar tik</i>	9		
<i>kada tik</i>	3	<i>arba tik</i>	2		
<i>kai tik</i>	29				
<i>kur tik</i>	3				

<i>kuris (-i) tik</i>	13				
<i>nes tik</i>	17				
	147		188		57

Kiek dažniau dalelytė *tik* vartojama su sujungiamaisiais jungtukais: *ir* (67 atv.), *o* (56 atv.), *bet* (38 atv.), *tačiau* (16 atv.), *ar* (9 atv.), *arba* (2 atv.). Tačiau su kitais jungtukais (*bei, nei, ogi, vis dėlto*) jos vartosenos pavyzdžių nerasta. Išnagrinėjus pavyzdžius nustatyta, kad dalelytė *tik* kiek dažniau eina po sudedamojo jungtuko *ir*, jungiančio sakinius (67 atv.), nei vienerūšės sakinio dalis (46 atv.), pvz.:

- (58) *Vidutinės namų ūkio Vokietijoje pajamos per mėnesį 1992 m. buvo apie 4500 Vokietijos markių, **ir tik pusė jų** buvo išleidžiama maistui, drabužiams ir butui.*
- (59) *Šiame skyriuje sujungtos daug bendro turinčios vadybos funkcijos. Jos yra viena kitos tąsa, **ir tik nagrinėjamos šiame kontekste** turi prasmę.*

(58) pavyzdyje jungtukas *ir* jungia sakinius, o po jo vartojama dalelytė *tik* pastiprina šio sakinio dėmens pradžia *tik pusė jų*. (59) pavyzdyje *ir* jungia sakinio dalis, o *tik* paryškina tą žodžių junginį, prieš kurį ji pavartota – *nagrinėjamos šiame kontekste*.

Po priešpriešinio jungtuko *o* einanti dalelytė *tik* pabrėžia ne sakinį, o sakinio dalį, nes jungtukas dažniau jungia sakinio dalis (49 atv.) nei sakinius (7 atv.), pvz.:

- (60) *Aptarnavimo cechai, tarnybos arba ūkiai produkcijos negamina, **o tik** sudaro sąlygas pagrindiniams ir pagalbiniams cechams normaliai dirbti (transporto cechai, sandėlių ūkiai).*
- (61) *Asmens tęstinumas nutrūks, **o tik pati** patirtis pasiliks amžinai.*

Beveik dukart mažiau DRLKT-e rasta pavyzdžių, kai dalelytė *tik* eina po priešpriešinio jungtuko *bet* (palyginti su *o*). Išanalizavus vartosenos pavyzdžius nustatyta, kad jungtukas *bet* dažniau jungia sakinio dalis (23 atv.) nei sakinius (15 atv.), pvz.:

- (62) *Mūsų bėgimas nuostabus ir natūralus. Man pačiai įdomu, kiek aš galiu įveikti. Bėgioju jau 12 metų, **bet tik pastaruosius dvejus** metus turiu tikrai geras sąlygas treniruotis – sauną, salę darbui su svoriais, bėgimo takelį, ir visa tai yra mano name.*
- (63) *Dėkit, kur norit, **bet tik** manęs nelieskit, nes aš jau...*

Priešpriešinis jungtukas *tačiau*, po kurio dalelytė *tik* taip pat eina, dažniau jungia sakinius (11 atv.) nei sakinio dalis (5 atv.), pvz.:

- (64) *Šį karą galima pavadinti globaline revoliucija, kurios padariniai, net pernelyg akivaizdūs mūsų šimtmetyje, badyte bado akylesnio žmogaus akis, **tačiau tik** nedaugelis supranta tikrąsias šios viską naikinančios revoliucijos priežastis.*
- (65) *Laikinoje stabilizacijos vietoje riedulinė medžiaga kaupiasi, nuobirynas plečiasi ir storėja, **tačiau tik** iki tam tikros ribos.*

Su priešpriešinais jungtukais dalelytė *tik* vartojama kiek skirtingai. Ištyrus vartosenos pavyzdžius nustatyta, kad, kai ji eina po jungtuko, jungiančio sakinius, tai sakinys, kuriame

pavartota dalelytė *tik*, išryškinamas labiau. O kai dalelytė *tik* eina po jungtuko, jungiančio sakinio dalis, tuomet labiau akcentuojami žodžiai, prieš kuriuos ji vartojama. Dalelytė *tik* sakinyje vartojama siekiant paryškinti tai, kas svarbu autoriui.

Rasti 335 atvejai, kai dalelytė *tik* eina po jungtukų ir jungiamųjų žodžių sakinio pradžioje. Tai sudaro 10 proc. jos vartosenos atvejų DRLKT-e. Dažniau dalelytė *tik* vartojama po sujungiamųjų jungtukų (188 atv.).

Palyginti retai *tik* eina po viena rūšies sakinio dalis jungiančių jungtukų (*ar, arba, ir*) – DRLKT-e rasti 57 tokie pavyzdžiai, pvz.:

(66) *Anksčiau 95 proc. lietuviškų staklių būdavo išvežama į Rytus ir tik vienetai – į Vakarus.*

(67) *Deprivacijos gali būti faktiškos arba tik deklaruojamos.*

Tokios įvairios dalelytė *tik* pozicijos sakinyje rodo jos kaip pabrėžiamosios dalelytės funkciją: ji gali eiti bet kurioje sakinio vietoje – tiek sakinio pradžioje, tiek po prijungiamųjų ar sujungiamųjų jungtukų, o retkarčiais – prieš jungtukus.

Kitame poskyryje nagrinėjamos dalelytės *tik* morfologinės samplaikos.

3.3.3. Dalelytės *tik* samplaikos

Iš kitų tiriamųjų dalelyčių *tik* išsiskiria tuo, kad dažnai sudaro samplaikas su nekaitomais žodžiais. Kas ketvirtame DRLKT-o pavyzdyje dalelytė *tik* vartojama kaip morfologinės samplaikos dėmuo. Tyrimas atskleidė, kad dažniausiai *tik* sudaro samplaikas su dalelyte *ne*, pvz.: *ne tik ... bet ir* (388 atv.), *ne tik* (156 atv.), *tik ne* (12 atv.), *ne vien tik* (9 atv.), *ne vien tik ... bet ir* (7 atv.).

Tik sudarytų morfologinių samplaikų su kitomis dalelytėmis DRLKT-e rasta mažiau: *kaip tik* (122 atv.), *vien tik* (40 atv.), *vos tik* (30 atv.), *dar tik* (21 atv.), *kaip tik ir* (11 atv.), *tik ir* (7 atv.), *tik dar* (6 atv.), *jau tik* (5 atv.), *vis tik* (4 atv.), *tik štai* (2 atv.), *tik vos* (2 atv.). 23-oje lentelėje mažėjančio dažnumo tvarka pateiktos morfologinės samplaikos (remiantis DRLKT-e duomenimis), kurias dalelytė *tik* sudaro su nekaitomais žodžiais.

23 lentelė. Dalelytės tik samplaikos su nekaitomais žodžiais

Su nekaitomais žodžiais	Pavarto jimo skaičius	Pavyzdžiai
<i>ne tik ... bet ir</i>	388	<i>Netrukus paaiškėjo ne tik šios, bet ir kitų vagysčių aplinkybės bei vykdytojai.</i>
<i>ne tik</i>	156	<i>Tai išties unikalus atvejis ne tik vokiečių literatūroje: dar negimusi knyga turėjo tokį tiražą, apie kurį svajoja ne vienas žinomas rašytojas.</i>
<i>kaip tik</i>	122	<i>Žano Šarljo de Fontbrunė nuomonė, tai galima paaiškinti tuo, kad kaip tik tais metais ir prasidės Vandenio Era – totalinio žmonijos atgimimo epocha.</i>
<i>vien tik</i>	40	<i>Manoma, kad vien tik formaliu reguliavimu negalima pasiekti gerų rezultatų.</i>
<i>vos tik</i>	30	<i>Kamingsas (labai mielas žmogus), vos tik atsiranda kokia proga, stengiasi paneigti tvirtinimą, kad jis pelnosi iš karų.</i>
<i>dar tik</i>	21	<i>Rawat būdamas dar tik šešerių metų buvo įvesdintas į 'misijos paslaptis' (gavo žinojimą).</i>
<i>tik ne</i>	12	<i>Esant reikalui galima laikyti ir kambario temperatūroje, pasiimti į kelionę, bet tik ne ilgiau kaip iki 6 mėn.</i>
<i>kaip tik ir</i>	11	<i>O fenomenologija kaip tik ir siūlo nuo šito objektyvumo sugrįžti į patį jo siekiančių minčių bei intencijų akiratį, kurias tas objektyvumas užstoja ir verčia pamiršti.</i>
<i>ne vien tik</i>	9	<i>– Ne vien tik tai ir ne tik pas mus! – jau kietai nukirto Tomas.</i>
<i>tik ir</i>	7	<i>Namiškiai tik ir klausė: ko tu juokiesi?</i>
<i>ne vien tik ... bet ir</i>	7	<i>Nūdien juk jau kalbama jau ne vien tik apie religinius kultus, bet ir apie psichologinius, politinius ir net komercinius kultus.</i>
<i>tik dar</i>	6	<i>Panašu, kad tai tik dar vienas gerai suplanuotas žingsnis, norint eilinį kartą sukelti triukšmą.</i>
<i>jau tik</i>	5	<i>– Mano gyvenimo istorija įdomi jau tik man pačiam.</i>
<i>vis tik</i>	4	<i>Bet vis tik didžiausia albumo staigmena – Amerikos country superžvaigždės Gerfo Brukso įrašyta daina „Hard Luck Women“, kurioje jam pritaria Stenlis ir Simonsas.</i>
<i>tik štai</i>	2	<i>Šio darbo tikslui esminga tik štai kas.</i>
<i>tik vos</i>	2	<i>Ir tik vos pastebimas nugalėtojų metų šešėlis aplink akis primena, kad buvusi išvaizda ne amžina.</i>
	822	

Dalelytė *tik* dažniausiai randama morfologinėje samplaikoje *ne tik ... bet ir*. Dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje ši samplaika yra labai dažna (Kovalevskaitė, Rimkutė 2008: 136). Daugiau kaip du kartus rečiau vartojama kita dalelytės *tik* morfologinė samplaika *ne tik*, pvz.: *Žmogaus elgesį vertina **ne tik kiti**, tą daro ir jis pats*. DRLKT-o pavyzdžiuose samplaika *ne tik* dažniau eina prieš vardažodžius, įvardžius nei prieš veiksmažodžius, pvz.: *Su vokiečiais pertvarkėme savo keltus taip, kad galime pervežti **ne tik vagonus**, treilerius ir 100–160 keleivių*.

Nagrinėjant dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžius DRLKT-e buvo rasta morfologinių samplaikų, kurias ji sudaro su įvardžiais *kas*, *koks*. Jos, palyginti su morfologinių samplaikų, sudarytų su nekaitomais žodžiais, skaičiumi DRLKT-e, yra itin retos. Nustatyta 18 dalelytės *tik*

morfologinių samplaikų su įvardžiais vartosenos pavyzdžių. Šios morfologinės samplaikos su įvardžiais pateiktos 24-ioje lentelėje mažėjimo tvarka.

24 lentelė. Dalelytės tik samplaikos su įvardžiais

Įvardis	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
<i>kas tik</i>	8	<i>Mūsų sandėliai tiesiog prikimšti įvairiausių rūbų, pareiškia ji, netgi paties naujausio modelio, jeigu būsi gerutis ir manęs klausysi, galėsi išsirinkti kas tik patinka.</i>
<i>ko tik</i>	4	<i>O ko tik nesužino, nepamato matininkas žingsniuodamas laukais, palaukėmis, pamiškėmis, pabaliais...</i>
<i>kokių tik</i>	3	<i>Kokių tik ligų nėra!</i>
<i>kokie tik</i>	1	<i>Kokie tik paukščiai nelankė Ašvos, baigiančios užželti vandens augalais upės!</i>
<i>koks tik</i>	1	<i>Jis toks purvinas, baltas su mėlynu arba juodas, suzmekęs, pažliugęs ir dar – koks tik nori.</i>
<i>kuo tik</i>	1	<i>Koks tas paslaptingas žaidimas, galintis bet ką paversti kuo tik nori, tačiau priklausantis nuo ūpo, nuo aplinkybių, net nuo šviesos?</i>
	18	

DRLKT-e rastos kelios morfologinės samplaikos, kurios į atskirus dėmenis neskaidomos: *ką tik* (50 atv.), *tik ką* (3 atv.), *kol kas tik* (4 atv.). Jos vartojamos kaip atskiras leksinis vienetas, įgijęs naują gramatinę reikšmę, pvz.:

- (68) *Nuimti tiesųjį pieštuko elektrodą ir užsukti **ką tik** pagamintą elektrodą su kilpute.*
- (69) *O jų šešiametis sūnus Andrius tėvų verslą **kol kas tik** stebi.*
- (70) *Pažiūrėkime, ką kalba apie statybų reikalus statistika. **Tik ką** Statistikos departamentas pateikė duomenis apie statybų industrijos padėtį per pirmuosius tris šių metų mėnesius.*

Ir kai kurios kitos morfologinės samplaikos, dalelytės *tik* sudaromos su nekaitomais žodžiais, įgyja naują reikšmę ir atlieka kitos kalbos dalies funkciją, pvz.: samplaika *ne tik ... bet ir*, vartojama kaip priešpriešinis jungtukas, samplaika *kaip tik* įgyja adverbialinę reikšmę ir tampa sakinio dalimi.

Išanalizavus DRLKT-o vartosenos pavyzdžius nustatyta, kad dalelytei *tik* būdinga sudaryti įvairias samplaikas su kaitomais ir nekaitomais žodžiais, kaip antai: *ne tik; ne tik ... bet ir; tik ne; kaip tik; vien tik; ką tik; vos tik; dar tik; kur tik; vis tik; ko tik; tik ką; tik jau* ir kt. Rastos 897 (žr. 23 ir 24 lenteles) tokios samplaikos, t. y. daugiau nei trečdalis visų dalelytės *tik* pavyzdžių. Iš to išplaukia, kad rašytinėje lietuvių kalboje *tik* itin dažna, nes padeda sustiprinti daugelio trumpų žodžių (dalelyčių, jungtukų, įvardžių) leksinį krūvį – kai kada tai gali būti tikrai papildomas reikšmės atspalvio paryškimas, o kartais – naujo leksinio vieneto sudarymas.

Toliau darbe aptariamas dalelytės *tik* funkcionavimas sakinyje pabrėžiant žodžius ar žodžių junginius. Pabrėžiamoji dalelytės *tik* funkcija siejama su jos akcentuojamų prasminių žodžių kalbos dalimi.

3.3.4. Dalelytės *tik* funkcijos

Šiame poskyryje nagrinėjami dalelytės *tik* kaip atskiro leksinio vieneto vartosenos pavyzdžiai, rasti DRLKT-e (2 559 atv.). Kaip jau rašyta 3.3.3 poskyryje, dalelytė *tik* itin dažnai sudaro morfologines samplaikas su nekaitomais žodžiais.

Kaip jungtukas *tik* vartojamas nedažnai, tokių pavyzdžių DRLKT-e rasta – 363. Analizuojant *tik* gramatines funkcijas būtina kreipti dėmesį į sakinio kontekstą, pvz.:

(71) *Ten buvo beveik visiškai tamsu, tik ritmingai blykčiojo įvairių atspalvių šviesos, trenkė garsi programos muzika ir buvo girdėti reti, pavieniai šūkčiojimai.*

(71) pavyzdyje *tik* eina po kablelio, bet čia ji yra pabrėžiamoji dalelytė, paryškinanti prieveiksmį *ritmingai*, o ne priešpriešinis jungtukas. Kai *tik* eina sakinio pradžioje ar po kablelio, nustatant jos funkciją sakinyje kyla sunkumų. Tokiais atvejais labai svarbu atsižvelgti į kontekstą, nes *tik* taip galima apibrėžti jos funkciją ir kalbos dalį.

DRLKT-o pavyzdžiuose dalelytės *tik* randama prieš visų kaitomų kalbos dalių žodžius, prielinksnes konstrukcijas, prieveiksnius. Toks morfologinis junglumas dalelytę *tik* daro išskirtinę, rodo, kad ji laisva eiti su bet kuriuo sakinio žodžiu, nepriklausomai nuo jo kalbos dalies. Vis dėlto konkrečiame sakinyje jos funkcionavimas neatsiejamas nuo pirmesnių sakinių kaip loginių punktyrų, pagrindžiančių jos atsiradimą toje sakinio vietoje, o ne kitoje, pvz.:

(72) *Nuoseklusis būdas tinka retai: mažuose kolektyvuose, kai nedidelė TGR apimtis. Paprastai stengiamasi, kad tarp etapų būtų kuo glaudesnis ryšys, nes tik tada pasiekiami minimali TGR trukmė. Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima tik apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.*

(72) pavyzdyje dalelytė *tik*, eidama prieš prieveiksnius *tada* ir *apytikriai*, paryškina juos tarp kitų sakinio žodžių.

(73) sakiniai lieka aiškūs ir be dalelytės *tik*, bet jų prasminiai akcentai skiriasi nuo (72) sakinių, pvz.:

(73) *Paprastai stengiamasi, kad tarp etapų būtų kuo glaudesnis ryšys, nes tada pasiekiami minimali TGR trukmė. Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.*

(72) pavyzdžio sakiniuose dalelytė *tik* funkcionuoja kaip aktualiosios skaidos priemonė. Ji sakinyje pavartota prieš leksinį vieneta, kurį autoriui svarbu pabrėžti, pvz.:

(74) * **Tik analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.**

** **Analitiniu būdu tik apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.**

* **Analitiniu būdu apskaičiuoti tik bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.**

** Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, **tik organizuojant** darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.

*** Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, **tik galima** apytikriai, nustatant sutapimo koeficientą.

** Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, **tik nustatant** sutapimo koeficientą.

* Analitiniu būdu apskaičiuoti bendrą TGR trukmę, organizuojant darbus mišriai, galima apytikriai, nustatant **tik sutapimo koeficientą**.

(74) pavyzdyje pateikti dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžiai, iš kurių matyti, kaip ji funkcionuoja sakinyje. Labiau tikėtina, kad dalelytė *tik* paryškins vardažodžius irrieveiksnius (pažymėta viena *) nei veiksmažodžius (pažymėta dviem **, dar rečiau trimis ***).

Kaip rašytinėje lietuvių kalboje funkcionuoja dalelytė *tik*, rodo apibendrinti jos vartosenos pavyzdžių DRLKT-e rezultatai (žr. 25 lentelę).

25 lentelė. Dalelytės *tik* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavartojimo skaičius	Proc.	Pavyzdžiai
Veiksmažodis	482	18,9	<i>Aš tave visiškai dengsiu, tau tik reikės viską deramai prižiūrėti.</i>
			<i>Kažin ar šis klausimas tik nebus pavėluotas?</i>
Daiktavardis	514	20,1	<i>Reikia tik kantrybės, o tiesa visados nugalė...</i>
Būdvardis	303	11,9	<i>Man save įveikt padėjo tik didelis ryžtas ir intensyvus sportas.</i>
Skaitvardis	304	11,9	<i>Jiedu buvo susitikę tik tris kartus, bet ją visam gyvenimui pavergė Broniaus tikėjimas Dievu, Laisve ir Tėvynės atgimimu.</i>
Įvardis	308	12	<i>Todėl visas čia iki šiol pateiktas pastabas reikėtų laikyti tik mūsų tikrojo tyrimo įvadu.</i>
Prielinksninė konstrukcija	311	12,1	<i>Kalbėsim tik apie reikalus.</i>
Prieveiksmis	316	12,3	<i>Deja, skurdūs šaltinių duomenys neleidžia atsakyti į bene svarbiausią klausimą: kokiais motyvais buvo grindžiamos Lietuvos pretenzijos į dalį baltų žemių? Galima tik spekuliatyviai svarstyti, tačiau tai vargu ar gali prisidėti prie problemos sprendimo.</i>
Jungtukas	19	0,8	<i>Labai retai ir tik kaip išlepus žiūrovas tokiuose renginiuose apsilankydavo ir Tomas.</i>
Ištiktukas	2		<i>Tik bakst ir viskas!</i>
	2 559	100	

Iš 25-os lentelės matyti, jog dalelytė *tik* dažniausiai eina prieš daiktavardžius (514 atv.), tai sudaro 20 proc. visų jos, kaip atskiros dalelytės, vartosenos pavyzdžių. Dalelytės *tik* gali pabrėžti ir tikrinius daiktavardžius (*tik Belgijoje, tik Berlyne, tik Antanas, tik Poviliukas, tik Rusijos* ir kt.), ir bendrinius (*tik saujelė, tik technikos, tik seseriai, tik truputį, tik socializmo, tik sąskaitos, tik tuneliuose* ir kt.). Ji gali modifikuoti tiek abstrakčios, tiek konkrečios reikšmės daiktavardžius, pvz.:

- (75) Nes **tik įvairovė** kuria įvairovę ir, pasak DVV Tarptautinio bendradarbiavimo instituto atstovo Baltijos šalims (Lietuvai, Latvijai ir Estijai) dr. Rolfo Nymano (Rolf Niemann), Vilniaus profsąjungų rūmuose įvykusi vakaronė su folkloro grupe jį paskatinusi rekomenduoti tokio pobūdžio renginius ir DVV Liaudies aukštosioms mokykloms.
- (76) Be to, norėtume pažymėti, kad laparoskopinė operacija geriausiai tinka **tik tulžies pūslės akmenligei**.

(75) pavyzdyje dalelytė *tik* vartojama prieš daiktavardį *įvairovė*, sakinio veiksnį, kad jį pabrėžtų. Sakinyje dalelytė *tik* kaip kalbinė aktualiosios skaidos priemonė paryškina temą. (76) sakinyje dalelytė *tik* pavartota prieš medicininį terminą *tulžies pūslės akmenligei*, sakinio papildinį, kad išskirtinai pabrėžtų visą daiktavardinį junginį. Šiame sakinyje dalelytė *tik* akcentuoja remą. (75) ir (76) sakiniai ir be dalelytės *tik* būtų taisyklingi ir suprantami, bet nebūtų paryškinta tai, kas svarbu autoriui. Dalelytės *tik* vartojimas sietinas su papildoma informacija, kurią ji perduoda sakiniui. Rašytinėje kalboje dalelytės *tik* implikacijos yra itin svarbios, nes esant ribotoms verbalinėms priemonėms ji suteikia papildomą kontekstinę informaciją.

Rasti 482 dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžiai, kai ji eina prieš veiksmažodžius. Priešingai nei dalelytei *nė*, dalelytei *tik* veiksmažodžio forma neturi jokios reikšmės – ji gali būti pavartota ir po neigiamojo, ir po teigiamojo veiksmažodžio, tuo jos vartoseną panaši į dalelytės *net* vartoseną. Vis dėlto DRLKT-o pavyzdžių tyrimas parodė, kad dalelytė *tik* gana retai šliejasi prie neigiamos reikšmės veiksmažodžių. Dažniausiai ji pabrėžia teigiamos reikšmės veiksmažodžius (469 atv.), pvz.:

- (77) *Ilgai lauktas Kazio skambutis tik patvirtino blogą nuojautą. Todėl jų detaliau nenagrinėsime, o pabaigoje tik aptarsime kai kurias svarbiausias šios problematikos sąvokas.*

Kartais dalelytė *tik* vartojama tarp dviejų veiksmažodžių. (78) ir (79) pavyzdžiuose ji pabrėžia sudėtinio veiksmažodinio tarinio antrąjį dėmenį, taip sakinyje akcentuojama šių veiksmažodžių reikšmė, pvz.:

- (78) *Norėjosi tik grįžti į namus ir pradėti savarankišką darbą.*
- (79) *Patarčiau tik pasitikrinti, ar ta firma yra stabili, ar turi patirtį, ar po metų ji nežlugs, o įsigyta informacinė sistema neliks be aptarnavimo, be priežiūros.*

Dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių, kai ji pabrėžia neigiamos reikšmės veiksmažodį, DRLKT-e rasta 13. Netgi neigiamajame sakinyje dalelytė *tik* randama retai, pvz.:

- (80) *Konflikto nuslopinimas nepašalina jo priežasčių. Jis tik neleidžia jam plisti, bent jau kol „slopintojas“ šalia, priešininkai konfliktuoti nediršta, tačiau jam pasitraukus...*
- (81) *Aš ir dėl pusmečio sutikčiau, kad tik nereikėtų veltis į nešvarius dalykėlius.*

(80) ir (81) pavyzdžiuose dalelytė *tik* paryškina sudėtinio veiksmažodinio tarinio pirmus dėmenis. Tai – neigiamos reikšmės veiksmažodžiai, kuriuos sakinyje svarbu akcentuoti. Dalelytė *tik* funkcionuoja kaip aktualiosios skaidos priemonė, kuri paryškina (80) ir (81) sakinių remą.

Kaip rodo DRLKT-o dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių tyrimas, ji gali pabrėžti bet kurią veiksmažodžių neasmenuojamąją formą: bendratį (*tik surasti, tik apsiginti, tik stengtis, tik išbandyti* ir kt.), dalyvius (*tik išgirdęs, tik deklaruojamos, tik atvertąjį, tik kliudančios, tik lydymasis* ir kt.), pusdalyvius (*tik dirbdami, tik pasilikdama, tik žinodamas* ir kt.), padalyvius (*tik sudarius, tik paraudus* ir kt.), pvz.:

- (82) Nudegus vos vos, odai **tik paraudus**, ypatingo gydymo nereikia, po kiek laiko paraudimas pats išnyks.

(82) pavyzdyje dalelytė *tik* paryškina padalyvį *paraudus*, vienos iš sakinio aplinkybių reikšmę, kuri yra svarbi teksto autoriui.

Dalelytė *tik* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji tiek prieš asmenuojamąsias veiksmažodžio formas, tiek prieš neasmenuojamąsias, ji paryškina jų reikšmę sakinyje ir parodo tai, kas yra aktualu autoriui.

Palyginti dažnai dalelytė *tik* vartojama priešrieveiksnius (316 atv.). Išnagrinėjus šiuos vartosenos pavyzdžius pastebėta, kad prie kai kuriųrieveiksnių ji šliejasi dažniau – tai laikorieveiksmai (*tik tada, tik tuomet, tik dabar, tik paskui, tik vėliau*) ir būdorieveiksmai (*tik greičiau, tik šiaip, tik šitaip, tik visiškai, tik tiek, tik šiek tiek*), pvz.:

- (83) *Taigi kompozitorius jautėsi pirmiausia esąs norvegų kultūros ir meno reiškėjas, o **tik paskui** – skandinavų, Šiaurės Europos regiono bei visos Europos kontinento atstovas.*
- (84) *Tuo tarpu teisėjai sutartinai atsistoja iš savo vietų ir pažada, kad į visus, girdite, v i s u s reikalavimus bus atsižvelgta – **tik šitaip** pavyksta kiek nuraminti minių.*

(83) ir (84) pavyzdžiuose dalelytė *tik* pabrėžiarieveiksnius *paskui* ir *šitaip*, paryškina jų reikšmę sakinyje. Taip *tik* akcentuoja tai, kas aktualu autoriui.

Daug rečiau dalelytė *tik* pabrėžia vietosrieveiksnius (*tik čia, tik ten*) ir priežastiesrieveiksnius (*tik todėl, tik dėl to*). Be šiųrieveiksnių, prieš kuriuos dalelytės *tik* DRLKT-e pavartota bent po 3 kartus, dar rečiau (po kartą ar du) ji pabrėžia įvairius būdorieveiksnius (*brangiau, didesnis, empiriškai, ilgiau, kantriai, kokybiškai* ir kt.), pvz.:

- (85) *Darbo su personalu organizavimas moksliniais pagrindais galimas **tik aiškiai** suformulavus reikalavimus personalui.*
- (86) ***Tik beveik po dviejų mėnesių pažyma** apie G. Striauko šeimos pelningą veiklą Valstybinės kelių direkcijos kuruojamoje sferoje privertė susisiekti ministru atsistatydinti.*

Dalelytė *tik* priešrieveiksnius funkcionuoja kaip pabrėžiamoji, ji gali paryškinti ir vienąrieveiksmį kaip (85) pavyzdyje ir visą žodžių junginį (86) pavyzdyje.

Dalelytės *tik* pavyzdžių, kai ji vartojama prieš būdvardžius, įvardžius ir prielinksnes konstrukcijas, DRLKT-e rasta labai panašiai (žr. 25 lentelę).

Eidama prieš būdvardį dalelytė *tik* labai dažnai pabrėžia ne vien tik jį, bet ir visą daiktavardinį junginį, pvz.:

- (87) *Tik nedidelė tų tekstų dalis vertinga moksliniu požiūriu, tarp jų – Mykolo ir Vaclovo Biržiškų darbai: 1918 m. išleista knygelė apie sukilimą, vėliau senųjų lietuviškų raštų rinkinys (jame paskelbta sukilėlių žygio daina, kelianti drąsias politines ir socialines idėjas).*
- (88) *Materialūs dalykai (tokiu vadinamas ir žmogaus kūnas) nyksta, lieka tik dvasinė kūryba, nelengvai įvardijama, tačiau tvari ir būtina žmonijai.*

Dalelytė *tik* paryškina ir įvardžiuotinius būdvardžius, ir visą daiktavardinį junginį, pvz.:

- (89) *XVIII a. pabaigoje prasidėjusi revoliucijų, socialinių utopijų ir totalinių ideologijų epocha taip susiaurino ano meto vidutinio intelektualo akiratį, kad jame liko tik žmogiškieji dalykai.*

Kai kada ji eina prieš aukščiausiojo laipsnio būdvardį, tokiais atvejais ne tik pabrėžia daiktavardinį junginį, bet ir akcentuoja aukščiausiojo laipsnio būdvardžio, prieš kurį eina, reikšmę, pvz.:

- (90) *Kūrinių pradžioje tebuvo tik aukščiausia asmenybė – Narayana.*

Kartais dalelytė *tik* vartojama tik tam, kad pabrėžtų konkretaus būdvardžio reikšmę, pvz.:

- (91) *Be to, Dievas „perkėlė savo visą vertę“ tik vieną vienintelį kartą Jėzaus Kristaus asmenyje.*

DRLKT-e rasta tokių atvejų, kai dalelytė *tik* pabrėžia bevardės giminės būdvardį, t. y. tarinio vardinę dalį, pvz.:

- (92) *Tik svarbu, kad ne per daug.*

Prieš įvardžius dalelytė *tik* taip pat funkcionuoja kaip pabrėžiamoji. Dažniausiai ji šliejasi prie asmeninių (*aš, jis, ji, jie, pats, tu*), savybinių (*savo*) ir parodomųjų įvardžių (*ta, tas, šis, šitas*), pvz.:

- (93) *Tai mano problemos ir tik aš vienas galiu jas išspręsti.*
- (94) *Iš pradžių man pasirodė, kad toks atsakymas tėra tik savo atkakliai peršamo ūkio modelio su smulkiais kompleksiskomis (sujungiančiomis į vieną gamybinį vienetą laukus ir tvartus) brigadomis gana formalus pateisinimas.*

(93) ir (94) pavyzdžiuose dalelytė *tik* labiau pabrėžia įvardį, prieš kurį eina. Taip ji paryškina tą sakinio žodį, kuris teksto autoriui yra svarbus. Tad čia *tik* funkcionuoja kaip aktualiosios sakinio skaidos priemonė.

Dalelytė *tik* gali eiti prieš įvardį, bet paryškinti visą daiktavardinį junginį, pvz.:

- (95) *W raidės pavidalo Abdanko herbas, du kartus parodytas šv. Vaitiekaus miniatiūroje, autoriaus teigimu, antruoju atveju galės reikšti tik šio šventojo vardo inicialą, antraip esą negalima paaiškinti ženkle kartojimo.*

Lygiai taip pat, kaip jau aptartais atvejais, ji eina ir prieš skaitvardžius ir šiuo atveju jos funkcija tokia pati – pabrėžti jų reikšmę, pvz.:

- (96) *Kai tiriamųjų patalpoje būdavo daug, apie dūmus pranešdavo tik vienas ir tik ketvirtąją minutę nuo jų suuodimo.*

Kaip matyti iš (96) pavyzdžio, ji pavartota prieš įvardžiutinį skaitvardį.

Analizuojant dalelytę *tik* vartosenos pavyzdžius pastebėta, kad gana dažnai ji šliejasi prie *vienas (-a)*, kuris gali atlikti ne tik skaitvardžio, bet ir įvardžio bei būdvardžio funkcijas. DRLKT-o pavyzdžiuose dalelytė *tik* dažniausiai pabrėžia skaitvardį *vienas*, pvz.:

(97) *Jeį trys mūsiškiai užimtų vietas nuo 50 iki 70, tai jau duotų apie 200 taškų, kuriuos surinkti iki šiol pavyko tik vieną kartą.*

DRLKT-e dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių su nekaitomais žodžiais rasta labai įvairių (žr. 23 lentelę). Dažnai ji eina prieš kitas dalelytes (pvz.: *tik ne, tik dar, tik ir, tik ar, tik jau, tik vis, tik štai, tik gal, tik vos, tik va*) ir paryškina jų reikšmę sakinyje, pvz.:

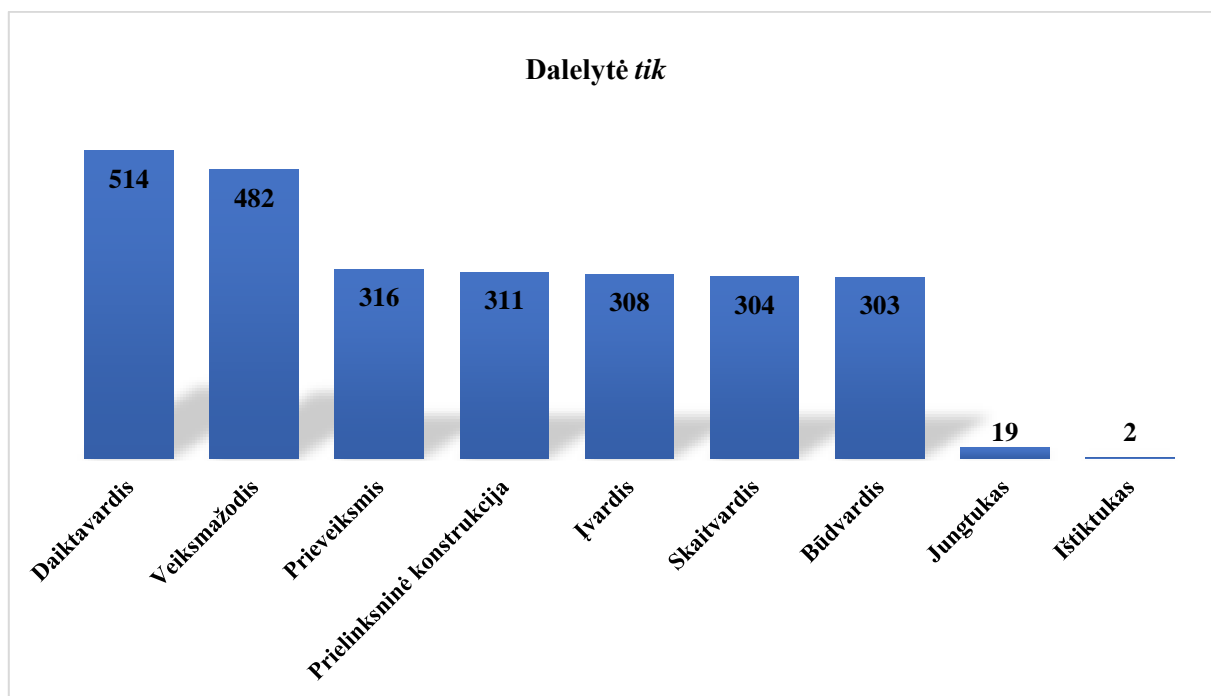
(98) *Žiūrėk, vokiečiai vos ne padus jiems laižo, o tie tik ir vaikšto užrietę nosis.*

(98) pavyzdyje *tik* su dalelyte *ir* sudaro samplaiką, kuri pabrėžia veiksmą *vaikšto*. Dauguma samplaikų, kurių vienas dėmenų yra *tik*, atlieka tą pačią funkciją kaip ir dalelytė. Tačiau taip pa yra tokių samplaikų, kaip *ne tik ... bet ir, ką tik, kaip tik, tik ką*, kurios sakinyje atlieka ir gramatinę funkciją (apie jas rašyta 3.3.3 poskyryje).

DRLKT-e tarp dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių rasti 2 atvejai, kai ji eina prieš išiktukus ir paryškina jų reikšmę sakinyje, pvz.:

(99) *Minėti juos pradeda, kai, nei iš šio, nei iš to, plaukiojantys ančiukai ar žąsiukai pradeda dingti, tik nyrt, nyrt ir nebėra. Moka mažą paukštelį ir lydeka pagriebti, bet ji ilgokai galynejasi, įstrižai traukia, o šamas – tiesiai žemyn.*

Tokie atvejai DRLKT-e nedažni, tikėtina dėl to, kad išiktukai būdingesni sakytinei kalbai. (99) pavyzdyje dalelytė *tik* paryškina išiktuko reikšmę, nusakomo veiksmo *tik nyrt, nyrt* trumpumą.

8 pav. Dalelytės tik pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis

Tad, kaip rodo gauti rezultatai, dalelytė *tik* sakinyje gali pabrėžti bet kurią kaitomosios kalbos dalies žodį (žr. 8 pav.). Dažniausiai ji vartojama prieš tą žodį, kuris turi reikšmę teksto autoriui, – tai gali būti ir prasminis, ir tarnybinius žodis. Tokiais atvejais *tik* sudaro samplaikines dalelytes, jos sakiniui perduoda papildomų reikšmių, kurias nusakyti kitais žodžiais būtų sunku, o pavartojus dalelytę kontekstinė reikšmė atsiskleidžia.

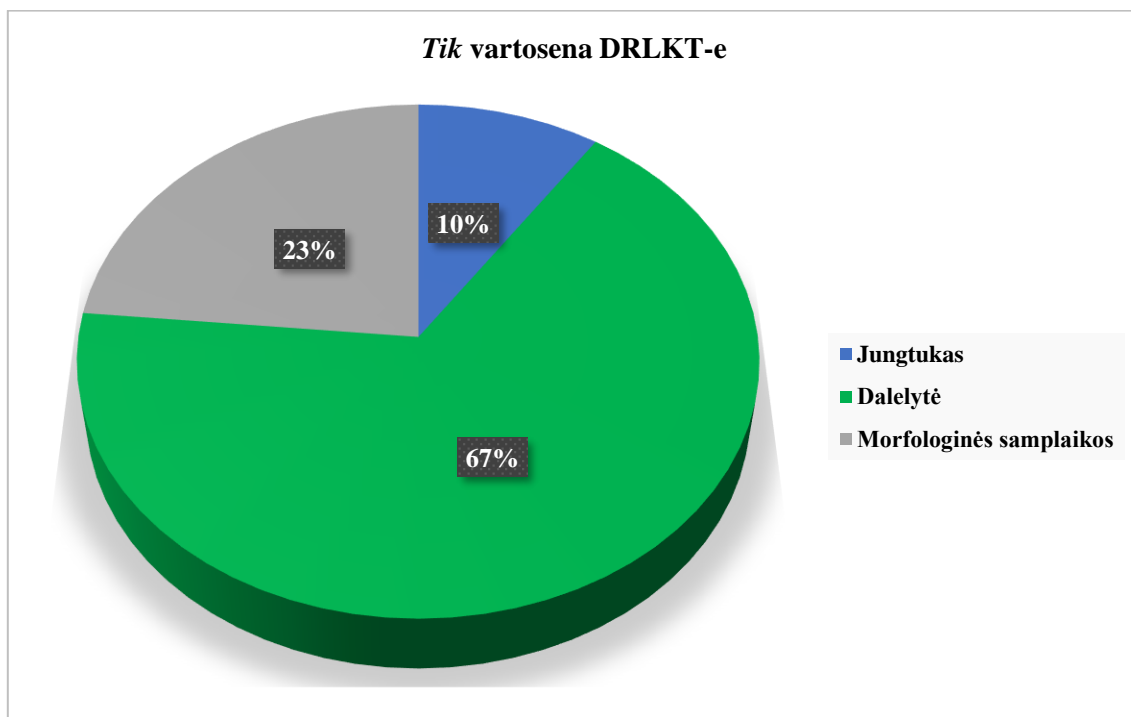
Pagrindinės dalelytės *tik* funkcijos sakinyje yra pabrėžiamoji ir aktualioji sakinio skaida. DRLKT-o vartosenos pavyzdžių analizė parodė, kad dažniausiai dalelytė *tik* pabrėžia daiktavardžius ir daiktavardinius junginius. Dažnai dalelytė *tik* pavartojama prieš veiksmažodžius, kad akcentuotų jų reikšmę, paryškintų tam tikrą ribojimą. Tais atvejais, kai *tik* eina prieš kitas kalbos dalis, tokias kaip būdvardis, įvardis, skaitvardis,rieveiksmis, jos funkcija išlieka ta pati – paryškinti tų kalbos dalių žodžius, prieš kuriuos eina. Iš daugumos tokių vartosenos pavyzdžių atsiskleidžia, kad dalelytės pabrėžiamas žodis yra ne vienas, o daiktavardinio junginio dėmuo, tada pabrėžiamas visas junginys. Pabrėždama dalelytė *tik* visada aktualiai skaido sakinį ir paryškina tą sakinio dalį, prieš kurią eina.

3.3.5. Apibendrinimas

Atlikus gramatinių ir leksikografinių leksinio vieneto *tik* aprašų analizę konstatuota, kad jis gali atlikti dalelytės, jungtuko ir ištituko funkcijas (pastarąją numatant kaip galimą, nes DRLKT-e tokių atvejų nerasta), o adverbialinės funkcijos darbe atsisakyta kaip perteklinės, veikiausiai

užsilikusios iš senesnių lietuvių kabos žodynų (1954; 1972; 1993) nei atitinkančios dabartinęrieveiksmio sampratą lietuvių kalbos gramatikose (LKG II 1971; DLKG 1996; LG 1995; Sirtautas 1995).

DRLKT-e nustatyta 3 819 *tik* pavartojimo atvejų, iš kurių 363 laikytini jungtuko vartosenos pavyzdžiais, tad dalelytės *tik* kaip atskiro leksinio vieneto rasti 2 559 pavyzdžiai. Dar nustatyti 897 *tik* pavartojimo atvejai, kai ji sudaro samplaikas su nekaitomais ir kaitomais žodžiais (žr. 9 paveikslą).

9 pav. Dalelytės *tik* vartosena DRLKT-e

Dalelytė *tik* gali eiti prieš bet kurį žodį, nepriklausomai nuo jo kalbos dalies, vis dėlto konkrečiame sakinyje jos vartojimas neatsiejamas nuo pirmesnių sakinių, kaip loginių punktyrų, pagrindžiančių dalelytės atsiradimą būtent toje sakinio vietoje. Dažniausiai ji šliejasi prie daiktavardžių, kad juos pastiprintų. Taip pat ji dažnai eina prieš veiksmažodžius, dažniausiai teigiamuosius (tai kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms nėra būdinga), ir labiau akcentuoja jų leksinę reikšmę. DRLKT-e rasta labai panašiai rasta tokių dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina priešrieveiksmius, prielinksnines konstrukcijas, įvardžius, skaitvardžius, būdvardžius. Šiais atvejais *tik* vartojama paryškinti jų reikšmę sakinyje. Taigi dalelytei *tik* pabrėžiamoji funkcija yra pagrindinė ir atsiskleidžia nepriklausomai nuo pabrėžiamojo žodžio kalbos dalies. Taip pat ji funkcionuoja kaip kalbinė aktualiosios sakinio skaidos priemonė, kuri paryškina autoriui svarbius žodžius. *Tik* gali būti pabrėžti tiek temą, tiek remą (žr. 26 lentelę).

26 lentelė. Dalelytės tik funkcijos

Funkcijos Kalbos dalis	Pabrėžiamoji	Kontekstinė	Diskurso rodiklio	Siejamoji	Aktualioji sakinio skaida
Daiktavardis	+	+	+	+	+
Veiksmažodis			+	+	+
Būdvardis	+			+	+
Įvardis	+	+	+	+	+
Skaitvardis	+	+	+	+	+
Prieveiksmis	+			+	+
Prielinksninės konstrukcijos	+		+	+	+

Dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių analizė parodė, kad viename iš keturių sakinių ji eina sakinio, vientisinio ar sudėtinio, pradžioje. Sakinio pradžioje vartojama dalelytė *tik* ne tik pabrėžia vieną ar kitą žodį, bet ir yra koherencijos elementas, atliekantis diskurso rodiklio funkciją. DRLKT-e dalelytės *tik* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina prieš jungtukus, rasta nedaug, o po jungtukų ji vartojama dažniau. Tokia pozicija, kai dalelytė *tik* eina po jungtuko, yra svarbi, nes parodo jos sintaksinį laisvumą, t. y. ji gali eiti ir sakinio pradžioje, ir kitose sakinio vietose, ir po prijungiamųjų, ir sujungiamųjų jungtukų, taip ji atlieka aktualiosios sakinio skaidos ir diskurso rodiklio funkcijas.

Tyrimas atskleidė, kad rašytinėje lietuvių kalboje dalelytė *tik* dažnai sustiprina trumpus žodžius (dalelytes, jungtukus, įvardžius), kai kada suteikdama jiems tikrai papildomą paryškinimą, o kartais – sudarydama naujus leksinius vienetus.

Pabrėžiamąją dalelytę *tik* galima priešinti dalelytei *net*, jos abi traktuotinos kaip du pabrėžimo amplitudės poliai: *tik* žymi minimalų pabrėžimo laipsnį, tam tikrą ribojimą ar tikslinimą, o *net* rodo maksimalų pabrėžimą, dažnai su nuostabos, netikėtumo ar papildymo atspalviais.

3.4. Dalelytė *nė*

3.4.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės *nė* aprašai

Rašytinėje lietuvių kalboje dalelytė *nė* nėra itin dažna (palyginti su kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis *ir, tik, net*). Ši dalelytė nuo kitų pabrėžiamųjų skiriasi tuo, kad vartojama tik neigiamajame sakinyje, bet, kaip ir kitos pabrėžiamosios dalelytės, paryškina aktualiąją sakinio dalį.

Dalelytė *nė* paminėtina kaip viena seniausių. Ją vartojo M. Mažvydas savo raštuose, pvz., rašė *ne wenu budu, ne schlaka* (Urbas 1998: 236). Jos vartosenos pavyzdžių pateikia D. Kleinas pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje (1653), pvz.: *nebuvo newieno žmogaus* (1653:154), *Diewiep newienas daiktas ne esti negalimas* (1653: 161), *nė tiek nenoriu* (1653: 166) ir kt. Iki XX amžiaus pradžios ji apibūdinta kaip prieveiksmis, tik 1922 m. J. Jablonskis lietuvių kalbos gramatikoje (1957: 335) paminėjo *nė* kaip žodį, kurį vadintinas dalelyte. Vėliau Labutis (1962: 361–362) aprašė dalelytes, tarp kurių paminėjo ir dalelytę *nė*.

Akademinės LKG II tome dalelytė *nė* įrašyta į išskiriamųjų skyrių (1971: 551). Gramatikoje pažymima, kad ji gali ypatingai pabrėžti ir vienintelė turi neigiamąją reikšmę, tačiau kaip išskiriamosios dalelytės *nė* pavydžių nėra pateikta. Ji įrašyta ir į neigiamųjų dalelyčių skyrių, čia randama 11 jos vartosenos pavyzdžių, pvz.:

- (1) *Be mano žinios **nė** siūlo galo!* ŽemR III 38

LKG II tome atkreipiamas dėmesys į tai, jog dalelytė *nė* sakinyje gali paneigti, išskirti ar pabrėžti atskirą sakinio dalį (1971: 556). Dažniausiai ji randama sakiniuose su neigiamu tariniu, bet taip pat ji gali būti vartojama ir sakiniuose, kuriuose neigiamas tarinys arba jo jungtis praleista, pvz.:

- (2) *Aš jai daviau labai dieną, ji man – **nė** žodelio!* JD₁ 665

Ši dalelytė itin dažna priežodžiuose, idiomose, vaizdinguose posakiuose, pvz.: *Kad širdis netinka, tai n ė akis nekimba. PP 95* (1971: 556). Sprendžiant iš vartosenos pavyzdžių, pateiktų LKG II tome, dalelytė *nė* pirmiausia laikoma neigiamąja, kuriai būdingi papildomi reikšmės atspalviai, o dėl jų ryškumo ji įtraukta ir į išskiriamųjų dalelyčių skyrių. Vis dėlto pastaroji jos vartoseną plačiau neapibūdinta, nepateikta iliustruojančių pavyzdžių.

Lietuvių gramatikoje rusų kalba (1985: 360) dalelytė *nė* yra įvardyta tik tarp neigiamųjų, pvz.:

- (3) ***Nė** jam niekur neįtiksi.* Žem.

Pažymima, kad ši dalelytė padeda paneigti bet kurį savarankišką žodį ar žodžių junginį. Po dešimtmečio parengtoje DLKG (1996: 434) *nė* įtraukta į du reikšminius skyrius – išskiriamųjų ir neigiamųjų dalelyčių. Čia jos vartoseną iliustruota 3 pavyzdžiais, iš kurių 2 paimti iš akademinės LKG (1971), o 1 – naujas, būtent:

(4) *Dienos dabar trumpos, tai **nė** nepamatė, kai temsta...* Buiv.

DLKG-oje dalelytė *nė* apibūdinama kaip pabrėžtinai neigianti bet kokio savarankiško žodžio ar žodžių junginio reikšmę (sakinio tarinys dažniausiai turi kitą neiginį (1996: 435). Šioje gramatikoje pakartojamas dalelytės *nė* aprašas, anksčiau pateiktas LKG II tome ir lietuvių kalbos gramatikoje rusų kalba.

Lietuvių kalbos gramatikoje anglų kalba (1997: 398, 402) *nė* įtraukta tiksliai į neigiamųjų (angl. *negative*) reikšminį dalelyčių skyrių, jos vartoseną iliustruota tokiu pavyzdžiu:

(5) *Aš jo **nė** nepastebėjau. / ‘I didn’t even notice him.’* (1997: 399)

„Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ (Valeckienė 1998: 191) dalelytė *nė* paminėta tarp neigiamųjų, o jos vartosenos pavyzdys paimtas iš LKG II tomo:

(6) *Danguje **nė** mažiausio balto debesėlio.* Bil.

Apie dalelytės *nė* papildomus reikšmės atspalvius šioje gramatikoje neužsimenama.

Vieną naujesnių leidinių laikytina knyga „Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai“ (Paulauskienė 2006: 178). Čia dalelytė *nė* įtraukta į du reikšminius skyrius – neigiamųjų ir išskiriamųjų, bet vartosenos pavyzdys pateiktas tas pats, kaip ir „Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje“, t. y. iš LKG II tomo (1971: 556).

Dabartinės lietuvių kalbos žodynuose (1972₂: 419; 1993₃: 416; 2000₄: 416) *nė* aprašyta kaip dalelytė ir jungtukas. Dalelytės *nė* reikšmė aiškinama kaip atitinkanti dalelytės *netgi* reikšmę (t. y. pabrėžiant neigimą), pvz.:

(7) *Aš **nė** negirdėjau.*

(8) *Geriau **nė** neklausk.*

(9) *Prikrovė vežimą – **nė** arkliai nepatraukia.*

(10) *Jo čia **nė** kvapo neliko.*

Nuo DLKŽ₂ leidimo (1972) iki naujausiojo DLKŽ_{6e} (2011) dalelytės *nė* aprašas nekito. BLKŽ_e (rengtas 2012–2017 m.) nurodoma, kad *nė* yra dalelytė, ir pateikiamas toks jos vartosenos pavyzdys:

(11) *Aš **nė** negirdėjau, kaip tu įėjai.*

Taigi nuo XX amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžios *nė* dabartinės lietuvių kalbos žodynuose aprašoma kaip žodis, kuris laikomas dalelyte, atitinkančia dalelytę *netgi*, ir kurio

funkcija pabrėžti neigimą (žr. 27 lentelę). Dalelytės *nė* aprašas DLKŽ-uose, parengtuose 1972–2011 m., nesikeitė.

27 lentelė. Dalelytės *nė* aprašai lietuvių kalbos gramatikose ir žodynuose

Gramatika / žodynas	Reikšmė / funkcija	
JJ LKG	pažymimoji / išskiriamoji	–
LKG II	išskiriamoji	neigiamoji
DLKG	išskiriamoji	neigiamoji
LG	–	neigiamoji
FLKG	–	neigiamoji
LKM	išskiriamoji	neigiamoji
DLKŽ	–	neigiamoji

Dažniniuose rašytinės lietuvių kalbos žodynuose pateikiami gana skirtingi duomenys apie dalelytės *nė* pavartojimo atvejus – nuo 216 atvejų (Utkā 2009) iki 497 (Grumadienė, Žilinskienė 1997). Tai yra vieninteliai faktai apie šios dalelytės vartoseną rašytinėje kalboje. Kitų kalbinių tyrimų, skirtų jai, nėra, galima paminėti tik frazeologizmo *nė kvapo*, sudaryto su dalelyte *nė*, vartosenos tyrimą, paremtą DLKT-o duomenimis (Valančė 2013). Tad toliau darbe nagrinėjami dalelytės *nė* vartosenos pavyzdžiai, nustatyti DRLKT-e, o retesni atvejai, siekiant tiksliau išaiškinti jos vartoseną, lyginami su DLKT-o duomenimis.

3.4.2. Dalelytės *nė* vartoseną

Dalelytė *nė* sakinio pradžioje vartojama retai, tokie atvejai sudaro 6,6 proc. visų DRLKT-e rastų jos pavyzdžių (žr. 28 lentelę). Sakinio pradžioje dalelytė *nė* dažniausiai eina ne viena, o sudarydama samplaikas, pvz., *nė vienas (-a)*, *nė kiek* ir kt. Rasta 23 atvejai, kai dalelyte *nė* pradamas sakiny. Sakinio pradžioje dažniausiai ji eina kaip samplaika *nė vienas (-a)* (12 atv.), pvz.:

- (12) (a) *Beje, dauguma mamų suvokia, kad pats svarbiausias dalykas – auklės bendravimas su vaiku.* (b) *Viena iš jų netgi tiesiai pasakė: „Visą valgį paruošiu iš vakaro. Noriu, kad auklė eitų į lauką ir kuo daugiau bendrautų su vaiku“.*
 (c) *Kai kurie psichologai teigia, kad auklės turėtų prižiūrėti tik jautrius, ligotus vaikus.* (d) *O sveikus, linkusius bendrauti berniukus ir mergaites pageidautina leisti į darželį.* Psichologė. (e) *Tai priklauso nuo vaiko amžiaus.* (f) *Nė vienai šeimai, turinčiai galimybių samdyti auklę, bet norinčiai atiduoti dvejų metų vaikutį į darželį, nesiūlyčiau to daryti.*

Pirmiausia galima palyginti, ar keistūsi sakinio reikšmė, jeigu vietoj samplaikos *nė vienas (-a)* būtų pavartotas įvardis *joks (-ia)*:

- (13) (e) *Tai priklauso nuo vaiko amžiaus.* □ (f) **Jokiai šeimai**, turinčiai galimybių samdyti auklę, bet norinčiai atiduoti dvejų metų vaikutį į darželį, nesiūlyčiau to daryti.

(13f) sakinytis yra suprantamas, bet jo reikšmė skiriasi nuo (13f) sakinio reikšmės. Įvardis *joks* reiškia „nei vienoks, nei kitoks iš bendros visumos“, tad (13f) sakinio reikšmė tarsi perkeliama nuo objekto (*šeimai*) prie jo ypatybės (**jokiai šeimai**). Nebelieka neigimo pabrėžimo, kurį dalelytė *nė* visada suteikia, tarsi nurodo „nei ta, nei ta, nė viena bendrai paėmus“ (DLKG 1996: 271). Be to, eidama sakinio pradžioje dalelytė *nė* atlieka diskurso rodiklio funkciją, kuri čia ne tik pabrėžia junginį *nė vienai šeimai*, bet ir kuria ryšį su pirmesniais sakiniais.

Kiti pateikti atvejai, kai dalelytė *nė* eina sakinio pradžioje, tokie: *nė kiek* (6 atv.), *nė velnio* (2 atv.) ir po kartą – *nė žinelės*, *nė nepajusi*, *nė už ką*. Nors dalelytė *nė* dažnai vartojama frazeologizmuose, bet šie sakinio pradžioje eina retai, išskyrus frazeologizmą *nė velnio* – remiantis DLKT-e rastais pavyzdžiais (115 atvejų), jis visada eina tik sakinio pradžioje. Frazeologizmo *nė velnio* vartosenos pavyzdžiai rodo, kad jis dažniausiai vartojamas kaip atskiras sakinytis, pvz.:

- (14) – *Na, gal jau kiek sutirštini...*
– **Nė velnio!** *Anksčiau šitaip tikrai nebūdavo. Aš nė kiek nesigailiu anų laikų, tačiau tai, kas vyksta dabar, sveiku protu sunkiai suvokiama.*

(14) pavyzdyje *nė velnio* reiškia stiprų neigimą, atitinkantį „visiškai ne“. Tai parodo ir skyrybos ženklas – šauktukas. Beveik pusė frazeologizmo *nė velnio* vartosenos pavyzdžių DLKT-e yra nepilnieji sakiniai.

Sakinio pradžioje vartojamai morfologinei samplaikai *nė kiek* taip pat būdingas ekspresyvumas, pvz.:

- (15) (a) – *Taip, deja, nebus niekada, nes tai atlikti būtina vienu metu visame pasaulyje.* (b) *Kuo tai galėtų baigtis – labai didelės fantazijos nereikia, juolab kad tokių mėginimų įvairiom formom jau būta ne vieno.* (c) *Norėtum dalyvauti paskutiniame?*
(d) – *Ar nesutirštini? – kreivai šyptelėjo Tomas.*
(e) – **Nė kiek!** *Žmonija išsigimsta, Tomai!*

(15e) pavyzdyje samplaika *nė kiek* implikuoja užtikrintą paneigimą „tikrai ne“. DLKT-e nustatyti 257 atvejai, kai ši samplaika eina sakinio pradžioje, tarp jų – vienas penktadalis pavyzdžių, kai ji sudaro nepilnąjį sakinį. Kai samplaika *nė kiek* sudaro atskirą sakinį, jos reikšmė tiksliau galima apibūdinti tik atsižvelgus į kontekstą, pvz.:

- (16) – *Draugiškas šaržas. Neįsižeidei?*
– **Nė kiek.** *Juk visi esame kažkuo panašūs į savo protėvių protėvius.*

(16) pavyzdyje samplaikos *nė kiek* reikšmė atitinka „visai ne“, kuri taip pat paryškina neigimą.

Samplaika *nė kiek* vartojama ir aprašymų pradžioje (kitaip nei frazeologizmas *nė velnio*). Tokiais atvejais ji dažniausiai eina prieš neigiamąją dalelytę *ne* ar jos vedinį ir dar labiau paryškina jos neigiamą reikšmę (17h), pvz.:

- (17) (a) *Šiandieninėmis labai sunkiomis mūsų Respublikai sąlygomis pramonei, žemės ūkiui ir, matyt, visai materialinei gamybai skiriama aiškiai per maža dėmesio.* (b) *Įmonės paliktos likimo valiai.* (c) *Reikiamai nepadedama joms persitvarkyti, atlikti konversiją, rekonversiją, nustatyti ekonominius ryšius, rasti rinką, žaliavų šaltinius.* (d) *Esant tokiai būklei, pramonės įmonės iki pastarojo meto mirė lėtai, bet garantuotai.* (e) *Jeigu šis procesas vyks toliau, ekonomikos pagerėjimo nėra ko laukti.* (f) *Nei komercinė veikla, nei turizmas, nei bankų veikla padėties radikaliai neišstaisys.* (g) *Tai gali padaryti tik gamyba, papildydama vidaus rinką ir aktyvindama eksportą, duodanti žmonėms pragyvenimo šaltinį.*
 (h) *Nė kiek ne geresnėje padėtyje, gal net blogesnėje atsidūrė žemės ūkis, kuris tuojau po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo buvo pradėtas vandališkai naikinti: išgrobtos žemės ūkio mašinos, apgriauti pastatai, išpjauti ir išparduoti produktyvūs gyvuliai, sugriautos sėjomainos, neprižiūrima melioracijos sistema.*

Samplaika *nė kiek*, kaip ir dalelytė *nė*, prisideda prie teksto rišlumo. Ji sieja nutolusius (17a) ir (17h) sakinius, esančius atskirose pastraipose. (17h) sakinyje tarsi pratęsia tai, kas buvo bendrai išdėstyta (17a) sakinyje, bet itin akcentuojama, kad žemės ūkio padėtis yra blogesnė, pavartojant dalelytę *net*.

Palyginti retai dalelytė *nė* sakinio pradžioje eina prieš prasminius žodžius, su kuriais nesudaro pastoviųjų junginių, tokių kaip *nė lašo*, *nė kvapo* ir kt. DRLKT-e rasti du tokie atvejai (*nė žinelės*, *nė nepajusi*).

28 lentelė. Dalelytės *nė* pozicijos sakinyje

Dalelytės <i>nė</i> pozicija	Pavartojimo skaičius
Sakinio pradžioje	19
Sudėtinio bejungtuko sakinio pradžioje	8
Sudėtinio sujungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	18
Sudėtinio prijungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	16
Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje prieš jungtuką	–
	61 (17,5 proc.)
Sakinyje tarp prasminių žodžių	283
po <i>ir</i> , <i>ar</i> , <i>arba</i> , jungiančių vienaarūšes sakinio dalis	5
	288 (82,5 proc.)
Iš viso	349

Dalelytė *nė* dažniausiai eina ne sakinio pradžioje, o kitose sakinio vietos – tokie atvejai sudaro 82,5 proc. jos vartosenos pavyzdžių. Dalelytei *nė* būdingas kontaktinis siejimas, t. y. kai ji eina prieš tą žodį, kurį svarbu sakinyje pabrėžti. Dažniausiai dalelytė *nė* eina prieš veiksmažodį, reiškiantį neigimą, ir paryškina tą neigiamą jo reikšmę, pvz.:

- (18) *Tačiau kartais darbo sutartis sudaroma, bet darbdavys **nė nepaprašo** žmogaus socialinio draudimo knygelės.*

(19) *Besvarstydamas **nė nepastebėjo**, kaip ėmė aušti.*

Neigiamajame sakinyje dalelytė *nė* vartojama ir prieš daiktavardžius, pvz.:

(20) *Maištaudamas prieš romantinį meną ir romantiko kūrėjo, kurį minia vaizduojasi su aureole aplink galvą, kultą, S. Kierkegoras nebuvo linkęs lenktis **nė tėvynainiui Andersenui**.*

Daugumą dalelytės *nė* vartosenos pavyzdžių sudaro jos junginiai su kaitomais žodžiais, kur ji funkcionuoja kaip išplėstinės reikšmės vienetas, pvz.:

(21) *Visoms šioms draugijoms vadovavo gerai konspiruota Filomatų draugija, apie kurios egzistavimą nežinojo **nė vienas eilinis Spindulingųjų ar Filaretų draugijos narys**.*

Šis „kompozicinis vienetas yra reikšmės, funkcijos ir struktūros kompleksas, nors tekstas ir galimà to vieneto raiškos įvairovė dažnai tą vienovę maskuoja“ (Marcinkevičienė 2010: 62). Taigi (21) pavyzdyje dalelytė *nė* pabrėžia visą žodžių junginį *eilinis Spindulingųjų ar Filaretų draugijos narys*, kuris yra šio sakinio veiksnys su jį apibūdinančiais pažymiais.

Kaip rodo tekstyno pavyzdžiai, dažnai dalelytė *nė* vartojama su vienaskaitos kilmininko linksnio daiktavardžiais, pvz.: *nė ženkle, nė dienos, nė valandos, nė užuominos, nė cento, nė karto*. Nagrinėjant šiuos vartosenos atvejus matyti, kad leksinio vieneto, sudaryto iš dalelytės *nė* ir daiktavardžio *žodžio*, reikšmė yra labiau perkeltinė (22a) nei tiesioginė (22b), pvz.:

(22) a. *Nesugebėjau ištarti **nė žodžio**, nes skausmas suspaudė širdį kaip replės.*

b. *Nesugebėjau ištarti **visiškai nieko**, nes skausmas suspaudė širdį kaip replės.*

Kaip ir sakinio pradžioje, taip ir po jungtukų ar jungiamųjų žodžių dalelytė *nė* eina retai. DRLKT-e išnagrinėjus dalelytės *nė* pavartojimo su jungtukais ir jungiamaisiais žodžiais pavyzdžius buvo nustatyta, kad ji nėkart nepavartota prieš jungtuką ar jungiamąjį žodį. Tai yra ir kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms *ir, tik, būtent* būdingas požymis, išskyrus dalelytę *net*, kuri yra vartojama prieš jungtukus, kad pabrėžtų visą prijungiamą sakinio dalį.

Pabrėžiamosios dalelytės *nė* vartosenos pavyzdžiai, kai ji eina po jungtukų ir jungiamųjų žodžių, nesudaro nė 10 proc. visų tekстыne rastų vartosenos atvejų: 18 – po sujungiamųjų jungtukų, 16 – po prijungiamųjų. Nustatyta, kad tais atvejais, kai *nė* vartojama po sujungiamųjų jungtukų, ji eina tik po priešpriešinių *bet* (8 atv.), *tačiau* (4 atv.), *o* (2 atv.), *tik* (1 atv.) ir sudedamojo *ir* (3 atv.). Pavyzdžiai rodo, kad po sujungiamųjų jungtukų dažniausiai vartojama ne dalelytė *nė*, o jos samplaika *nė vienas (-a)*, pvz.:

(23) *Prielaidų būta visokių, **bet nė viena** lig šiol nepasitvirtino.*

(24) *Respublikinėje parodoje buvo pristatyta labai išraiškinga, puikiai išieškota „Kerdžiaus“ figūra. Toks lietuviškas tipas. Gyvai, plastiškai perteiktas pypkę kemšančio, **bet nė akimirksni** neišleidžiančio iš akiračio savo kaimenės.*

(25) ***Tačiau nė viena** iš minėtų teorijų negalėjo paaiškinti hemofilija sergančių ligonių kraujavimo priežasties, šios teorijos tik iš dalies aiškino tuos pakitimus, kurie buvo susirgimo metu.*

- (26) *Šiandien Lietuvoje yra 25 partijos ir partijėlės. Vienos krikščioniškos, kitos – socialinės, trečios – dar kitokios. **Tik nė viena** jų nerado nei laiko, nei noro pasidomėti: gal privalo padėti žmonėms, kurie ne savo noru, tačiau su lietuvišku atsidavimu, negailėdami sveikatos, jaunystės ir gyvybės, kovėsi su atominiu slibinu dėl savo šalies, dėl Lietuvos, dėl Europos.*
- (27) *Visą pusvalandį gėrėjomės tuo vėžliu, **ir nė viena** „auka“ nebandė jam pasipriešinti.*

Tais atvejais, kai dalelytė *nė* vartojama po prijungiamųjų jungtukų ir jungiamųjų žodžių, dažniau ji eina po *kad* (9 atv.), retai – po kitų jungtukų: *nors* ir *nes* (po 2 atv.), po vieną atvejį – po jungtuko *jog* ir jungiamojo žodžio *kur*. (28), (29), (30) ir (31) pavyzdžiai iliustruoja atvejus, kai dalelytė *nė* eina po prijungiamųjų jungtukų:

- (28) *<...> bet vis tiek žinai, kad dabar jie eina paskui tave voros vidury, **nors nė karto** neatsigrįžai nuo pat ankstauro ryto, <...>*
- (29) *Dažnai meldžiuosi prašydama to, ką galbūt ir gaunu, bet tokiam trumpam laikui, **kad nė susivokti nespėju**.*
- (30) *Teko bėgti į žemesnius aukštus, **nes nė vieno** septintojo aukšto buto durų niekas vaikui neatidarė.*
- (31) *<...> jeigu tu tai žinotum! kad tu tai žinotum! – gal tada galėtum suprasti, kas darosi dabar žmonių sielose ir jų naujose trobose, ir miestuose, už aukštų akmeninių sienų, **kur nė karto** nesi buvęs, <...>*

Iš šių pavyzdžių matyti, kad dažniausiai sakinyje ji eina ne pati viena prepoziciškai pabrėždama prasminį žodį, o sudarydama samplaikas *nė vienas* (-a), *nė karto*. Tad jos vartoseną sakinio pradžioje ir po jungtukų ar jungiamųjų žodžių sintaksiniu požiūriu ribota – pavyzdžiai rodo, kad pati viena dalelytė *nė* sakiniuose apskritai vartojama retai, vyrauja samplaikos, sudarytos su dalelyte *nė* (*nė vienas* (-a), *nė karto*, *nė kiek*).

Dalelytės *nė* vartosenos pavyzdžių tyrimas atskleidė, jog dažniausiai ji eina ne sakinio pradžioje ir prepoziciškai pabrėžia prasminius žodžius ar žodžių junginius, prieš kuriuos yra pavartota. Tokiais atvejais daiktavardžiai gali įgyti perkeltinių reikšmių, priklausomai nuo konteksto (*nė žodžio*, *nė sekundės*, *nė cento* ir kt.). Dalelytei *nė* labiau būdingas glaudus ryšys su po jos einančiu (-iais) žodžiu (-iais) nei su kitais sakiniiais. Ji dažnai vartojama kaip pastoviųjų junginių (*nė vienas* (-a); *nė kiek*, *nė karto*), kurių dalis laikomi frazeologizmais (*nė velnio*, *nė gyvos dvasios*, *nė bluosto* ir kt.), dėmuo. Kaip pabrėžiamoji dalelytė *nė* dažnai eina prieš neigiamos reikšmės veiksmažodžius ir paryškina jais perteikiamą neigimą (*nė nežinojo*, *nė nedingtelėjo*, *nė neskaičiavo*). Dalelytė *nė* visada vartojama tik apibrėžtoje leksinėje aplinkoje: dažniausiai neigiamajame sakinyje, o retkarčiais – vardažodiniuose ir nepilnuose sakiniuose, kuriuose dalelytė tik atstoja neigiamą tarinį (pvz.: *Nė žinėlės*).

Kitame darbo poskyryje analizuojamos dalelytės *nė* samplaikos, kurias ji sudaro su nekaitomais žodžiais, nes tai yra vienas pabrėžiamųjų dalelyčių požymių.

3.4.3. Dalelytės *nė* samplaikos

Pabrėžiamoji neigiamoji dalelytė *nė* nepasižymi jokiais glaudesniais ryšiais su kitomis dalelytėmis. DRLKT-e rasta tik keletas pavyzdžių, kai dalelytė *nė* eina po kitų dalelyčių: *gal* (1 atv.), *dar* (1 atv.), *juk* (2 atv.), pvz.:

- (32) *Jei ūkį palieka nesaugomą, vadinasi, nėra ko labai ir ieškoti. Arba turi gerai užmaskuotą slėptuvę. **Juk nė pats** nežinai, kokius pertvarkymus čia darė.*

Kaip matyti iš (32) pavyzdžio, dalelytė *nė* samplaikos su dalelyte *juk* nesudaro. Šiuo atveju ji tik atsiduria pozicijoje po pabrėžiamosios dalelytės *juk*, o sietina su įvardžiu *pats*, t. y. sakinio tema, kurią dalelytė *nė* dar labiau paryškina.

- (33) *<...> bet dabar gal jau nebėra to kaimo už girios, **gal nė pelenai nesižarsto** po tuščių vietų, <...>*

Lygiai taip pat ir (33) pavyzdyje dalelytė *nė* eina po dalelytės *gal*, bet sietina ji su daiktavardžiu *pelenai* ir veiksmažodžiu *nesižarsto*, t. y. sakinio branduoliu.

Vienintele dalelytės *nė* morfologine samplaika, remiantis DRLKT-o duomenimis, laikytina *nė kiek*, kuri vartojama dažnai (33 atv.), pvz.:

- (34) *Apatinė skylmušio dalis tiksliai nušlifuojama, nenuimant **nė kiek** briaunos, o viršutinė dalis nušlifuojama iki pusrutulio formos.*

(34) sakinyje samplaikos *nė kiek* reikšmė atitiktų „visai, visiškai“. Samplaika *nė kiek* įtraukta į morfologinių samplaikų sąrašą (Kovalevskaitė, Rimkutė 2008: 136–145), kuriame priskirta prie būdo reikšmę perteikiančių samplaikų. Kaip jau rašyta darbo 3.4.2 poskyryje, ši samplaika yra gana dažna. DLKT-e nustatyti 3 488 jos pavartojimo atvejai.

Priešingai nei su nekaitomais žodžiais, su kuriais dalelytė *nė* beveik nesudaro samplaikų, remiantis DLKT-o duomenimis, su kaitomais žodžiais jis sudaro nemažai junginių, pvz.:

- (35) *Nors autorius iki šiol niekur (išskyrus veikalą „Filosofija ir religija“) neišdėstė savo nuomonės apie svarbiausias problemas, kurios čia bus aptariamos – tokias kaip valios laisvė, gėris ir blogis, asmenybė ir t. t., – tai nesutrukdė kai kam priskirti jam iš piršto laužtų nuomonių, prieštaraujančių net ano veikalo, kuris, kaip atrodo, niekam **nė motais**, turiniui.*

Dalis jų laikomi frazeologizmais (*nė bluosto*, *nė kvapo*, *nė gyvos dvasios*, *nė velnio*, *nė motais*), kiti yra pastovieji junginiai, kuriuose *nė* šliejasi prie daiktavardžio (*nė žodžio*, *nė karto*, *nė lašo*, *nė valandos* ir kt.). Apie šiuos dalelytės *nė* junginius jau rašyta darbe (žr. 3.4.2 poskyrį). Pastovieji junginiai su kaitomais žodžiais, ypač daiktavardžiais, nebūdingi nei pabrėžiamajai dalelytei *net*, kuri žodynuose nurodoma kaip dalelytės *nė* atitikmuo, nei kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms, tad toks junglumas laikytinas išskirtine šios dalelytės ypatybe.

3.4.4. Dalelytės *nė* funkcijos

Išnagrinėjus DRLKT-o pavyzdžius nustatyta, kad dalelytė *nė* eina prieš daiktavardžius, veiksmažodžius, skaitvardžius, įvardžius, būdvardžius,rieveiksmius ir išiktukus, o nevarojama su kitomis dalelytėmis ir prieš jungtukus ji (žr. 3.4.2 ir 3.4.3 poskyrius). Dalelytės *nė* funkcijos sakinyje labiau priklauso nuo pabrėžiamo žodžio kalbos dalies nei nuo jos pozicijos sakinyje, nes šios dalelytės veikimas dažniausiai neperžengia sakinio ribų.

29 lentelė. Dalelytės *nė* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavarto jimo skaičius	Proc.	Pavyzdžiai
Veiksmažodis (neigiamasis veiksmažodis)	73 (62)	20,9	<i>Dažnai meldžiuosi prašydama to, ką galbūt ir gaunu, bet tokiam trumpam laikui, kad nė susivokti nespėju.</i>
			<i>Jai rodėsi, kad tos kavos nė negėrė.</i>
Daiktavardis	83	23,8	<i>Neprašė nė savaitė, kai Benui iš Maskvos paskambino Angelė.</i>
Įvardis	132	37,8	<i>Jis gerai pažinojo daugelį gamintojų dar nuo tų laikų, kai dirbo CŽV, ir nė pats nepastebėjo, kaip tapo makleriu.</i>
Būdvardis	9	2,6	<i>Ši pora nuolat stebima ir kol kas nėra nė menkiausias priežasties bebrus iš ten vyti</i>
Skaitvardis	3	0,9	<i>Radvila Rudasis prisimindavo Krokuvos kašteliono Tarnovskio posakį, kad jisai „už Vilnių nemokėtų nė dešimties lenkiškų markių, jei Rygos miestas atitektų į priešo rankas“.</i>
Prielinksninė konstrukcija	4	1,2	<i>Ką ir kalbėti apie tai, jog kapucinių ordino istorija rašoma visiškai izoliuotai ne tik nuo Lietuvos Bažnyčios ar vienuolių gyvenimo, bet ir neieškant paralelių nė su veikla kaimyninėse šalyse, kuri autoriui neabejotinai gerai pažįstama.</i>
Prieveiksmis	43	12,3	<i>Iki šiol mes palyginti nedaug teskyrėme dėmesio formaliai laisvės esmei, nors ją suprasti nė kiek ne lengviau, negu išaiškinti jos realią sąvoką.</i>
Išiktukas	2	0,6	<i>Tik niekam nė bum bum, o grįžęs dar b-butelį nupirksi.</i>
Dalelytė, jungtukas	0	0	–
	349	100	

Iš 29-oje lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog dalelytė *nė* dažniausiai eina prieš įvardžius (132 atv.), tai sudaro per 37 proc. jos vartojimo pavyzdžių. Tačiau didžiąją dalį dalelytės *nė* vartosenos su įvardžiais atvejų sudaro jos morfologinės samplaikos *nė vienas* (-a) (116 atv.), vartojimas. Galimos dvi šios samplaikos reikšmės – įvardžio *niekas* ir įvardžio *joks*. Ir sudarytoje samplaikoje dalelytė *nė* išlaiko pabrėžiamąją funkciją, pvz.:

- (36) *Tad prieš ryždamasi operacijai pasvarstykite:*
a. *nesitikėkite stebuklų – **nė vienas** chirurgas negarantuoja, jog po operacijos atrodysite kaip supermodelis; <...>*

Tiesa, samplaiką *nė vienas* pakeitus įvardžiu *joks*, neigimas nebūtų toks ryškus, pvz.:

- b. □ – *nesitikėkite stebuklų – **joks** chirurgas negarantuoja, jog po operacijos atrodysite kaip supermodelis; <...>*

Nors junginių *nė vienas chirurgas* ir *joks chirurgas* denotacija labai panaši, tačiau jų konotacija skiriasi. (36a) Pavyzdyje samplaikos *nė vienas* pasirinkimas sietinas su vertinamuoju aspektu, kitaip dar vadinama semantine prozodija, kuri randasi tik neigiamos leksinės aplinkos kontekste, o šiuo atveju išimtinai vartojama tik su neiginiu: ***nesitikėkite stebuklų – nė vienas chirurgas negarantuoja***. Pastebėta, kad tais atvejais, kai vartojama samplaika *nė vienas*, sakinyje visada vartojama ir neigiamos formos veiksmožodis, pvz.:

- (37) *Juk **nė vienoje** normalioje valstybėje taip **negali būti**, kad pagamintas produktas turėtų didelę kainą, o to produkto kūrėjas nieko negautų...*

Dėl samplaikos *nė vienas (-a)* reikšmei sinonimiškos įvardžio *joks* reikšmės DRLKT-e panagrinėti ir jo pavyzdžiai. Šio įvardžio vartosenos pavyzdžių rasta kur kas daugiau (293 atv.) nei samplaikos *nė vienas (-a)* vartosenos pavyzdžių. Įvardis *joks*, kaip ir minėta samplaika, eina tik neigiamuosiuose sakiniuose, bet dažniau modifikuoja vardažodžius, tarp kurių nemažai abstrakčiųjų daiktavardžių, nekaitomų skaičiais.

Dalelytė *nė* su įvardžiu *vienas(-a)* funkcionuoja kaip išplėstinės reikšmės vienetas, kuris dažniausiai eina prieš konkrečios reikšmės daiktavardžius, kaitomus skaičiais (pvz., *firma, vadovas, skaitytojas, testamentas* ir pan.), kai kada – prieš būdvardį, įvardį ar prielinksninę konstrukciją, t. y. daiktavardinius junginius. 30-oje lentelėje pateikti duomenys apie dalelytės *nė* samplaikas su įvardžiu *vienas (-a)*.

30 lentelė. Dalelytės *nė vienas (-a)* pagal linksnius

Linksniai	Pavartojimo skaičius	Pavyzdys	Pavartojimo skaičius	Pavyzdys
	Vyr. g.		Mot. g.	
Vard.	37	<i>Iš tikrųjų nė vienas Moon'o psichikos nepažįsta.</i>	12	<i>Todėl, kad 5 straipsnis numato tokių rūmų veiklą, be kurios negali išsiversti nė viena įmonė.</i>
Kilm.	39	<i>Kodėl gi nesurandu nė vieno tokio žurnalistinio tyrimo, kas ten kiek išvežė?</i>	16	<i>Ten neturiu nė vienos draugės.</i>
Naud.	5	<i>Daugiau nė vienam žodžio nereglamentine tvarka neduosiu.</i>	3	<i>Deja, profsąjungos nepriklauso nė vienai iš išvardytų organizacijų.</i>
Gal.	0	–	–	–
Įn.	0	–	–	–
Viet.	1	<i>Nė viename rašytiniame šaltinyje iki XIII a. vidurio neužsimenama apie lietuvių, pirmiausia – žemaičių, priešiškus santykius su vakarų baltais.</i>	3	<i>O nė vienoje šalyje nė viena įmonė iš nuosavų lėšų neišgyvena.</i>
	82		34	

Išnagrinėjus *nė vienas (-a)* vartosenos pavyzdžius tekstyne nustatyta, kad dalelytė *nė* dažniausiai (39 atv.) vartojama su įvardžio *vienas* vyr. g. kilmininku, kiek rečiau (37 atv.) – su vyr. g. vardininku. Beveik pusėje šių pavyzdžių samplaika *nė vienas* savo reikšme atitinka įvardį *niekas*. Taigi samplaika *nė vienas* dažniausiai atlieka įvardžio funkciją. Analizuojant pavyzdžius svarbu matyti ir kitus sakinius, o ypač kitus sudėtinio sakinio dėmenis, pvz.:

- (38) a. *Jie atėjo į koncertą, į pramogą, kur galėtų užsimiršti, pabėgti nuo kasdienių rūpesčių, karvių ar garvežių, o čia vėl tarsi pirštu rodo jų bėdas. Ūkis nevykdo mėsos planų, geležinkelio tarnyba nepervežė tiek ir tiek tonų produkcijos, gimdymo namuose gimė keturi Gustai, o į aną pasaulį nesusiruošė **nė vienas**.*
 b. □ *Ūkis nevykdo mėsos planų, geležinkelio tarnyba nepervežė tiek ir tiek tonų produkcijos, gimdymo namuose gimė keturi Gustai, o į aną pasaulį nesusiruošė **niekas**.*

Kaip rodo (38) pavyzdys, *nė vienas* funkcionuoja kaip įvardis *niekas*, kuris yra sudėtinio sakinio dėmens veiksnys, o šiame sakinyje laikytinas rema, kurią pabrėžia dalelytė *nė*.

Remiantis analizuotais samplaikos *nė vienas* vartosenos pavyzdžiais pastebėta, kad ji 2,5 karto dažniau vartojama vyr. g. nei mot. g. formomis. Išnagrinėjus samplaikos *nė viena* (mot. g. forma) vartosenos pavyzdžius (34 atv.) nustatyta, kad ji dažniausiai funkcionuoja kaip įvardis *jokia*, pvz.:

- (39) *Net jeigu tartume, kad blogoji esybė iš pradžių buvo sukurta kaip gera ir dėl savo kaltės atskilo nuo pirminės esybės, tai pirmo Dievui priešingos veiklos pasireiškimo vis tiek dar nepaaiškino **nė viena ligšiolinė sistema**.*

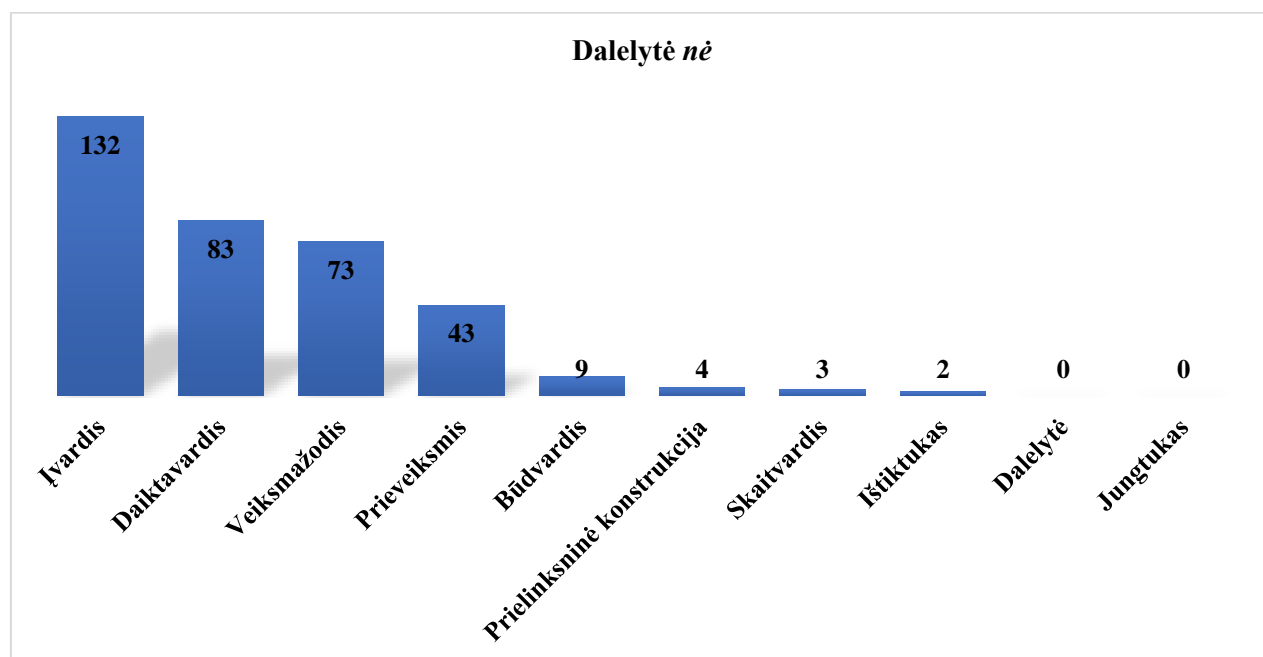
Tiesa, pažymėtina, kad analizuojant dalelių funkcijas visada būtina kreipti dėmesį į kontekstą. Kartais samplaika *nė viena* gali funkcionuoti kaip skaitvardis, t. y. skaitvardžio mot. g. forma *viena* su pabrėžiamąja dalelyte, pvz.:

- (40) (a) *Šiandien Lietuvoje yra 25 partijos ir partijėlės.* (b) *Vienos krikščioniškos, kitos – socialinės, trečios – dar kitokios.* (c) *Tik **nė viena** jų nerado nei laiko, nei noro pasidomėti: gal privalo padėti žmonėms, kurie ne savo noru, tačiau su lietuvišku atsidavimu, negailėdami sveikatos, jaunystės ir gyvybės, kovėsi su atominiu slibinu dėl savo šalies, dėl Lietuvos, dėl Europos.*

Tik iš platesnio konteksto nustatoma samplaikos *nė viena* leksinė gramatinė reikšmė. (40c) sakinytis siejasi su sakiniais (40b) ir (40a), bet tik iš pirmojo aišku, ką įvardija *nė viena jų* – tai *partijos ir partijėlės*.

Žodis *vienas (-a)*, su kuriuo dalelytė *nė* eina dažniausiai, gali funkcionuoti ir kaip skaitvardis, ir kaip būdvardis, ir kaip įvardis. Šis kaitomas žodis yra daugiareikšmis, dalelytė *nė* sudaro samplaikas su skaitvardžiu *vienas (-a)* ir su įvardžiu *vienas (-a)*, pastaruoju atveju įgydama dvi naujas leksines gramatines reikšmes – įvardžių *niekas* bei *joks*. Samplaikoje *nė vienas (-a)* dalelytė *nė* išlaiko pabrėžiamąją funkciją, kurią realizuoja itin pabrėždama po jos einantį (-ius) vardažodį (-ius).

Su kitais įvardžiais dalelytė *nė* eina retai (16 atv.). Vartojama neigiamuosiuose sakiniuose ji išryškina tokius įvardžius: *ko, ką, pats, tai, tu*, taip pat įvardžių prielinksnes konstrukcijas *nė su kuo* ir *nė už ką*.

10 pav. Dalelytės *nė* pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis

10 paveiksle pateikti visi dalelytės *nė* vartosenos atvejai, nustatyti DRLKT-e (žr. 29 lentelę), pagal jos pabrėžiamo žodžio kalbos dalį. Šie duomenys rodo, kaip dalelytė *nė* funkcionuoja kalboje. Išanalizavus jos pavyzdžius nustatyta, kad didžiumą jos vartosenos atvejų sudaro pastovieji junginiai su kaitomais žodžiais (išskyrus *nė kiek*). Sudarydama junginius dalelytė *nė* funkcionuoja kaip naujas leksinis vienetas, tačiau ir samplaikose, ir frazeologizmuose ji išlaiko pabrėžiamąją funkciją. Tad su ja sudaromi pastovieji junginiai šiame darbe pateikiami kartu su kitais jos vartosenos pavyzdžiais, nes toks junglumas yra išskirtinis dalelytės *nė* vartosenos ypatumas.

Antrą vietą pabrėžiamosios dalelytės *nė* morfologinių partnerių sąrašė užima daiktavardžiai (83 atv.), kurie dažniausiai yra vienaskaitos formos, o jų linksnių paradigmoje vyrauja kilmininkas, kartais – vardininkas ar naudininkas. Prieš prielinksnes konstrukcijas dalelytė *nė* eina retai (4 atv.). Tipiškiausias dalelytės *nė* pavyzdys, kai ji vartojama daiktavardžiui pabrėžti, būtų toks:

- (41) *Kelionė galingu džipu netruko **nė poros valandų**, tad Benas kaimą pasiekė dar nesibaigus pietų metui.*

Kaip matyti iš (6) pavyzdžio, *nė* eina neigiamajame sakinyje prieš bendrinį daiktavardį, išreikštą vienaskaitos kilmininko forma. Kitą dalelytės *nė* pavartojimo su daiktavardžiais pavyzdžių dalį sudaro frazeologizmai, šie atvejai aprašyti darbo 3.4.2 poskyryje.

Jau minėta, kad dalelytė *nė* vartojama tik neigiamajame sakinyje kaip neigiamoji pabrėžiamoji dalelytė. Tačiau retkarčiais ji vartojama ir vardažodiniuose sakiniuose, kuriuose ji atstoja visą neigiamą tarinį, pvz.:

- (42) *Aplinkui **nė vieno lapuočių** miško.*
(43) *Ir **nė menkiausio** pagiriamąjo žodžio ir dėmesio jums, žmonai!*

(7) ir (8) pavyzdžiai iliustruoja, kaip dalelytė *nė* ne tik pabrėžia tai, kas itin svarbu, bet ir atlieka sakinio tarinio funkciją.

Kiek kitaip *nė* funkcionuoja, kai sakinyje eina prieš veiksmažodį. Pagal anksčiau pateiktos 29 lentelės duomenis, tokie vartosenos atvejai yra trečioje vietoje. Tačiau visai kitokie dalelytės *nė* vartosenos rezultatai gaunami neskaičiuojant atvejų, kai ji sudaro pastoviuosius junginius – tuomet jos vartosenos prieš veiksmažodžius atvejai sudaro didžiąją dalį visų pavyzdžių (73 atv.), pvz.:

- (44) a. *O kadangi žemaičių kalboje **nė nebuvo** žodžio pagrindiniam Didžiosios Kunigaikštystės simboliui pažymėti, žemaičių sąjūdininkai jį sugalvojo. Tai padarė istorikas S. Daukantas, 1845 metais pavadinęs mūsų „Pagonių“ naujadaru „Vytis“.*

(9a) pavyzdyje dalelytė *nė* pabrėžia veiksmažodį *nebuvo*, tad atlieka ir aktualiosios sakinio skaidos funkciją, paryškina remą. (9b) sakinyje ir be dalelytės lieka aiškus bei suprantamas, tik jo reikšmė kiek pakinta – ne akcentuojama, o konstatuojama, kad *nebuvo žodžio*, pvz.:

b. ☐ *O kadangi žemaičių kalboje **nebuvo** žodžio pagrindiniam Didžiosios Kunigaikštystės simboliui pažymėti, žemaičių sąjūdininkai jį sugalvojo.*

Eidama prieš veiksmažodį dalelytė *nė* funkcionuoja kaip stiprinamoji pabrėžiamoji, kuri susijusi su sakinio branduolį sudarančiu, neigimą reiškiančiu tariniu, pvz.:

(45) a. *Apie užduoties įvykdymą **nėra** ko **nė galvoti!***

Nors (45a) pavyzdyje dalelytė *nė* eina prieš veiksmažodį *galvoti*, kuris laikytinas antriniu predikatyvu, neturinčiu neigiamos reikšmės, tik semantiškai sukonkretinantis sakinį, neigiamą reikšmę jam suteikia pirminis predikatyvas *nėra*, šį netiesiogiai dar sustiprina dalelytė *nė*. Jei sakinyje nebūtų dalelytės *nė*, (45b) sakinyje vis tiek liktų suprantamas ir aiškus, pvz.:

☐ b. *Apie užduoties įvykdymą **nėra** ko galvoti!*

Tiesa, (45b) pavyzdyje galima išvelgti ir frazę *nėra ko*, kuri gali sudaryti junginius su skirtingą kognityvinę veiklą ar būseną apibrėžiančiais veiksmažodžiais, panašiai kaip (45a) pavyzdyje su bendratimi, pvz.: *nėra ko svajoti; nėra ko girtis, nėra ko meluoti, nėra ko baimintis* ir kt. Šie atvejai buvo peržiūrėti DLKT-e, jame rasta apie du tūkstančius *nėra ko* pavartojimo atvejų.

Vis dėlto esama ir tokių atvejų, kai praleisti prieš veiksmažodį einančią dalelytę *nė* negalima, pvz.:

(46) a. *Žmogus juos [žodžius – D. V.] nusičiumpa kaip varlė musę, **nereikia nė šoktelėti.***

(46a) sakinyje be dalelytės *nė* tampa ne toks nesuprantamas:

* b. *Žmogus juos nusičiumpa kaip varlė musę, **nereikia šoktelėti.***

Čia antroji sakinio dalis yra sudaryta iš pirminio ir antrinio predikatyvo, panašiai kaip anksčiau pateiktame (45a), pavyzdyje tačiau (46a) sakinyje su dalelyte *nė* įgyja perkeltinę reikšmę, kuri, kaip buvo minėta (žr. 3.4.2 poskyrį), būdinga dalelytei *nė* einant su daiktavardžiais (*nė lašo, nė kvapo* ir pan.).

Su kitų kaitomųjų kalbos dalių žodžiais dalelytė *nė* eina retai: prieš būdvardžius rasta 6 kartus, o prieš skaitvardžius – 3. Pastebėta, jog *nė* dažniau vartojama prieš aukščiausiojo laipsnio būdvardžius, kad dar paryškintų jų reikšmę – mažumą, menkumą, pigumą, pvz.:

(47) *Ką daryti toms, kurios neįstengia nusipirkti **nė pigiausio** mišinio?*

Kiti trys pavyzdžiai, kur dalelytė *nė* eina prieš būdvardį, yra frazeologizmas *nė gyvos dvasios*, pvz.:

(48) *Greit apibėgęs visus kambarius, iš tikrųjų nerado **nė gyvos dvasios**.*

Tik formaliai gramatiškai žvelgiant (48) pavyzdyje dalelytė *nė* eina prieš būdvardį. Vertinant semantiškai *nė gyvos dvasios* yra frazeologizmas, kuris savo reikšme, kaip ir anksčiau aptarta samplaika *nė vienas (-a)*, atitinka įvardį *nieko* (kilmininkas). Pažymėtina, kad LKFŽ-e frazeologizmas *nė [gyvos] dvasios* apibūdinamas kaiprieveiksmis *visiškai* (1977: 77), bet tokia reikšmė neišryškėja *nė* viename iš trijų DRLKT-e rastų pavyzdžių. Veikiausiai būtų galima į frazeologizmo *nė gyvos dvasios* aprašą įtraukti dar vieną reikšmę – įvardžio *nieko* ar *ničnieko*.

Retai dalelytė *nė* vartojama prieš skaitvardžius. Tokiais atvejais ji funkcionuoja kaip aktualiosios sakinio skaidos priemonė, paryškinanti svarbią informaciją, pvz.:

(49) *Nikolajus II, stovėdamas Rygoje prie Petro I paminklo, negalėjo nujauti, kad nepraeis **nė dešimtmetis**, imperija apvirs aukštyn kojomis, jo viešpatavimas tragiškai baigsis, o Latvija bei kitos Baltijos tautos, atsiskyrusios nuo Rusijos, sukurs savo valstybes...*

Kur kas dažniau *nė* vartojama surieveiksmiais (43 atv.), bet tai lemia dalelytės *nė* samplaikos surieveiksniu *kiek* pavartojimo atvejai – DRLKT-e rasti 33 jos vartosenos pavyzdžiai, pvz.:

(50) *Abiem pastaraisiais atvejais sauso pailgo veido Jogaila **nė kiek** neprimena plačiaveidžio vyriškio Goštauto maldaknygės miniatiūrose, daug artimesnėse Vilniaus katedros reljefui.*

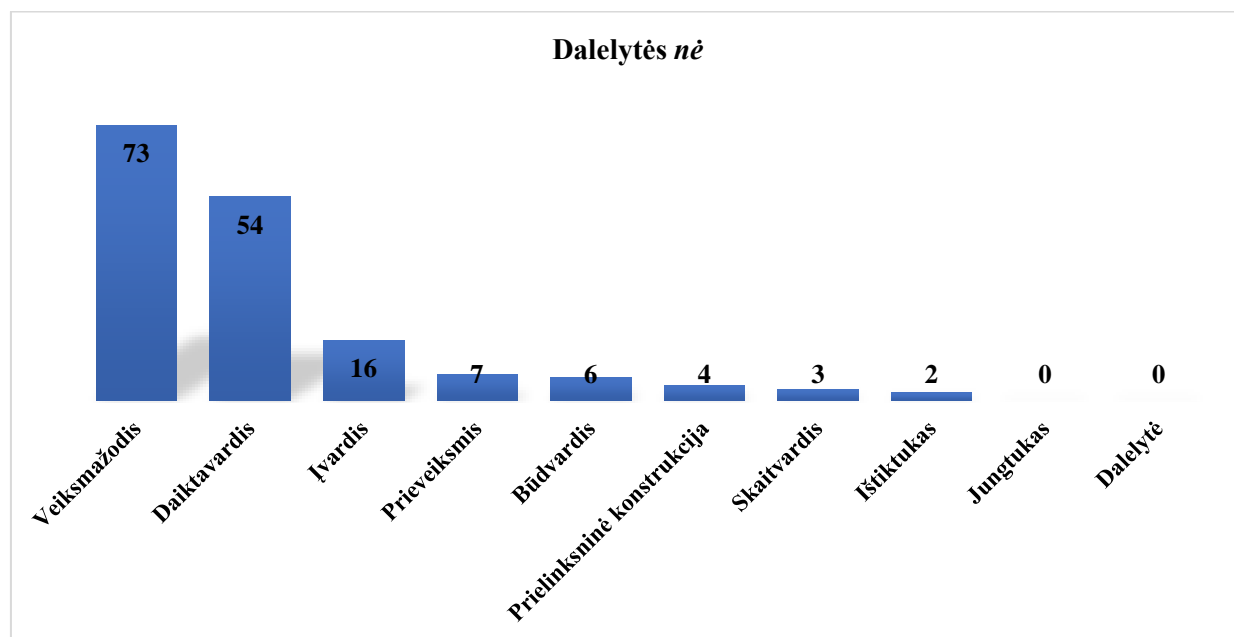
Ši samplaika nelaikoma frazeologizmu (LKFŽ 1977: 124), tačiau tai yra dažnai vartojamas pastovusis junginys, atliekantisrieveiksmino *visai* funkciją. Vis dėltorieveiksmino *visai* ir samplaikos *nė kiek* išplėstinės reikšmės laukai skiriasi – samplaikos *nė kiek* jis visada yra neigiamas, orieveiksmino *visai* gali būti ir neigiamas, ir teigiamas. Dar viena samplaika, į kurią įeina dalelytė *nė*, yra *nė iš tolo*. Nustatyti 4 jos pavartojimo atvejai ir visuose pavyzdžiuose ji atlieka būdorieveiksmino funkciją, pvz.:

(51) *Prancūzija **nė iš tolo** nenorėjo, kad kas nors šalyje būtų viršesnis už jos policiją.*

Kaip jau buvo minėta, DRLKT-e taip pat rasta pavyzdžių, iliustruojančių frazeologizmo *nė motais* (3 atv.) vartoseną (apie jo funkcionavimą žr. 3.4.3 poskyrį). Su kitaisrieveiksmiais (pvz.: *nė šiandien*, *nė gerai*, *nė iš vietos*) dalelytė *nė* vartojama retai.

Analizuojant dalelytės *nė* pavyzdžius pastebėta, kad ji itin dažnai eina su tais pačiais žodžiais, t. y. vartojama ne taip laisvai kaip kitos pabrėžiamosios dalelytės, pabrėžiančios bet kurį sakinio žodį. Ji labai dažnai sudaro samplaikas ar frazeologizmus, kurie turi naują leksinę gramatinę reikšmę. Todėl, siekiant pamatyti tik dalelytės *nė* funkcionavimą, iš jos vartosenos

pavyzdžių reikia atrinkti pasikartojančius atvejus (taip analizuotos ir kitos pabrėžiamosios dalelytės, bet joms nebuvo būdinga taip dažnai sudaryti junginius su kaitomais žodžiais).

11 pav. Dalelytės *nė* (be jos sudaromų samplaikų) pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Iš 11 paveikslo matyti, kaip dalelytė *nė* vartojama su skirtingų kalbos dalių žodžiais. Dabar įvardis iš pirmosios vietos pasislinko į trečiąją, o veiksmažodis pakilo į pirmąją (žr. 11 paveikslą). Kadangi dalelytė *nė* pastoviuosius junginius dažniausiai sudaro su įvardžiais, daiktavardžiais irrieveiksmiais, šių kalbos dalių žodžių vartosenos pavyzdžių sumažėjo, tik su veiksmažodžiu jų liko tiek pat. Kaip jau buvo rašyta anksčiau, eidama prieš veiksmažodį dalelytė *nė* paryškina jo neigimą ir kartu aktualiai skaido sakinį pabrėždama tą dalį, kuri kalbančiajam / rašančiajam yra svarbiausia.

Dalelytės *nė* pabrėžiamų žodžių tyrimas parodė, kad ji gana dažnai sudaro samplaikas su žodžiais, priklausančiais skirtingoms kalbos dalims, o susijungę jie dažnai įgyja naują leksinę gramatinę reikšmę, dalis tų junginių laikomi frazeologizmais. Samplaikų (pradedant nuo dažniausiai su dalelyte *nė* vartojamų leksinių vienetų / leksinių vienetų formų, tokių kaip *nė vienas (-a)*, *nė kiek*, *nė žodžio*, *nė karto*, *nė kvapo*, *nė velnio*, *nė minutės*, *nė cento*, *nė iš tolo*, *nė motais*, ir baigiant *nė bluosto*, *nė krislelio* ir pan.) vartosenos atvejai sudaro 55 proc. visų *nė* vartosenos pavyzdžių. Ir samplaikose dalelytė *nė* išlaiko savo pabrėžiamąją funkciją. Taip pat pastebėta, kad samplaikos su dalelyte *nė* atlieka adverbialinę funkciją sakinyje.

Prieš veiksmažodžius einanti dalelytė *nė* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji, paryškinanti neigiamąją sakinio reikšmę. Kai dalelytė *nė* vartojama prieš skaitvardžius, būdvardžius,rieveiksmius, ji ne tik pabrėžia jų reikšmę, bet ir paryškina aktualiąją sakinio dalį.

Taigi pagrindinė dalelytės *nė* funkcija – pabrėžiamoji. *Nė* vartojama neigiamajame sakinyje prieš tą žodį ar žodžių grupę, kurią svarbu akcentuoti. Taip pat sakinyje ji atlieka aktualiosios skaidos funkciją. Dalelytei *nė* būdingi kontaktiniai sintaksiniai ryšiai su pabrėžiamu (-ais) žodžiu (-iais). Be kita ko, pastebėta, kad dalelyte *nė* dažnai sudaro frazeologizmus, kurių reikšmė ne visada atitinka nurodytą LKFŽ-e. Dalelytės *nė* sudaromų samplaikų reikšmė ir funkcijos priklauso nuo konteksto (žr. 30 lentelę). DRLKT-o pavyzdžių analizė atskleidė, kad pabrėžiamoji dalelytė *nė* funkcionuoja kaip teksto koherencijos priemonė.

3.4.5. Apibendrinimas

Leksinis vienetas *nė* gali atlikti dalelytės ir jungtuko funkcijas. DRLKT-e nustatyta 354 *nė* pavartojimo atvejai, tarp kurių 4 yra porinio jungtuko vartosenos pavyzdžiai ir vienas – sutrumpinto veiksmožodžio *nėra* (*nė*) atvejis. Dalelytės *nė* vartoseną ir funkcijas atskleidžia 349 analizuoti pavyzdžiai. Tyrimas parodė, kad dalelytė dažniausiai šliejasi prie įvardžių, tarp kurių vyrauja samplaikos su įvardžiu *vienas* (*-a*) (116 atv.), jie sudaro trečdalį jos vartosenos pavyzdžių. Dalelytė *nė* dažnai eina prieš daiktavardžius, nemažą tokių junginių dalį sudaro frazeologizmai. Rečiau ji eina prieš veiksmožodžius, bet šiais atvejais itin ryški pabrėžiamoji *nė* funkcija. Retai dalelytė *nė* vartojama prieš būdvardžius, skaitvardžius, prielinksnes konstrukcijas. Nedaug rasta ir dalelytės *nė* su nekaitomais žodžiais vartosenos pavyzdžių: prieš jungtukus ir dalelytes ji apskritai nėra vartojama, prieš išiktukus – labai retai (2 atv.), kiek dažniau ji eina surieveiksmiais, bet tai lemia dažnas su ja sudaromos samplaikos *nė kiek* vartojimas.

Dalelytė *nė* dažnai sudaro pastoviuosius junginius su kaitomais žodžiais: tokie atvejai sudaro didesnę dalį visų jos vartosenos pavyzdžių. Ir samplaikose dalelytė *nė* išlaiko savo pabrėžiamąją funkciją. Kiek laisviau ji vartojama su veiksmožodžiais, dažniausiai neigiamosios reikšmės. Kai dalelytė *nė* eina prieš veiksmožodį, ji įgyja panašumo su dalelyte *net*, pvz., galima sakyti tiek *nė nebuvo*, tiek *net nebuvo*. Visgi skirtumas tarp šių dviejų dalelyčių yra, nes dalelytė *nė* sakiniui nesuteikia papildomų reikšmių – netikėtumo ar nuostabos, būdingų *net*, jos pabrėžiamoji funkcija yra gryna, aiški, dėl to ji dažniausiai ir pasirenkama autoriaus.

Dalelytės *nė* pavyzdžių analizė pagal poziciją sakinyje parodė, kad dažniausiai *nė* vartojama ne sakinio pradžioje, o kitose sakinio vietose. Nors prepoziciškai vartojama dalelytė *nė* labiau siejasi su po jos einančiais žodžiais nei kitais sakiniais, tačiau ištyrus pavyzdžius nustatyta, kad diskurso rodiklio funkciją ji taip pat gali atlikti, kaip ir kitos pabrėžiamosios dalelytės. Dalelytė *nė* gali sieti ne tik vieną paskui kitą einančius sakinius, bet ir nutolusias teksto atkarpas (žr. 3.4.2 poskyrį). Remiantis vartosenos pavyzdžiais išsiaiškinta, kad pabrėžiamoji dalelytė *nė* nevartojama

prieš jungtukus ar jungiamuosius žodžius, o vartosenos atvejai, kai sakinyje ji eina po jungtukų ir jungiamųjų žodžių, sudaro mažiau nei 10 proc. visų *nė* vartosenos pavyzdžių.

31 lentelė. Dalelytės *nė* funkcijos

Funkcijos Kalbos dalis	Pabrėžiamoji	Adverbialinė (<i>nė</i> samplaikos, frazologizmai)	Atributinė / subjektinė (<i>nė</i> vienas)	Diskurso rodiklio	Siejamoji	Aktualioji sakinio skaida
Daiktavardis	+	+		+	+	+
Veiksmažodis	+			+	+	+
Būdvardis	+	+			+	+
Įvardis	+		+		+	+
Skaitvardis	+				+	+
Prieveiksmis	+	+			+	+

Remiantis tyrimo rezultatais, dalelytė *nė* visada atlieka pabrėžiamąją funkciją (žr. 31 lentelę). Ji vartojama neigiamajame sakinyje prieš tą žodį ar žodžių grupę, kurią svarbu pabrėžti – taip ji aktualiai skaido sakinį ir išskiria svarbiausią informaciją sakinyje. Taigi pabrėžiamoji dalelytė *nė* pasižymi savita vartoseną, ir tik kai kuriais atvejais ji gali būti keičiama dalelyte *net*.

3.5. Dalelytė *būtent*

3.5.1. Gramatiniai ir leksikografiniai dalelytės *būtent* aprašai

Darbuose, skirtuose dabartinei lietuvių kalbai, apie dalelytę *būtent* nerašoma, nes nėra pažymima kaip dalelytės funkcija. *Būtent* – nedažnai vartojamas žodis, tai patvirtina ir dažniniai žodynai (Grumadienė, Žilinskienė 1997; Utkā 2009), kuriuose jis apibrėžiamas kaip jungtukas.

Lietuvių kalbos gramatikose *būtent* taip pat aprašomas kaip jungtukas. LKG II tome (1971: 672) šis žodis apibūdinamas kaip aiškinamasis, kurio reikšmė atitinka jungtuką *tai yra*, pvz.:

- (1) *Kuomet baltų gentys suskilo į dvi tarmi ir kuomet iš antrosios tarmės atsirado net dvi kalbi, būtent lietuvių ir latvių, tuo tarpu dar nieko tikra negali pasakyti nė vienas mokslo vyras.*

Vėliau rengtose gramatikose (GLK 1985; DLKG 1994: 457; LG 1997: 428) jis apibūdinamas kaip jungtukams artimas žodis, kurio vartoseną iliustruojama tokiu pavyzdžiu:

- (2) *Fantastiškieji pasakojimai turi ryšio su tikrove, būtent su kai kuriais gamtos reiškiniiais.*

Šiame sakinyje jungtukas *būtent* tarsi paaiškina prieš jį einantį daiktavardį *tikrove* ir atitinka jungtukams artimą junginį „tai yra“. Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos aprašydamos *būtent* kaip jungtuką parodo realios šio žodžio vartosenos.

Lietuvių kalbos žodynuose pateikiami *būtent* aprašai kiek skiriasi nuo tų, kurie randami gramatikose. Pirmiausia paminėtinas LKŽ-e (1968: 1213) pateiktas *būtent*. Čia apibūdinamas kaip dalelytė, kuri gali reikšti:

1. *tai yra, kaip antai (išvardijant [išskaičiuojant] ¹⁷ką): Visi mūsų krašto baltamiškio medžiai, būtent: beržas, epušė, qžuolas... J.Jabl.*
2. *kaip tik (pabrėžiant ką): Nesvarumo būklėje nemaža žmonių jaučiasi būtent šitaip (tarsi krintant) sp.*
3. *paaiškinant ką: Da ketvirtą darbą uždavė, būtent visą kelnorę vyno per naktį išgert. Jrk32. Jonas, būtent, geras žmogus. Ll.*

Kaip dalelytė, reiškianti pabrėžimą ir atitinkanti *kaip tik*, jis aprašytas ir DLKŽ₂-e (1972: 64), pvz.:

- (3) *Būtent toks jis ir yra.*
- (4) *Tie žodžiai būtent mums ir rūpėjo.*

DLKŽ₂-e taip pat nurodoma, kad *būtent* atlieka ir jungiamąją funkciją, kuri atitinka *kaip antai* arba *tai yra* reikšmes. Tačiau vėlesniuose DLKŽ₃, DLKŽ₄, DLKŽ_{6e}, DLKŽ_{7e} *būtent* aprašomas tik kaip jungtukas.

Tai, kad sakinyje *būtent* ne visada atlieka jungiamąją funkciją, parodo praktinio pobūdžio kalbiniai darbai. Pavyzdžiui, N. Sližienės ir A. Valeckienės sudarytoje knygoje „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (1992: 186) *būtent* aprašytas kaip jungiamasis žodis, įsiterpiantis „tarp apibendrinamojo žodžio ir jį aiškinančių sakinio dalių“, ir kaip modalinę reikšmę turinti dalelytė. Iliustruota tokiu pavyzdžiu:

- (5) *Rapolas niekados nepamėgino tuo būtent [teise į pusę ūkio] pateisinti savo neveiklumą.*

To paties požiūrio laikomasi ir naujose lietuvių kalbos skyrybos taisyklėse (2006: 18), kur *būtent* minimas tarp įterpinių, o tiksliau, tarp modalumą rodančių žodžių. Įdėmiau panagrinėjus šį modalumą rodančių žodžių sąrašą pastebėta, kad į jį įtrauktos visos knygoje „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (1992) išvardytos dalelytės (išskyrus *berods*). O *būtent* kaip įterpinys iliustruojamas tokiu pavyzdžiu:

- (6) *Ji(,) būtent(,) galvojo apie tai, kaip ji paaugs ir kada tai bus.*

¹⁷ Patikslinta iš: LKŽ II, 1968, 1213.

Dėl tokių skirtingų gramatinių bei leksikografinių *būtent* aprašų buvo panagrinėta *būtent* vartoseną lietuvių kalboje. Atliktas tyrimas parodė, kad *būtent* yra senas lietuviškas žodis. Jis vartotas XVI amžiaus Prūsijos kunigaikštystėje leistuose raštuose, daugiausia jo pavyzdžių nustatyta J. Bretkūno „Postilėje“ (plačiau žr. Valančė 2014). Taip pat *būtent* minimas pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje kaip aiškinamasis jungtukas (PLKG 1957: 238 [Kleinas 1653: 142]), o kiek vėliau išleistoje K. Sapūno ir T. Šulco gramatikoje (SŠG 1997 [1673: 64–72]) *būtent* aprašytas kaip papildomasis-pritariamasis jungtukas ir tvirtinamasisrieveiksmis. Taigi dabartinėse lietuvių kalbos gramatikose tarsi tęsiama tradicija *būtent* aprašyti kaip jungtuką.

Pastaraisiais dešimtmečiais rengtuose žodynuose ir gramatikose *būtent* kaip dalelytė nėra įvardijamas. Taigi šis žodis nerandamas nei tarp tikslinamųjų, nei tarp tvirtinamųjų ar pabrėžiamųjų dalelyčių, tačiau ir praktinio pobūdžio leidiniai, ir ankstesni DLKŽ₂ bei LKŽ_e aprašai rodo, kad jo vartoseną sunku apriboti vien jungiamąja funkcija (žr. Valančė 2012).

Toliau darbe jungtuko *būtent* vartoseną neanalizuojama, nagrinėjami tik dalelytės *būtent* pavyzdžiai, rasti DRLKT-e, ir palyginama, kuri jos funkcija dominuoja dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje.

3.5.2. Dalelytės *būtent* vartoseną

Dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių analizė atskleidė, kad ji dažnai vartojama sakinio (vientisinio ir sudėtinio) pradžioje. DRLKT-e nustatyta 46 proc. tokių jos vartosenos atvejų (žr. 32 lentelę). Tai yra išskirtinė dalelytės *būtent* ypatybė.

32 lentelė. Dalelytės *būtent* pozicijos sakinyje

Dalelytės pozicija	Pavartojimo skaičius
Sakinio pradžioje	40
Sudėtinio bejungtuko sakinio pradžioje	–
Sudėtinio sujungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	9
Sudėtinio prijungiamojo sakinio pradžioje po jungtuko	10
Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje prieš jungtuką	–
	59 (46 proc.)
Sakinyje tarp prasminių žodžių	67
po <i>ir</i> , <i>ar</i> , <i>arba</i> , jungiančių vienasarūšes sakinio dalis	2
	69 (54 proc.)
Iš viso	128

Ne pradžioje, o kitose sakinio vietose dalelytė *būtent* vartojama kiek dažniau, tokie atvejai sudaro 54 proc. visų jos pavyzdžių, rastų DRLKT-e. Nors dalelytei *būtent* būdinga pradinė pozicija

sakinyje (žr. 32 lentelę), bet jos vartosenos pavyzdžių, rastų DRLKT-e, skaičius palyginti nedidelis, todėl jos vartosenos atvejus reikėjo patikrinti ir DLKT-e. Šiame tekстыne iš viso buvo rasta per 33 tūkstančius *būtent* vartosenos pavyzdžių (dalelytės ir jungtuko kartu), o einanti sakinio pradžioje ji nustatyta 8 396 kartus. Taigi galima teigti, kad pradinė pozicija sakinyje šiai dalelytei yra būdinga. Išnagrinėjus dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžius, rastus DRLKT-e ir DLKT-e, paaiškėjo, kad ji eina kas trečio sakinio pradžioje. Vadinasi, tai išskirtinė pabrėžiamosios dalelytės *būtent* ypatybė, kitos tiriamos dalelytės taip dažnai sakinio pradžioje nevartojamos.

Kaip ir nagrinėtuose pabrėžiamųjų dalelyčių *net, tik* pavyzdžiuose, pradinė dalelytės *būtent* pozicija glaudžiai susijusi su pirmesniais sakiniais. Dalelyte *būtent* sakinyje gali būti pradėtas tada, kai itin svarbu pabrėžti tai, kas jau buvo kalbama / rašoma ankstesniame (-iuose) sakinyje (-iuose), pvz.:

- (7) (a) *Videofilmo veiksmas labai paprastas.* (b) *85 minutes iš arti rodomi tik kūdikių veidai, fone skamba rami fortepijono muzika lengvo džiazio motyvais.* (c) **Būtent** *tai, pasirodo, mėgsta vyresni nei trijų mėnesių kūdikiai.*

Dalelytė *būtent* atsiranda (7c) sakinio pradžioje ir pabrėžia įvardį *tai*, apibendrinantį (7b) sakinio turinį. (7c) sakinyje *būtent* funkcionuoja kaip diskurso rodiklis, kuriantis giluminius ryšius tekste.

Dalelytė *būtent*, pavartota sakinio pradžioje, gali pabrėžti ne tik žodį, bet ir sakinį. Iš (8) pavyzdžio matyti, kad pabrėžiamąja dalelyte pradėdama (8h) sakinio dalis **būtent ji** turėjo tapti *būsimo gyvenimo esme ir žavesiu* yra labiau išskiriama iš kitų sakinių pastraipoje.

- (8) (a) *Didžiausi išbandymai teko Jono Čėcioto ir Tomo Zano daliai. Čėciotas – poetas, folkloristas, artimiausias Mickevičiaus jaunystės bičiulis – metus laiko praleido tolimoje Kizylo tvirtovėje, o po to įvairiose Rusijos gubernijose.* (b) *Į Lietuvą (kaip ir jo tremties bičiulis Zanas) grįžo tik 1841 metais.* (c) *Visą ilgą nelaisvės laikotarpį Čėciotas ir Zanas turėjo galimybę bendrauti, susirašinėti.* (d) *Anuometinė jų korespondencija pasiekė ir mūsų dienas.* (e) *Tų laiškų nebūtų galima pavadinti optimistiškais, ir tokių jų pobūdį lėmė ne vien nelaisvės būklė – greta natūralių tėvynės ir artimųjų ilgesio pagimdytų nuotaikų vis labiau ryškėjo naujos, kurias būtų galima apibūdinti kaip nusivylimą tuo, kuo anksčiau, dar Vilniuje, tikėta.* (f) *Ir čia vertėtų prisiminti bene svarbiausią filomatų santykių bruožą – beveik mistišką bičiulystės jausmo išaukštinimą.* (g) *Bičiulystę jie siekė traktuoti kaip moralinę kategoriją, idealaus visuomeninio gyvenimo pagrindą.* (h) **Būtent ji** *turėjo tapti būsimo gyvenimo esme ir žavesiu, turėjo būti priešpriešinama pasauliui, pilnam asmeninių interesų, pavydo, falšo, etiketo.* (i) *Tremtyje, ekstremalioje situacijoje, Čėcioto ir Zano tarpusavio santykiai, patyrę didelių išbandymus, galų gale baigėsi konfliktu.*

Išanalizavus dalelytės *būtent* vartosenos, kai ji eina sakinio pradžioje, pavyzdžius nustatyta, kad dažniausiai ji vartojama prieš įvardžius (žr. 33 lentelę). DLKT-e rasti pavyzdžiai patvirtina, kad ši dalelytė labai dažnai eina prieš įvardžius, pvz.: *[b]ūtent jo įsikūnijimu, [b]ūtent jis*

laikomas, [b]ūtent šiame mieste, [b]ūtent šita trečia prasmių grupė, [b]ūtent toks savikainos kitimas ir kt.

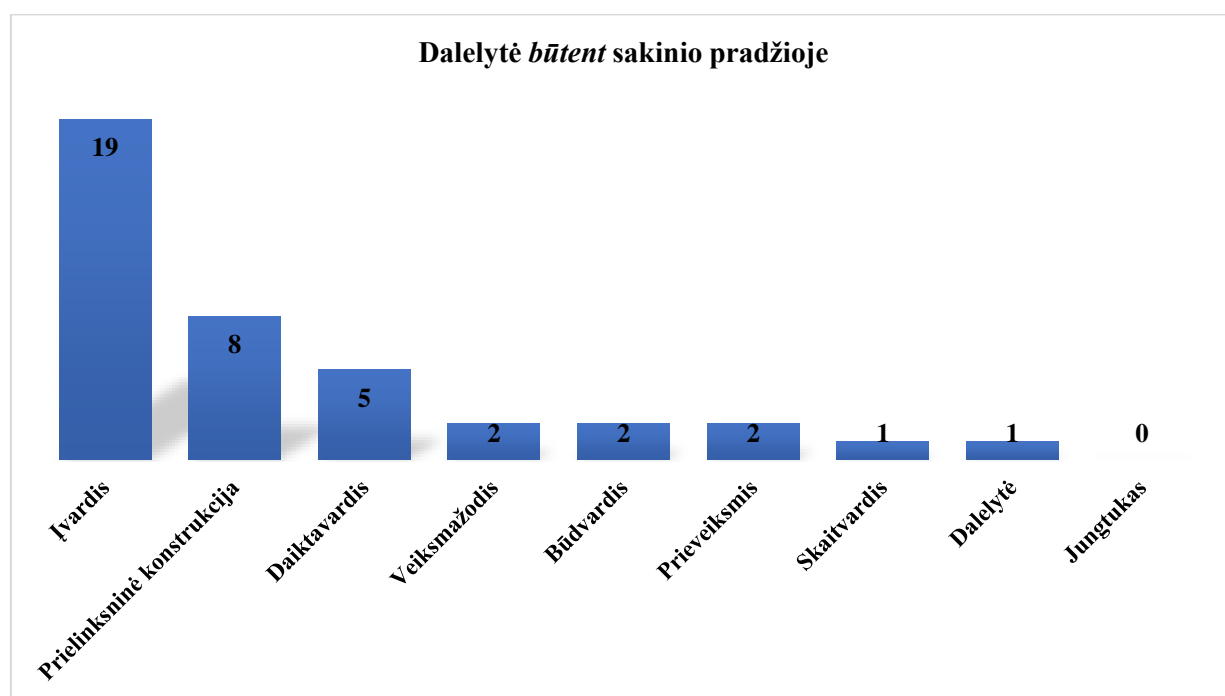
33 lentelė. Dalelytės būtent pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
Veiksmažodis	2	<i>Pralaimėjimai įsimenami, jie didina išmoktą bejėgiškumą. Būtent išmoktą.</i>
Daiktavardis	5	<i>Kadangi šis teiginys buvo kritikuojamas, Dž. Homensas jį kiek pakeitė, įvesdamas įsipareigojimo sąvoką. Būtent įsipareigojimas (pavyzdžiui, sutartis) neleidžia bendravimo partneriams nutraukti ryšių, kai jie to nori.</i>
Būdvardis	2	<i>Varijuojantys pasakų elementai, iškrintantys konstruojant naratyvinę gramatiką (C. Lei-Strausso terminais armatūrą), įeina į bendrą mitologinį kodą, pasireiškiantį visose tradicinės kultūros srityse – pasakojimuose, dainose, papročiuose, šventėse, rengimosi manieroje, kulinarijoje ir t. t. Būtent mitinis kodas sudaro folkloro tekstų semantinį (nebe naratyvinį) lygmenį.</i>
Skaitvardis	1	<i>Prie kiekvieno žemyno yra po dvi salas. Būtent vienoje iš jų, esančioje prie Pietų (Džambudvijos), Avaroje, kurioje auga stebuklingas Džambu medis, įsikūręs mūsų pasaulis.</i>
Įvardis	19	<i>Jis sakė: „Tarp žmonių, kurie savo laimingos prigimties dėka aklai vykdo kiekvieną įsakymą, ir žmonių, kuriems (taip pat iš prigimties) be paklusnumo dar reikalingas mąstymas, yra didžiulis ir, tiesą sakant, baisus skirtumas. Būtent šis atspalvis ir skiria vieną nuo kitos tautas ir gentis.“</i>
Prielinksninė konstrukcija	8	<i>Viešai parodyti geriausias savo jausmus laikoma pernelyg grubiu dalyku. Būtent dėl šios priežasties tokių jausmų raiška yra tiek pat santūri, kiek ir skaisti.</i>
Prieveiksmis	2	<i>– Nieko naujo aš šiuo klausimu nepasakysiu, – sunkiai atsiduso. – Bet nejaugi negalima viso šito blogio išnaikinti? Juk beveik viskas yra žinoma. – Būtent beveik! Jeigu viskas visiems ir visada, – Aleksandras pabrėžė šiuos tris žodžius, – būtų žinoma, tada galbūt galėtų būti ir kitaip.</i>
Dalelytė	1	<i>– Kažkoks visuotinis nužmogėjimo procesas, vedantis į visišką nežinią... – Būtent taip, Tomuk, ir yra, – Kurtis pritariamai linktelėjo galva, – ir mudu esam vieni iš aktyvesnių jo dalyvių.</i>
Jungtukas	0	–
	40	

Sakinio pradžioje dalelytė *būtent* palyginti dažnai (8 atv.) eina ir prieš prielinksnines konstrukcijas, tačiau pastebėta, kad beveik visų jų sudėtyje yra įvardžių, pvz.: [b]ūtent *su šituo lygmeniu*, [b]ūtent *pagal ją*, [b]ūtent *dėl šios priežasties*. DLKT-e rasti pavyzdžiai taip pat patvirtina, kad dalelytė *būtent* dažnai eina prieš prielinksnines konstrukcijas, pvz.: [b]ūtent *iš tokių paskatų*, [b]ūtent *į šias dienas*, [b]ūtent *į tokią užduotį*, [b]ūtent *dėl jos priėmimo įsiliepsnojo* ir kt.

Dalelytė *būtent* eina ir prieš daiktavardžius (5 atv.), bet, palyginti su kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis, taip ji vartojama retai, pvz.: [b]ūtent *Malraux orientalizmas*, [b]ūtent *saviapgaulė*, [b]ūtent *komikso pasirodymas*, [b]ūtent *savarankiškumo*. Tokia dalelytės *būtent* vartosenos ypatybė nebūdinga kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms *tik, net, ir*.

Nedaug (po 2 atv.) rasta dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių, kai ji sakinio pradžioje eina prieš veiksmažodžius, būdvardžius,rieveksmius. Tai leidžia daryti prielaidą, kad sakinio pradžioje prieš šių kalbos dalių žodžius *būtent* vartojama retai. Tas pats pasakytina apie skaitvardžius ir dalelytes – prieš šių kalbos dalių žodžius dalelytė *būtent* vartojama retai. Visai nerasta tokių pavyzdžių, kai dalelytė *būtent* sakinio pradžioje eitų prieš jungtukus (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Dalelytės *būtent* pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis

Dalelytė *būtent* sakinio pradžioje visada atlieka pabrėžiamąją funkciją, bet ne tik – ji taip pat vartojama kaip teksto rišlumą kuriantis leksinis elementas, diskurso rodiklis. Ji dažniausiai pabrėžia įvardžius ir prielinksnines konstrukcijas, į kurių sudėtį dažnai įeina įvardis. Tokie atvejai sudaro du trečdalius *būtent* vartosenos pavyzdžių. Su kitų kalbos dalių žodžiais (veiksmažodžiais, daiktavardžiais, būdvardžiais, skaitvardžiais, prieveiksmiais, dalelytėmis) sakinio pradžioje dalelytė *būtent* vartojama retai. Palyginti dažna dalelytės *būtent* vartoseną sakinio pradžioje kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms (*tik, net*) nėra būdinga.

DRLKT-e nerasta dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių, kur ji eitų prieš jungtukus ar jungiamuosius žodžius, skirtingai nei kitos pabrėžiamosios dalelytės. Siekiant išsiaiškinti, ar dalelytei *būtent* yra būdinga vartoseną su jungtukais, nagrinėti jos pavartojimo atvejai DLKT-e. Tokių vartosenos pavyzdžių rasta, bet jų labai nedaug. DLKT-o pavyzdžiai rodo, kad dalelytė *būtent* kiek dažniau eina prieš jungtukus *kaip* (208 atv.) ir *kad* (34 atv.), o prieš *kai* (10 atv.), *jei* (2 atv.) labai retai (pvz.: *pasireiškia būtent kaip sugebėjimas integruoti abu elementus; kad*

žmogus **būtent kaip** religinė būtybė neišvengiamai yra *insecuritas*; **būtent kad** darbo užmokestis gali tik laikinai pakilti; **būtent kai** jį užklumpa nepageidautina būtybė; **būtent jei** žiūrėsime iš klasikinės ekonomikos teorijos taško).

DRLKT-e rasta 20 dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių, kai ji eina po jungtukų (žr. 34 lentelę). Ji gali eiti ir po prijungiamųjų jungtukų (10 atv.), ir po sujungiamųjų (9 atv.), o retkarčiais eina po vienaarūšės sakinio dalis jungiančių jungtukų, pvz.:

- (9) *Pernelyg myliu žmones, myliu juos visus ir būtent todėl, kad juos myliu, bėgu nuo jų, – rašė Ž. Ž. Ruso.*

Iš DRLKT-e rastų pavyzdžių matyti, kad dalelytė *būtent* eina po šių prijungiamųjų jungtukų ir jungiamųjų žodžių: *kad* (5 atv.), *nes* (2 atv.), *kuri* (1 atv.), *kas* (2 atv.), pvz.:

- (10) *Kas ne kas, o kaimo moterys tai tikrai mokėjo pasakoti, kad būtent ją buvo didžiažuvė-šamas griebęs, kad tik lėkte lėkdama ir skalbinius, ir naščius pametusi ištrūko...*
- (11) *Viskas baigėsi taip, kaip dabar visi žinome. Ir privalau pasakyti pagarbos žodį Antanui Sniečkui, nes būtent jo dėka naftinė dabar yra prie Mažeikių, o ne kur nors prie Rusnės.*

Būtent vartojama iškart po šalutinio sakinio jungtuko ir išryškina po jos einančius įvardžius, pvz.: *kad būtent ją, kad būtent šis, nes būtent jo, nes būtent jie.*

34 lentelė. Dalelytė *būtent* po jungtukų ir jungiamųjų žodžių

Po prijungiamųjų jungtukų / jungiamųjų žodžių	Pavarto jimo skaičius	Po sujungiamųjų jungtukų	Pavarto jimo skaičius	Po jungtukų, jungiančių vienaarūšės sakinio dalis	Pavarto jimo skaičius
<i>jei būtent</i>	0	<i>bet būtent</i>	4	<i>ar būtent</i>	0
<i>jeigu būtent</i>	0	<i>o būtent</i>	1	<i>arba būtent</i>	0
<i>jog būtent</i>	0	<i>tačiau būtent</i>	4	<i>ir būtent</i>	1
<i>kad būtent</i>	5				
<i>kai būtent</i>	0				
<i>nes būtent</i>	2				
<i>kuri būtent</i>	1				
<i>kas būtent</i>	2				
	10		9		1

Kaip rodo DRLKT-o pavyzdžiai, dalelytė *būtent* eina po šių sujungiamųjų priešpriešinių jungtukų: *bet* (4 atv.), *tačiau* (4 atv.), *o* (1 atv.), pvz.:

- (12) *Tas, kuris atsisako sistemos, Levinui yra jau nebe tiesiog „Aš“, kaip galvojo Kierkegaard’as, o būtent „aš, išeinantis Kito link“.*
- (13) *Tačiau būtent šis reljefas ir daugelis kitų šio laikotarpio ikonografijos bei literatūros šaltinių patvirtina priešingą tezę: juose vaizduojamas Paskutinis teismas.*
- (14) *Ne pats įkalinimo faktas, bet būtent neoficialios nuteistųjų sankcijos paverčia kalinių gyvenimą košmaru.*

Dalelytės *būtent* pozicija, kai ji eina iškart po sujungiamojo ar prijungiamojo jungtuko, yra svarbi, nes atskleidžia jos kaip pabrėžiamosios dalelytės požymį – jos pozicinį laisvumą.

DRLKT-o pavyzdžių tyrimas parodė, kad kitose sakinio vietose dalelytė *būtent* vartojama dažniau nei pradžioje – tokie atvejai sudaro 54 proc. visų rastų pavyzdžių (žr. 32 lentelę). Sakinyje dalelytė *būtent* paryškina žodį ar žodžių junginį, prieš kurį ji vartojama, pvz.:

- (15) a. *Jie mėgsta savyje ieškoti ir išreikšti labdaringas intencijas, juk ne veltui įvairios šalpos daugiausia gauname **būtent** iš Vokietijos.*
b. * *Jie mėgsta savyje ieškoti ir išreikšti labdaringas intencijas, juk ne veltui įvairios šalpos daugiausia **negauname būtent** iš Vokietijos.*

(15a) sakinyje dalelytė *būtent* eina po veiksmažodžio *gauname*, sakinio tarinio, neturinčio neigiamos reikšmės. Veiksmažodžio forma dalelytei *būtent* turi įtakos – dažniausiai ji eina po teigiamojo veiksmažodžio. Tai iliustruoja (15b) pavyzdys: teigiamąjį veiksmažodį pakeitus į neigiamąjį, sakinys tapo neaiškus. DRLKT-e rasti tik 2 pavyzdžiai, iliustruojantys dalelytės *būtent* vartojimą šalia neigiamos reikšmės veiksmažodžio, pvz.:

- (16) *Taigi jis net XX a. viduryje teigė nematęs istorinio veikalo, kuris būtų absoliučiai išsivadavęs iš „žirklių ir klijų“ metodo, ir prašė visų istorikų padėti ranką ant širdies ir prisipažinti, ar jie **nėra būtent** taip tyrę, mūsų žodžiais tariant, ar nėra aprašinėję ir „nušvietinėję“ temą, o ne sprendę problemą, į kurią reikia atsakyti griežčiausiu loginės argumentacijos būdu.*

Dažnai dalelytė *būtent* sakinyje eina po veiksmažodžio ir pabrėžia po jos einantį prasminį žodį ar žodžių junginį, pvz.:

- (17) *Tai apie antgamtę, apie gyvenimą, kurio mes visai nepažįstame ir, ko gero, išties **tegalime įvardinti būtent tokiu žodžių junginiu.***

Prieš veiksmažodį *būtent* eina retai, pvz.:

- (18) *Kartais psichoterapijoje tenka susidurti su žmonėmis, kurie painioja tuos dalykus, jiems **būtent reikia padėti** atskirti tuos du momentus.*

Dalelytė *būtent* gali būti pavartota ir prieš skirtingų kalbos dalių žodžius tam, kad akcentuotų jų reikšmę, pvz.:

- (19) *Prieškariniuose „Tautosakos darbuose“ **būtent tokios publikacijos** sudarė šio leidinio pagrindą, šiandieniniai TD orientuojasi į tyrinėjimų ir interpretacijų skelbimą, nustumdami į šalį tautosakos šaltinių publikavimą.*

Taigi *būtent* kaip pabrėžiamoji dalelytė gali užimti bet kurią poziciją sakinyje. Jai būdinga eiti sakinio pradžioje. Ji nevartojama prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius, o po jungtukų gali eiti. Tačiau dažniausiai pabrėžiamoji dalelytė *būtent* sakinyje eina po veiksmažodžio prieš įvardį ar daiktavardinį junginį – tai būdingiausia jos pozicija rašytinės lietuvių kalbos sakiniuose.

3.5.3. Dalelytės *būtent* samplaikos

Išnagrinėjus dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžius, rastus DRLKT-e, nustatyta, kad ji nesudaro samplaikų su kitais nekaitomais žodžiais. Tai būtų išskirtinė dalelytės *būtent* ypatybė. Nedaug samplaikų sudaro ir kita pabrėžiamoji dalelytė *net* (dažniausia jos samplaika – *net ir*). Tačiau dėl nedidelio skaičiaus *būtent* vartosenos pavyzdžių DRLKT-e buvo peržvelgti jos pavartojimo su dalelyte *ir* pavyzdžiai DLKT-e. Nustatyta, kad *būtent* šliejasi prie dalelytės *ir*, rasta 240 tokių atvejų, pvz.:

(20) *Parengta pataisa būtent ir susijusi su šiuo punktu.*

(21) *Tą tikėjimą, deja, ji būtent ir sugriovė savo straipsniu „Vampyrų“.*

Samplaikos *būtent ir* pavyzdys rastas ir DRLKT-e:

(22) *Savo pirmoje knygoje „Žmogus ieško prasmės“ – labai populiarioje visame pasaulyje, išvestoje daugiau nei į 40 kalbų, išėjusios bendru daugiau negu dviejų milijonų egzempliorių tiražu – pirmą dalį jis būtent ir skiria savo asmeninės patirties karo metu aprašymui.*

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad *būtent ir* visada eina prieš veiksmažodį, nors dalelytė *būtent*, nesudarydama samplaikos, retai taip vartojama.

DRLKT-e taip pat rasta samplaikos *juk būtent* pavartojimo atvejų, pvz.:

(23) *Juk būtent JAV kadaise kategoriškai pasmerkė alkoholį.*

DLKT-e rasti 136 pavyzdžiai, kai po dalelytės *juk* eina dalelytė *būtent*. Tai galima laikyti dalelytės *būtent* samplaika su kita pabrėžiamąja dalelyte *juk*, pvz.:

(24) *Kokia laiminga man šiandien diena, juk būtent tokių vyrų mums ir reikia...*

(25) *Tai mane slegia, nes juk būtent mokytis ir pakilau į šias aukštybes.*

DLKT-e rasti pasikartojantys samplaikų *būtent ir*, *juk būtent* pavyzdžiai rodo, kad dalelytė *būtent* gali sudaryti samplaikas su kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis.

3.5.4. Dalelytės *būtent* funkcijos

DRLKT-e rasti 128 pavyzdžiai, kai *būtent* atlieka dalelytės funkciją. Kaip dalelytė ji yra daugiareikšmė: gali suteikti sakiniui pabrėžimo, patikslinimo ar patvirtinimo reikšminių atspalvių. Tad toliau darbe dalelytės *būtent* funkcionavimas nagrinėjamas atsižvelgiant į jos leksinę aplinką, t. y. su kokios kalbos dalies žodžiais ji vartojama.

Remiantis DRLKT-o pavyzdžiais, dalelytė *būtent* dažniau eina prieš daiktavardžius, būdvardžius, įvardžius, prielinksnes konstrukcijas nei prieš veiksmažodžius, prieveiksnius, dalelytes. DRLKT-e rasta ir tokių pavyzdžių, kai sakinį sudaro viena dalelytė *būtent*, pvz.:

(26) – *Dabar jau vis tiek nieko nebepakeisi...*

– **Būtent!** Apie tai ir kalbu, – balsas kiek sugriežtėjo. – Tau viską reikės pradėti nuo pradžių ir, matyt, dar ne kartą gerai išsimaudyti.

Šnekamąją kalbą perteikiančiuose sakiniuose dalelytė *būtent* dažnai randama nepilnuosiuose sakiniuose (8 atv.), pvz.: *kas būtent?, ką būtent?, kuo būtent?* ir kt. Tokie atvejai leidžia daryti prielaidą, kad šnekamojoje kalboje dalelytė *būtent* vartojama dažnai, nes ji atlieka ne tik diskurso rodiklio funkciją, bet ir pabrėžiamąją, kaip postpozicinę dalelytę *gi*, pvz.:

(27) – *Jis jau žinojo, kaip tuo pasirūpinti, Benai, ir aš nelinkęs priešintis paskutinei jo valiai... Bet nenukrypkim nuo temos. Jei kartais įvyktų stebuklas ir jis atsirastų – šis reikalas bus deramai sutvarkytas. Mane dabar labiau domina kiti dalykai.*

– *Kas būtent?*

– *Šitai aš noriu išgirsti iš tavęs. Jaučiu, kad turi ko paklausti.*

Dalelytei *būtent* įprasta eiti prieš pabrėžiamąjį žodį, o (27) pavyzdyje ji pavartota po įvardžio *kas* – taip sakinyje akcentuojama dalelytė, kuri implikuoja daugiau kontekstinių reikšmių (pvz., *kas konkrečiai tave domina ar pan.*). Inversija ir dalelytė *būtent* praplečia nepilnojo sakinio turinį. Tokie atvejai būdingi grožinės literatūros tekstams, siekiant perteikti sakinę kalbą.

35-ioje lentelėje pateikti dalelytės *būtent* pavyzdžių tyrimo rezultatai pagal žodžių, prieš kuriuos ji eina sakinyje, kalbos dalis (taip pat žr. 13 paveikslą).

35 lentelė. Dalelytės *būtent* pabrėžiamų žodžių kalbos dalys

Kalbos dalis	Pavartojimo skaičius	Proc.	Pavyzdžiai
Veiksmažodis	4	3,2	<i>Bet būtent tirdamas ūkio istoriją Zenonas Ivinskis yra pateikęs ir platesnę "genetinės istorijos" sampratą.</i>
Daiktavardis	22	18,2	<i>Beje, tada kažkodėl visi pamiršo, jog sekdami Gorbačiovo pavyzdžiu sau naudingą prezidento idėją pirmieji iškėlė būtent komunistai, rodos, J. Paleckis – laikas įrodė, kad jų apskaičiavimai beveik visada buvo tikslesni.</i>
Būdvardis	21	17,4	<i>Nesunku atspėti, kad pats gynybinis vertintojas stipriai jaučiasi būtent pastarosiose srityse.</i>
Skaitvardis	1	0,7	<i>Būtent vienoje iš jų, esančioje prie Pietų (Džambudvipos), Avaroje, kurioje auga stebuklingas Džambu medis, įsikūręs mūsų pasaulis.</i>
Įvardis	47	39	<i>Identifikuoti jausmą reiškia nustatyti, apibrėžti, kad žmogus išgyvena būtent tą, o ne kitą dalyką.</i>
Prielinksninė konstrukcija	15	12,5	<i>PSO generalinė direktorė Gro Harlem Brundtland, atidarydama konferenciją pabrėžė, jog per pastaruosius 10–15 metų būtent į jaunimą vis labiau taikosi alkoholio gaminių rinkodara.</i>
Prieveiksmis	9	7,5	<i>Pernelyg myliu žmones, myliu juos visus ir būtent todėl, kad juos myliu, bėgu nuo jų, – rašė Ž. Ž. Ruso.</i>
Dalelytė	2	1,5	<i>Savo pirmoje knygoje „Žmogus ieško prasmės“ – labai populiarioje visame pasaulyje, išvestoje daugiau nei į 40 kalbų, išėjusios bendru daugiau negu dviejų milijonų egzempliorių tiražu – pirmą dalį jis būtent ir skiria savo asmeninės patirties karo metu aprašymui.</i>
Jungtukas	0	0	–
	120	100	

Iš 35-ios lentelės matyti, jog dalelytė *būtent* dažniausiai eina prieš įvardžius (47 atv.), tokie atvejai sudaro beveik 39 proc. visų rastų jos, kaip dalelytės, vartosenos pavyzdžių. Prieš įvardžius einanti *būtent* juos sustiprina ar pabrėžia jų reikšmę sakinyje. Dažniausiai ji šliejasi prie asmeninių (*jis, ji, jie*) ir parodomųjų (*tai, tas, toks, šis*) įvardžių, pvz.:

- (28) a. *Atrodo, kad būtent šis barokinio stiliaus meistras galėjo parašyti talentingą, įdomų romaną-epopėją apie naująją Vokietiją.*
(29) a. *Kadangi mūsų tyrimas remiasi būtent tokiu skyrimu, tebus leista pastarąjį pagrįsti šiais aiškinimais.*

(28a), (29a) sakiniai ir be dalelytės būtų aiškūs:

- b. □ *Atrodo, kad šis barokinio stiliaus meistras galėjo parašyti talentingą, įdomų romaną-epopėją apie naująją Vokietiją.*
b. □ *Kadangi mūsų tyrimas remiasi tokiau skyrimu, tebus leista pastarąjį pagrįsti šiais aiškinimais.*

(28b), (29b) sakiniai tarsi rodytų, kad dalelytė juose nebūtina, vis dėlto šiuo atveju *būtent* paryškina aktualiąją sakinio skaidą, kurią rašytinėje kalboje taip parodyti yra nesunku. (28a) sakinyje *būtent* paryškina temą, o (29a) ji pabrėžia remą.

(28a) ir (29a) sakiniuose dalelytė *būtent* pabrėžia visą žodžių junginį, prieš kurį yra pavartota, bet taip pat ji gali pabrėžti ir vieną įvardį, pvz., *būtent jo, būtent mane, būtent aš*:

- (30) *Tačiau būtent jį nusikopijavo sovietinė istoriografija, nelabai ką esminga ir pridūrusi.*

Dalelytė *būtent* kur kas rečiau nei kitos pabrėžiamosios dalelytės eina prieš daiktavardžius, tokių atvejų rasta 22. Ji gali eiti ir prie tikrinių daiktavardžių (*būtent A. Arvidsonas, būtent Lietuvoje, būtent Rytų-Vakarų prieštarai* ir kt.), ir prie bendrinių (*būtent bausmės, būtent komikso, būtent istorizmo, būtent daugumai* ir kt.). Tačiau nagrinėjant pavyzdžius pastebėta, kad dažniau ji modifikuoja abstrakčios reikšmės daiktavardžius – šį ypatumą patvirtino ir DLKT-e rasti *būtent* pavartojimo atvejai, pvz.:

- (31) a. *Regis, Franklis pripažįsta būtent prasmės paieškos prasmingumą, netgi pripažįsta, kad ta susidariusi įtampa yra vertesnė už pusiausvyrą, homeostazę.*

(31a) pavyzdyje dalelytė *būtent* pavartota prieš abstrakčiųjų daiktavardžių junginį *prasmės paieškos prasmingumą*. Taip pavartota ji pabrėžia pirmąjį junginio žodį, tačiau kartu pastiprina viso daiktavardinio junginio reikšmę. (31a) sakinyje dalelytė *būtent* funkcionuoja kaip aktualiosios skaidos priemonė, akcentuojanti tai, kas itin svarbu autoriui.

- b. □ *Regis, Franklis pripažįsta prasmės paieškos prasmingumą, netgi pripažįsta, kad ta susidariusi įtampa yra vertesnė už pusiausvyrą, homeostazę.*

Tačiau (31b) sakinyje ir be dalelytės *būtent* yra suprantamas, bet jo reikšmė kita.

Dalelytės *būtent* vartojimas neatsiejamas ir nuo papildomos informacijos, kurią ji implikuoja, pvz.:

- (32) a. *Mažytis nepatogumas yra tai, kad būtent daugumai tų sąlygų tėvai nepritaria.*
b. □ *Mažytis nepatogumas yra tai, kad daugumai tų sąlygų tėvai nepritaria.*

Abu sakiniai – tiek (32a), tiek (32b) – yra suprantami ir aiškūs, tačiau (32b) sakinio reikšmė suprantama kiek kitaip nei (32a): pastarajame pabrėžiama *būtent daugumai*, tai yra aktualioji sakinio dalis, o (32b) sakinyje svarbiausias žodis yra sakinio gale einantis veiksmažodis *nepritaria*. Tad sakinyje pavartota dalelytė *būtent* keičia juo perteikiamą informaciją.

Dalelytė *būtent* dažnai eina ir prieš būdvardžius. Rasta 21 toks pavyzdys. Nors prieš būdvardį einanti dalelytė *būtent* pirmiausia pabrėžia jį, tačiau kartu tokiais atvejais pabrėžiamas ir visas žodžių junginys (dažniausiai daiktavardinis), pvz.:

- (33) *Suprantama, įėjimą į saloną puošė būtent raudonos spalvos durys, o vidaus interjere dominavo mėgstamiausios būsimosios kosmetikos karalienės spalvos – balta ir rožinė (vėliau „Red door“ buvo pavadinti kvapai).*

Dalelytė *būtent* gali pabrėžti ir terminą, sudarytą iš būdvardžio ir daiktavardžio, pvz.:

- (34) *Kodėl pasirinkote būtent plastinę chirurgiją?*

Taip pat dalelytė *būtent* eina prieš įvardžiuotinius būdvardžius, pvz.:

- (35) *Dydcz nemini nė vienos lietuvio istoriko pavardės, nors sunku patikėti, kad jam nežinomi kun. Viktoro Gidžiūno OFM darbai (beje, kai kurie išleisti Romoje ir lotynų kalba), skirti būtent Mažesniųjų brolių istorijai Lietuvoje.*

DRLKT-e nerasta tik tokių pavyzdžių, kai dalelytė *būtent* eina prieš aukščiausiojo laipsnio būdvardžius, nors tai būdinga kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms. DLKT-e tokių dalelytės *būtent* vartosenos atvejų nepastebėta taip pat.

Dalelytė *būtent* dažnai eina prieš prielinksnes konstrukcijas (15 atv.), kurių dauguma sudarytos su įvardžiais, pvz.:

- (36) *Dažniausiai mes negalime kalbėti būtent apie tai – Frommas atkreipia dėmesį – kas yra svarbiausia individui, bet nėra reikšminga visuomenei.*

(36) sakinyje dalelytė *būtent* pabrėžia prielinksninę konstrukciją *apie tai*, taip paryškina šio sakinio rema.

Ne tiek daug (9 atv.) randama pavyzdžių, kai dalelytė *būtent* vartojama prieš prieveiksmį. Tarp rastų pavyzdžių net 5-iuose ji eina prieš prieveiksmį *todėl*, pvz.:

- (37) *Tai savotiški trankvilizatoriai. Bet būtent todėl jie gali būti ir pragaištingi.*

Ir priešrieveiksmį *todėl*, ir prieš kitusrieveiksmius (*dabar, čia, taip, beveik*) vartojama *būtent* juos pabrėžia, akcentuoja jų reikšmę, pvz.:

(38) *Ji rengta jau seniai, taisyta, o pateikta būtent dabar, kada valstybėje padėtis tapo nestabili.*

DLKT-e detaliau patyrinėjus dalelytės *būtent* vartoseną surieveiksmiais (pvz.: *būtent taip, būtent tada, būtent čia, būtent tiek, būtent dabar*) nustatyta, kad tokie atvejai gana reti.

Nedaug DRLKT-e rasta ir pavyzdžių, kai *būtent* eina prieš veiksmažodžius (4 atv.), pvz.:

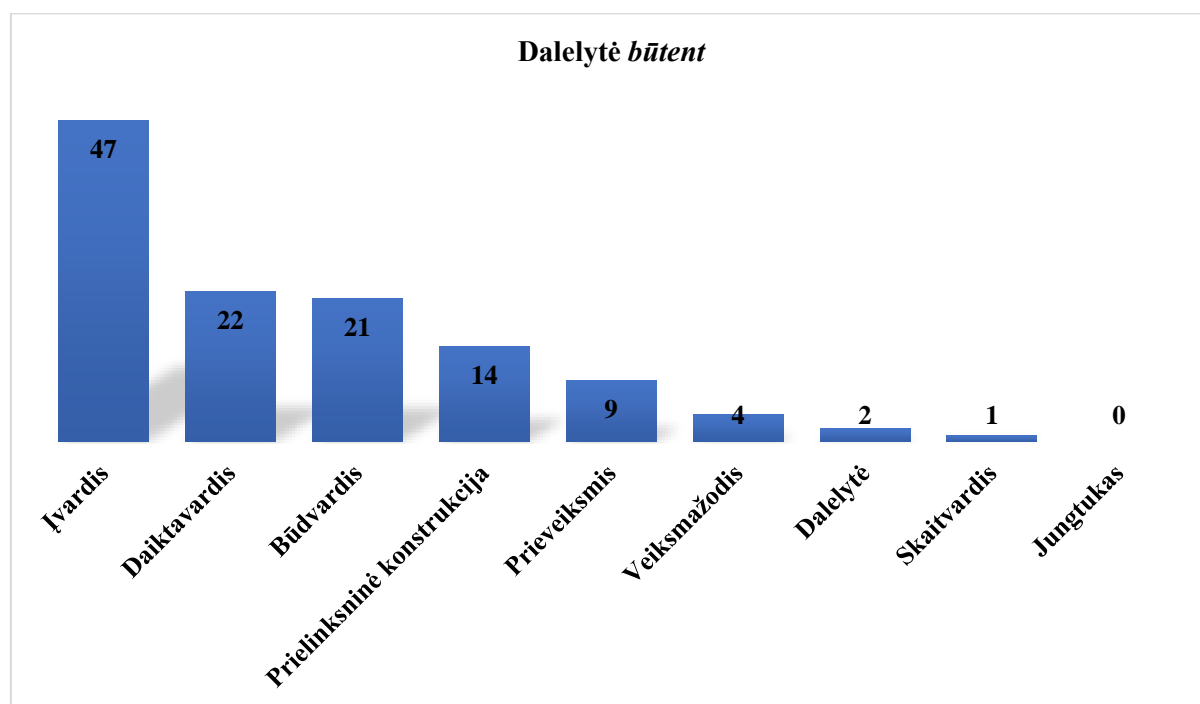
(39) *Kartais psichoterapijoje tenka susidurti su žmonėmis, kurie painioja tuos dalykus, jiems būtent reikia padėti atskirti tuos du momentus.*

(39) sakinyje dalelytė *būtent* atlieka modalinio žodžio funkciją: ji čia labiau išreiškia autoriaus poziciją nei pabrėžia veiksmažodį, prieš kurį yra pavartota. Tokia *būtent* vartoseną pateiktame sakinyje savo reikšme atitiktų *iš tikrųjų*. DLKT-e rasta 14 pavyzdžių, kai dalelytė *būtent* eina prieš veiksmažodžio *reikia*, pvz.:

(40) *Manau, kad nepakankamai išnaudojama rinkodara internete. Čia būtent reikia to, apie ką jau kalbėjau: geros idėjos, o pats įgyvendinimas ir sklaida gali kainuoti visai nebrangiai.*

(40) pavyzdyje, kaip ir (39), dalelytė *būtent* funkcionuoja kaip modalinis žodis. Remiantis DLKT-e rastais dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžiais matyti, kad ji labai retai eina prieš veiksmažodžius. Tais atvejais ji atlieka modalinio žodžio funkciją, pvz.:

(41) *Tačiau niekas nekūrė sistemų. Mes būtent norime pardavinėti taip pat ir sistemas su orientuota programine įranga.*

13 pav. Dalelytės *būtent* pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis

DRLKT-e rastas tik vienas pavyzdys, kai dalelytė *būtent* šliejasi prie skaitvardžio. Peržvelgus DLKT-o konkordansus pastebėta, kad prieš skaitvardžius ji vartojama retai. Tais atvejais ji pabrėžia konkretų skaičių, metus ar laikotarpį, pvz.:

- (42) *Būtent 1586–1587 m. Turkija pradėjo savo lemiamą Irano puolimą ir tik prieš 1589 m. sugebėjo pasiekti persvarą.*

Rasti tik 2 pavyzdžiai, kai dalelytė *būtent* vartojama su nekaitomais žodžiais. Tai atvejai, kai ji eina prieš dalelytes *taip* bei *ir* (*būtent taip*, *būtent ir*). Kaip buvo minėta šio darbo 3.5.2 poskyryje, DRLKT-e nerasta *būtent* vartosenos prieš jungtukus pavyzdžių. Tai leidžia daryti išvadą, kad dalelytei *būtent* nebūdinga pabrėžti kitas dalelytes ir jungtukus. Tačiau kaip pabrėžiamoji dalelytė ji gali būti pavartota prieš prijungiamuosius jungtukus *kad*, *kai*, *jei*.

Dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių tyrimas parodė, kad dažniausiai ji eina prieš įvardžius ir pabrėžia jų reikšmę. Perpus rečiau *būtent* vartojama prieš daiktavardžius ir būdvardžius. Pavartota prieš juos ji taip pat akcentuoja šias kalbos dalis sakinyje. Palyginti dažnai ji eina prieš prielinksnes konstrukcijas, sudarytas su parodomaisiais ar asmeniniais įvardžiais, paryškindama jų reikšmę sakinyje. Dalelytė *būtent* taip pat gali būti pavartota prieš aplinkybiniusrieveksmius, tokiais atvejais ji išskiria aplinkybiniųrieveksmių reikšmę iš kitų žodžių. Eidama prieš įvardžius, daiktavardžius, būdvardžius, prielinksnes konstrukcijas arrieveksmius ji pabrėžia aktualiąją sakinio dalį – gali paryškinti tiek temą, tiek remą. Skirtingai nuo kitų pabrėžiamųjų dalelyčių, prieš veiksmažodžius dalelytė *būtent* vartojama retai, tokiais atvejais ji atlieka modalinio žodžio funkciją. Dažniausiai *būtent* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji dalelytė, paryškinanti aktualiąją sakinio dalį (žr. 36 lentelė). Kitos jos funkcijos – kontekstinė ir modalinė. Šios susijusios su dalelytės leksine aplinka – žodžiais ir sakiniais, prieš kuriuos ji eina tekste.

3.5.5. Apibendrinimas

Nors pastarųjų dešimtmečių žodynuose ir gramatikose *būtent* kaip dalelytė nėra įvardyta, visgi šis leksinis vienetas gali atlikti ir dalelytės, ir jungtuko funkcijas. DRLKT-e nustatyta 150 *būtent* pavartojimo atvejų, iš kurių tik 22 atvejais šis žodis funkcionuoja kaip jungtukas. Taigi dauguma pavyzdžių iliustruoja *būtent* kaip dalelytės vartoseną.

Tyrimas parodė, kad dažniausiai dalelytė *būtent* eina prieš įvardžius ir pabrėžia jų reikšmę. Daug rečiau nei kitos pabrėžiamosios dalelytės *būtent* eina prieš daiktavardžius. Pastebėta, kad dalelytė *būtent* dažnesnė su abstrakčiaisiais daiktavardžiais – tai patvirtino ir DLKT-e rasti jos vartosenos pavyzdžiai. Nedažnai ji eina prie būdvardžių, prielinksninių konstrukcijų,rieveksmių, skaitvardžių, tačiau kai eina su šių kalbos dalių žodžiais ar žodžių junginiais, visada juos akcentuoja sakinyje. Labai retai ji eina prieš veiksmažodį, tokiais atvejais *būtent*

funkcionuoja kaip modalinis žodis. Taip pat retai dalelytė *būtent* vartojama prieš nekaitomus žodžius. Nagrinėjant vartosenos pavyzdžius nustatyta, kad ji neina prieš jungtukus ar jungiamuosius žodžius, gali eiti tikrai po jungtukų. Kitoms pabrėžiamosioms dalelytėms taip pat būdinga tokia pozicija – eiti iškart po sujungiamojo ar prijungiamojo jungtuko. Pabrėžiamoji dalelytė *būtent*, kaip ir dalelytė *ne*, vartojama ne su visų kalbos dalių žodžiais.

36 lentelė. Dalelytės *būtent* funkcijos

Funkcijos Kalbos dalis	Pabrėžiamoji	Modalinė	Kontekstinė	Siejamoji	Aktualioji sakinio skaida
Daiktavardis	+		+	+	+
Veiksmažodis	+	+			+
Būdvardis	+			+	+
Įvardis	+		+	+	+
Skaitvardis	+			+	+
Prieveiksmis	+			+	+
Prielinksninės konstrukcijos	+			+	+

Dalelytės *būtent* vartosenos pavyzdžių analizė parodė, kad ji gali eiti tiek sakinio pradžioje, tiek kitose sakinio vietose. Itin dažnai ji vartojama sakinio pradžioje – tokie atvejai sudaro apie trečdalį visų DRLKT-e rastų jos vartosenos pavyzdžių. Tai patvirtino ir DLKT-o pavyzdžiai. Dalelytė *būtent* sakinio pradžioje ne tik atlieka pabrėžiamąją funkciją, bet ir yra vartojama kaip diskurso rodiklis. Nustatyta, kad *būtent* nesudaro samplaikų su kitais nekaitomais žodžiais – tai yra jai būdinga ypatybė. Tyrimas parodė, kad pabrėžiamosios dalelytės *būtent* vartoseną skiriasi nuo kitų dalelyčių vartosenos, bet pagrindinės jos funkcijos yra aiškios – pabrėžti žodį (-džius), prieš kurį (-iuos) ji vartojama, ir pakoreguoti sakinio reikšmę pagal tai, kuriuos žodžius sakinyje konkrečiu atveju reikalinga akcentuoti.

4. IŠVADOS

Pabrėžiamųjų dalelyčių *net, tik, ir, nè, būtent* funkcijų ir vartosenos dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje tyrimas atliktas taikant tekstynų lingvistikos metodus. Realūs dalelyčių vartosenos pavyzdžiai, rasti DRLKT-e, analizuoti kiekybiškai, siekiant parodyti kiekvieną dalelyčių ypatybę, ir kokybiškai, siekiant atskleisti jų vaidmenį kuriant giluminius saitus tekste. Šio tyrimo rezultatai apibendrinami toliau tekste pateikiant darbo išvadas.

1. Dalelytės *net, tik, ir, nè, būtent* pabrėžiamąją funkciją reiškia gana skirtingai. Kiekvienai šių dalelyčių rasti sakinyje reikia loginio pagrindimo, o dalelytei *nè* – ir gramatinio. Detaliau apie tirtų dalelyčių pabrėžiamosios funkcijos raišką:

1.1. Sakinyje dalelytė *net* beveik visada itin paryškina žodį (-ius) ar sakinį, prieš kurį ji pavartota. Pabrėžiamoji dalelytė *net* pasižymi papildomomis funkcijomis (netikėtumo, nuostabos, įtikinamumo), kurios priklauso nuo konteksto.

1.2. Pabrėžiamoji dalelytės *nè* funkcija yra gryna, aiški, be papildomų reikšmės atspalvių. Ši dalelytė dažniau pabrėžia daiktavardžius, veiksmažodžius ir įvardžius, jai nebūdinga pabrėžti kitų kalbos dalių žodžius. Tikrai dalelytė *nè* (iš visų tirtų dalelyčių) sudaro frazeologizmus ir samplaikas su kaitomais žodžiais. Šie pastovieji junginiai sakinyje funkcionuoja kaip atskiras leksinis vienetas, turintis savo reikšmę.

1.3. Pagrindinė dalelytės *būtent* funkcija yra pabrėžiamoji. *Būtent* suteikia sakiniui papildomų reikšmės atspalvių, kaip ir pabrėžiamoji dalelytė *net*, bet jų reikšmės atspalviai nėra sinonimiški ir sakinyje jos negali keisti viena kitos. Dalelytė *būtent* dažnai eina pirmuoju sakinio žodžiu. Skirtingai nuo kitų pabrėžiamųjų dalelyčių, eidama prieš veiksmažodžius ji funkcionuoja kaip modalinis žodis.

1.4. Dalelytės *ir* vartosenos pavyzdžių tyrimas atskleidė, kad ji kaip pabrėžiamoji vartojama, palyginti su kitomis tirtomis dalelytėmis, retai. Rašytinėje kalboje jai būdingesnė pratęsimo ar papildymo (kaip samplaikinės dalelytės *taip pat*) funkcija.

1.5. Pabrėžiamoji dalelytė *tik* – priešingai nei dalelytės *net, būtent, nè* – vartojama tada, kai siekiama akcentuoti apribojimą, išskyrimą. Dalelytė *tik* paryškina prasminiu žodžiu reiškiamą kiekį, kokybę, veiksmą ir pan., jos vartojimo laukas universalus, palyginti su kitomis pabrėžiamosiomis dalelytėmis.

1.6. Dalelytes *net, nè, būtent* ir *tik* sakinyje vartojamos tada, kai reikia kalbinių priemonių pabrėžti, akcentuoti žodį ar žodžių junginį, rečiau – šalutinio sakinio dėmenį. Dalelytė *ir* taip pat

gali atlikti pabrėžiamąją funkciją, bet ji nėra vyraujanti, ypač reta, kai dalelytė *ir* eina sakinio pradžioje.

2. Pabrėžiamųjų dalelyčių *net*, *tik*, *ir*, *nė*, *būtent* vartosenos pavyzdžių DRLKT-e rasta nevienodai: iš kiekvienos dalelytės vartosenos atvejų matyti, kokių kalbos dalių žodžius jos modifikuoja dažniausiai. Vienos ar dviejų dominuojančių kalbos dalių, kurių žodžius tirtos dalelytės pabrėžia, nenustatyta, tačiau padarytos tokios bendros išvados apie pabrėžiamųjų dalelyčių pozicijas sakinyje:

2.1. Dažniausiai dalelytės *tik*, *ir*, *nė* sakinyje eina prieš daiktavardžius. 10–15 proc. mažiau rasta tokių vartosenos atvejų, kai jos modifikuoja veiksmažodžius. Vartosenos pavyzdžių, kai šios dalelytės eina su kitų kalbos dalių žodžiais, rasta dar mažiau, kiekviena dalelytė juos modifikuoja skirtingai: *ir* bei *nė* – būdvardžius, įvardžius ir prielinksnes konstrukcijas, o *tik* –rieveksmius, prielinksnes konstrukcijas, įvardžius ir skaitvardžius.

2.2. Vartosenos pavyzdžių tyrimas parodė, kad dalelytė *tik* labai panašiai modifikuojarieveksmius, prielinksnes konstrukcijas, įvardžius, skaitvardžius ir būdvardžius, tokia jos vartoseną kitoms dalelytėms nebūdinga.

2.3. Kiek kitaip vartojama dalelytė *net* – ji dažniausiai modifikuoja veiksmažodžius, kur kas rečiau – daiktavardžius ir gana panašiai – skaitvardžius, būdvardžius ir įvardžius.

2.4. Dalelytė *būtent* dažniausiai eina prieš įvardžius – tokie jos vartosenos atvejai sudaro per 40 proc. visų tirtų atvejų. Kiti šios dalelytės dažniau pabrėžiami žodžiai gali būti daiktavardžiai, būdvardžiai ir prielinksninės konstrukcijos.

2.5. Iš gautų rezultatų apie pabrėžiamųjų dalelyčių pabrėžiamus žodžius matyti (žr. 9 priedą), kad jos visos prepoziciškai vartojamos prieš prielinksnes konstrukcijas, įvardžius, skaitvardžius ir juos papildomai pabrėžia tekste. Tai galima laikyti vienu iš pabrėžiamųjų dalelyčių požymių. Taip pat tyrimas atskleidė, kad pabrėžiamosios dalelytės gali modifikuoti skirtingų kalbos dalių žodžius, po keletą tai iliustruojančių pavyzdžių rasta beveik visų tirtų dalelyčių atveju (išskyrus *ir* bei *nė*, kurių prepoziciškai vartojamų su dalelytėmis ir jungtukais nenustatyta) – tai galima laikyti kitu dalelyčių požymiu.

3. Pabrėžiamųjų dalelyčių junglumą vienos su kita ar su jungtukais,rieveksmiai nebūtų galima įvardyti kaip būdingą jų požymį. Atlikta vartosenos pavyzdžių analizė parodė, kad ne visoms tirtoms dalelytėms būdinga sudaryti samplaikas su kitomis dalelytėmis,rieveksmiai ar kaitomais žodžiais.

3.1. Daugiausia samplaikų su kitais kaitomais ir nekaitomais žodžiais sudaro dalelytė *tik* – nustatyti 897 tokie atvejai, t. y. daugiau kaip 25 proc. visų tirtų jos vartosenos pavyzdžių. Kai kurios dalelytės *tik* sudaromos samplaikos su nekaitomais žodžiais ar įvardžiais įgyja atskirą leksinę reikšmę ir atlieka kitos kalbos dalies funkciją, dažniausiai tai būna jungtuko ar

prieveiksmio funkcija. Rašytinėje lietuvių kalboje dalelytė *tik* vartojama itin dažnai, nes ji lengvai jungiasi su daugeliu trumpų žodžių (dalelyčių, jungtukų, įvardžių) – kai kada tai vien leksinis pastiprinimas, bet gali sudaryti ir naujus leksinius vienetus (*ką tik, kaip tik, ne tik ... bet ir*).

3.2. Kitos pabrėžiamosios dalelytės sudaro samplaikas gana skirtingai: *net* ir *būtent* nebūdinga sudaryti samplaikas (išskyrus *netgi, net ir, būtent ir*), *nė* šliejasi prie kaitomųjų žodžių ir sudaro samplaikas bei frazeologizmus (*nė vienas, nė kvapo, nė lašo* ir pan.). Dalelytė *ir* sudaro samplaikas tais atvejais, kai ji postpoziciškai šliejasi prie jungtukų ir šiek tiek juos papildo (*kaip ir, lyg ir, nors*), nors gali jungtuko funkciją keisti iš esmės (*kad ir*).

3.3. Iš penkių tirtų dalelyčių keturioms (*net, nė, būtent, ir*) nėra būdinga jungtis su kitais nekaitomais ir kaitomais žodžiais. Tai yra šių dalelyčių vartosenos ypatumas.

4. Pabrėžiamosios dalelytės *net, tik, būtent, nė* randamos sakinio pradžioje, kur joms būdingas diskurso rodiklio vaidmuo. Kiekviena jų gali skirtingai užimti pradinę sakinio poziciją, dažniausiai taip sakinyje vartojamos dalelytės *tik, net* ir *būtent*.

4.1. Pradinė dalelytės *net* pozicija sakinyje nėra laisvai pasirenkama, ją sąlygoja kiek anksčiau tekste pasakyta informacija, žinomas diskursas. Sakinio pradžioje *net* gali būti pavartota tuo atveju, kai prieš ją einančiame (-iuose) sakinyje (-iuose) buvo kalbama apie tai, ką dalelytė *net* išskiria ar akcentuoja.

4.2. Pradinė dalelytės *tik* pozicija taip pat glaudžiai susijusi su pirmesniais sakiniais ir diskursu. Dažnai sakinyje pradedamas dalelyte *tik*, kai autoriui itin svarbu akcentuoti tai, kas jau buvo pasakyta, bet neišskirta.

4.3. Dalelytė *būtent* kur kas dažniau nei kitos tirtos dalelytės eina sakinio pradžioje, tokie atvejai sudaro trečdalį jos vartosenos pavyzdžių. Užimdama pradinę poziciją dalelytė *būtent* atlieka ir pabrėžiamąją, ir diskurso rodiklio funkciją. Dažniausiai ji pabrėžia įvardžius ir prielinksnines konstrukcijas, į kurių sudėtį įeina įvardis.

4.4. Dalelytė *nė* sakinio pradžioje vartojama retai, dažniausiai ji randama samplaikose *nė vienas (-a), nė kiek* ir pan. Nors tokių jos vartosenos pavyzdžių rasta nedaug, bet ir tarp jų buvo atvejų, kai dalelytė *nė* atlieka diskurso rodiklio funkciją, sieja ne tik gretimus, bet ir nutolusius sakinius.

4.5. Išnagrinėjus per 700 dalelytės *ir* vartosenos, kai ji eina sakinio pradžioje, pavyzdžių, nustatyta, kad vyrauja jos jungiamoji funkcija, o kaip pabrėžiamoji dalelytė *ir* funkcionuoja retai.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad dalelytės *net, tik, būtent, nė, ir* sakinyje turi papildomų funkcijų: papildymo (*ir*), pratęsimo (*ir*), modalumo (*būtent*), sakinių ar ilgesnių teksto atkarpų giluminio siejimo (*ir, net, tik, būtent, nė*), diskurso rodiklio (*net, tik, būtent*), aktualiosios sakinio skaidos (*net, tik, būtent, nė*). Rašytinėje lietuvių kalboje pabrėžiamosios dalelytės vartojamos ir dėl to, kad minimaliomis leksinėmis priemonėmis pasakoma daug ir dar implikuojama papildoma

informacija. Dalelyčių tyrimai tekstynų lingvistikos metodu turėtų būti tęsiami, nes tai gausi ir daug funkcijų kalboje atliekanti žodžių klasė.

5. SUTRUMPINIMAI

- atv.** – pavartojimo atvejis
- BLKŽ_e** – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*
- bdv.** – būdvardis
- CorALit** – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*
- DLKG** – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, antrasis pataisytas leidimas, 1996
- DLKT** – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*
- DLKŽ₁** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 45 000 žodžių), 1954
- DLKŽ₂** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 60 000 žodžių), 2-as papildytas leidimas, 1972
- DLKŽ₃** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 50 000 žodžių lizdų), 3-ias pataisytas ir papildytas leidimas, 1993
- DLKŽ₄** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 75 000 žodžių), 4-as leidimas, 2000
- DLKŽ_{6e}** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: šeštas (trečias elektroninis) leidimas, 2011
- DLKŽ_{7e}** – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: septintas leidimas, internetinė versija, 2015
- dll.** – dalelytė
- dkt.** – daiktavardis
- DRLKT** – *Dabartinės rašytinės lietuvių kalbos tekstynas*
- FLKG** – Valeckienė A. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, 1998
- Gal.** – galininkas
- Įnag.** – įnagininkas
- ištk.** – išiktukas
- įterp.** – įterpinys
- įv.** – įvardis
- jng.** – jungtukas
- jstk.** – jaustukas
- JJ LKG** – Jablonskis J. *Lietuvių kalbos gramatika*, 1922
- KTŽ** – Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, 1990
- Kilm.** – kilmininkas
- LG** – *Lithuanian Grammar*, 1997
- LKG II** – *Lietuvių kalbos gramatika*, II t., 1971
- LKE** – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, 1999
- LKM** – Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, 2006
- LKŽ** – *Lietuvių kalbos žodynas*
- modal.** – modalinės dalelytės
- mot. g.** – moteriškoji giminė
- Naud.** – naudininkas
- PLKG** – *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika* [Kleinas D. 1653], 1957

prl. k. – prielinksninės konstrukcijos

prl. – prielinksnis

prvk. –rieveiksmis

PPST – *Privalomosios ir pasirenkamosios skyrybos taisyklės*, 2009

SŠG – Sapūnas K., Šulcas T. *Compendium grammaticae Lithvanicae*, 1673

skt. – skaitvardis

sntrmp. – santrumpa

tarnyb. ž. – tarnybiniai žodžiai

vksm. – veiksmažodis

Vard. – vardininkas

Viet. – vietininkas

vyr. g. – vyriškoji giminė

6. ŠALTINIAI

1. DLKT: *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga internete <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>> [žiūrėta nuo 2012-09-30 iki 2017-04-03].
2. DRLKT – *Dabartinės rašytinės lietuvių kalbos tekstynas* (neanotuota versija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras.
3. CorALit – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*. Prieiga internete <<http://www.coralit.lt/>>. Vilnius: Vilniaus universitetas [žiūrėta nuo 2012-09-10 iki 2012-12-20; 2017-03-24].

7. LITERATŪRA

1. Abraham W. 1980: The synchronic and diachronic semantics of German temporal *noch* and *schon*, with aspects of English *still*, *yet* and *already*. *Studies in Language* 4, 3–24.
2. Altmann H. 1976: *Die Gradpartikeln im Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.
3. Altmann H. 1978: *Gradpartikelprobleme*. Tübingen: Gunter Narr.
4. Ambrazas V. 2006: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
5. Arkadjev P. 2010: Notes on the Lithuanian restrictive. *Baltic linguistics* 1, 9–49.
6. Bagdonaitė J. 2012: *Dalelyčių, sutampančių su prieveiksmiais, skyrimo principai*. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120626_144603-29901> [žiūrėta 2013-11-23].
7. Balčiūnienė I., Simonavičienė L. 2009: Kiekybinis klausiamųjų šnekamosios lietuvių kalbos pasakymų tyrimas. *Lietuvių kalba* 3. Prieiga internete <<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/17>> [žiūrėta 2016-08-15].
8. Balkevičius J. 1998: *Lietuvių kalbos predikaginių konstrukcijų sintaksė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
9. BLKŽ_e 2013: *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Redaktorių kolegija: D. Liutkevičienė (vyr. red.), G. Naktinienė, R. Petrokienė, D. Svetikienė, K. Vosylytė, J. Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete <<http://bkz.lki.lt>> [žiūrėta nuo 2014-09-30 iki 2017-02-11].
10. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. 2010: *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
11. Bielinskienė A. 2003: Iš jungtukų *bet* ir *o* vartosenos. *Kalbos kultūra* 76, 98–102.
12. Bielinskienė A. 2004: Dėl jungtuko *bei* vartosenos dabartinėje lietuvių kalboje. *Kalbos kultūra* 77, 119–123.
13. Bielinskienė A. 2009: Relevancijos teorija ir diskurso jungtukų bei jungiamųjų žodžių pragmatika. *Kalbų studijos* 15, 53–62.

14. Bielinskienė A. 2010: *Sujungiamojo ryšio semantika, pragmatika ir vartosenos ypatumai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
15. Brodovskis J. 2009: *Lexicon Germanico=Lithvanicum et Lithvanico=Germanicum: rankraštiniis XVIII amžiaus žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
16. Burkhardt A. 1982: Gesprächswörter. Ihre lexikologische Bestimmung und lexikographische Beschreibung. *Konzepte zur Lexikographie*. Tübingen.
17. Česnulienė V. 2012: Modaliniai konektoriai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Žmogus ir žodis: mokslo darbai*, 14, Didaktinė lingvistika 1, 30–34.
18. Česnulienė V. 2013: Priežasties konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Žmogus ir žodis: mokslo darbai*, 15, Didaktinė lingvistika 1, 42–47.
19. Dabašinskienė I. 2009: Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės. *Acta Linguistica Lithuanica = Lietuvių kalbotyros klausimai* 60, 1–15.
20. DLKG 1996: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, antrasis pataisytas leidimas. Red. V. Ambrasas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
21. DLKŽ₁ 1954: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 45 000 žodžių) / redakcinė kolegija: J. Balčikonis, K. Korsakas, B. Larinas, J. Kabelka, J. Kruopas (atsak. red.), A. Lyberis, K. Ulvydas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
22. DLKŽ₂ 1972: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 60 000 žodžių), 2-as papildytas leid. / redakcinė kolegija: J. Kruopas (atsak. red.), A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
23. DLKŽ₃ 1993: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 50 000 žodžių lizdų), 3-ias pataisytas ir papildytas leid. / redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. red.), J. Klimavičius, J. Paulauskas, J. Pikčilingis, N. Sližienė, K. Ulvydas, V. Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
24. DLKŽ₄ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (apie 75 000 žodžių), 4-as leid. / redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. red.), J. Klimavičius, J. Paulauskas, J. Pikčilingis, N. Sližienė, K. Ulvydas, V. Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
25. DLKŽ_{6e} 2011: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija <<http://dz.lki.lt>> [žiūrėta nuo 2012-09-10 iki 2017-04-02].
26. DLKŽ_{7e} 2015: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: septintas leidimas, internetinė versija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija <<http://lkiis.lki.lt/>> [žiūrėta nuo 2017-04-15 iki 2017-07-31].
27. Degant L., Cornillie B., Pietrandrea P. 2013: Modal particles and discourse markers: Two sides of same coin? *Discourse Markers and Modal Particles: Categorization and description*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–18.
28. Diewald G. 2013: „Same same but different“ – Modal particles, discourse markers and the art (and purpose) of categorization. *Discourse Markers and Modal Particles: Categorization and description*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 19–47.

29. Filipavičienė R. 2012: *Tarminių tekstų sintaktika ir pragmatika*. Magistro darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
30. Ferry 2012: Prosody and information structure of the German particles *selbst*, *wieder* and *auch*. Eds. Borowsky T, Shigeto K., Takahito Sh. and Mariko S. *Prosody Matters: Essays in Honor of Elisabeth O. Selkirk*. London: Equinox Press, 441–468.
31. Gerstenkorn A. 1979: Partikeln in einem pragmatischen Sprachmodell. Hrsg. H. Weydt. *Die Partikeln der deutschen Sprache*. Berlin (West), New York, 121–136.
32. Girdenienė D. 1971: Aktualioji skaida ir jos vaidmuo bei reiškimo būdai lietuvių kalboje. *Kalbotyra* XXII (I), 35–47.
33. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 1998. Bearbeitet von P. Eisenberg et al. Mannheim: Dudenverlag.
34. Grochowski M. 1986: *Polskie partykuły (składnia, semantyka, leksykografia)*. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN. Wrocław: Ossolineum.
35. Grumadienė L., Žilinskienė V. 1997: *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: (mažėjančio dažnio tvarka)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
36. Grumadienė L., Žilinskienė V. 1998: *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: (abėcėlės tvarka)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
37. Hartmann D. 1979: Syntaktische funktionen der Partikeln *eben*, *eigentlich*, *einfach*, *nämlich*, *ruhig*, *vielleicht* und *wohl*. Hrsg. H. Weydt. *Die Partikeln der deutschen Sprache*. Berlin (West), New York, 121–136.
38. Hartmann D. 2006: Particles. Ed. R. E. Asher. *The Encyclopedia of Language and Linguistics* 6. Oxford: Pergamon Press, 2953–2958.
39. Helbig G., Buscha J. 1987: *Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Enzyklopädie.
40. Helbig G. 1988: *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Enzyklopädie.
41. Helbig G. 1996: *Deutsche Grammatik – Grundfragen und Abriss*. München: Iudicium.
42. Henne H. 1978: Gesprächswörter. Für eine Erweiterung der Wortarten. *Interdisziplinäres deutsches Wörterbuch in der Diskussion*. Hrsg. H. Henne, W. Mentrup, H. Weinrich. Düsseldorf, 44.
43. Hermann E. 1926: *Litauischen Studien. Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
44. Holvoet A., Mikulskas R. 2005: *Gramatinių funkcijų tyrimai. Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 3. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
45. Holvoet A., Pajėdienė J. 2005: Aplinkybės ir jų tipai. *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 93–116.
46. Holvoet A. 2009: *Bendrosios sintaksės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“.
47. Hunston S., Francis G. 1996: *Pattern Grammar. A corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam, Philadelphia.

48. Ivič M. 1973: *Lingvistikos kryptys*. Vilnius: Mintis.
49. Iwasaki E. 1972: Abtönungspartikelnim Deutschen und Japanischen. *Energiea 4*. Tokyo.
50. Jablonskis J. 1957: *Rinkiniai raštai 1: [Lietuvių kalbos gramatika (1922)]*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
51. Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas, 237–242.
52. Jakaitienė E. 2005: *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
53. *Jono Bretkūno „Postilė“* 2005. Parengė O. Aleknavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
54. Kabelka J. 1964: *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. Vilnius: Mintis.
55. KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
56. Kalėdaitė V., Bastienė I. 2012: Negation strategies in English and Lithuanian. *Darbai ir dienos* 58, 201–221.
57. Kamandulytė L., Balčiūnienė I. 2016a: Funkciniai pasakymų tipai sakytinėje lietuvių kalboje. *Tarp eilučių: lingvistikos, literatūrologijos, medių erdvė: mokslinių straipsnių rinkinys [elektroninis išteklius] = Thought elaboration: linguistics, literature, media expression: Coll*, 11–29.
58. Kamandulytė L., Balčiūnienė I. 2016b: Syntactically coded corpus of spoken Lithuanian: developmental issues and pilot studies. *Kalbų studijos = Studies about languages* 28, 92–101.
59. Kazlauskienė A., Rimkutė E., Utkā A. 2012: *Kiekybiniai tyrimai kalbotyroje (III). Dažniausiai žodžių sąrašai*. Prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/III_dalis.pdf> [žiūrėta 2014-10-19].
60. Kleinas D. 1653: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. Red. J. Balčikonis, B. Larinas, 1957. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
61. König E. 1981: ‘The meaning of scalar particles in German’. Eds. Eikmeyer H.-J., Rieser H. *Words, Worlds, and Contexts*. Berlin: de Gruyter.
62. König E. 1991a: Identical values in conflicting roles: The use of German *ausgerechnet, eben, genau* and *gerade* as focus particles. *Discourse Particles. Pragmatics & Beyond* 12. Amsterdam / Philadelphia, 11–36.
63. König E. 1991b: *The Meaning of Focus Particles*. London, New York: Routledge.
64. Kovalevskaitė J., Rimkutė E. 2008: Morfologinių samplaikų struktūros ypatumai: kelių kalbų palyginimas. *Darbai ir dienos* 50, 119–156.
65. Kovalevskaitė J., Rimkutė E. 2010: Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos. *Kalbų studijos = Studies about languages* 16, 79–88.
66. Kovalevskaitė J. 2012: *Lietuvių kalbos samplaikos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
67. Križinauskas J., Smagurauskas S. 2003: *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas = Deutsch–litauisches Wörterbuch*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
68. Labutis V. 1962: Dalelytės ir jų vieta kalbos dalių tarpe. *Literatūra ir kalba* 6. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

69. Labutis V. 1964: *Dabartinės lietuvių kalbos dalelytės*: disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti. Lietuvos TSR mokslų akademija. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. Vilnius.
70. Labutis V. 2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
71. Leskien A. 1903: Litauische Partikeln und Konjunktionen. *Indogermanische Forschungen* 14, 89–113.
72. LG 1997: *Lithuanian Grammar*. Ed. V. Ambrazas. Vilnius: Baltos lankos.
73. LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
74. LKFŽ 1977: Paulauskas J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas: Šviesa.
75. LKG II 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2*. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
76. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. 1992. Par. N. Sližienė, A. Valeckienė. Vilnius: Mokslas.
77. LKŽ_{in} 2007: *Lietuvių kalbos žinynas* (B. Dobrovolskis, P. Kniūkšta, A. Kučinskaitė, A. Kupčinskaitė-Ryklienė, A. Paulauskienė, B. Stundžia, D. Tarvydaitė; sud. P. Kniūkšta). Kaunas: Šviesa.
78. LKŽ_e: *Lietuvių kalbos žodynas*: Internetinė versija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete < <http://www.lkz.lt/startas.htm> > [žiūrėta nuo 2012-09-18 iki 2017-03-25].
79. LKŽ II 1968: *Lietuvių kalbos žodynas 2*. Vilnius: Mintis.
80. LKŽ IV 1957: *Lietuvių kalbos žodynas 4*. Redakcinė kolegija: Z. Jonikaitė, J. Kabelka, J. Kruopas, K. Ulvydas (atsak. red.), B. Vosylytė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
81. Löbner S. 1991: *Schon – erst – noch*: An integrated analysis. *Discourse Particles. Pragmatics & Beyond 12*. Amsterdam / Philadelphia, 85–140.
82. Marcinkevičienė R. 2000: Tekstynų lingvistika: teorija ir praktika. *Darbai ir dienos* 24, 7–64.
83. Marcinkevičienė R. 2001: Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanistica* 4 (48), 81–98.
84. Marcinkevičienė R. 2010: *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
85. Marcinkevičienė R. 2011: *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
86. Miliūnaitė R. 2007₁: Jungtuko *bei* normos – užtemimui prasidedant. *Gimtoji kalba* 10, 3–10.
87. Miliūnaitė R. 2007₂: Jungtuko *bei* vartosena – užtemimas tęsiasi. *Gimtoji kalba* 11, 11–16.
88. Nau N. 2010: Cotradiction, contrast, ang cause: On the functions of the particle *neba* in Internet discussions. *Particles and Connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 103–133.
89. Nau N., Ostrowski N. 2010: Background and perspectives for the study of particles and connectives in Baltic languages. *Particles and Connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 1–37.
90. Nevis J. A. 1986: *Finnish Particle Clitics and General Clitic Theory*. The Ohio State University.
91. Niewulis L. 2011: *Lietuvių kalbos morfologinių samplaikų atitikmenys lenkų kalboje*. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete <

- http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110616_110339-67876> [žiūrėta 2016-09-10].
92. Ostrowski N. 2008: Istorinės morfologijos ir sintaksės mažmožiai. *Baltistika* XLIII (3), 463–473.
 93. Ostrowski N. 2011: Iš lietuvių kalbos istorinės morfologijos problemų: apie *nebe(-)* ir *bent* kilbę. *Lietuvių kalba* [elektroninis išteklius] 5. Prieiga internete <www.lietuviukalba.lt> [žiūrėta 2013-09-10].
 94. Pace-Sigge M. 2013: *Lexical Priming in Spoken English Usage*. Palgrave Macmillan UK.
 95. Pakerys A. 2002: *Akcentologija 2: Skaitvardis, įvardis, veiksmažodis,rieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, išiktukas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, [1994]–2002.
 96. Pajėdienė J. 2010: Prijungiamieji laiko sakiniai su jungiamuoju žodžiu *net* senojoje lietuvių kalboje. *Baltistika* 45 (2), 265–283.
 97. Paulauskienė A. 2006: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
 98. Petit D. 2008: Zum Ausdruck der Evidentialität im Baltischen: die litauische Partikel *nevà*. *Acta linguistica Lithuanica* 59, 57–80.
 99. Petit D. 2010: On presentative particles in the Baltic languages. *Particles and Connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 151–170.
 100. Piročkinas A. 1986: *Jono Jablonskio kalbos taisymai*. Kaunas: Šviesa.
 101. Piročkinas A. 1990: *Administracinės kalbos kultūra*. Vilnius: Mintis.
 102. PPST 2009: *Privalomosios ir pasirenkamosios skyrybos taisyklės*. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2006 m. rugsėjo 28 d. nutarimai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 103. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. 1972: *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
 104. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. 1985: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
 105. Ramonienė M., Pribušauskaitė J. 2003: *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltos lankos.
 106. Riaubienė B., Razanovaitė A., Lenartaitė K., Kavaliūnaitė G. 2013: *Aestates Salenses bis quinae. Dešimt kalbotyros vasarų*. Vilnius: Asociacija „Academia Salensis“.
 107. Rimkutė E. 2006: *Morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas kompiuteriniame tekstyne*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
 108. Rimkutė E. 2009: Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija. *Kalbų studijos = Studies about languages* 14, 32–38.
 109. Ross J. R., Cooper W. 1979: ‘Like syntax’. Eds. W. E. Cooper, E. C. Walker. *Sentence Processing. Studies in Honor of Merrill Garret*. Lawrence Erlbaum Associates.
 110. Ruskan A. 2013: *Nemorfologinio evidencialumo raiška ir turinys lietuvių kalboje: bevardės giminės būdvardžiai irrieveiksmiai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

111. SŠG – Sapūnas K., Šulcas T. 1673: *Compendium grammaticae Lithvanicae*. Internetinis leidinys, perrašą rengė M. Šinkūnas; konkordancijas M. Šinkūnas, V. Zinkevičius. Prieiga internete <www.lki.lt/seniejirastai/db> [žiūrėta 2014-02-25].
112. Sapūnas K., Šulcas T. 1997: *Sapūno ir Šulco gramatika = Compendium grammaticae Lithvanicae / Vertė gramatiką iš lotynų kalbos K. Eigminas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
113. Schiffrin D. 1987: *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
114. Sirtautas V., Grenda Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslo.
115. Sirtautas V. 1995: Tarnybinių kalbos dalių klasifikacijos kriterijai. *Filologija ir metodika* 2. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
116. Skardžius P. 1930: Žodelis *do* yra mūsų pačių padaras. *Kalba* 1, 2 sąsv. *Rinktiniai raštai* 3. 1998. Sud. A. Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
117. Schleicher A. 2008: *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas = Das lituanistische Erbe August Schleichers*. Sud. I. Lemeškin, J. Zabarskaitė. Vertimas į vokiečių kalbą Markus Roduner. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
118. Smetona A., Usonienė A. 2012: Autoriaus pozicijos adverbialai ir adverbializacija lietuvių mokslo kalboje. *Kalbotyra* 64 (3), 124–139.
119. Stechow A. von 1991: Focusing and backgrounding operators. *Discourse Particles. Pragmatics & Beyond* 12. Amsterdam / Philadelphia, 37–84.
120. Sudhoff S. 2010: *Focus Particles in German*. John Benjamin Publishinh Company.
121. Šukys J. 2009: Primiršti specifiniai žodžių kartojimai. *Gimtasis žodis* 4, 2–3.
122. Taglicht J. 1984: *Message and Emphasis. On Focus and Scope in English*. London: Longman.
123. Ulvydas K. 1995: *Lietuvių kalbosrieveiksmiai*. Sud. E. Valiulytė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
124. Urbas D. 1998: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
125. Utkā A. 2009: *Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas 1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto tekstyno pagrindu*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras.
126. Valančė D. 2012: Būtent kas yra būtent. *Darbai ir dienos* 58, 235–256.
127. Valančė D. 2013: Kai kvapo – *nė kvapo*: pastovaus junginio su pabrėžiamąja dalelyte *nė* vartosenā. *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 17, 2013, 142–151.
128. Valančė D. 2014: Nekaitomas žodis „būtent“ XVI–XVII amžiaus lietuviškuose raštuose. *Archivum Lithuanicum* 16, 341–360.
129. Valančė D. 2015a: Dalelytės *net* funkcijos ir vartosenā dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje. *Darbai ir dienos* 64, 79–100.
130. Valančė D. 2015b: Pabrėžiamosios dalelytės (*tik, net, ir* etc.) reklamos tekstuose. *Respectus philologicus: mokslo darbai* 28 (33), 109–119.
131. Valančė D. 2015c: Dalelytės Kristijono Donelaičio „Metuose“ – subtili puošmena ar eilėdaros atspara? *Darbai ir dienos* 63, 139–153.

132. Valeckienė A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
133. Vaskelienė J. 2007: *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
134. VLE 2003: Dalelytė. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 4. Par. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 426.
135. Wiemer B. 2010a: Lithuanian *esq* – a heterosemic reportive marker in its contemporary stage. *Baltic linguistics* 1, 245–308.
136. Wiemer B. 2010b: On the lexicographic treatment of Lithuanian *esq* (From a background of other particles in Lithuanian and elsewhere). *Particles and connectives in Baltic*. Eds. N. Nau, N. Ostrowski. Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 171–212.
137. Zilgalve E. 2012: Partikulu funkcijas implikatūru teorijas aspektā. *Res Humanitariae* 11. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 189–198.
138. GLK = ГЛЯ 1985: *Грамматика литовского языка*. Ред. В. Амбразас, А. Валецкене, Э. Валюлите и др. Вильнюс: Мокслас.

8. PRIEDAI

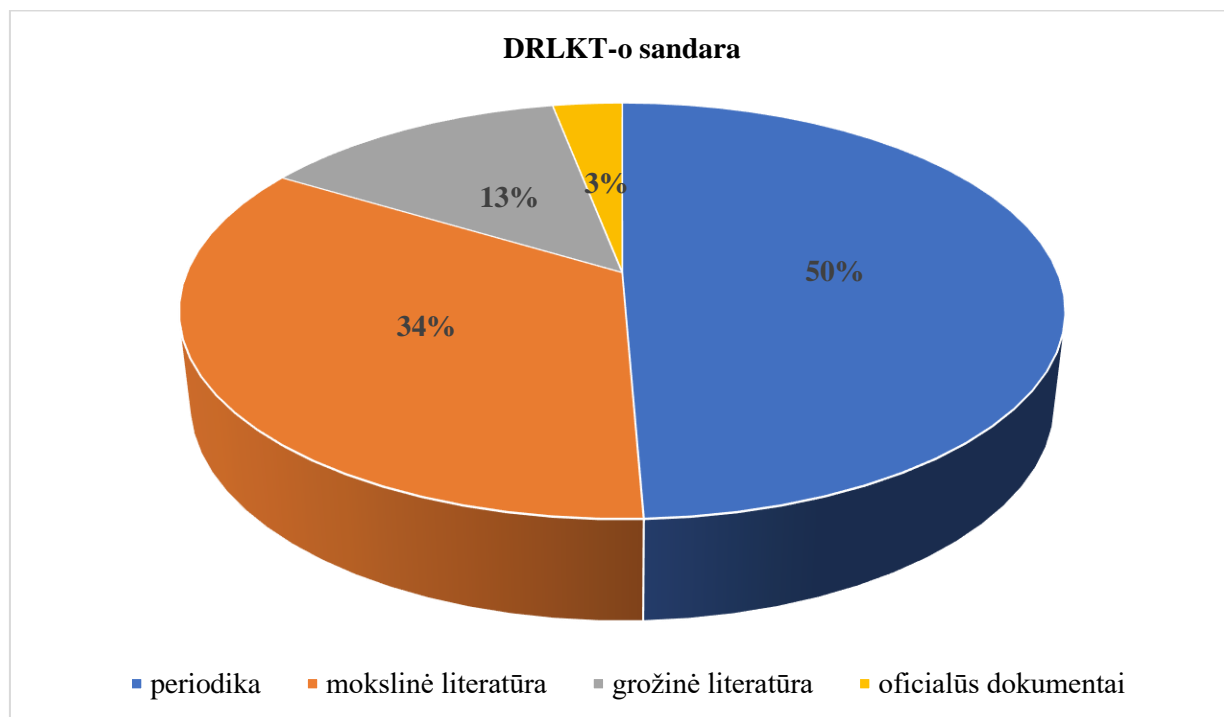
1 priedas. Morfologiškai anotuoto lietuvių kalbos tekstyno pavyzdžiai su dalelytėmis¹⁸

1)	veikėjai/NOUN.M.PL.NOM/Sub turės/VERB.FUT.3.PL.IND.NNEG/Pred_pasiekti/VERB.INF.NNEG/PredVsusitarimą/NOUN.M.SG.ACC/Obj dėl/ADP.GEN/AuxP technologijų/NOUN.F.PL.GEN/Obj lygmeniu/NOUN.M.SG.INS/Obj_Co valstybėms/NOUN.F.PL.DAT/Obj_Co	tokių/PRON.F.PL.GEN.~NDEF/Atr be to/PART/Par Europos/PROP.N.F.SG.GEN/Atr tačiau/CONJ/Coord #ir/PART/AuxZ	./PUNCT/Coord ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux
2) Tačiau/CONJ/Coord	atsirandant/VERB.~PAD.PRS.NNEG.REFL/Adj_Co naujiems/ADJ.M.PL.DAT.~POS.~NDEF/Atr ir/CONJ/Coord sunkumams/NOUN.M.PL.DAT/Obj turi/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred išlaikyti/VERB.INF.NNEG/PredV_Co teigiama/ADJ.F.SG.ACC.~POS.~NDEF/Atr jį/PRON.F.SG.ACC.~NDEF/Obj	konkurentams/NOUN.M.PL.DAT/Obj didėjant/VERB.~PAD.PRS.NNEG/Adj_Co ES/PROP.N.~AKRO./Sub ne /PART/AuxZ #tik/PART/AuxZ pastarąją/ADJ.F.SG.ACC.~POS.~DEF/Atr tendenciją/NOUN.F.SG.ACC/Obj toliau/ADV.~COMP/Adj gerinti/VERB.INF.NNEG/PredV_Co	./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux
3) suardžiusios/VERB.PTCP.PST.DEF.SG.F.~ACT.NNEG.GEN/Atr_Co	#tik/PART/AuxZ bet /CONJ/Coord suplėšiusios/VERB.PTCP.PST.DEF.SG.F.~ACT.NNEG.GEN/Atr_Co saugumo/NOUN.M.SG.GEN/Atr	ne /PART/AuxZ tvarką/NOUN.F.SG.ACC/Obj #ir/PART/AuxZ audinius/NOUN.M.PL.ACC/Obj pramušusios/VERB.PTCP.PST.DEF.SG.F.~ACT.NNEG.GEN/Atr_Co jausmą/NOUN.M.SG.ACC/Obj	./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/AuxK
4) š/PUNCT/Aux	Klausiu/VERB.PRS.1.SG.IND.NNEG/Pred iš/ADP.GEN/AuxP bet /CONJ/Coord augančio/VERB.PTCP.PRS.SG.M.~ACT.NNEG.GEN/Atr nerimo/NOUN.M.SG.GEN/Adj_Co	smalsumo/NOUN.M.SG.GEN/Adj_Co #ir/PART/AuxZ dėl/ADP.GEN/AuxP ./PUNCT/AuxK	#tik/PART/AuxZ ne /PART/AuxZ ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux
5) roko/NOUN.M.SG.GEN/Atr	koncerto/NOUN.M.SG.GEN/Atr turi/VERB.PRS.3.PL.IND.NNEG/Pred poreikius/NOUN.M.PL.ACC/Obj tie/PRON.M.PL.NOM.~NDEF/Atr	scenos/NOUN.F.SG.GEN/Adj tuos pačius/PRON.M.PL.ACC.~NDEF/Atr kaip/CONJ/AuxC ./PUNCT/Aux	./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux
6) Ne/PART/AuxZ	./PUNCT/AuxK Kiekvienas/PRON.M.SG.NOM.~NDEF/Sub elementarus/ADJ.M.SG.NOM.~POS.~NDEF/Atr	iš/ADP.GEN/AuxP #net/PART/AuxZ chuliganėlis/NOUN.M.SG.NOM/Atr_Co	jų/PRON.M.PL.GEN.~NDEF/Obj #ir/PART/AuxZ
7) Tačiau/CONJ/Coord	tarsi/PART/AuxZ Džuljetą/PROP.N.F.SG.ACC/Obj_Co pirmo/ADJ.~ORD.M.PL.GEN.~NDEF/Atr figūros/NOUN.F.PL.NOM/Sub būtų/VERB.3.SG.	#ir/PART/AuxZ #ne/PART/PredN_Co o/CONJ/Coord plano/NOUN.M.SG.GEN/Atr gal/PART/AuxZ jau/PART/AuxZ #ir/PART/AuxZ	./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux
8) Jis/PRON.M.SG.NOM.~NDEF/Sub	#net/PART/AuxZ o/CONJ/Coord ir/CONJ/Coord žmogiškumo/NOUN.M.SG.GEN/Atr	tuo/PRON.M.SG.INS.~NDEF/Atr #ne/PART/AuxZ #tik/PART/AuxZ gamina/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred_Co esmę/NOUN.F.SG.ACC/Obj	metu/NOUN.M.SG.INS/Adj gyvena/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred_Co sėdi/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred_Co ./PUNCT/AuxK
9) priklauso/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred_Co	#ne/PART/AuxZ plaukų/NOUN.M.PL.GEN/Atr_Co	#tik/PART/AuxZ bet /CONJ/Coord	./PUNCT/Aux ./PUNCT/Aux #ir/PART/AuxZ
10) Jam/PRON.M.SG.DAT.~NDEF/Obj	#net/PART/AuxZ stengtis/VERB.INF.NNEG.REFL/Obj nerekėjo/VERB.PST.DEF.3.IND.NEG/Pred	#ir/PART/AuxZ labai/ADV.~POS/Adj ./PUNCT/AuxK	./PUNCT/Aux

¹⁸ Pavyzdžiuose dalelytės pažymėtos ženklų #.

11) kalbėsis/VERB.FUT.3.SG.IND.NNEG.REFL/Pred su/ADP.INS/AuxP įsivaizduojamais/VERB.PTCP.PRS.PL.M.PASS.NNEG.INS.REFL/Atr žmonėmis/NOUN.M.PL.INS/Obj_Co #ir/PART/AuxZ su/ADP.INS/AuxP ./PUNCT/Coord #net/PART/AuxZ	#tik/PART/AuxZ#ne /PART/AuxZ bet/CONJ/Coord daiktais/NOUN.M.PL.INS/Obj_Co poelgiais/NOUN.M.PL.INS/Obj_Co
12) Bažnyčioje/NOUN.F.SG.LOC/Adj laiką/NOUN.M.SG.ACC/Adj vėsu/ADJ.N.~POS.~NDEF/PredN,./PUNCT/Aux karščiausiomis/ADJ.F.PL.INS.~SUP.~NDEF/Atr dienomis/NOUN.F.PL.INS/Adj	visą/PRON.M.SG.ACC.~NDEF/Atr būdavo/VERB.PST.ITER.3.IND.NNEG/Pred #net/PART/AuxZ #ir/PART/AuxZ vasaros/NOUN.F.SG.GEN/Atr ./PUNCT/AuxK./PUNCT/AuxKPUB.
13) Manau/VERB.PRS.1.SG.IND.NNEG/Par suprastų/VERB.3.PL.COND.NNEG/Pred elitas/NOUN.M.SG.NOM/Sub_Co #ir/PART/AuxZ žemieji/ADJ.M.PL.NOM.~POS.~DEF/Atr sluoksniai/NOUN.M.PL.NOM/Sub_Co	./PUNCT/Aux jj/PRON.M.SG.ACC.~NDEF/Obj #ne/PART/AuxZ#tik/PART/AuxZ bet/CONJ/Coord ./PUNCT/AuxK
14) Todėl/ADV.~POS/Adj dirbdamas/VERB.~PSD.SG.M.NNEG/Adj turėkite/VERB.2.PL.IMP.NNEG/Pred darbo/NOUN.M.SG.GEN/Atr_Co poilsio/NOUN.M.SG.GEN/Atr_Co	#net/PART/AuxZ #ir/PART/AuxZ namuose/NOUN.M.PL.LOC/Adj savo/PRON.GEN.~NDEF/Atr ir/CONJ/Coord valandas/NOUN.F.PL.ACC/Obj
15) Kita vertus/ADV.~POS/Par dirbti/VERB.INF.NNEG/Obj atsisakoma/VERB.PTCP.PRS.N.PASS.NNEG.REFL/PredN #tik/PART/AuxZto/PRON.M.SG.GEN.~NDEF/Obj_Co kas/PRON.NOM.~NDEF/Sub darbe/NOUN.M.SG.LOC/Adj erzina/VERB.PRS.3.IND.NNEG/Pred_Obj #ir/PART/AuxZ to/PRON.M.SG.GEN.~NDEF/Obj_Co kas/PRON.NOM.~NDEF/Sub džiugina/VERB.PRS.3.IND.NNEG/Pred_Obj	./PUNCT/Aux nusprenus/VERB.~PAD.PST.DEF.NNEG/Adj namuose/NOUN.M.PL.LOC/Adj #ne/PART/AuxZ ./PUNCT/Aux bet/CONJ/Coord ./PUNCT/Aux ./PUNCT/AuxK
16) tai/PRON.N.~NDEF/Sub įmanoma/VERB.PTCP.PRS.N.PASS.NNEG/PredN_Obj_Co bet/CONJ/Coord vyksta/VERB.PRS.3.IND.NNEG/Pred_Obj_Co	#ne/PART/AuxZ#tik/PART/AuxZ ./PUNCT/Aux #ir/PART/AuxZ nuolat/ADV.~POS/Adj
17) Jaudulio/NOUN.M.SG.GEN/Obj_Co išgyvenimas/NOUN.M.SG.NOM/Sub būna/VERB.PRS.3.SG.IND.NNEG/Pred skausmingas/ADJ.M.SG.NOM.~POS.~NDEF/PredN #tik/PART/AuxZvaikui/NOUN.M.SG.DAT/Obj_Co bet/CONJ/Coord ./PUNCT/AuxK	ir/CONJ/Coord įniršio/NOUN.M.SG.GEN/Obj_Co neretai/ADV.~POS/Adj labai/ADV.~POS/Adj #ne/PART/AuxZ ./PUNCT/Aux #ir/PART/AuxZ tėvams/NOUN.M.PL.DAT/Obj_Co

2 priedas. Neanotuoto DRLKT-o sandara (proc.)

3 priedas. 60 dažniausių žodžių DRLKT-e ir dažniniuose žodynuose

Nr.	Pavarto jimo skaičius	DRLKT	DLKŽ _{6e}	Dažninis rašytinės lietuvių k. žodynas (Utka 2009)	Dažninis rašomosios lietuvių k. žodynas (Grumadienė, Žilinskienė 1997)
1.	33 339	<i>ir</i>	jng., dll. ¹⁹	ir (jng.) 28 174	ir (jng.) 39 582
2.	8023	<i>i</i>	prl.	jis (iv.) 18 117	jis (iv.) 24 292
3.	6403	<i>kad</i>	jng., dll.	būti (vksm.) 17 128	būti (vksm.) 21 262
4.	5861	<i>iš</i>	prl.	tas (iv.) 8819	tas (iv.) 11 633
5.	5254	<i>su</i>	prl.	i (prl.) 8369	i (prl.) 10 702
6.	4948	<i>o</i>	jst., jng., dll.	kad (jng.) 7487	kad (jng.) 9789
7.	4656	<i>yra</i>	vksm.	aš (iv.) 6522	aš (iv.) 8894
8.	4547	<i>tai</i>	jng., dll.	kuris (iv.) 5831	kuris (iv.) 7402
9.	4421	<i>kaip</i>	jng., prv., dll.	su (prl.) 5533	iš (prl.) 7347
10.	3821	<i>tik</i>	dll., jng., prv., išt.	šis (iv.) 5309	su (prl.) 7001
11.	3622	<i>buvo</i>	vksm.	galėti (vksm.) 5181	o (jng.) 6877
12.	3571	<i>ar</i>	dll., jng., išt.	iš (prl.) 5015	šis (iv.) 6569
13.	3192	<i>bet</i>	jng., dll.	o (jng.) 4816	galėti (vksm.) 5775
14.	3185	<i>ne</i>	dll., jng.	<i>ir</i> (dll.) 4539	visas (iv.) 5379
15.	3036	<i>savo</i>	sangr. iv.	darbas (dkt.) 4243	kaip (jng.) 5257
16.	2987	<i>nuo</i>	prl.	kitas (iv.) 3923	Lietuva (dkt.) 5151
17.	2653	<i>jų</i>	iv.	kaip (jng.) 3868	kitas (iv.) 4999
18.	2624	<i>taip</i>	dll., prv.	turėti (vksm.) 3863	turėti (vksm.) 4807
19.	2623	<i>jis</i>	iv.	visas (iv.) 3797	ar (jng.) 4768
20.	2615	<i>apie</i>	prl.	žmogus (dkt.) 3647	<i>ir</i> (dll.) 4320
21.	2542	<i>kai</i>	jng., dll.	Lietuva (dkt.) 3394	savas (iv.) 4274
22.	2512	<i>jau</i>	prv., dll.	kas (iv.) 3204	<i>ne</i> (dll.) 4113
23.	2463	<i>jo</i>	iv.	ar (jng.) 3148	bet (jng.) 4102
24.	2326	<i>dar</i>	prv., išt.	savo (iv.) 3127	toks (iv.) 4049
25.	2305	<i>darbo</i>	dkt.	nuo (prl.) 2878	kas (iv.) 4010
26.	2110	<i>po</i>	prl.	toks (iv.) 2844	darbas (dkt.) 3876
27.	2100	<i>gali</i>	vksm.	bet (jng.) 2810	nuo (prl.) 3813
28.	2075	Lietuvos	dkt.	<i>ne</i> (dll.) 2791	žmogus (dkt.) 3593
29.	2063	<i>bei</i>	jng.	apie (prl.) 2759	apie (prl.) 3343
30.	2016	<i>būti</i>	vksm.	tik (prv.) 2698	metai (dkt.) 3294
31.	1982	<i>per</i>	prl., dll.	labai (prv.) 2546	tu (iv.) 2989
32.	1921	<i>arba</i>	jng., dll.	jau (prv.) 2501	po (prl.) 2950
33.	1838	<i>jos</i>	iv.	metai (dkt.) 2469	labai (prv.) 2824
34.	1832	<i>m.</i>	sutrup.	dar (prv.) 2451	bei (jng.) 2801
35.	1763	<i>kas</i>	iv.	daug (prv.) 2179	daug (prv.) 2795
36.	1741	<i>labai</i>	prv.	tu (iv.) 2169	<i>tik</i> (dll.) 2791
37.	1739	<i>turi</i>	vksm.	už (prl.) 2102	kai (jng.) 2752
38.	1709	<i>prie</i>	prl.	bei (jng.) 2079	arba (jng.) 2728
39.	1686	<i>to</i>	iv.	arba (jng.) 2061	už (prl.) 2695
40.	1681	<i>už</i>	prl.	laikas (dkt.) 2056	vienas (skt.) 2641
41.	1644	<i>tačiau</i>	jng.	kai (jng.) 2048	dėl (prl.) 2627
42.	1599	<i>dėl</i>	prl.	pats (iv.) 2040	nebūti (vksm.) 2631
43.	1595	<i>čia</i>	prv., jng., dll.	reikėti (vksm.) 2015	dar (prv.) 2506
44.	1583	<i>a.</i>	sutrup.	po (prl.) 1993	per (prl.) 2334
45.	1420	<i>nors</i>	jng., dll.	nebūti (vksm.) 1975	taip (prv.) 2276
46.	1419	<i>ji</i>	iv.	dėl (prl.) 1802	prie (prl.) 2192
47.	1392	<i>pat</i>	dll.	čia (prv.) 1794	reikėti (vksm.) 2131
48.	1373	<i>be</i>	prl., dll.	per (prl.) 1774	pirmas (skt.) 2116
49.	1367	<i>jie</i>	iv.	taip (prv.) 1764	pats (iv.) 2113
50.	1346	<i>iki</i>	prl., jng., prv.	prie (prl.) 1757	žinoti (vksm.) 2081
51.	1290	<i>metų</i>	dkt.	vienas (iv.) 1723	didelis (bdv.) 2053
52.	1280	<i>reikia</i>	vksm.	tačiau (jng.) 1722	jau (prv.) 2015

¹⁹ Šioje lentelėje pajuodinta dalelių sutrumpinimas dll., o kursyvu išskirti žodžiai, galintys eiti dalelyte.

53.	1272	galima	vksm.	didelis (bdv.) 1696	tačiau (jng.) 2012
54.	1271	nes	jng.	m. (sutrump.) 1689	teisė (dkt.) 1897
55.	1270	jei	jng.	sistema (dkt.) 1683	dokumentas (dkt.) 1872
56.	1267	gamybos	dkt.	gamyba (dkt.) 1676	laikas (dkt.) 1872
57.	1264	aš	iv.	įmonė (dkt.) 1660	diena (dkt.) 1855
58.	1228	ką	iv.	pirmas (skt.) 1642	dabar (prv.) 1852
59.	1174	net	dil.	a. (sutrump.) 1542	iki (prl., prv., jng.) 1798
60.	1164	mūsų	iv.	nes (jng.) 1406	pagal (prl.) 1791
			33 tarnyb. ž.	27 tarnyb. ž.	25 tarnyb. ž.

4 priedas. Ir konkordanso eilutės iš DRLKT-o

9927	plekse. Jie vežami į Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją ir Kaliningrado sritį. Neblogą paklausą turi šaldy	3103NG.txt
9928	nes ten pasėtam varpiniam žolynui, be fosforinių ir kalinių trąšų, būtinas ir gausus (400-500 kg/ha	3081P.txt
9929	c. N). Nukastuose durpynuose, tręšiant fosforinēm ir kalinēm trąšom, gerai dera dobilai. Pasėjus rau	3081P.txt
9930	os marmuro", kasykla (dolomitą imta kasti XIV a.) ir Kalio ežeras. Jis domindavo smalsuolius ir tyri	6078NG.txt
9931	gangreną, dujinę emboliją, apsinuodijimus natrio ir kalio nitratais, anilinu ir jo medžiagomis. 19	3066NG.txt
9932	kreatininas, šlapimo rūgštis, sulfatai, fosfatai ir kalis, kurių koncentracija kraujuje esti labai	3066NG.txt
9933	a jokių peršalimo požymių, tik patinksta pakaušio ir kallo limfmazgiai. Užsikrėtus tymais pakyla te	4050P.txt
9934	raidą, sustabdymas arba sulėtinimas inžinerinėmis ir kalnakasybos priemonėmis (17 pav.). Dažnai šlai6059NG.txt	
9935	gnozė atliekama tuo atveju, kai labai išraižytame ir kalnuotame reljefe numatoma pastatyti ekonomišk6059NG.txt	
9936	iovoose. Erozinės kilmės šlaitų tipas yra būdingas ir kalnų masyvams. Akumuliacinės genezės šlaitų ap6059NG.txt	
9937	imituota, švilpta ir birbinta miškingose lygumose ir kalnų plokštikalnėse, kur iki pat XX a. vidurio	3019NG.txt
9938	prūsų genties žemę Sembą. Jūros jautimas, lygumų ir kalnų reginiai, vėjuoti, lietingi, nuolat jūros	6078NG.txt
9939	rantama, žmogus negali kartu rūpintis ir kultūra, ir kalorijomis. Golfo srovė. Europos šiaurė, nepai	3038G.txt
9940	sosto prasiveržti... - veteranas palingavo galva ir kaltai skėstelėjo rankomis. - Patys žinote: ata	3156P.txt
9941	r pan. Negi išvardysi visas žmogaus nuodėmes? Tad ir kaltinama be atvangos. Kad ir taip: "Mama nepri6012NG.txt	
9942	ės Pikti žvilgsniai padėtį dar pablogina netektis ir kaltinimai Gali rasti ir giedrų emocijų Sapnuo	6012NG.txt
9943	idotuvės Gali rasti ir giedrų emocijų NETEKTIS IR KALTINIMAI Sapnuose surandame pasitraukusius 6012NG.txt	
9944	tu nuvargęs". Šiuose sakiniuose slypi priekaištas ir kaltinimas. Paskui gali prasidėti ilga nevaisin	6012NG.txt
9945	r jūsų spėliojimai pagrįsti. * Venkite priekaištų ir kaltinimų. Įsitikinkite, kad vyras tikrai jums n	4362P.txt
9946	uvo apsvaistyti Konkurencijos įstatymo pažeidimai ir kaltininkams skirtos nuobaudos. Uždaroji akcinė2016P.txt	
9947	Dievas, vadinas, jis yra tos būsenos priežastis ir kaltininkas; arba jis įvyko abiem pusėms netyči	10025NG.txt
9948	itą bei analizę, išaiškinant jo rūšis, priežastis ir kaltininkus. Broko apskaitos ir analizės reikš	6043NG.txt
9949	ugniai išaiškinti visų rūšių broką, jo priežastis ir kaltininkus; parengti ir įgyvendinti organizaci	6043NG.txt
9950	giu). Deramai išaiškinti broko rūšis, priežastis ir kaltininkus, visa tai susisteminti, vesti apska	6043NG.txt
9951	kultus visus maldos namų langus. Netruko sužinoti ir kaltininką - čia pat gyvenantį nesutramdomą pij3081P.txt	
9952	ant kurios kranto gimei ir užaugai, - gal vėliau ir kaltinsi save, kam perėjai ją nudūręs galvą kai	5077G.txt
9953	šusi kalvon akmenis vyro kapui paženklinoti, todėl ir kalva pavadinta Lindanise. Tačiau akmenys įsunk6078NG.txt	
9954	ri iš nuotolio, distancijos, per Latvijos lygumas ir kalvas. Lietuvos ir Estijos kaimynystė yra sąly	6078NG.txt
9955	tų aptinkama glacialiniame moreniniame kalnuotame ir kalvotame reljefe. Tokių kalvų šlaitų yra Balti6059NG.txt	
9956	acijos procesas, sufozija ir kt. Europos kalnuoto ir kalvoto reljefo šlaitai yra sudaryti iš magminė	6059NG.txt
9957	loginėje praeityje, jis vyksta ir šiuo metu kalnų ir kalvų reljefe bei upių slėnių, griovų, glaciali	6059NG.txt
9958	o uolienų slinkimas dažniausiai pasireiškia kalnų ir kalvų reljefe. Šį reiškinį galima aptikti ir ly	6059NG.txt
9959	jis apsuko mašiną ir greitai išnyko. O aš, Murza ir kalė Tiulko tėsėme kelionę. Kalnuose jau buvo	3057G.txt
9960	ė: - Tu ką, salaga, katilinę susprogdinti nori? Ir kalė į paširdžius, į kepenis. Net generolas atl	3057G.txt
9961	postmodernizmo. Tad štai, Vlada, koks tu taikus ir kalėdiškas. Žinok, žiūrint ir tokius kūrinis,	3054P.txt
9962	(tai man nėra būdinga) kalėdinė. Viena esminių ir Kalėdų mito, ir Kalėdų šventės idėjų laikau sut	3054P.txt
9963	us du mėnesiniai priedai po 100 tūkst. atostogoms ir Kalėdų šventėms), premijos už iškovotus aikštės3156P.txt	
9964	ūdinga) kalėdinė. Viena esminių ir Kalėdų mito, ir Kalėdų šventės idėjų laikau sutaiikymą. Man pasi3054P.txt	
9965	vydėną. Antano Sutkaus nuotrauka <doc> Moterys ir kalėjime moterys... Rimantas Šinkūnas Vidas 1002P.txt	
9966	pirmininką, septyniolika metų kentusį išstrėmimą ir kalėjimus Sibire. Kalbėjomės kaip seni paž	3042G.txt
9967	as šiame fone buvo alyvos šliūkštelėjimas į ugnį. Ir kam jai reikia dvylikos karvių? Kam Starkai, ga	3081P.txt
9968	eklamos! - ar ne. Visa esmė - kokie tie įstatymai ir kam jie pasitarnaus? Jeigu, sakykime, ims veik	3032P.txt
9969	oks tikslas ir kokie jo vertinimo kriterijai, kas ir kam reikalinga), informaciniu (kokia informacij	6110NG.txt
9970	prantu, nors gal ir nujaučiu, kokio tikslo siekta ir kam reikėjo tos viešos informacijos, kiek pinig	3032P.txt
9971	ną dieną su baime stebėjau: sumažėjo ar padidėjo? Ir kamavausi. Ilgai nelaukiau ir po kelių dienų pa	4362P.txt
9972	nuo blakių ir utėlių". Visus šiuos žmones vienijo ir kamavo viena nerami mintis - koks jų laukia lik	3000NG.txt
9973	+2 iki +8 laipsnių. Esant reikalui galima laikyti ir kambario temperatūroje, pasiimti į kelionę, bet	3066NG.txt
9974	itą pakabinti veidrodžiui tarsi "pastumia" sienas ir kambarys atrodo platesnis; x veidrodis optiška	3032P.txt
9975	Aukščiau jo galingos gumburiuotos šakos skečiasi, ir kamienas dar metru kitu storesnis. Ažuolo viršū3015NG.txt	
9976	niais, kaip šiandien, gal mirgės ant lapų, stiebų ir kamienų, ribuliuos nereikalingos šukės vandeny,	5077G.txt
9977	girią, į tą didįjį mirgėjimą lapų, žolių, stiebų ir kamienų, į šešėlių mirgėjimą, į spyglių mirgėji	5077G.txt
9978	aito pusę ir susilankstę. Be to, statinių sienose ir kampuose atsiranda plyšių, įtrūkių ir kitokių p	6059NG.txt
9979	uo 1991 m. įteisinta 0,2 promilės riba. Danijoje ir Kanadoje galioja iki 0,8 promilės, Norvegijoje	2016P.txt
9980	tikri musulninkai mėgėjai, o ne mėsininkai. JAV ir Kanadoje plienagalvius galima žvejoti visus met	3156P.txt
9981	a baisia liga susirgo 50 000 vaikų. - Amerikoje ir Kanadoje vaikus skiepija nuo plaučių uždegimo i	4050P.txt
9982	ų" (grottoes) atsirado visuose Jungtinių Valstijų ir Kanados didmiesčiuose. Viena tokia "parapija" (6018NG.txt
9983	įžvalgumas, taktas. Jis vadovavo 1968 m. Amerikos ir Kanados lietuvių III tautinių šokių šventės ir	1002P.txt
9984	monto darbų medžiagas ir priemones (vandentiekio ir kanalizacijos jungiamąsias dalis, vyrus ir kt	6024NG.txt
9985	lavimus atliekant dažymo, lakavimo, vandentiekio ir kanalizacijos prietaisų tvarkymo darbus; sauga	6024NG.txt
9986	ry spyną, pritrivinti vyrį. Buto vandentiekio ir kanalizacijos sistemų sandarą, pagrindinių pri	6024NG.txt
9987	ymas, lentynos sustiprinimas. 25.Vandentiekio ir kanalizacijos vamzdžių jungiamosios dalys Vand6024NG.txt	
9988	lentyną. VANDENTIEKIO IR KANALIZACIJOS VAMZDŽIŲ JUNGIAMOSIOS DALYS 6024NG.txt	
9989	e daugelio amžių krikščionybės istorija, šventųjų ir kankinių pavyzdžių, aktyvia misionierių veikla	3042G.txt
9990	mųjų instrumentų vartojimą senesniu, o homofoniją ir kankles - vėlesniu reiškiniumi, vienbalsumą reikė3019NG.txt	
9991	kanklės tarpaviję yra bemaž tapachios, vienodas ir kankliavimas bei kanklių muzika. Jos randamos ž3019NG.txt	
9992	adugnių instrumentų (1 pav.). Visiškai skirtingas ir kankliavimas bei repertuaras. Sėlių kanklėms, b	3019NG.txt
9993	ėmis grotos homofoninių dainų ir šokių melodijos. Ir kankliavimas, ir pučiamųjų instrumentų pūtimas 3019NG.txt	
9994	vi"24. Tad žemaičiai ir šiaurės aukštaičiai, kaip ir "kanklininkai" latviai, senuosius etnokultūrin	3019NG.txt
9995	, švilpė ir lamzdeliais. Beje, pavieniui skambino ir kanklininkai, o jų kankliavimas, atliekant abu	3019NG.txt
9996	votiškai mišrios arba pereinamosios tarp "pūtikų" ir "kanklininkų" kultūros gyventojais, galimas dai	3019NG.txt
9997	noinstrumentinių požiūriu besiskiriančių "pūtikų" ir "kanklininkų" kultūrų susidarymu Šiaurės Europo3019NG.txt	
9998	iais. Ir mediniai, ir žievės trimitai buvo žinomi ir "kanklininkų" sėlių žemėse Biržų krašte. Tad ži	3019NG.txt

9999	rpusavyje besiskiriančias "pučiamųjų" instrumentų ir "kanklių" kultūras. "Pučiamųjų" kultūra Lietuvo	3019NG.txt
10000	omuzika laikytina lyg ir tarpine tarp "pučiamųjų" ir "kanklių" kultūrų, tarsi mišria ir pereinamąja.	3019NG.txt
10001	iotikus nei "pūtikų" kultūros laikus. Neabejojama ir kanklių vardo 13 bei paties instrumento baltiška	3019NG.txt
10002	btą instrumentą - žmogaus rankų dirbinį. Dievybės ir kanklių vedamos, širdyje prinokusios giesmės iš6078NG.txt	3019NG.txt
10003	isto, šią gyvulininkystės rūšį kartu su trimitais ir kanklėmis Baltijos finai perėmė iš senųjų baltų	3019NG.txt
10004	nes, be vienbalsių dainų, lietuvininkai skambino ir kanklėmis. Kokias jie melodijas skambino, neaiš	3019NG.txt
10005	av.). Šiaurės Suvalkijos homofoninės dainos, kaip ir kanklės, galėjo čia prigyti kartu su šį kraštą	3019NG.txt
10006	ir Suvalkijoje, kurios šiaurės vakaruose vartotos ir kanklės. Suvalkiečiai kankliavo tokias pat kaip	3019NG.txt
10007	rofonines (išsiskiriančių), bifonines (dvibalses) ir kanonines (paeilui įstojančių balsų) sutartine	3019NG.txt
10008	tinų meno varžtų, nuo griežtų žanrinių taisyklių ir kanonų. Tai spalvų, garsų, judesio, nuotaikų, v	3019NG.txt
10009	iekvieną pavasarį išdygstančius vis toje pat ratų ir kanopų trempiamoje vietoje, o pirma tavęs slyst	5077G.txt
10010	nuoskaudos proveržius, kuriuos tramdo abi pusės - ir kantorius, ir broliai. Susitaikymas, kitų tieso	6078NG.txt
10011	lydės? Kaip gali būti bailus, jei išdrįso klausti ir kantriai laukti patarimo? *	4362P.txt
10012	tą valandą pašalęs bokštelyje. Budėti tenka ilgai ir kantriai ne vieną naktele. Tačiau pamėginti ve	2016P.txt
10013	as rinko net trisdešimt metų. Kiek reikėjo laiko ir kantrybės ne tik surinkti, bet ir susiūti saga	2016P.txt
10014	vargšai, nei maži. Net per okupacijas buvome ortūs ir kantrūs, šnekėjom gimtąja kalba ir turėjom savo	3015NG.txt
10015	venime šalia džiaugsmo, šalia malonumų egzistuoja ir kančia gana įvairiais pavidalais. Franklis sako	3054P.txt
10016	aigiantis judėjimas, kuriame susiduria džiaugsmas ir kančia, gėris ir blogis, niekada nepasiekiantys	3000NG.txt
10017	ipelnyti išsivadavimo (moksha) garantą - atgimimų ir kančios rato užbaigimą. Žodžiu, siela privalo p	6018NG.txt
10018	ingos priežasties negali suteikti gyvūnai skausmą ir kančią". Kituose įstatymo skirsniuose ir strai	3000NG.txt
10019	esilaikoma, todėl gyvūnai patiria daug nepatogumų ir kančių: neracionaliai maitintos karvės pavasarį	3000NG.txt
10020	prie piliakalnio, kur buvo dideli medžiai. Buvo ir kapinaitės su kalinėtais mediniais kryžiais, gr	3042G.txt
10021	presnis, tiesa, dar parinkdavo butelių, ir kieme, ir kapinaitėse. Paskui slėpdavo, rakindavo juos se	3054P.txt
10022	žinti mirusiųjų atminimą įkvėpė šiuolaikinį "kapų ir kapinių kultą", kuris rado atgarsį modernios na	3022NG.txt
10023	abendrauti ir pasižymėti. Arižsas tokį bažnyčios ir kapinių suliejimą sieja su afrikietiškos kilmės	3022NG.txt
10024	aukuolė su ragais, tokia pat arklio uodega kabojo ir kapinėse (jos buvo netoli kaimo). Taigi, švento	3057G.txt
10025	čiai); kaip naudojamas įmonės turtas (įdaiktintas ir kapitalas). Tokie platūs interesai lemia ir an	6043NG.txt
10026	mažasis, vidutinis (šis dažnai nepraktikuojamas) ir kapitalinis remontas. PPR sistema reglamentuoj	6043NG.txt
10027	stų valdžia paeina iš dvisantuokystės (bigamijos) ir kapitalistinių užmojų. Išėjęs iš kalėjimo Moon	6018NG.txt
10028	fiziologijos problemos. Manufaktūrinėje gamyboje ir kapitalistinės gamybos pradžioje vartojami rank	6043NG.txt
10029	po komunizmo žlugimo Rytuose neišvengiamai žlugus ir kapitalizmas Vakaruose, nes abi šios sistemos,	3057G.txt
10030	odoma mokėjimų eiga; balansinės sąskaitos - turto ir kapitalo (skolos sąskaitos, kuriose parodoma ka	6043NG.txt
10031	ių produkcijos paklausai, įsivyravus nestabilumui ir kapitalo trūkumui, labai padaugėjo vienetinės g	6043NG.txt
10032	resais". Koordinacinį mechanizmą lemia valstybės ir kapitalo vaidmuo ekonominėje sistemoje. Politek	6043NG.txt
10033	a gana brangios. Tačiau priekinių dantų, iltinių ir kaplių plombavimui, jeigu yra indikacijos, kol	2016P.txt
10034	imą iš vienuolių. Vieni paskutiniųjų juos parašė ir kapucinai, formaliai tapdami pasaulietiniais ku	3022NG.txt
10035	įstama. Visi dydžiai išryškėja juos lyginant, tad ir kapucinių gyvenimo faktus bei veiklos mastą gali	3022NG.txt
10036	šum visko Ave, Marija, viršum mano šiaurės kraštų ir kapų su paprastais baltutėliais kryžiais, kuriu	3057G.txt
10037	prieš tai pasibaigusia Žuvies Era baigsis Žemėje ir karai, žmonės džiaugsis visuotinės pasaulio tai	3057G.txt
10038	pateikti Romai daugiau motyvų. Svarbu buvo žinoti ir karaliaus valią. Kas kreipėsi į karalių? Piechn	3022NG.txt
10039	stybių sąjungą siūlė dar įtraukti Estiją, Suomiją ir Karaliaučiaus kraštą. Pasak jo, vienos tautos g	6078NG.txt
10040	ė nuo ordino riterių. "Mūsų valdovas turi valdyti ir Karaliaučių, nes tai jo tėvo palikimas" - tokie	3022NG.txt
10041	leriu Kristupui Šidloveckui, Žygamantui Senajam ir karalienei Bonai, nors kai kurie knygos lapai b	3022NG.txt
10042	si skulptoriaus Henry Moore'o skulptūra "Karalius ir karalienė". Prieš keletą mėnesių kilo skandalas	3032P.txt
10043	tinami ir neigiamai: kėkštas vienu metu vadinamas ir karaliuku, ir nedoru raganiuku. Tuo tarpu saulė	3019NG.txt
10044	kad privilegijos pabaigoje yra karaliaus parašas ir karalystės antspaudas. Kol kas nesą Lietuvos an	3022NG.txt
10045	jūs neapsiriksite pasakę, kad mano verslas, kaip ir karas, gyvuoja paneigdamas sveiką protą, žmogiš	3032P.txt
10046	plastmasinės žamelės, ypač tarp benzino siurblio ir karbiuratoriaus ir prieš benzino siurblių. Be to	3006NG.txt
10047	nio bei aliuvinio smėlio arba moreninio priemolio ir karbonatinių uolienų. Paminėtini ir tokie atvej	6059NG.txt
10048	molio, priesmėlio, aleurito, molio, smėlio, žvyro ir karbonatų. Kai kurių upių slėnių šlaituose pavi	6059NG.txt
10049	pų: stenokardinio (stenokardija, krūtinės angina) ir kardialginio (kardialgija). Tipiniam stenokardi	6058NG.txt
10050	unatvišku boseliu užtraukė: - Skubiai ant žirgų. Ir kardus iš makščių!.. Paskui energingai pakėlė	3156P.txt
10051	", Kauno "Karedos" - Šiaulių "Klevas". "Polonija" ir "Kareda" dalyvaus pirmosios lygos pirmenybėse. 1104P.txt	1104P.txt
10052	r stačiatikių Bažnyčios. Tavastija (pietvakariai) ir Karelija - dvi suomių žemės, paženklintos skirt	6078NG.txt
10053	ijos, o į Rytų Lietuvą atkeliavo rytinės Suomijos ir Karelių rieduliai. Didesni ar mažesni Baltijos ž	6078NG.txt
10054	aus gymio vyrų, prisistatę esą smulkūs klientai ir Karizdės pažįstami, keletą kartų bandė gretinti	5085G.txt
10055	onėje bei gyvenimoje išliko judraus, klajokliško ir karingo gyvenimo bruožų. Jie ir dabar išlenda p	3019NG.txt
10056	slaptus norus. Baltijos jūros bangos atplukdydavo ir karinguosius vikingus, ir Teutonų ordino riteri	6078NG.txt
10057	iai administracijos bei teisimo aparato išlaikymui ir kariniams reikalams. Didžioji Lietuvos Kuniga	3022NG.txt
10058	rtsono vizitas įvyko po permainingos diplomatinė ir karinių veiksmų savaitės, kuri paskatino suakty	1104P.txt
10059	iaus žygių (1293), susikačiuotume 616 metų. Ūkinė ir karinė švedų įtaka buvo stipri vakarinių suomių	6078NG.txt
10060	lstybių konfliktas. Tarp kitko iš dalies atspėtas ir karinės operacijos pavadinimas - "Dykumos Audra	3057G.txt
10061	o išvaryti bulvių kasti, kurios atiteko valdžiai ir kariškiams. Gimnazijoje paio drausmė. Darbini	3042G.txt
10062	kymo nerasi. Ksavera MINKEVIŽIŪTĖ <doc> Policijos ir kariškių santykiuose esama spragų Šeštadienį Ka	2016P.txt
10063	sienyje. Ten pacientas įsitikinęs, kad jo pinigai ir karjera pirmiausia priklauso nuo jo nepriekaišt	4362P.txt
10064	mos tamsiuose žerutinguose aleurituose atodangose ir karjeruose Papilės apylinkėse. Tai opalo pseudo	3000NG.txt
10065	uošlaizų susidarymo priežastis. Vertinant šlaitų ir karjerų bortų pastovumą bei prognozuojant nuošl	6059NG.txt
10066	. markių. Ekonomikos ministras Antanas Kaminskas ir Karlas Dyteris Šprangeris pasirašė finansinio b	3103NG.txt
10067	Žmogus, statantis mūro būstą, būdavo pranašesnis ir karo, ir taikos metais, o medinio būsto šeimini	6078NG.txt
10068	ikėtai ėmė poškinti: Tarp kuklių indiškų gynybų Ir Karo-Kano atsargaus lyg spindulys rūkuos sužib	3156P.txt
10069	programavimo pagrindai. 4-o dešimtmečio pabaigoje ir karo metais B. Kacenbogenas (1897 - 1956) sukūr	6043NG.txt
10070	riaus vadovas. Jo nuomone, pabėgėlių sugražinimas ir karo suniokotų vietovių apgyvendinimas vyksta v	1104P.txt
10071	nė vienam nepatinka būti vien tik "donoru". Rūtos ir Karolio atvejais - išskirtinis. Tikriausiai ne v	4362P.txt
10072	linių trąšų ir pesticidų tausoti gamtą. Tokie yra ir Karstinio regiono fondo "Tatula" programa. Dar	3081P.txt
10073	iš artimųjų. Vieni jų pavyzdžiai panašūs į luotos ir karstus, kiti - į šaltųjų vandenų žuvis, kurios	3019NG.txt
10074	tas "žaidimas". Mokytojai gerai elgėsi su manimi ir kartais drausdavo bendraklasiams tyčiotis.	3042G.txt
10075	avo pridegt cigarete, žemu balsu išardavo "ačiū" ir kartais ilgokai pasėdėdavo krėslė, leisdamą dūm	5044G.txt
10076	amai vadina krevetėm, gi save patį laiko genijum, ir kartais iš reikalo, kartais - savo malonumui ap	5086G.txt

10077	meta savo mantijas, maišo gyvulių kraują su savu ir kartais jį išgeria. Retkarčiais jie taip susiža	6018NG.txt
10078	rų apsaugos mechanizmą. Jokių būdu tai nėra visos ir kartais (kai kurių kultų) net ne pačios svarbia	6018NG.txt
10079	momentais pakitimų įvyksta, jie dažniausiai lėti ir kartais nepastebimi, nors mūsų dienomis jau gre	3022NG.txt
10080	kavo gerai sumodeliuotas situacijas. Įtarimų kėlė ir kartais nesutramdomas kriminalinio pasaulio pas	5085G.txt
10081	ienišę (beje, turinti tokius pat aštrius nagučius ir kartais net užmirštanti šitai: tuomet gali ir ž	3057G.txt
10082	os" dažnai pasireiškia visuomeniškai iškrypusiais ir kartais smurtiškais veiksmais. Sakysime, Denve	6018NG.txt
10083	lų košmarą, šlapintis eidavo bailiai dairydamosis ir kartais tiesiai iš tupyklos prašapdavo: padaržė	5044G.txt
10084	š leidau savo vaikystę, buvau vaikiškai laimingas ir kartais vaikiškai nelaimingas. Tačiau nūnai ir	6078NG.txt
10085	įnikę studijavo bibliotekoje ar savo kambariuose ir kartkartėm, vadovo iškviečiami, matyt, atsiskai	5085G.txt
10086	ją ne tuo keliu, tiktai velkasi kitiems iš paskos ir karto-ja jų veiksmus, nejausdamas, kodėl taip d	10025NG.txt
10087	a geriau organizuoti žemės reformos, geodezijos ir kartografijos darbus, spartinti žemės nuosavybė	8012A.txt
10088	avigacijai; 3.2. metodiškai vadovauti geodezijos ir kartografijos darbų vykdymui ir kontroliuoti	8012A.txt
10089	; 3.5. teikti vartotojams informaciją geodezijos ir kartografijos klausimais. 4. Perduoti Valstybi	8012A.txt
10090	nkcijas. 5. Nustatyti, kad Valstybinė geodezijos ir kartografijos tarnyba prie Lietuvos Respublik	8012A.txt
10091	io nuostatas). 3. Pavesti Valstybinei geodezijos ir kartografijos tarnybai prie Lietuvos Respubli	8012A.txt
10092	s klausimais. 4. Perduoti Valstybinei geodezijos ir kartografijos tarnybai prie Lietuvos Respubli	8012A.txt
10093	Žemės ūkio ministerijos į Valstybinę geodezijos ir kartografijos tarnybą prie Lietuvos Respublikos	8012A.txt
10094	bendrovėje. 6. Įpareigoti Valstybinę geodezijos ir kartografijos tarnybą prie Lietuvos Respublik	8012A.txt
10095	o kelios arbatžolės. Šefas žingsniavo po kabinetą ir kartojo, kad jam vėžį varo toks kolektyvas, kur	5044G.txt
10096	ius. Operatyvinis laikas skirstomas į pagrindinį ir kartotinį protarpinį laiką. Pagrindiniu laiku a	6043NG.txt
10097	oms sistemoms gali šiek tiek skirtis, o ilgainiui ir kartotis. Pastaruoju atveju kalbama apie inform	6110NG.txt
10098	rti saugią aplinką, vengdamas rizikingų sprendimų ir kartu atsisakydamas galimybės realizuoti kūrybi	6012NG.txt
10099	enu metu, pereinatis kartu visus gamybos procesus ir kartu baigiamas gaminti, vadinamas partija. Vis	6043NG.txt
10100	atvira sistema. Jos veikla priklauso nuo aplinkos ir kartu daro įtaką aplinkai. Todėl akcentuotina	6043NG.txt
10101	rumu ir grožiu, arba su audringu fatališku šėtonu ir kartu išgyvena pasitenkinimą bei malonumą. Kaip	3019NG.txt
10102	arba noras apginti save (o tam reikia agresyvumo) ir kartu išlaikyti geručio, taikaus žmogaus įvaizd	6012NG.txt

5 priedas. Ir prieš jungtukus

Jungtukai		Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
Sujungiamieji			
Priešpriešiniai	ir vis dėlto	22	Ir vis dėlto niekas neabejoja jo pakaltinamumu, visi taip įsitikinę šito žmogaus kalte, tarsi kiekvienas jo poelgis visuomet būtų buvęs jo paties galioj.
	ir vis tik	1	Ir vis tik už esminį lūžį „Kiss“ turi dėkoti ne sudėtingam stiliui, nuo kurio jie tuojau pat vėl atšlijo, o vienai kvailokai, bet išganingai idėjai <...>.
Prijungiamieji			
Laiko	ir kai	10	Ir kai šiąnakt vėl sapnuosis liftas, tūnosiu jame nekrutėdamas, kad namo aukštai, ir žmonės, ir paukščiai užmerktų savo akis, nes pats užsimerkti niekuomet neišmoksiu.
	ir kai tik	1	Tačiau kad ir kaip aukštai idealizmas pakylėjo mus šioje srityje ir neabejojame, jog jis mums padovanojo pirmą tobulą formaliosios laisvės sąvoką, pats sau jis anaipol nėra baigta sistema, ir kai tik pradėdame norėti daugiau tikslumo ir apibrėžtumo, jo laisvės teorija vis dėlto palieka mus pasimetusius.
Priežasties	ir kadangi	10	Tačiau įvardyti tuos padarinius norėta; ir kadangi vokiečių mentalitetas mechanistinę filosofiją galėjo įsisąmoninti tik (tariamai) tobuliausiai išreikštą, tai šitaip buvo pasakyta siaubinga tiesa <...>.
Sąlygos	ir jei	2	Ir jei tai būtų tiesiog menininkų polinkio į šizofreniją, arba šizofrenikų polinkio į meną klausimas, XX a. meno bruožai turėtų galioti visiems amžiams, bet taip nėra.
	ir jeigu	4	Ir jeigu Papirkėjas būtų įstojęs kunigų seminarijon, kaip anksčiau ketino, bažnytinis vynas tikriausiai jau būtų išgertas iki dugno, mat tik vyną gerdamas jis galvojo apie Dievą, o melddamasis – tik apie vyną.
	ir jei tik	1	Mūsų asmenybės saitas – tai dvasia, ir jei tik abiejų pradų darbinė jungtis gali tapti kūrybiška ir produktyvi, tuomet tikras užsidegimas yra veiksmingas kūrybiško ir produktyvaus meno bei mokslo akstinas.
Nuolaidos	ir nors	26	Ir nors aš - maža mergaitė, visuomet alkana saldumynų, – aš jų neimu...
	ir tegul	1	Na, ir tegul neperka šuniuko.
Lyginamieji	ir kaip	12	Ir kaip aš tave pražiopsojau.
	ir lyg	1	Ir lyg norėdami užbėgti už akių Sokrato gėdos pragaiščiai, apkvaitę nuo savo šaunumo, žmonės patys nusvarina tiltus, sutrupina grindinį pirmiau...
Nereikšminis	ir kad	1	Todėl, ryžtingai reiškiantis gėriui, visai ryžtingai reiškiasi ir blogis kaip blogis (ne dėl to, kad jis tik dabar atsirastų, o dėl to, kad tik dabar yra duota priešprieša, kurioje jis gali reikštis kaip blogis); ir vėlgi kaip tik tą akimirką, kai žemė antrą kartą virs tuščia dykra, gims ir ryškesnė dvasios šviesa, ta, kuri buvo pasaulyje iš pat pradžių, bet liko nesuvokta sau veikiančios tamsos ir neturėjo atviresnės bei neribotesnės raiškos; ir kad pasipriešintų asmeniškam ir dvasiniam blogiui, ji pasirodys taip pat asmenišku, žmogaus pavidalu, kaip tarpininkė, aukščiausiu lygmeniu atgaivinanti kūrimo ryšį su Dievu.
Iš viso		92	

6 priedas. Ir prieš jungiamuosius žodžius, išreikštusrieveiksmiais

Prieveiksmis	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
ir kol	2	<i>Ir kol Papirkėjas apsispręs ką daryti, jis gulėdamas tarp ištežusių šiukšlių, paukščių liekanų, viduržemio Lietuvoje, bent trumpą akimirką sapnuos savąjį liftą, kopiantį vis aukštyn ir aukštyn.</i>
ir kuomet	0	–
ir taip	16	<i>Ir taip žingsnelis po žingsnelio – į sveiką gyvenimą...</i>
ir tiek	0	–
ir todėl	11	<i>Tačiau pasikeitusios sąlygos verčia atsisakyti masinės gamybos, ir todėl nenutrūkstamumo užtikrinimas pasiekiamas organizuojant lanksčią gamybą.</i>
Iš viso	29	

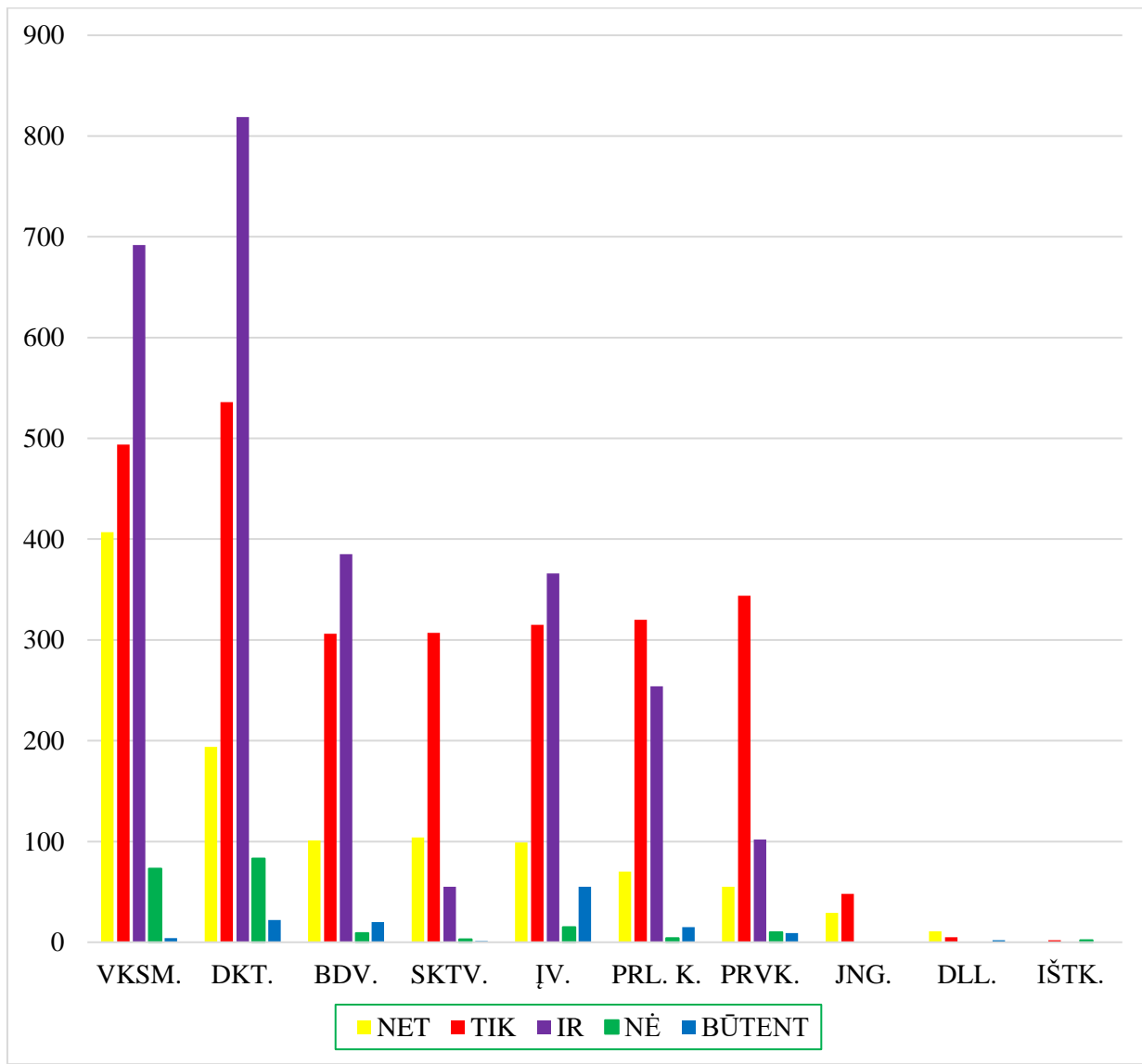
7 priedas. Ir prieš jungiamuosius žodžius, išreikštus dalelytėmis

Dalelytė	Pavartojimo skaičius	Pavyzdžiai
ir ar	1	<i>O veterano pirštai virpa. Ir ar tik nenukaito giliomis raukšlėmis vagotas veidas?</i>
ir gal	2	<i>O svarbiausia Sokrato kūno ypatybė, išskirianti jį iš gyvųjų ir mirusiųjų tarpo, yra toji skylė, ir gal net ne ji pati, o tai, kad tikriausiai pro ją (aš įsitikinęs, kad pro ją) iš Sokrato išriedėjo visi organai, ponas Komisare, ji prasideda kakle, tiksliau, nuo Adomo obuolio, <...>.</i>
ir galbūt	1	<i>Ir galbūt aš dabar darau taip, kaip darė ji: tiesiai šviesiai ir ne visada švelniai drėbdamas žmogui, ką jis daro negerai.</i>
ir būtent	4	<i>Ir būtent todėl jis kaltina dagelį ideologinių sistemų, kai šitie dalykai apeinami kaip nereikšmingi.</i>
Iš viso	8	

8 priedas. Jungtuko ir sudaromos morfologinės samplaikos

Morfologinės samplaikos	Pavartojimo skaičius
<i>ir kt.</i>	382
<i>ir pan.</i>	382
<i>ir t. t.</i>	104
<i>ir kita (-i)</i>	29
<i>ir vėl</i>	25
<i>ir panašiai</i>	10
<i>ir štai</i>	17
<i>ir taip</i>	12
<i>ir taip toliau</i>	2
Iš viso	963

9 priedas. Dalelių pabrėžiami žodžiai pagal kalbos dalis (remiantis DRLKT-o pavyzdžiais)

10 priedas. Lietuvių kalbos dalelyčių sąrašas²⁰

Nr.	Dalelytės, paminėtos lietuvių kalbos gramatikose 1–2 kartus	Dalelytės, paminėtos 3 ir daugiau kartų	Dalelyčių funkciją galintys atlikti žodžiai, nepaminėti lietuvių kalbos gramatikose
1.	ar ką, (ar) ką	aha	beje
2.	ar ne	ana	bet
3.	ar taip	antai	būtent
4.	bau, bau	ar	dėlto
5.	begu	argi	esą
6.	būbt	aure	it
7.	dan dan dan	be	itin
8.	betgi	bemaž	kai (<i>štai, pavyzdžiui, va, o</i>)
9.	čia tai jau	bene	kaip tik
10.	dargi	bent	kaipgi ((ypač pabrėžiant): <i>Šqla, k. nešqla!</i>)
11.	džž	beveik	kaipgis (<i>kur jau ne</i>)
12.	ėgi, ėgi	dar	kas do ²¹ (<i>kas per</i>)
13.	ei	gal	kur
14.	galgi, gal(gi)	galbūt	kurgis
15.	gal (ir)	gi	ligi
16.	gal ne	ypač	mažgi
17.	ypačiai	ir	mažum
18.	irgi	jau	mažu
19.	ir šit	juk	minus
20.	jau kad	juo	norint (<i>nors</i>)
21.	ką tik, ką tik	kad	plus
22.	kadgi, kadgi	kad ir	taigis
23.	kas per	kaip	taip jau
24.	kažin ar	kaip ir	taip pat tik
25.	kažin ar ko	kažin	visgi
26.	ko tik (ne)	ko(tik)	***
27.	ko tik	kone	daugiausia (modal. <i>paprastai</i>)
28.	kurni kurni	kuo	galimas daiktas
29.	lig(i) tik	kuo tik	greičiau (modal. <i>turbūt, rasi</i>)
30.	lyg kaip	kuone	greičiausiai (modal. <i>tikriausiai (reiškiant abejojimą)</i>)
31.	lyg lyg	lai	matyt (modal. <i>turbūt, galbūt, greičiausiai</i>)
32.	lyg tartum, lyg tartum	lyg	pagaliau (dll. <i>juk</i>)
33.	mat	lyg ir	palyginti
34.	maž	lyg kad	pavyzdžiui (įterp. <i>štai, antai</i>)
35.	maždaug	mažne	tiesa (<i>beje</i>)
36.	na ar tai jau	na	tikriausiai (modal. <i>galbūt, rasi</i>)
37.	na čia	nagi	tikrai (atsiminus) (<i>beje</i>)
38.	na čia gi	ne	tiksliu
39.	na čia tai jau	nė	veikiau (modal. <i>greičiausiai, tikriausiai</i>)
40.	na (nu) ir, na (nu) ir	nebe	veikiausiai (modal. <i>greičiausiai, tikriausiai</i>)
41.	na jau, na jau	nebent	
42.	na jau dabar tai	negi	
43.	na jau ir	nei	
44.	na tai, na tai	nejau	
45.	na tai dabar	nejaugi	
46.	na tai ir	net	
47.	na tai jau	netgi	
48.	ne tik	neva	
49.	negu	nors	

²⁰ Lietuvių kalbos dalelyčių sąrašas sudarytas remiantis pastarųjų dešimtmečių lietuvių kalbos gramatikomis ir kitais kalbiniais darbais (pvz., A. Pakerio „Akcentologija“ 2, A. Valeckienės FLKG, V. Labučio „Lietuvių kalbos sintaksė“ ir kt.)

²¹ Skardžius P. 1930: Žodelis *do* yra mūsų pačių padaras. *Kalba* 1, 2 sąsv.

50.	nėmaž	ogi	
51.	net ir, net ir	pat	
52.	o, o	per	
53.	oi	rasi(t) [<i>gal, turbūt</i>]	
54.	šast	še	
55.	šete	šekit	
56.	šitai, šitai	šit	
57.	tai dabar	štai	
58.	tai čia ir	tai	
59.	tai ir	taigi	
60.	tai jau	taip	
61.	tai jau čia	tarytum	
62.	tai šit (štai)	tarsi	
63.	tai štai ir	tartum	
64.	tai tik	te	
65.	tai va	tegu(l)	
66.	tai visgi	tekit	
67.	taigi ne	tik	
68.	taigi tatai	tiktai	
69.	taip pat	turbūt	
70.	tik tik (ne), tik tik	va	
71.	trakšt	vai	
72.	ugi	vėl	
73.	va jau	vien	
74.	va jau ir	vien tik	
75.	va tai jau	vis	
76.	vei	vos	
77.	veik, veik	vos tik	
78.	virrr	***	
79.	vis dar , vis (dar)	gana (gan)	
80.	vis dėlto, vis dėlto	kas per	
81.	vis tiek, vis tiek	man	
82.	vis vien	nelyginant	
83.	vos ne, vos ne	tiesiog	
84.	vos vos	stačiai	
85.	žlekt plekšt	sakytum(ei)	
	*** ²²	sau	
86.	čia	še tau	
87.	gerai	štai tau	
88.	itín	užvis	
89.	kaip	tai štai	
90.	kur	tai tau	
91.	pernelyg	tau	
92.	pervis	vienas	
93.	taip pat		
94.	tiesiai		
95.	ten		
96.	vos ne vos		

²² Lentelėje po *** pateikiami kitų kalbos dalių žodžiai ir samplaikos, kurios sakinyje kartais funkcionuoja kaip dalelytės.

Danguolė VALANČĖ

**PABRĖŽIAMŪJŲ DALELYČIŲ FUNKCIJOS
IR VARTOSENĄ DABARTINĖJE
RAŠY TINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE**

Mokslo daktaro disertacija

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K17-055. Tiražas 15 egz. 2017 07 28.
Nemokamai.